

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ИНФОРМАЦИЯ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УЧИТЕЛИ

Есенен научно-образователен форум

**УЧИТЕЛЯТ:
призвание, компетентност,
признание**

18–20 ноември 2011

УЧИТЕЛЯТ: ПРИЗВАНИЕ, КОМПЕТЕНТНОСТ, ПРИЗНАНИЕ

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ИНФОРМАЦИЯ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УЧИТЕЛИ

Есенен научно-образователен форум

**УЧИТЕЛЯТ:
призвание, компетентност,
признание**

18–20 ноември 2011

С финансовата подкрепа на

Столична община, РААБЕ България ЕООД, ИК „Анубис“, издателство „Булвест 2000“,
издателство „Изкуства“

© ДИУУ, 2011

Редактор Габриела Каменова

Превод на английски език Карина Димитрова

Печат Симолини - 94 АД

ISSN 1312-899X

 продължаващо
ОБРАЗОВАНИЕ

специално издание

СЪДЪРЖАНИЕ

■ ПЛЕНАРЕН ДОКЛАД

АКЦЕНТИ ЗА УЧИТЕЛСКИЯ ПРОФЕСИОНАЛИЗЪМ	9
<i>доц. д-р Даниела Ангелова-Ганчева</i>	

■ I панел УЧИТЕЛЯТ – ОТ ПРИЗВАНИЕТО ДО ПРИЗНАНИЕТО

СВИРЕНЕТО НА НАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ – ФАКТОР ЗА ФОРМИРАНЕ НА МУЗИКАЛНИ ИНТЕРЕСИ.....	17
<i>Ангел Добрев</i>	

ИЗСЛЕДВАНЕ НА МНЕНИЕТО НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА ЧАСОВЕТЕ ПО МУЗИКА	23
<i>д-р Анелия Йотова</i>	

УЧИТЕЛЯТ ПО МУЗИКА – ПРОФЕСИЯ, МАЙСТОРСТВО, ПРИЗНАНИЕ	33
<i>проф. дпн Галина Стоянова</i>	

ЗА МОТИВАЦИЯТА НА МЛАДИТЕ УЧИТЕЛИ ПО ИНФОРМАТИКА И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ	40
<i>Даниела Димитрова</i>	

УЧИТЕЛСКАТА ПРОФЕСИЯ – СОЦИАЛЕН ПРЕСТИЖ, ЗАКЪСНЯЛА ПРИЗНАТЕЛНОСТ ИЛИ ТРУДНО ПОНОСИМА ОТГОВОРНОСТ	51
<i>Илияна Дебочичка</i>	

КАРИЕРНОТО КОНСУЛТИРАНЕ В УЧИЛИЩЕ – ЕФЕКТИВЕН НАЧИН ЗА ОТКРИВАНЕ И МОТИВИРАНЕ НА ДОБРИ СПЕЦИАЛИСТИ	56
<i>Илияна Калинова</i>	

ПРИЗНАНИЕТО НА УЧИТЕЛСКИЯ ТРУД – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ	66
<i>Илка Вълчанова</i>	

ПОДКРЕПА И РАБОТА С ДАРОВИТИ ДЕЦА В ИЗВЪНКЛАСНИТЕ ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ	71
<i>Илка Карева, инж. Тонка Георгиева</i>	

ТВОРЧЕСКИТЕ СПОСОБНОСТИ В ИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ	81
<i>доц. д-р Мариана Гърмидолова</i>	

ОТ КЛАСНАТА СТАЯ ДО СЦЕНАТА	87
<i>Мариета Жекова</i>	
ПРИЗВАНИЕТО НА УЧИТЕЛЯ – ТРИ ЕВАНГЕЛСКИ ПРИМЕРА	96
<i>д-р Полина Спинова</i>	
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ОТ БЪДЕЩЕТО КЪМ СЪВРЕМЕННИЯ УЧИТЕЛ АВТОРИТЕТЪТ НА СЪВРЕМЕННИЯ УЧИТЕЛ – АВТОНОМНА ВЛАСТ И „ВЛАСТ” НА ХАРИЗМАТА	104
<i>доц. д-р Райна Захариева</i>	
УЧИТЕЛЯТ – ИЗВЪН ФОРМАТА „УЧИЛИЩНА ИНСТИТУЦИЯ” СДРУЖЕНИЕ „НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ” – ИДЕИ И РЕАЛИЗАЦИЯ	112
<i>Румяна Неминска, Цвета Гергова</i>	
ДОБРОТО МОЖЕ ВСИЧКО – ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЗА РОЛЯТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ В ОБРАЗОВАНИЕТО	119
<i>Таня Ганева, Владимира Самарджиева</i>	
ПУБЛИЧНИЯТ ОБРАЗ НА БЪЛГАРСКИЯ УЧИТЕЛ (КЪМ НЯКОИ АСПЕКТИ НА МЕДИЙНОТО МУ БИТИЕ)	126
<i>Цветелина Драганова</i>	

II панел

ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ – РЕАЛИЗАЦИЯ И ПРОЕКЦИИ

ВЪЗПИТАНИЕТО В ПРОЦЕСА НА ОБУЧЕНИЕ ПО БИОЛОГИЯ И ЗДРАВНО ОБРАЗОВАНИЕ ИЛИ КАК „ДНЕСНОТО УТРЕ” МОЖЕ ДА БЪДЕ УСМИХНАТО НАСТОЯЩЕ	137
<i>Анета Койчева</i>	
ЕФЕКТИВНИЯТ УЧИТЕЛ ПО ФИЛОСОФИЯ – ДВИГАТЕЛ В РАЗВИТИЕТО НА КРЕАТИВНО МИСЛЕНЕ У УЧЕНИЦИТЕ	144
<i>Антоанета Чобанска</i>	
ОСНОВНИ МОМЕНТИ В ПОДГОТОВКАТА НА БЪДЕЩИТЕ УЧИТЕЛИ ПО ФИЗИКА	155
<i>гл. ас. д-р Весела Димова</i>	
ГРАЖДАНСКАТА НАУЧНА ГРАМОТНОСТ КАТО КОМПОНЕНТ НА ЕКОЛОГИЧНАТА КУЛТУРА	162
<i>доц. д-р Даниела Димова</i>	
ИНОВАЦИОНЕН МОДЕЛ – АТЕЛИЕ „ИКОНОПИС”	169
<i>Димитра Бобанац</i>	

ПОРТФОЛИОТО – СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ.....	181
<i>Дина Кирилова, Емил Терзийски</i>	
ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА ДЕТСКИЯ УЧИТЕЛ ВЪВ ВКЛЮЧВАЩОТО ОБУЧЕНИЕ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ	189
<i>гл. ас. д-р Евгения Тополска</i>	
РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ ФУНКЦИИ НА УЧИТЕЛИТЕ ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ.....	197
<i>Ивана Матина, Емилия Бонева</i>	
ВЛИЯНИЕТО НА СЪВРЕМЕННИТЕ КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ ВЪРХУ УЧЕНИЦИТЕ ИЛИ КАК ДА СЕ ОПИТАМЕ ДА НАМАЛИМ АГРЕСИЯТА	201
<i>Ивелина Христова, Антоанета Хинева, инж. Десислава Йорданова</i>	
ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ	207
<i>Илка Карева, Тодорка Антонова-Ангелова</i>	
ТЕОРЕТИЧЕСКИ И ПРАКТИЧЕСКИ КОМПЕТЕНЦИИ НА ДЕТСКИЯ УЧИТЕЛ	216
<i>гл. ас. д-р Катя Гетова</i>	
ЗА УСПЕШНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ НА УЧИТЕЛЯ С КАЧЕСТВЕНИ ПРОФЕСИОНАЛНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ	221
<i>Красимира Спасова</i>	
ПРОФИЛЪТ НА УЧИТЕЛЯ НОВАТОР В УЧИЛИЩЕТО ЕКИП	226
<i>Мариана Закова, Мариана Ачева</i>	
ИЗКУСТВОТО НА АВАНГАРДА В ХУДОЖЕСТВЕННОТО ТВОРЧЕСТВО НА УЧЕНИЦИТЕ.....	233
<i>доц. д-р Мариета Савчева</i>	
ДИАГНОСТИЧНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ДЕТСКИЯ УЧИТЕЛ..... (ЕЛЕКТРОННИ ВАРИАНТИ, ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОБРАБОТКА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ДАННИТЕ)	243
<i>доц. д-р Мартин Тимчев, гл. ас. Владимир Петров</i>	
ПРЕДВАРИТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ВЪНШНОТО ОЦЕНЯВАНЕ ПО ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА В 4. КЛАС ЗА 2011 Г.	256
<i>гл. ас. д-р Милен Замфиров</i>	
МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – ЕЛЕМЕНТИ НА СЪВРЕМЕННАТА ПАРАДИГМА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА УЧИТЕЛЯ НОВАТОР	264
<i>Мирела Кузманова</i>	

ЗА ДИГИТАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ ПО ФИЗИКА В НЕГОВАТА ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА.....	272
<i>гл. ас. д-р Нели Димитрова</i>	
УСПЕШЕН МОДЕЛ ЗА ЕФЕКТИВЕН МЕНИДЖМЪНТ НА КЛАСА	278
<i>Нина Кънева</i>	
КОМУНИКАТИВНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА БЪДЕЩИТЕ НАЧАЛНИ УЧИТЕЛИ В РЕАЛИЗАЦИЯТА НА СЪВРЕМЕНЕН МУЗИКАЛНОВЪЗПИТАТЕЛЕН ПРОЦЕС – ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ	289
<i>доц. д-р Пенка Марчева</i>	
ЗА ТОЛЕРАНТНОСТТА КАТО КОМПЕТЕНТНОСТИ И НАГЛАСИ	302
<i>Румяна Неминска</i>	
ПРОБЛЕМИ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ	311
<i>доц. д-р Славка Ненова, Цеца Георгиева</i>	
УЧИТЕЛСКАТА КОМПЕТЕНТНОСТ И ДЕТСКИТЕ ПОТРЕБНОСТИ – ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ.....	317
<i>доц. д-р Соня Георгиева</i>	
ИНТЕГРИРАНЕ НА ОНЛАЙН ПРОЕКТНАТА ДЕЙНОСТ В СЪЩЕСТВУВАЩИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЕН МЕНИДЖМЪНТ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ	327
<i>доц. д-р Теодора Вълва</i>	
ТЕХНОЛОГИЧЕН МОДЕЛ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА РЕФЛЕКСИВЕН ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО ПО БИОЛОГИЯ (ЗИП 11. КЛАС).....	339
<i>гл. ас. д-р Теодора Коларова, д-р Иса Хаджиали</i>	
НЯКОИ ИДЕИ ЗА РАЗЧУПВАНЕ НА ТРАДИЦИОНАЛИЗМА В ОБУЧЕНИЕТО ПО МАТЕМАТИКА (СИП 6. КЛАС)	351
<i>Цветанка Василева</i>	
ПОДГОТОВКАТА НА УЧИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ ЗА РАБОТА В МУЛТИКУЛТУРНА СРЕДА – МИНАЛО, НАСТОЯЩЕ И НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	363
<i>доц. д-р Янка Тоцева</i>	

АКЦЕНТИ ЗА УЧИТЕЛСКИЯ ПРОФЕСИОНАЛИЗЪМ

доц. д-р Даниела Ангелова-Ганчева,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

Анонс

В доклада се поставя проблемът за различните измерения на професионализма на учителя – потенциал, реализация, измеримост в контекста както на теоретични и методологични идеи, така и на нормативната регулация. Това е и рамката, в която се вписват докладите от форума в *пленарния контекст*.

Смисълът на форума е обмен на добри практики, които маркират състоянието и перспективите в дейността на учителя професионалист в анонсираните три аспекта на темата на форума:

- ✓ призвание – с референция към осъзнатия развиван потенциал/предразположение за упражняване на учителската професия;
- ✓ компетентност – разбирана като сравнително завършен комплекс от способности и качества – основа на професионалната реализация и развитие;
- ✓ признание – остойностяване (чрез придаване на измеримост, съответно – и измерване) на професионализма; важно е още тук, в анонса, да се отбележи, че в предлагания пленарен контекст за остойностяването се мисли извън финансовото измерение.

Докладът е опит за дефиниране на нерешените въпроси в три основни посоки:

- *Професионализмът на учителя.* Професионализмът е разкрит чрез основните си конструкти – призвание, компетентност, признание – в теорията и методологията, в стратегиите на регионално равнище – от европейската квалификационна рамка и осемте ключови компетентности, в нормативните документи на национално равнище.
- *Предизвикателства и възможности.* Предизвикателствата се основават на констатации и препоръки към Министерството на образованието в доклад на Сметната палата и очертават нормативната рамка за професионализацията на учителя. Възможностите са маркирани в концепцията за основните принципи и иновативните моменти в проекта на нов закон за предучилищното и училищното образование и предстои разписването им в този закон.

- *Практическата полезност на форума.* Очаква се форумът да маркира, конкретизира или дори да запълни „белите полета”, „нишите” за предстоящи нормативни действия.

Поставените акценти определят следната структура на доклада:

- ✓ Кратки обобщени референции към професионализма във/чрез призванието.
- ✓ Кратки обобщени референции към професионализма във/чрез компетентността.
- ✓ Кратки обобщени референции към професионализма в развитие от призвание към признание, от потенциал към реализация и видимост на ефекта.

Професионализмът във/чрез призванието

Призванието е образът или моделът на професионализма и като такъв е податлив на измерване.

Педагогическото призвание е една от професионално значимите характеристики в структурата на личността на учителя наред с интереса към професията, професионално-педагогическите намерения и склонности (Сластенин, В. А). За разлика от интереса, който може да е съзерцателен, призванието е *склонност за обмен на усвоени знания като учител с учениците, за сътрудничество с тях и главно – за подкрепата им за тяхното познавателно и личностно развитие.* Тази склонност се променя прогресивно при осъзнаването на способността за педагогическа дейност. *И едва ли тук, в контекста на професионализма и призванието като измеримост/остойностяване има място традиционната възхвала на учителя като изпълнен с любов/обич към детето, към ученика. Дори напротив, подобна чисто емоционална привързаност е бариера към професионализма, доколкото всяка привързаност подвластява и прави теб самия подвластен (на ученика). При призванието релацията не е толкова изразена като емоционална, колкото е рефлексивна по отношение на склонността към педагогическата професия.* Наличието или отсъствието на педагогическо призвание се проявява при включване на бъдещия учител и на вече практикуващия учител в реална училищна среда.

Професионализмът във/чрез компетентността

Професионализмът на учителя се разпознава чрез специфични компетентности.

Затова и естествено един от признаците, по които се определя рейтингът на училищата, е именно професионализмът, разбиран като овладян и проявен комплекс компетентности, придаващ едно от съществените измерения за качество на образователния процес и на училищната среда и проявяващ се чрез постиженията на учениците.

Чрез какво би могло да се разпознае професионализмът?

Един такъв модел ще бъде разпознаваем и признаваем, ако се диференцират професионално-педагогическите постижения и компетентности, или профилите на учителя.

Професионалното постижение в дейностите при изпълняване на учителската длъжност би могло да се разбира като „ефикасно, ефективно и качествено реализиране на стандартите” (Стефанова, М., 2011). Имат се предвид образователните стандарти – стандартите за учебно съдържание, а не липсващият все още стандарт за учителска правоспособност и квалификация. *Това означава, че трудът на учителя се измерва чрез резултатите на обучаваните, но спрямо техните възможности за покриване на образователните стандарти, т.е. чрез учебните постижения в развитие.*

Разработен е концептуално-технологичен модел на авторитета на учителя, кореспондиращ с професионализма (Стефанова, М., 2010). Моделът се основава на идеята за *профили* на професионално-педагогическите постижения. Профилите са тези, които могат да осигурят достатъчно обективно съизмерване, а оттам – оценяване (признаване) на авторитета на учителя.

Основният инструментален признак за удостоверяване на един или друг модел (профил) на авторитет/професионализъм е *владееене от учителя на научно-теоретични знания и съответно – степен на умения и компетентности за тяхното практическо прилагане.*

Как моделът на професионализма на учителя, представен теоретично и методологично, кореспондира със съществуващите нормативни документи – за ПКС и за кариерно развитие? Има ли синхрон между тях?

Ориентирите за качеството на резултатите от образованието се откриват в документи с препоръчителен характер, каквито са Рамката за осемте ключови компетентности (<http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>; www.EQF_bg.pdf), в която са посочени новите умения в информационното общество, и Европейската квалификационна рамка.

Познати са осемте ключови компетентности, обединени в следните групи:

- 1) езикова грамотност и комуникация на майчиния език и на чужд език;
- 2) базисни компетенции по математика;
- 3) наука и технология;
- 4) ИКТ и използване на технологиите – дигитални компетенции;
- 5) да се научиш как да учиш;
- 6) междуличностни и граждански компетенции;
- 7) предприемачество;
- 8) изразяване на културата – обща култура.

Ключовите компетентности представят *трансферен* (приложими за различни ситуации и контекст) и *многофункционален* (може да се използват за постигане на различни цели, за решаване на различни проблеми и изпълнение на различни задачи) *пакет от знания, умения и нагласи, от които се нуждае всеки за личната си реализация и развитие, социална интеграция и професионална реализация.*

Дефинирането на ключовите компетентности се основава на следните принципи:

1. Термините „компетентност“ и „ключова компетентност“ са предпочетени пред „основни умения“, свързвани най-често с грамотността. *Компетентността* се разбира като обединение на умения, знания, способности и отношения и включва готовността (предразположеността) – а може основателно да реферираме към нашата тема, като добавим, че включва призванието – за учене/преподаване като изпълнение на „знанието как“.
2. Рамката предлага разбираем и добре *балансиран списък от ключови компетентности, необходими за:*
 - личностна реализация и развитие през живота (културен капитал): необходимо е ключовите компетентности да дадат възможност на хората да постигнат личните си цели, породени от личните им интереси, намерения и желание да продължат да учат през целия живот;
 - активно гражданство и включване (социален капитал): необходимо е ключовите компетентности да дадат възможност на всеки да участва като активен гражданин в обществото;
 - професионална реализация (човешки капитал): капацитетът на всеки в трудоспособна възраст да има и да извършва достойна работа на пазара на труда.
3. Рамката може да бъде *ориентир при планиране на дейности от всички нива* на „ученето през целия живот“, например в общото задължително образование, за което е характерна промяна в приоритетите – от усвояване на декларативни знания към усвояване на процедурни, личностно значими знания, които са част от личностната и социалната компетентност.
4. *Измерването на постиженията относно повечето от тези компетентности все още е ограничено.* Съществуващите инструменти за мерене PISA и IALS са полезни при установяване на равнищата на грамотност за четене, писане и смятане.

Осемте нива покриват целия диапазон от квалификации – от тези, които са постигнати в края на задължителното образование и подготовка, до

тези, които се дават на най-високото академично ниво и професионална подготовка и квалификация.

За учениците те са конкретизирани чрез знания, умения и три групи компетентности в нива 1–5 за предучилищната, началната и средната степен на образование.

Високите нива 6–7–8 в Европейската квалификационна рамка съдържат най-общите ориентири, на които е естествено да се основават нормативни документи за учителската професия със специфично предназначение в регламентирането на професионалната дейност.

Как тези ориентири в момента са приложени в нормативните документи и дали в тях учителят – човешкият фактор, е водещият фактор?

Синхронизирането им с нормативните документи – ДООИ за учебно съдържание, ДООС за статута и развитието на педагогическите специалисти и директорите на образователни институции, с Наредба №5 за ПКС, с постановлението за кариерно развитие, е предстояща дейност.

При конкретизиране на нормативните документи за ПКС и за длъжности може да се има предвид и една от групите компетентности от Националната квалификационна рамка – професионалните компетентности, които съдържат ключови характеристики, описващи професионалното и кариерното развитие на учителя в сега действащите документи.

Придвижването на българското образование към икономика на знанието е декларирано като *основен държавен приоритет*, който налага *създаването на нормативна рамка*. Би трябвало тя да осигурява измерване и съизмерване на професионализма на учителя като едно от основните измерения за качество и рейтинг на училищата.

Сред приоритетните области на националната образователна политика, насочени към реформиране на българската образователна система през следващото десетилетие, водещо е именно „подобряване на качеството на образованието”. В този контекст като основна и решаваща е призната „ролята на учителите в образователния процес, което аргументира неотложната необходимост от усъвършенстване модела на тяхната първоначална подготовка и системата за квалификация” (Концепция за основните принципи и иновативните моменти в проекта на нов закон за предучилищното и училищното образование).

Професионализмът: от призвание към признание

Казано по друг начин, става дума за динамиката в професионалния път на учителя от неговия потенциал към неговата реализация и видимост на ефекта. Под „видимост” на ефекта се има предвид признанието като остойностяване.

Безспорно по документи учителят човешки фактор е водещият фактор.

От казаното става ясно, че учителят се различава съществено от останалите експертни професионалисти по отношение на професионалната подготовка, процеса на въвеждане в професията, професионалната автономност, връзката с потребителя на образователната услуга, или връзката учител – ученик или обучаващ – обучаем и социалния статус.

Въпреки значимостта на този факт и в условията на продължаваща десетилетия образователна реформа в България не е осъществено напълно *професионализирането на учителя*, разбираемо като нормативното уреждане на дейности, посочени като препоръки към министерството в доклада на Сметната палата. Те остават в настоящия момент като *предизвикателства и възможности на национално равнище* и се отнасят до: 1) разработване на държавни образователни стандарти за учителска правоспособност и квалификация; 2) синхронизиране на съществуващите нормативни документи – за професионалноквалификационни степени (Наредба № 5), за кариерно развитие (Постановление № 254), с новия закон за училищно образование; 3) актуализиране на регламента за квалификационна дейност, включително и адекватно разработване на: 3.1) национална програма в съответствие с установени дефицити и определени приоритети; 3.2.) регистър на институции – висши учебни заведения – за извършване на квалификационни услуги в съответствие със специфични за тази дейност критерии.

В заключение

Докладът дефинира нерешените въпроси – нишите, които се изпълват с ориентация в различни посоки.

- *Професионализмът на учителя.* От казаното става ясно, че учителят се различава съществено от останалите експертни професионалисти по отношение на професионалната подготовка, процеса на въвеждане в професията, професионалната автономност, връзката с потребителя на образователната услуга, или връзката учител – ученик или обучаващ – обучаем и социалния статус.
- *Образованието е признато за приоритет* в документите на образователната политика в страната ни. Това би могло да стане реалност благодарение на човешкия фактор, като резултат от професионализма на учителя.
- *Професионализмът е фокус от трите променливи* – призвание, компетентност, признание. Тези основни конструкти, формиращи целостта на професията, не са в линейна зависимост, а кумулират една в друга и така формализират/опредемяват „принадената стойност” на уникалната по своята същност и значимост професия.
- И накрая – *за общуването* – друга значима величина в учителската професия. Но и тя има нужда да бъде остойностена, например чрез

социалната интелигентност – все още недотам популярна в българското образование, респ. в предстоящата за създаване професиограма на учителя. Социалната интелигентност с нейния конкретно измерим диапазон в общуването: *от* способността да разчитаме ситуацията и да тълкуваме поведението на хората в тази ситуация с оглед на техните възможни намерения *през* серия словесни и несловесни модели на поведение, външен вид, стойка, звучене на гласа, дребни жестове – цял набор от сигнали, от които другите извличат оценъчното си впечатление за някого, *до* нашата способност да изразяваме себе си, да обясняваме дадени идеи, да предаваме информация точно и разбираемо и ясно да формулираме своите възгледи и планове за действие – всичко това ни позволява да привличаме други хора за сътрудничество и т.н. Една социално и интелектуално стимулираща среда би помогнала и на учителя, и на ученика – на всяка от двете страни в образователния процес, да стигне до своя уникален потенциал

- *Практическата ползност на форума* се проявява във възможността да се приложи т.нар. отворен метод на координация, дефиниран като средство за разпространяване на най-добрите практики във и между страните от ЕС. Практики, които може да се приемат като ориентир както при установяване на постижения и проблеми в предучилищното и училищното образование, така и за конкретизиране на дефицити и определяне на приоритети в квалификацията на учителя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Албрехт, К. Социалната интелигентност. Новата наука за успеха. София, Изток – Запад, 2006.
2. Доклад за резултатите от проверка за изпълнението на препоръките по одитен доклад № 0500000508 за извършен одит на дейностите за квалификацията и кариерното развитие на педагогическите кадри и диференциран подход в заплащането на труда в системата на училищното образование за периода от 01.01.2005 г. до 31.12.2007 г. <<http://www.bulnao.government.bg/index.php?p=2322>>
3. Закон за предучилищното и училищното образование – проект <http://www.ssubg.info/files/proekt_zakon_obrazovanie.pdf>
4. Концепция за основните принципи и иновативните моменти в проекта на нов закон за предучилищното и училищното образование <<http://www.bulnao.government.bg/index.php?p=2322>>
5. Национална квалификационна рамка – проект <www.minedu.government.bg/left_menu/documents>
6. Неизпълнени препоръки на Сметната палата по одита на дейностите за квалификацията и кариерното развитие на педагогическите кадри и диференциран подход в заплащането на труда в системата на училищното образование от 01.01.2005 г. до 31.12.2007 г. <[http://www.bulnao.government.bg/files/_bg/neispalneni-kvalifikacia_i_kariera\[1\].doc](http://www.bulnao.government.bg/files/_bg/neispalneni-kvalifikacia_i_kariera[1].doc)>

7. Постановление № 254 на МС 26.10.2009 г. ... (за създаване условия за кариерно развитие на учителите и възпитателите) <http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/decreepms254_26-10-2009.pdf>
8. *Сластенин, В. А.* Професионално обусловенные требования к личности педагога, 2009 <http://library.by/portalus/modules/pedagogics/readme.php?subaction=showfull&id=1259145048&archive=&start_from=&ucat=1&>
9. *Стефанова, М.* Споделяне на добри педагогически практики. София, 2011.
10. *Стефанова, М.* Разпознаване и признаване на авторитета на учителя. София, 2010.
11. Christopher K. Shon. 2006. *Teacher Professionalism*. Liberty University.
12. Common European Principles for Teacher Competences and Qualification. – In: Education and Training, 2010, p. 28 <<http://europa.eu.int/comm/dgs/education>>
13. http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/europeintegration/info/EQF/proposal_EQF_bg_05-09-2006.pdf
14. *Key Competences for lifelong learning. A European Reference Framework* <<http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>>

ACCENTS FOR TEACHER'S PROFESSIONALISM

*Associate Prof. Daniela Angelova-Gancheva,
Sofia University "St. Kliment Ohridski" – Department of Information and In-service Teacher
Training*

Education is recognized as a priority in the documents of the educational policy in our country. This would become a reality thanks to the human factor, as a result of the professionalism of teacher, supported financially by the State. The report defines the unsolved questions-recesses, which fill with orientation in different directions:

- Teacher' professionalism is revealed through the main constructs: vocation-competence-recognition.
- The practical usefulness of the Forum is anything that can be applied "open method of coordination", defined as a means for the dissemination of best practices in and between the countries of the EU. Practices, which may be regarded as a landmark in the establishment of the achievements and problems in pre-school and school education, and to specify the deficits and the determination of priorities in the qualifications of the teacher.
- Challenges and opportunities of national level concern: 1) the development of State Educational Standards for teacher's legal capacity; 2) synchronization of existing normative documents – vocational training qualifications (Decree No 5); career development (Decree No 254) with the new law for school education; 3) updating of the regulation for the certification activities, including an adequate development of: 3.1) national programme in accordance with: set deficits; certain priorities; 3.2) directory of institutions – higher education institutions-for the purpose of training services in accordance with specific criteria for this activity.

СВИРЕНЕТО НА НАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ – ФАКТОР ЗА ФОРМИРАНЕ НА МУЗИКАЛНИ ИНТЕРЕСИ

Ангел Добрев,
докторант на СУ „Св. Климент Охридски“ – ФНПП

Намаляването на интереса на младите хора към българския музикален фолклор, предпочитанията им към занимания с дейности, чужди на националната ни култура, апатията и безразличието към всичко завещано от нашите предци са въпроси, които занимават не само науката, но и в частност всеки един от нас. Посоката, в която разглеждам този проблем, е как, показвайки ниските художествени качества на заобикалящата ни интонационна среда, да насочим вниманието на младите хора към свирене с български народни инструменти.

Ключови думи: *музикални интереси, музикални инструменти, традиции, фолклор*

Проблемите, свързани със съхранението и популяризирането на българското музикално фолклорно наследство, са били винаги актуална и спорна тема за управляващи и общество. Възпитанието на подрастващите в духа и атмосферата на народните песенни, танцови и инструментални традиции остава приоритетна линия в образователната сфера.

Независимо от сумарните си характеристики, резултат от разнопосочни влияния, българският фолклор носи белег на самобитност и неподражаемост, а в годините на исторически превратности е бил опора, източник на сили, надежда и воля на българина в борбите му за национално освобождение. Според Борислав Геронтиев *...той е бил най-масовата и непреодолима съпротива срещу всички посегателства върху духа и съзнанието на българина. Фолклорът на България е не само израз на национално съзнание, но и мощно средство, което крепи това съзнание, дава му тласък, като определя все повече и по-ясно общата национално-историческа мисъл. В него са изразени най-характерните белези на националността ни: езикът, преданията, възгледите, изобило душата на народа* [2, с. 151].

Днес фолклорът на България е поставен в условия на нова адаптация. Изнесен в нови естетически рамки, той продължава да битува, макар и с не такава сила, както в посттоталитарни години. Предаването му от поколение на поколение е предпоставка за перманентен възпроизводствен процес, който поддържа музикалнофолклорната ни традиция в непрекъснато движение и в статус на постоянно съществуване. Осъвременяването на фолклорната ни музика

чрез различни подходи и средства, с непрекъснатата повторяемост и обновяване е условие за бъдещото ѝ съществуване. Нейното приспособяване и внедряване в новите общественно-икономически условия е дълъг и постоянен процес на продължение и утвърждаване. Отварянето на границите между държавите дава нова възможност за обмен на култури и трансформация на стилове. Специфичните характеристики на ръченицата, Дайчовото хоро и копаницата внасят свеж оттенък в придобилите вече гражданственост стилови понятия като *world art*, *world pop*, *world folk*, *ethno music* и др. Тези динамични движения са обективно-субективни и са нов поглед към бъдещи научни изследвания.

Процесът на непрекъснато циркулиране на музикалнофолклорния опит е движение, което предполага повторяемост, продължимост и осъвременяване на фолклорната музика чрез замяна на едни с други подходи и средства за нейното съхраняване и предаване. И за да не се прекъсне връзката с музикалнофолклорното начало, е необходимо тя да бъде отворена за постоянно възстановяване, поддържане и съживяване в условията на преход от поколение на поколение чрез изучаване, научаване и преподаване. Тази дейност се извършва чрез осъществяване на приемственост, в нейните две страни – създаване на трайни интереси към българския фолклор и усвояване на българския фолклор. Осъществяването на тези две дейности преминава преди всичко през формалното учене и неформалното обучение.

Според Лозанка Пейчева *...с влизането в новия XXI век част от фолклорната музика от България придобива все повече характеристики на глобална музика. Тя функционира като откъсната от рамката на националната държава, транснационална, детериториализирана. Нейните граници и региони са все по-трудно определими... Загубила своето изходно предназначение, тя се влива в глобалните музикални потоци, където трудно може да бъде определяна по оста традиция – съвременност* [4, с. 126].

В опитите за намиране на нови пътища и изразни средства за третиране на фолклорния тематизъм много често потърпевш остава първоизточникът. Стремещът към модернизация на народните ни песни и мелодии в повечето случаи ражда комични и нискохудожествени резултати. В търсенето на посоки, в които българският фолклор се отправя в „разградения“ 21. век, много често пътеките го отвеждат в непознати и неуютни нему светове. С помощта на компютърни програми се прибегва към аранжиране на фолклорен материал, като се използват семплирани звуци, при което се избягва реалното участие на народните инструменти, но така или иначе това не изчерпва възможностите им за изява. Освен в състава на класическия формат народни оркестри можем да ги видим и в симфонични, джазови, етно и рок проекти, което говори за „разкрепостяване“ на традицията и вкарване на фолклорната звучност в различни жанрове и стилове. Ако в миналото се е смятало, че народните инструменти не могат да „мерят“ сили в техническо отношение с

модерните си събратя, то това твърдение днес е анахронизъм. Напротив, присъствието им вече е реалност и дори мода. Често кавалът и гъдулката свирят редом с кларинет, акордеон, синтезатор, цигулка и комплект барабани. Този формат оркестри се утвърди като модел, който освен по сватби и увеселения виждаме и на телевизионния екран и слушаме по радиото. И това не би трябвало да бъде определяно като неправилна посока в развитието на фолклорната ни култура, а като една от формите за нейното съществуване.

Когато говорим за трансмисия на култури, обикновено обръщаме поглед към образованието и в частност към младите хора. В България образователната система в най-пълна степен гарантира процесите на трансмисионно-приемствено движение на фолклорната ни култура на различни нива и в различни сфери. От времето на Добри Христов до днес фолклорът е в основата на музикалното възпитание в училище. Според Пенка Минчева *въпросът за ролята и значението на българската народна песен в учебно-възпитателния процес по музика в общообразователното училище е бил почти винаги актуален сред музикантите в България още от първите години след освобождението от османско робство. Всички музикални педагози у нас са единодушни, че в програмите и учебниците по музика трябва да се включат преди всичко народни песни* [3, с. 9].

От тогава до днес пътят за изучаване на музика в родните училища премина през различни лабиринти, но така или иначе фолклорът остава на страниците на учебниците по предмета „Музика”. Основни полета за развитие на тази дейност са така наречените формални учебни заведения, като детските градини, общообразователните училища и висшите учебни заведения. Местата, които подготвят учители по музика и професионални фолклорни изпълнители, са специализираните средни и висши учебни заведения в страната. Кадрите, „произведени” там, обслужват посочените звена и затварят кръга на фолклорната музикалнообразователна система. И за да бъде актуална и надеждна, същата се нуждае от непрекъснато обновяване и осъвременяване. За жалост „масовите” училища в България продължават да носят проблемите, характерни за 20. век – нежелание за учене, агресивност и апатия, незаинтересованост, бягство от часовете, лоши обществени прояви. Това поведенческо отношение на съвременния ученик е неговият бунт срещу всичко онова, което му се налага да върши по задължение – учене по задължение, спортуване по задължение, забавления и извънкласни занимания също по задължение. Всичко това превръща днешното училище в нелюбимо място за посещение. В много от случаите учениците се явяват изпълнители на чужда воля. В този смисъл изкореняването на недъзите, пуснали дълбоки корени в образованието, е необходимо да стане обект на държавна политика. Конфликтният триъгълник ученик – родител – учител се установи трайно като проблемна реалност в училищното ежедневие.

Промени чрез създаване и внедряване в музикалнообразователната ни система на нетрадиционни форми на обучение по български фолклор са изискване на новото време. Взаимстване от опита на развитите страни в това отношение би спомогнало за намиране на верния път за решаване на проблема. „Методът на Кодай, Барток” е отличен пример за това. Внедряването от тях в унгарската образователна система на традиционния духов инструмент форуйа, не като свободно избираема дисциплина, а като задължителен предмет, би могло в определена степен да послужи като пример. Според Генчо Гайтанджиев *унгарският метод притежава вече важни допълнителни предпоставки за масова резултатност: официално и универсално утвърждаване в практиката на музикалното обучение в своята страна, подготвени кадри, възможност за по-нататъшна разработка както от множество водещи педагози, така и от обикновени учители. Здраво свързан в самата си основа с унгарския селски фолклор, снабден с богат музикален материал в такъв интонационен дух, който е бил избран от самия Кодай, с оглед на конкретни учебни задачи, методът е разработен вече като разгърната система за последователно развитие на музикални способности*” [1, 218–219].

Намирането на нови форми за организация на учебния процес, различни от традиционните, е път за реформиране на образованието и обучението в България. Алтернативният начин на работа в общообразователните училища е вече реалност в много страни на Западна Европа. За тях Теодор Попов пише следното: *Те предлагат образование, различно по форма, съдържание и методи на работа от това в държавните училища. Предоставят възможност за индивидуализация и диференциация на обучението чрез изучаването на голям брой избираеми предмети и курсове и използването на многобройни дидактически материали и учебни средства* [5, с. 232].

В тази посока е необходимо да бъдат насочени и усилията на Министерството на образованието, младежта и науката с цел опазване на културното ни наследство. Включването на българските народни инструменти в учебните програми като *свободно избираема дисциплина* е стъпка в положителна посока. Запознаването на учениците в часовете по музика (не само теоретически, но и практически) с образци от фолклорната ни класика, докосването до „живата” музика чрез срещи, разговори и изпълнения от известни певци и свирачи на народни инструменти, инициативата от учители и родители за групови посещения на концерти на водещи ансамбли, събори на народното творчество в страната, международни фолклорни фестивали и семинари са само малка част от провокациите, които биха накарали дарбата при всяко дете да „заговори”. Иновационният подход при използването на съвременните технологии и интернет дава нови, по-големи и ефективни възможности в овладяването на учебния материал. Ползването на видео и аудио материали от концерти на известни народни музиканти, запознаването и виртуалните контакти с тях са

обогатяващи действия, които могат да бъдат само от полза на младия музикант.

Това е първата стъпка за откриване на потенциалните кандидати, които ще се включат в съответната свободно избираема дисциплина. Обучението там е необходимо да се ръководи от специалисти, завършили педагогическите висши учебни заведения в страната, хора, „прегърнали” професията и гледайки на нея с различен поглед.

Паралелна дейност към свободно избираемата дисциплина може да бъде *училищният народен оркестър*, в който участват деца от различните школи по инструментите. Този оркестър може да има статут на извънкласна учебна форма, чийто репертоар се изучава в часовете по свободно избираемата дисциплина. Диригентът изработва художествено музикалните пиеси, като дава насоки за домашни упражнения. Заедно с другите състави в училище народният оркестър участва активно в празници на училището, в различни междуучилищни прояви, в самостоятелни концерти пред публика и медиите. Отговорни за работата на тези звена са преди всичко преките им ръководители, както и ръководствата на съответните училища.

Допълнителна възможност за развитие на музикалните способности на младите хора могат да бъдат и различни извънучилищни форми на музициране. *Читалищата* на България, продължавайки от Възраждането до днес да бъдат светилник за просвещение и духовно израстване на българите, са били винаги с широко отворени врати за изкуство и култура. В своето историческо развитие много често те са поемали ролята на културен дом, концертна зала, училище, библиотека, та много често и политически клуб. Днес тези граждански обединения на много места са със затихваща функция, но отново събират млади хора за свирене, танцуване, пеене и ред други художествени дейности. Това, разбира се, не е единствената възможност за извънучилищни занимания. Съвременна форма за подобен род изяви са станалите модерни напоследък т.нар. *клубни или самоинициативно създадени формации*. Включването на младите хора в подобен род занимания е допълнителна форма на обучение и възпитание в тяхното израстване. Участията им в различни фестивали, конкурси и семинари в страната и чужбина са само част от възможностите за изява.

Свободно избираемите дисциплини, както и участието на учениците в извънкласни и извънучилищни форми са техни доброволни решения. Историата и практиката показват, че принудата и задължението са несвойствени за хората на изкуствата. Независимо от това, дали ще се занимават професионално с музика или не, опитът показва, че тези дейности оставят трайни следи и формират ценности.

Едва ли може да става дума за образователна реформа, ако пред учениците не застанат нестандартно мислещи и можещи преподаватели, носители на оригинални идеи, насочени към разнообразяване и осъвременяване на обу-

чението. Кадрите, които педагогическите университети в България готвят, влизат в учебните стаи с ентузиазъм и желание, които твърде рано се „изпаряват”. Ниските заплати, високите нормативи и отнетите правомощия ги правят безсилни, безпомощни и унижени. Поради тази причина най-масовата професия в България е с постоянно падащ имидж и без респект сред ученици, родители и общество. Недостатъците на системата превръщат професията на учителя в занаят, а самия учебен час по музика – в място и време по всичко.

В съвременните условия на противоречия във всички сфери на обществения живот младите хора са оставени сами в търсенето на своя избор. В следване на своите мечти, те често поемат неправилния път. Сливането от „голямата музика” в низините на „леките жанрове” е художествен компромис, който много често е резултат от липсата на достатъчно възможности за професионална реализация. И само ако им се помогне с правилна ориентация, само тогава те биха могли да направят своя избор, да определят и сами насочат своите интереси към художественото и извисеното.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Гайтанджиев, Г.* Масовото музикално възпитание. София, Народна просвета, 1980.
2. *Геронтиев, Б.* Запели ми са, Латино. Пловдив, Христо Г. Данов, 1985.
3. *Минчева, П.* Възпитаване на музикалния слух чрез българския музикален фолклор. София, Народна просвета, 1985.
4. *Пейчева, Л.* Между селото и Вселената. София, Проф. Марин Дринов, 2008.
5. *Попов, Т.* Педагогика. Ч. II. София, Типографика, 2005.

PLAYING FOLK INSTRUMENTS – FACTOR FOR FORMATION OF INTEREST IN MUSIC

Angel Dobrev,

Doctorate student at Sofia University – Faculty of Preschool and Primary School Education

Decreased interest of young people in Bulgarian musical folklore, preference to activities not related to our historical traditions, apathy and indifference to everything inherited from our ancestors, are questions of concern not only for science, but in particular for each one of us. The problem is addressed by pointing out the low artistic qualities of the modern surrounding environment of tones and showing the way to attract more young people to play Bulgarian traditional folk instruments.

Key words: interest in music, musical instruments, traditions, folklore

ИЗСЛЕДВАНЕ НА МНЕНИЕТО НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА ЧАСОВЕТЕ ПО МУЗИКА

*д-р Анелия Йотова,
Университет Комплутенсе, Мадрид*

Учебният процес в училищата е свързан неизменно с участието на две страни – учител и ученици. Изследването, представено в доклада, е проведено през учебната 2010/2011 година. Целта на проучването е да получи мнението на учениците по всички аспекти на обучението по музика. За тази цел бяха поставени две пощенски кутии, като за постигане на максимална достоверност и свобода в изразяването на мненията участието беше анонимно. След събирането на данните бяха проведени интервюта с учители по музика от две училища в Мадрид – държавно и частно, с цел да се отрази тяхното мнение относно резултатите. Резултатите засягат разнообразни проблеми и предложения по въпроси, свързани както с часовете по музика, така и с личността на учителя.

Ключови думи: музика, музикално обучение, училище, учител

Във всеки учебен процес можем да срещнем две гледни точки. Първата е визията на учителите, втората – на учениците. Лесно е да се запознаем с гледната точка на учителя, обаче не е същото, когато става дума за учениците. Има външни фактори, които им влияят и потискат свободата на изразяване на мненията им. Идеята за тази изследователска работа се появи в час по една от дисциплините, които преподавам на студентите от магистърския клас по музикална педагогика. Заедно с моята студентка Женнифер Прадо работихме по въпроса, как да проучим какво мислят учениците за часа по музика и за своя учител, да извлечем техните мнения, коментари и оценки, които не смеят да изкажат открито. Запознахме се и с подобно проучване на Хулия Бландез (2001), проведено в часовете по физическо възпитание. Надяваме се, че това ще допринесе за подобряване на учебния процес.

Смятаме, че провеждането на такъв експеримент би имало реална стойност само ако се осигури свобода на изразяване на учениците. Затова е от съществено значение да се гарантират анонимността и конфиденциалността за тези, които изказват своите мнения.

Целта на изследването ни е да изведем наяве тази част от учебния процес, която е невидима за учителя, но реално съществува. Запознавайки се с нея, ще му помогнем да проникне в същността на различни явления и да направи промени и подобрения както в своето преподаване, така и в отношенията.

Когато решихме да проведем изследването, предварително знаехме, че няма да ни е никак лесно. Първо, защото трябваше да освободим мисленето на учениците по време на учебния процес. Мигел Анхел Сантос, който се е сблъскал с подобни изследвания, ни предупреждава: „Бях свидетел как учениците говорят за закона на мълчанието, който са си наложили или им е бил наложен, докато са били в училището. Страхът, емоционалният шантаж, срамежливостта и други фактори са пречели на свободното изразяване.”

Но ние смятаме да се доверим на думите на С. Рожерс: „Когато на една група се даде определена свобода, удивително е какво разнообразие избликва и проличава важноста на всеки конкретен индивид.”

По този начин опитът, който искаме да приложим, е с възпитателен характер – както учениците трябва да се научат да изказват свободно своите мнения, така и учителите трябва да се научат да ги изслушват и приемат.

Цели на изследването

1. Получаване на информация за това, какво мислят учениците за часовете по музика.
2. Обобщаване на събраната информация.
3. Сравнение на резултатите от двете кутии (А и Б).
4. Анализирание влиянието, което мнението на учениците оказва върху учителя.

Събиране на данните

От възможните методични подходи при нашето изследване се отказваме от анкетите, които, както казва Сантос (с. 39), „могат да бъдат много полезни, но съдържат риск, когато се прилагат в многокомплексна и сложна реалност”.

Идеята за неофициални документи ни се видя много интересна и решихме да опитаме да ги създадем. Поискахме от учениците в писмена форма да изразят мненията си по всякакви въпроси, свързани с часа по музика, и да ги пускат в една от двете предназначени за проучването кутии. В кутия А учениците можеха да пускат своите анонимни бележки, писма или в друга писмена форма всичко, което желаят, свързано с часа по музика: преподавателска дейност, дисциплина, учител, оценяване и т.н. Кутията ще се отвори в края на експеримента и съдържанието ѝ ще се прочете от учителя. Смятаме, че тази система на достъп на учителя до информацията не гарантира пълна свобода на изразяване. Затова предложихме втора пощенска кутия – Б, която няма да бъде прочетена от учителя, докато не завърши учебната година и не бъдат поставени крайните оценки.

За да бъде съвсем надеждно нашето проучване, уточнихме и следните моменти.

- Реализирахме едно начално представяне на изследването пред учениците, като влязохме и се представихме на класовете, в наше присъствие учителят прочете обяснително писмо, след което дадохме възможност на учениците да зададат своите въпроси относно експеримента.
- Учителят нямаше ключ от кутиите. Контролът по отключването и заключването се извършваше от учениците.
- Мястото, където се поставиха кутиите, се избра от учениците.
- Когато се отвориха кутиите, учениците описаха и номерираха бележките, преди да ги предадат на учителя.

Участници в изследването

Изследването се проведе в две училища в Мадрид. Едното училище е държавно (нататък ще го наричаме „училище 1”), от него участваха 58 ученици от 8. клас и тяхната учителка по музика (нататък в текста – учител 1). Другото училище е частно (училище 2), участваха 45 ученици от 8. клас и техният учител по музика (учител 2).

Време на провеждане на изследването

Събирането на данните се осъществи през месеците март, април, май и юни на учебната 2010/2011 година.

Анализ на резултатите

Ученици и учители приеха с любопитство и удоволствие поставянето на кутиите в класните стаи. Участието на учениците беше задоволително, въпреки че не се стигна до 100 процента. В следната таблица представяме резултатите от него. Като се има предвид, че в училище 1 има повече ученици като потенциални участници, отколкото в училище 2, можем да обобщим, че участието в училище 2 е по-голямо.

Учители	Брой писма кутия А	Брой писма кутия Б	Брой писма всичко
Учител 1	27	6	33
Учител 2	18	26	44
Всичко	45	32	77

В началото на експеримента попитахме учителите в коя от пощенските кутии според тях ще има повече писма. Учител 1 смята, че ще бъдат разпре-

делени горе-долу поравно, докато учител 2 предполага, че в пощенска кутия Б ще има повече писма/бележки.

В края на изследването, преди да обявим резултатите, пак попитахме учителите дали са променили мнението си по въпроса, в коя пощенска кутия има повече писма. И двамата продължаваха да мислят същото. Учител 1 сподели: „Продължавам да мисля, че писмата ще бъдат разпределени горе-долу поравно в кутия А и в кутия Б.” Учител 2 пък каза: „Аз продължавам да мисля, че в кутия Б има повече пуснати бележки. Всъщност съм наблюдавал, че когато не са в добро настроение или пък от нещо са недоволни, участниците се приближават до кутиите с бележки в ръка и гледат да не се забележи в коя кутия ги пускат. Но аз мисля, че е в кутия Б.”

Когато дойде часът за отваряне на кутиите, учител 1 се изненада много от големия брой бележки в кутия А, докато учител 2 прие нормално резултатите, тъй като те потвърдиха неговите предвиждания.

След отварянето на кутиите се проведе анкета с учениците, в която трябваше да изкажат мнение за участието си в този експеримент. В нея някои ученици, които не се включиха, споделиха защо не са го направили. Отговорите показват, че въпреки взетите мерки от наша страна част от учениците не участваха поради страх от последствията (преследване).

Защо не участва	Брой отговори
Страх от преследване	13
Липса на интерес	5
Забравяне	3
Няма време да пише	2
Няма смисъл	1
Няма какво да каже, доволен е от часа по музика	1

Писмата, които получихме от кутиите, в голямата си част бяха анонимни, но имаше и някои, които бяха подписани.

	Училище 1		Училище 2	
	Анонимни	Подписани	Анонимни	Подписани
Кутия А	96,5%	3,5%	93,3%	6,7%
Кутия Б	100%	–	95,5%	4,5%

Някои от участниците го приеха като игра – например имаше бележки на ученици, които, след като напишат мнението си, правят рисунка на учител; други се шегуваха, като след написаното поставяха „ха-ха-ха”.

Относно неанонимните бележки учителите са сигурни, че са написани от същите ученици, които са поставили своите имена.

Съдържание на кутиите

Моментът на отварянето на кутиите беше приет от учителите с голям интерес и любопитство. Най-после щяха да разберат всичко, което учениците мислят за тях и за часа по музика изобщо. След разглеждане на всяка бележка ги групирахме по вид съдържание. Получиха се следните теми.

Училище 1

	Кутия А	Кутия Б
Теми на писмата	Брой писма	Брой писма
Учебен процес	18	7
Учител	15	2
Оценки	4	1
Материалите в клас	2	0

Училище 2

	Кутия А	Кутия Б
Теми на писмата	Брой писма	Брой писма
Учебен процес	12	37
Учител	8	23
Наказания/Оценки	2	5
Материалите в клас	2	0

Явно писмата са концентрирани в две основни теми и в двете училища: учебният процес и учителят.

Темата за учебния процес

По първата тема, свързана с учебния процес, най-много са оплакванията от малкото практически занимания за сметка на многото теоретични. Да ги разгледаме по училища, тъй като има някои разлики.

В училище 1 почти всички писма са свързани с желанието да се научат да свирят на музикални инструменти, а не да заучават теорията от учебника. Има директно отправено недоволство към учебника по музика.

Извадки от мнения в кутия А, училище 1:

Аз мисля, че часовете могат да бъдат много по-весели и приятни, защото така ще научим повече, може да се учи да се свири на повече инструменти освен на флейта, например на китара.

Бих искал да свиря на флейта и да няма учебник...

Темите в учебника са много скучни, има някои, които въобще не ми харесват. Аз харесвам само да свиря на инструменти, на пиано например, да се науча да свиря на него.

Предметът ми харесва много, особено да свиря на флейта, въпреки че теорията е скучна, но се научават много интересни неща.

Истината е, че не ми харесва ни часът, ни предметът, просто не са интересни и не ми харесва да свиря на инструментите в клас.

В кутия Б на училище 1 няма разлики в изказванията. Само можем да добавим:

Не виждам защо трябва да уча флейта, като изобщо не ми служи в моята професия.

Предметът „Музика“ ми харесва, различен е от другите. Аз мисля, че ще ми послужи, за да се науча малко на култура. Понякога нищо не разбирам, но часът ми харесва.

В училище 2 отговорите са подобни, но тук учениците не се произнасят за свирене на инструменти, а за игри и също така не се оплакват от учебника, а само от начина на провеждане на часа.

Извадки от мнения в кутия А, училище 2:

Аз мисля, че учителят трябва да промени своя час, да организира игри и да гледаме филми, а не да правим писмени изпитвания, което е най-неприятното.

Бих искал часовете да бъдат по-забавни.

Бих искала да работим по-малко по учебник и да играем повече игри.

Размишлявайки върху писмата на учениците във връзка с учебния процес и учебното съдържание най-вече, става ясно, че тези ученици не очакват да получат познания за музикалната култура. Те идват в час по музика единствено да се забавляват и не им се иска да работят нищо. Освен това фактът, че искат в час да свирят на пиано или китара, показва, че нямат представа за труда, който представлява свиренето на един инструмент.

В кутия Б на училище 2 са по-агресивни в изложенията си и се оплакват от часа и от учителя:

Не ми харесва как преподава предмета и общува с нас като че ли сме глупаци. Това е един боклучав час. Единствено ми харесва, когато гледаме филми и някоя игра....

Общо взето ми харесва часът по музика, предметът, дейностите... обаче това, което не ми харесва, е, когато учителят се прави на гъ-

*зар... и когато киха. Добре, хареса ми денят, в който пихме сокове...
Също така си бърка в носа и ни се присмива, когато не знаем нещо.*

За личността на учителя

Писмата от училище 1 са насочени към лошия характер на учителката, въпреки че не всички мислят така. Тя е обвинявана в лицемерие пред другите учители. Освен личните недостатъци, които учениците виждат, посочват, че не обяснява ясно в клас. Няма разлика между написаното в кутия А и Б по тази тема.

Кутия А, училище 1:

Часът по музика не ми харесва никак, още по-малко ми харесва учителката, която винаги е кисела и лицемерна. Когато има други учители, се държи като бял гълъб, но като излязат, става звяр, всичко я дразни. От предмета по музика не ми харесва учителката, не обяснява ясно и точно, не ѝ се разбира. Освен това има неприятен характер, има лошо настроение и вика на учениците за нищо.

Учителката е доста симпатична. Не се ядосва толкова, колкото други учители.

Тази учителка се отнася добре с нас, когато има някой, но ако не, само знае да вика и да ни наказва.

Кутия Б, училище 1:

Учителката трябва да има повече търпение и да показва повече. Трябва да промени начина на преподаване.

Писмата от училище 2 най-вече показват малкото уважение, което учениците изпитват към своя учител, и малкото уважение, което усещат, че учителят изпитва към тях.

Кутия А, училище 2:

Харесва ми като учител в клас, но не ми харесва липсата на уважение към учениците, не ми харесва, че понякога се присмива на някого пред неговите съученици, това е много неприятно. И знаеш ли кой съм? Аз съм! Виктор

Харесват ми задачите, които ни дава, но понякога се подиграва с учениците.

КОПЕЛЕ. Прекаляваш много с учениците.

Не се променя стилът на писмата в кутия Б. Те са също така агресивни и предизвикателни, атакуват директно учителя. Тук показваме най-крайните изказвания.

Кутия Б, училище 2:

Учителят постоянно променя настроението си, което го прави доста странен, и понякога е едно копеле с главни букви. Освен това му харесва да се присмива на учениците.

...по отношение на учителя, той е един задник. Един ден е симпатичен, но друг път се опитва да се подиграва с теб пред всички.

Струва ми се глупаво как преподава този учител и ни третира като бавно развиващи. Няма никакво възпитание и не само не ми харесва той, но и предметът, а от друга страна, обожавам музиката.

За системата на оценяване

Системата на оценяване е била тема за размисъл и коментари от учениците на училище 1. Основно се оплакват от трудните упражнения по флейта или от несъответствието на съдържанието, което се дава в час, и въпросите на изпитите. Ние смятаме, че се оплакват просто защото не искат да положат никакво усилие, тъй като упражненията са съвсем достъпни.

Кутия А, училище 1:

На мен ми се струва нечестно да ме скъсат заради флейтата. Учебникът е важен и затова не казвам нищо. Обаче изпитите зависят от учителката и на мен ми се струват сложни.

Аз понякога си изкарвам добре в клас, но изпитът по флейта е много труден и не се упражняваме достатъчно...

Учителката прави контролните така, че нямат нищо общо с преподаването.

В кутия Б една ученичка признава, че се чувства неудобно, когато трябва да свири пред останалите ученици.

Не ми харесва да ме изпитват по флейта пред всички, срам ме е. Останалите изпити ми се струват много лесни.

За наказанията

Темата е третирана в училище 2, където едно писмо протестира срещу наказание от учителя.

Кутия А, училище 2:

...също така ми се струва нечестно, когато учителят ни оставя без междучасие, защото не носим учебника в клас...

За материалите в клас

Темата за материалната база е засегната в двете училища, макар и ограничено. Недоволството в училище 1 е по отношение на неизползваните ресурси в часовете по музика, както в следващите примери.

Кутия А, училище 1:

В класната стая има огромно количество материали, но нищо не правим с тях, така че не служат за нищо.

Класната стая е много добра, но не свирим на никакви инструменти, само флейта, това е скучно, все същото.

В училище 2 учениците се оплакват от условията в класната стая и неудобните столове.

Кутия А, училище 2:

Класната стая е много неудобна. Моля те, смени я!

Бих искал да ни поставят столове в стаята, в която провеждаме часа в сряда!

Мнението на учителите за резултатите от кутиите

В основни линии учителите останаха много недоволни от коментарите на учениците. Те очакваха критични бележки, които ще помогнат за усъвършенстване на учебния процес и на общуването между учител и ученици. В някои случаи в писмата се стигаше до обиди и думи, които нямат много връзка с целта на експеримента.

Някои от мненията:

Чувствам се малко разочарован от писмата на учениците. Истината е, че в никакъв случай не ми помагат да подобря часовете. Освен това не е нужно да се прибегва към неуважение, когато нещо не им харесва.

Някои коментари не ме изненадват, още веднъж се убеждавам, че този клас не иска да ме види. Все пак смятам, че са попрекалили.

В заключение, взимайки като отправна точка целите на проведеното изследване и данните, получени от писмата в кутиите, както и интервютата с учителите, стигнахме до следните изводи.

- След създаването на условия за анонимно проучване учениците са изразили мненията си свободно и искрено.
- Мненията на учениците се концентрират основно в два аспекта: учебен процес (желание за повече практическа и по-малко теоретична дейност) и по отношение на личността на учителя (преди всичко неговия характер и отношение).
- Мнозинството от учениците изразяват това, което мислят, в кутия А, включително обиди. Кутия Б е послужила на най-недоверчивите, на учениците, които се страхуват да не бъдат преследвани.
- Писмата, позитивни и негативни, са подействали силно върху учителите, които на моменти са се чувствали неудобно, а в друг случай – доволни.
- Изследването е послужило като отдушник за изразяване на мислите и чувствата на учениците. Може би затова те не са съвсем обективни към реалната обстановка в час по музика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бландез, Х. Какво мислят учениците за часовете по физическо възпитание и не смеят да го кажат на своя учител. Апунц, 2001.
2. Забалза, М. Дневниците в клас. Барселона, ППУ, 1991.
3. Рожерс, С. Свобода и творчество в обучението. Барселона, Паидос Едукадор, 1991.
Сантос, М. Да покажем наяве ежедневното. Мадрид, Акъл, 1993.
- 4.

RESEARCH ON STUDENTS' OPINION OF MUSIC LESSONS

Anelia Iotova, PhD,

Complutense University of Madrid – Faculty of Education, Spain

The educational process in school comprises two sites – teacher and students. The research presented in the report is carried out during the school year 2010/2011. Its aim is to find out students opinion on all aspects of education in music. In this aid two boxes were placed. For achieving maximum reliability and freedom of expressing opinions the participation was anonymous. After the collection of the data interviews were performed with teachers of music in one state and one private school in Madrid in order to reveal their opinion of the results. The results refer to variety of problems and proposals on issues in relation to the music lessons and the teacher personality.

Key words: music, education in music, school teacher

УЧИТЕЛЯТ ПО МУЗИКА – ПРОФЕСИЯ, МАЙСТОРСТВО, ПРИЗНАНИЕ

проф. дпн Галина Стоянова,
Национален форум „Орфеева дарба“

В доклада се разглежда проблемът за необходимостта от разширяване на *художественотворческата функция* на учителя по музика. В тази си функция той може и трябва да има най-много постижения, съответно и признанието на училището и обществеността.

Извеждането на българската музикалнообразователна система в челните редици на световния музикално-педагогически опит преди три десетилетия се дължи предимно на музикалността, всеотдайния труд и великото майсторство на десетки наши Учители по музика – с главна буква. Те са украшение на нашата система, те са основният ѝ капитал и фактор за нейното усъвършенстване.

В направеното през 90-те години изследване и научен анализ на професията *учител по музика* се изявиха някои специфични страни и аспекти, които я правят една от най-трудните и същевременно най-благодарните измежду учителските. Според анкетираните учители тази професия е изключителна поради факта, че се занимава с двете най-прекрасни неща на света – децата и музиката. Според учениците тя е вълшебна, защото „...музиката е магия, госпожо! Тя докосна най-съкровените дълбини на съществуването ми и ме направи по-чувствителен, по-изтънчен и по-богат”. Или: „Чрез хора на госпожа Младенова аз преоткрих света в една от неговите най-красиви форми. Ако съществува рай на земята, то той може да бъде открит чрез музиката.” Това са откровения на ученици от 11. клас в Хасково, участници в гимназиалния хор на Стефка Младенова [7, с. 7]. В този случай наблюдаваме постигнатата цел на музикалното образование – изградени чрез музиката личности с богат интелектуален и емоционален потенциал. С какви средства е постигната тази цел?

Средствата в труда на учителя по музика са специфични и преди всичко това е личността му и особено неговата музикалност, развита до степен на професионализъм. Учителят реализира своята музикалност в педагогически ситуации, т.е. поставя първата си професия – музикант, в услуга на втората – учител, защото музиката и уменията на учителя да оперира с нея са съдър-

жанието на неговия труд. Това означава, че съдържанието на неговия труд е вътре, а не вън от учителя и затова отчуждаването от учебното съдържание при него не е възможно. Музикалността на учителя по музика е личностно качество, а не придобито във висше училище професионално знание, както е при другите учители, и то се измерва със степента на владение на професионалните роли – изпълнител, диригент, аранжор, фолклорист и др. Неговата музикалност започва от детството, а „ролите” се шлифоват в академията или в университета. Многообразието на тези роли образува специфичната интегрална същност на професията „учител по музика”, който не е по пеене, не е по свирене, не е по история, теория, солфеж и др., а е по музика. Той разкрива на учениците огромния, многоцветния свят на музиката, той е вълшебник, лечител, философ, певец, той е жрец в своето училище! Тоест Орфей...

Определено смятам, че тази метафора не е пресилена – дори лично познавам такива учители не само в миналото, но и сега – че стремежът към идеала е присъщ на нашите учители в по-голяма степен и слава Богу!

Другото важно средство в професионалния труд на учителя по музика е богатството на взаимодействията му както с децата, така и с музиката, която се пее, танцува, слуша и репетира, коментира и оценява. Съвременният учебен процес по музика разполага с многообразни музикално-педагогически технологии с акцент върху изпълнителските, игровите и художественотворческите подходи (методи, похвати). Именно тук се разкриват взаимодействията от типа „човек – художествен образ”, който прави труда на учителя по музика разкрепостен и творчески и който предопределя спецификата на професията му. „Преподаването” на музика е извратена форма на общуването с нея в художествената музикална педагогика. И обратно, общуването с музиката като с художествени същности във всяка творба обогатява човека със сублимиран опит на множество отношения. Освен това съвременното учебно съдържание също предполага възможности за творчество, вариране, актуализация, което в ръцете на подготвен учител става мощно средство за изграждане на музикалната култура на подрастващите.

Следващото значимо средство в труда на учителя по музика е възможността за творческа реализация чрез извънкласните форми на музикална дейност.

Учителят по музика се различава от общата учителска колегия по това, че неговият труд и талант са измеряеми във и чрез формите на извънкласни занимания с учениците и техните постижения. Нашата професия е „изложена на показ” [1, с. 62], тя „озвучава” училищното пространство и търси своята сценична и концертна реализация. Колкото по-значими са художествените резултати на група или колектив, ръководен от учителя по музика, толкова по-стабилно и авторитетно е неговото битие в училището и в социума. Защо и в социума? Защото музикалната дарба на учителя по музика трябва да над-

хвърли рамките на училището, а неговият колектив, група или състав трябва да пробие образователния таван и да излезе в открития космос на културата! Той отива в други измерения – на регионални, национални, а защо не и на международни форуми, конкурси, събори, фестивали и пр. Той се учи от постиженията и равнището на другите, обогатява репертоара си, разширява безкрайно своя и на възпитаниците си кръгзор, учи ги на организираност, отговорност, сценично поведение и култура, общуване с участници в други колективи, развива умения да побеждаваш и да губиш, способности за творчески подем и върховни усилия за постигане на успех. Обучението по музика никога не трябва да приключва в кабинета по музика или в класната стая, защото учениците имат сериозни възможности за по-нататъшно музикално развитие в извънкласни форми, те само чакат талантлив учител и диригент, който да ги подхване и поведе към сцената.

Пътят на професионалното израстване на учителите по музика е всъщност процес на постепенното интегриране на двете главни съставляващи на професията – музикант и учител. Ето защо *професионализмът* на учителя по музика би могъл да се дефинира като *степен на реализация на музиканта в професията учител* (по музика). Професионализмът от позициите на системния подход е типично същностно свойство на системата „личност – професия”, т.е. емерджентност или синергизъм. Това свойство е показател, че тази съвкупност е именно система, а не случаен набор от елементи, че то е по-голямо и съществено от сумата на тези елементи. Наистина не е лесно да се интегрират в една цялост двете съставляващи на тази професия – музикант и учител, обаче именно там се намира ключът към висшия професионализъм, т.е. музикално-педагогическото майсторство. Във всекидневие си учителят по музика непрекъснато сменя различните си функции – художественотворческата и образователната, сменя акцентите в своята дейност в зависимост от конкретната цел в момента, обаче посоката е винаги една – от музика към педагогика, а не обратно... Образът на професията се разкрива в диалектическото взаимодействие между твореца и учителя, в мярата на взаимопроникване между музикалността и педагогическата насоченост на учителя, в интеграцията на личностните качества на музиканта и педагога, в интеграцията на музикалните с педагогическите способности.

Само в този случай се преодолява професионалният дискомфорт и учителят не само се реализира, но и израства в професията. Една от функциите на образователната система е да осигури на учителя по музика условия и възможности за извънкласна художественотворческа дейност с децата и професионален ръст и кариера. В съдържанието на професията „учител по музика” този художественоизпълнителски блок е много важен, защото той реално осмисля и оправдава талантливите усилия както на учениците, така и на учителя. В съвместното им съ-творчество е разковничето на успеха както на учеб-

ната работа в клас, така и в извънкласните форми и на сцената. В последните 30 години поради недомислие, липса на компетентност и перманентно залитане към чужди образователни модели в управление на образованието се стигна до обидно за българското училище положение извънкласната музикална дейност да е изтласкана в читалища, клубове, центрове, домове и пр., където все пак има някакво заплащане. А безценният български опит на богатата извънкласна музикална дейност в самото училище сега с успех се практикува в цяла Европа и в Америка, където всяко училище има най-малко два или три хора, още толкова различни оркестри, а в гимназиите се поставят мюзикъли и други музикални спектакли. Гърция в последните 20 години развива с успех ученическото хорово дело, често с помощта на български диригенти, всеки град и всеки остров там се бори за разкриване на детска хорова формация, а в България за тези 20 години училищните хорове са ликвидирани почти тотално, вокалните групи пък обикновено са жалко подобие на изкуство... Учителят е принуден да бъде само даскал, но не и художествен ръководител, творец, музикант, художник. Разкъсана е същностната връзка между учител (за всички) и художествен ръководител (за тези, които искат и могат повече).

Тази социална ситуация не създава условия за реализация на учителя по музика и за признание на неговите заслуги в училище. Въпреки това има отново велики майстори, които са намерили себе си в професията „учител по музика” и раздават щедро своя талант на учениците си. Те притежават висока степен на професионализъм, т.е. музикално-педагогическо майсторство. Как се стига до това равнище?

Понятието *професионализъм* е по-широко от понятието *майсторство*, то е самостоятелно и само най-високите му равнища се бележат с майсторство, с творчески почерк и уникалност. Не е вярно, че то се постига чрез „продължителна педагогическа дейност” [5, с. 6], защото по тази логика всички учители с голям трудов стаж са и майстори, което не е истина. Сред по-възрастните учители има много рутини и непродуктивни подходи, някои от тях са и майстори, но те са станали такива в най-напрегнатия период от своята кариера, а това са обикновено първите 10–15 години стаж, при това в музикално-педагогическата дейност майсторството проличава още по-рано – в първите 5–10 години. Те бързо преминават етапа на начална професионална ориентация, след това следват няколко години професионална реализация и най-добрите достигат следващия етап – висока степен на професионализъм или музикално-педагогическо майсторство. Такъв учител е уникално неповторим, професионално свободен и отговорен за работата и развитието на учениците си, а урочната му дейност и извънурочните постижения са на национално равнище. Както вече посочихме, степените на професионализма са различни и зависят от щастливо (или не) изградени отношения между личността на учителя и професията му. Тоест от тяхната хармония и ансамбъл, от постепенното

настройване на отделните елементи през призмата на професията и нейните специфики. Личността на музиканта се утвърждава и реализира в професията учител в зависимост от следните отношения и тяхната изразеност.

1. Степен на съответствие на личността с професията означава наличие на необходими личностни качества (музикалност, комуникативност и др.) и липса на противоположани (интровертност, невротизъм и др.).
2. Степен на овладяване на професията означава равнище на образование и владее на музикалнопрофесионални роли (певец, инструменталист, диригент и пр.).
3. Степен на идентификация на личността с професията означава приемането ѝ от личността, липса на желание да я смени.
4. Степен на реализация в професията означава придобиване на висок авторитет в резултат на активна художественотворческа дейност с учениците и стабилни изяви на регионално и национално равнище; научноизследователска работа на учителя, доклади, публикации, съавторство в създаване на учебници и пр.
5. Степен на изчерпване на професията „учител по музика” означава, че личността има по-голям потенциал за художественотворческа, научноизследователска или управленска дейност, че професията слага таван в кариерния ръст и личността осъзнава тази неблагоприятна ситуация.

Учителят по музика – майстор, освен уникалния си облик има и следните обобщени характеристики:

- осъзнава своята мисия в професията;
- майсторски владее професионалните си роли и музикално-педагогически технологии;
- създава особено поле на творчески взаимодействия с учениците си, т.е. особен психологически комфорт за сътворчество и сътрудничество;
- достига възможно най-добри резултати на училищно, регионално и национално равнище;
- владее изследователски технологии и ги използва в практиката;
- осъзнава себе си като професионалист, защитава своите позиции и притежава методологическа и методическа култура за това.

Дългогодишният ми опит и работата с колеги от цялата страна ми дават основание да направя няколко *препоръки*, важни за нашата практика. Първата от тях се отнася до контрола и оценката на работата на учителя по музика. Музикално-педагогическото майсторство зависи в голяма степен от външни фактори и преди всичко това са директор, инспектор или експерт, методист

и пр., т.е. от управленската система за контрол, която по отношение на музиканти учители е разрушена почти изцяло. Обидно е, че в структурата на РИО почти не останаха експерти по музика, като че ли те нямат предмет на дейност или няма обучение по музика! Като правило нито директорите на училища и ДГ, нито експертите в РИО са специалисти по музика и не могат професионално да бъдат полезни на учителите по музика, освен да подкрепят финансирането на извънкласната дейност. Отдавна е назряла необходимостта да се върне практиката на методисти учители по места, които да поемат методическата и организационната помощ. Позволявам си тази препоръка да отправя към ръководството на МОМН като необходима мярка за професионално израстване на учителите по музика по места.

Втората ми препоръка се отнася до промяна в Наредбата за придобиване на професионалноквалификационните степени (ПКС) за учителите по музика (и по другите изкуства). Необходимо е признание на всички постижения на учителя с неговите ученици на национални фестивали и конкурси, а не само на тези, организирани от МОМН. Освен това придобиването на V ПКС да е възможно не след 5 години стаж, а след третата година, когато интензивно се натрупва педагогически опит и майсторство. Също така учителите по музика и особено преподаващите различни дисциплини в училищата по изкуства не би трябвало да бъдат задължавани да правят изследвания със статистически инструментариум за II и I ПКС, защото те работят индивидуално с всеки ученик или в малки групи (по солфеж или камерна музика например). Постиженията на техните ученици са тези, които трябва да имат решаваща роля в присвояването на ПКС, при това не само пета, но и последващите! Налага се прецизиране на наредбата, за да получат нашите колеги това признание, което им се полага за професионалните успехи с учениците в системата на културата. Те отдавна заслужават специално и професионално внимание и уважение поради ключовата им роля в изграждане на музикалната култура на поколенията българи.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Вълчев, Р.* Опит за социално-професионален портрет на българския учител. София, 1986.
2. *Гигов, Н.* Легенда ли е Орфей. София, 1992.
3. *Жекова, Ст. и колектив.* Проблеми на професионалния труд и личността на учителя. Благоевград, 1992.
4. *Каган, М.* Мир общения. Москва, 1988.
5. *Кузьмина, Н.* Професионализм деятельности преподавателя и мастера профтехучилища. Москва, 1988.
6. *Ражников, В.* Диалоги о музыкальной педагогике. Москва, 1989.
7. *Стоянова, Г.* Учителят по музика в своята професия. София, 1997.

THE TEACHER OF MUSIC – PROFESSION, SKILLS AND VOCATION

*Prof. Galina Stoyanova, PhD,
National Forum, “Orpheus gift”*

In the report the problem for the necessity of improving teacher of music task for developing creativity in arts is discussed. In performing this function the teachers should and have to have most of his/her achievements and respectively the school and society’s recognition.

ЗА МОТИВАЦИЯТА НА МЛАДИТЕ УЧИТЕЛИ ПО ИНФОРМАТИКА И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ*

*Даниела Димитрова,
докторант на ПУ „Паисий Хилендарски“*

В доклада се разглежда мотивацията на младите учители по информатика и информационни технологии за работа в училище. Направен е анализ на актуалното състояние на ученическия и преподавателския състав на българските училища. Специално внимание се отделя на квалификацията на учителите по информатика и информационни технологии, които преподават знания в най-бързо променящата се област на човешкото познание.

Ключови думи: *информатика, информационни технологии, мотивация, квалификация*

Актуалност на проблема

Всеки път, когато общуват с група от хора, учителите представят презентация. Колкото по-важни са посланията, толкова по-ясна искат да бъде презентацията. Също така – колкото е по-голяма аудиторията, толкова по-точно трябва да бъде съобщението, за да се разбере.

През 2013 година 60% от учителите в България ще навършат пенсионна възраст и тогава в училищата ще настъпи недостиг на преподаватели. Към момента младите учители са само 2,23%. Това съобщава в интервю за БТА Самуил Шейнин, председател на Съюза на работодателите в системата на народната просвета (www.srsnpb.com).

Сега българските училища изпитват недостиг на преподаватели по компютърни науки и чужди езици, но през 2013 и 2014 г. положението ще е същото по всички предмети, предупреждават от съюза (декември 2009 г.). Всички резултати от международни изследвания показват, че постиженията на учениците зависят изключително много от общия климат в училището. Той се определя от мениджмънта в училището, от това, как учителите работят с родителите и доколко те са включени в процеса на обучение, каква е дис-

* Участието и публикацията на този доклад са финансирани от научен проект НИ11-ФМИ-004 към НПД на ПУ „Паисий Хилендарски“ на тема „Разработка и приложение на иновативни ИКТ за провеждане на качествени конкурентоспособни научни изследвания и цялостно осъвременяване процеса на обучение във ФМИ“, 2011–2012.

циплината в училището и какви мерки се предприемат за нея. Изключително важна е квалификацията на учителите и това е приоритет в програмите на правителството за развитие на образователната система. Има и такъв проект по оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, с който нашата страна ще разполага със 75 млн. лв. европейски пари. Този проект ще започне да се реализира от следващата учебна година. Трябва да положим максимални усилия учителите да придобиват своите актуални педагогически компетентности – работа в мултикултурна среда, работа с деца със специални образователни потребности. Трябва да насочим усилията си към това, да открием и развием таланта на всяко едно дете. „Където има дефицити пък, те да бъдат преодоленни” – звучи обнадеждаващо изказване на зам.-министър на образованието Милена Дамянова в интервю през юни 2011 г. „Занималнята заедно с предучилищната подготовка на петгодишните в детските градини ще гарантира по-добрите постижения на децата. В концепцията е заложено занималня да има до 7. клас”, посочва още Дамянова¹. Амбицията на Министерството на образованието, младежта и науката е да бъде осъществено целодневно обучение и това ще изисква на всяка паралелка от предучилищна подготовка до 7. клас по още един учител (възпитател). По данни от националното преброяване през февруари 2011 г. броят на децата в България по години е следният:

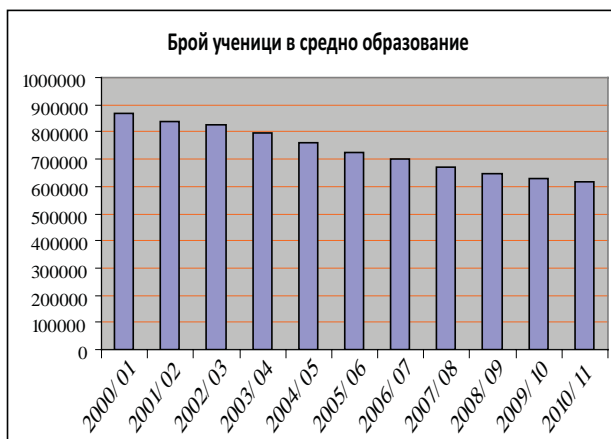
Възраст на децата от националното преброяване 01.02.2011	Общо	В градовете	В селата
0 до 4 г.	343 163	253 401	89 762
5 до 9 г.	316 643	228 154	88 489
10 до 14 г.	315 466	227 235	88 231
15 до 19 г.	377 585	274 943	102 642

В селата не се очаква повишаване на броя на учениците през следващите години, от което следва, че обезпечеността на педагогическия персонал, ако не е в пенсионна възраст, ще е добра. От таблицата се вижда, че децата от детските градини в градовете са повече в следващите випуски, подлежащи на обучение, което предполага нови начални учители и възпитатели, в случай че няма пенсионирали се нито в селата, нито в градовете.

За да бъдат привлечени нови учители, безспорно условията на труд в училищата трябва да бъдат подобрени. И ако в рамките на един проект може да бъде обучен възпитател, то учител по информатика и информационни технологии трудно се обучава за 4–5 години. *А след обучението много институ-*

ции и фирми желаят да се възползват от уменията му, предлагайки неколкратно по-високи месечни възнаграждения.

По данни от Националния статистически институт броят на учителите (не включващ възпитатели), заети в средното образование, намалява през последните 10 години пропорционално на броя на учениците, което ясно се вижда от следващите две диаграми. На десет ученици – учител.

Но ако 60% от учителите (без да е уточнено дали в това число са включени възпитателите) навършат пенсионна възраст до 2012/2013 година, то би било по-удачно проектите за обучение да не са насочени само към тях, а да има и проекти за привличане на нови студенти да станат учители.

По темата имаше изказвания на синдикалисти² и министри и бяха набелязани няколко стълба за израстването на учителя: младшият учител с 450 лева основна заплата след 10 години трудов стаж става старши учител с увеличение на заплатата от 33 лева, като възнагражденията на учителите при влизането на тази наредба не се намаляват. Диференцираното заплащане отново изисква 7 месеца трудов стаж в предходната учебна година, което гарантира пари отново на старшата група учители.

И в хоризонтален план, и във вертикален не е конкретно дефинирано какво се измерва „израстването“ на учителя. Отново задължението се прехвърли на директора – както да измерва учителя по първия стълб на диференциацията, така и по втория, още преди да са обявени правилата. А парите, от които трябва да плати за това, че ги е оценил без точни мерки, отново са от бюджета на училището му. Работодателят носи отговорността щатове в училище да отговарят на отпуснатите средства от първостепенния разпоредител с бюджета. В противен случай отпуснатите средства за работна заплата не биха били достатъчни, което е нарушаване на финансовата дисциплина от негова страна. Тъй като „щатът“ представлява разписанието, таблицата, списъкът на наетата работна сила по общ брой на работниците и служителите и тяхното разпределение, съобразно с вътрешното разпределение на труда в институцията по трудови функции, преди да извърши съкращението, работодателят трябва да вземе решение кои точно длъжности да съкрати. Определящо в случая е обезпечаването на часовете от учебния план, което много често води до това, младият учител по информатика и информационни технологии да влиза в цели класове, без да се дели паралелката на групи. Основен проблем при обучението на учениците от 5. до 7. клас се явява това, че предметът „Информационни технологии“ е единствен, който се изучава на групи (като се изключи трудовото обучение, което според нормативни документи може да се провежда през седмица по два часа наведнъж). В основните училища е проблем за съставянето на седмичното разписание на часовете, защото другата половина от класа трябва да е свободна. В случаите, когато паралелките, които изучават предмета, са по-малко от десет (20 часа е седмичният норматив на учителя по информационни технологии в основната степен на образование), учителят по информатика и ИТ се назначава като лектор. Налага му се да работи в две или три основни училища, а в крайна сметка часовете не се приравняват към задължителната норма на преподавателска работа (648 часа годишно), както на другите учители в по-големите училища. Реално изработените часове се делят на 8-часов работен ден и се получава, че работодателят плаща осигуровки за два или три дни осигурителен стаж (а директорът реализира икономии за почти цял щат). Вследствие на което учителят има и толкова осигурителен стаж, който не се води за трудов стаж по специалността и не се отразява в трудовата книжка.

Това не би било проблем, ако званието „старши учител” се даваше за нещо, което учителят е свършил, а не за трудов стаж, който се натрупва, когато те наемат на работа и спазваш основните си задължения. Проблемът е в това, че се дава на всички, на които така или иначе им се плаща клас за прослужено време. И това е само една от последните манипулации в днешното училище. Искане ми се да коментираме отношенията директор – учител, директор – ученик, учител – ученик, учител – учител и още много...

Те се виждат, когато попаднеш в училището за по-дълго време.

Ето това е проблемът, който пречи на реализацията на младия учител.

Обучението е дейност, в която участват две страни: учител и ученик. Разглеждането на процеса в посоката – активната страна е учителят, а учениците са само обект на обучение, не дава добри резултати, особено в случаите, когато наученото не е отработено и упражнено. Учителят изпълнява ръководна роля, която до голяма степен е зависима от дейността на учениците. Активността на двамата субекти на обучението е необходима предпоставка за ефективното му осъществяване. Учебното познание, което се придобива в процеса на обучението, е резултат както от ученето, така и от преподаването.

Основните функции на обучението са образователна, възпитателна и развиваща, всяка от които стимулира познавателната активност на учениците. Според Б. П. Есипов: „Активността при ученето означава съзнателно, волево, целенасочено изпълнение на умствена или физическа работа, необходима за овладяване на знания, умения и навици, за използването им в по-нататъшната учебна работа и в практическата дейност.”³³

Това се учи в университета, а когато учителят попадне в училище, вижда, че вътре протичат много други процеси, за които никой никога не го е подготвял през студентските години. Запознаване с „езика на тялото” и по-подробно изучаване на нормативната уредба биха спестили много неуспехи в професията му.

Мотивации в училището

Управлението има три основни елемента: планиране, организация и контрол. Всеки от тях има своите манипулативни моменти.

При планирането ръководителят трябва да умее да схематизира няколко години напред, за да предвиди своето собствено бъдеще и това на своя екип. Някои могат да прозрат перспективите за период от 10 до 20 години, а други могат да видят само онова, което ще се случи след един-два месеца, и то много трудно. След като определи перспективите за развитие, ръководителят ги представя на своя екип, като го мотивира за колективен труд. При това той лесно може да манипулира своите подчинени: „Ето, колеги, това е вашето светло бъдеще, вървете след мен и ще имате всичко.” Поразително е

наистина, но служителите вярват в приказките и това ги мотивира за добра работа. След известно време обаче разбират, че това е било манипулация, и им става обидно.

Учителят трябва да умее да планира и да поставя постижими цели и задачи, съобразени със знанията и уменията на учениците. Това може да бъде определено като манипулация на колектива. По-честото говорене за бъдещето ще мотивира и учениците. Учениците прощават малките преувеличения (те разбират трудностите и причините, променили хода на събитията), но сериозните – никога (именно в такъв момент те се чувстват обидени и излъгани). Когато организира и контролира изпълнението на някакви действия на учениците, учителят не може да избегне манипулациите. Именно благодарение на тях той ускорява процеса на развитие. Често пъти манипулаторът, който знае със сигурност какво иска, ни увлича в своята игра, чийто смисъл околните не разбират. Тъй като не искат да изглеждат не подобаващо в неговите очи, те обикновено не се противопоставят на манипулацията.

В бизнеса могат да се отделят четири основни мотивиращи елемента, благодарение на които хората работят. Те са следните: власт, креативност, общуване и материален елемент (парите). Всеки ръководител, който познава тези мотиви, може успешно да управлява служителите си.

Най-простият и очевиден мотивиращ фактор е заплащането на труда. Много наемни служители, а понякога и собственици на фирми искрено вярват, че единственият мотивиращ стимул, който активира работниците, е размерът на заплатата. Всеки човек, който се стреми към свобода и независимост, мечтае за големи суми пари. Но на работното си място, освен че работим, и общуваме (за някои потребността от общуване е основна), създаваме приятелства, а понякога и любовни отношения. Има хора, които са готови да творят дори без възнаграждение (потребност от самореализация). Други правят всичко, за да задоволят потребността си да властват над хора.

Всеки има свой мотив, а добрият ръководител винаги управлява с мотивация. Той добре познава служителите и знае с какво и кога да подтиква всеки човек. Задачата му е правилно да избере мотивиращите човека нишки и правилно да ги дърпа с определена сила и честота. Трябва да се дърпат струните в душата на човека, за да бъде изведен той от застоя, да бъде накаран да се движи, да работи и да твори.

Струните на душата, които манипулаторите дърпат

Всеки човек има комплекси, насадени от обкръжението му още от детството. Това са онези струни в душата му, които всеки може да дърпа. Отначало това е било изгодно за възрастните – така е било по-лесно да ни управляват. По-късно това се превръща в навик и се запазва за цял живот.

Най-разпространените струни, които манипулаторите дърпат, са следните.

Страх – всички хора изпитват фобии и страхове. При някои те са явни. Много хора се страхуват от заплахи. Манипулаторът, който предизвиква порждането на страх, разбира, че със заплаха постига тайната си цел много по-сигурно, отколкото с някакъв друг мотив. Заплахите най-често не се изпълняват. Именно това цели манипулаторът – жертвата му да се изплаши „тук и сега“.

Справедливост – всички искаме справедливостта да тържествува винаги и навсякъде. Но всеки човек има своя собствена справедливост. Възможно е да не е справедливо само за манипулатора. Защото просто не му е харесало.

Вина – в живота много често едни хора оценяват други. Понякога тази оценка е толкова сурова, че човек започва да изпитва чувство за вина („Ти подведе не само мен, но и целия екип...”). За едни ръководители е много важно да натоварят служителите си с отговорност, но не всички подчинени могат да я поемат. Манипулаторите обичат да управляват своите жертви чрез чувството за вина.

Гордост – гордеем се със страната си. Това е добре. Но горделивостта е най-големият човешки враг („Аз няма да се извиня. Той не заслужава”). Да се мислиш за по-значим и незаменим е горделивост, ако това се дължи само на по-стара дата на постъпване на работа в училището.

Универсални похвати за манипулиране

Похватите на манипулаторите са доста разнообразни. Някои от тях могат да бъдат използвани и в бизнеса, и в семейния живот, и на улицата при срещи със случайни минавачи. Много от директорите на училища и по-възрастните учители са ги овладели до съвършенство, което прилагат както върху учениците, така и върху „младшите” учители по информатика и информационни технологии с цел да се възползват от техните умения за работа. По този начин прехвърлят голяма част от работата си върху информатиците. А те никак не са със свободно време, защото по-голяма част от тях са натоварени да преподават няколко учебни дисциплини: математика, информатика, информационни технологии, компютърна графика. Ръководството на училището обикновено ги използва за изготвяне на училищна и ученическа документация, прилагайки някои универсални похвати за манипулиране. Не може да се определи кои са по-ефективни и кои не. Всичко зависи от конкретното изпълнение. А изпълнителите могат да бъдат сръчни или не много. Това също така зависи и от ситуацията, в която се прилага похватът.

Ролите на манипулаторите също могат да бъдат най-различни. Ето три от най-разпространените роли⁴.

Доминиращата роля. Тази роля се определя преди всичко от силата и активността на манипулатора. Той командва, заповядва, разпорежда се, оце-

нява, дава съвети, оказва натиск, контролира, злоупотребява със своята власт. И ако веднага си представяте някакъв началник, то грешите. Това може да бъде охранителят, който може да ви пропусне в сградата или не. Това може да бъде чистачка, която по нетърпящ възражение начин ви моли да си изтривате краката. В този момент той и всички останали герои, които описах, се наслаждават на своята власт над новия учител.

Пасивната роля. Манипулаторът, играещ пасивна роля (може да е ученик или колега), се преструва на жертва – не знаещ, не умеещ. Той има една цел – да прехвърли цялата си отговорност върху околните. Този манипулатор външно изглежда съвсем безобиден. Той непрекъснато принижавя своята значимост и умения, без изобщо да се притеснява, че моли за помощ околните („Ах, аз никога няма да мога да го направя така добре, ще може ли да помогнеш?“). И младият учител, като „добър човек“, без да си дава сметка, върши някаква работа вместо него „по собствено желание“. А той се преструва, че му е благодарен и че е възхитен от неговия талант. Пасивният манипулатор е голям ласкател. Той владее изкуствата на комплимента и ласкателствата в пълна сила. И понякога е трудно да се разбере къде е ласкателството и къде е комплиментът.

Безразличната роля. Манипулаторът демонстрира пълно безразличие към всичко, ставащо около него. Трябва да разбираме, че това е само външно равнодушие. Силата на такъв манипулатор е в неговото безразличие, пък било то и престорено. Той е предпазлив и хладен. Сам избира с кого и кога да контактува. Никога няма да съчувства на някого. „Добре“ – хладно отговаря този манипулатор на всички молби и предложения от новия учител. Докато се разбере, че новият учител е попаднал в мрежите на манипулатор, тъй като неговото „Добре“ за него съвсем не означава „Да“. А новият учител не знае какво да прави по-нататък.

Съществуват най-различни похвати за манипулиране. Но има и техники. Каква е разликата между похвата и техниката? Похватът е по-тясно понятие от техниката. Техниката може да включва няколко различни похвата. Похватите за манипулиране са много. Един от основните е пощипване, целящо да засегне чувството за собствена значимост и превъзходство („Ти да не си глупак?“, „Леле, че си скръндза!“; „Май не ти стиска да направиш това?“). Те наистина предизвикват реакция и много хора, като чуват това, започват да доказват обратното. Пощипванията сочат онзи недостатък на човека, който манипулаторът в даден момент трябва да засегне. Този недостатък може да съществува реално, а може и да не съществува (т.е. да се преписва съзнателно).

Овладяването или поне познаването макар и на част от тези проблеми и запознаването на студентите (бъдещите младши учители) с похвати за тяхното решение още в университета биха помогнали много на младия учител, за да съхрани времето си за подготовка за следващия ден от манипулаторите, които го очакват още на прага на училището.

Реализация и проекции

Никой от българските университети не подготвя учителите как да се справят с манипулации от страна на колеги, родители, ръководство и ученици. Учителят няма право да се противопостави на подобна манипулация, защото не може да падне до „нивото на ученика“, а съветът на директора му при разрешаване на конфликт между учител и ученик е към учителя – „Трябваше да си мълчиш“. Обикновено се използват наказания за учениците, които нямат образователен ефект. След което мнението на учениците е приблизително следното: „Направих го луд. Толкова е тъп, че не знаеше какво да ми каже.“ В отговор на наложилите се правила родителите показват на децата си „по-уникални“ методи за справяне с учителите. Избират телефони на някого в училищната йерархия и се започва едно „дърпане на ръкави“ между колеги („Пиши му една по-висока оценка, да се отървеш от „проблема“...“), с което се изчерпва безплатната професионална квалификация на повечето млади учители.

При изучаването на методика на обучението по информатика и информационни технологии никъде не се среща отговор на въпроса, каква трябва да е реакцията на учителя, когато петокласник рестартира компютъра на седящия до него съученик по средата на новия урок.

Демонстрирането с мултимедийни и интерактивни средства за обучение трябва да се усвои от всички учители, не само от информатиците. Мултимедийните проектори трябва да са във всеки един учебен кабинет, а не един проектор за цялото училище, към който допреди две години учителите не проявяваха интерес поради неумението им да си служат с него.

Каква трябва да бъде реакцията на учителя, когато неговият работодател в условията на делегиран бюджет има заложен 0,8% от бюджета на училището за повишаване на квалификацията на учителите, но го принуждават да се квалифицира за собствена сметка, във време извън работния ден, за да не се търси заместващ учител?

Какво трябва да направи директорът, когато на конкурс/събеседване за свободно работно място за учител по информационни технологии се появи инженер, без необходимата педагогическа квалификация? Според Кодекса на труда е редно, ако го наеме, да плати за квалификацията му от парите, заложенни за тази цел. Но... това води и до повишаване на заплатата на квалифицирания учител, което пък е за сметка на скромния бюджет на училището. Точно поради което директорът е обявил работното място за заемане от „младши учител“, но Кодексът на труда гласи друго:

Чл. 228а. (Нов – ДВ, бр. 108, 2008 г.) (1) Работодателят е длъжен да осигурява условия за поддържане и повишаване професионалната квалификация на работниците и служителите за ефективно изпълнение на техните задълже-

ния по трудовото правоотношение в съответствие с изискванията на изпълняваната работа и бъдещото им професионално развитие.

(2) При продължително отсъствие на работника или служителя остава работодателят е длъжен да му осигури условия за запознаване с новостите в работата, настъпили през времето на неговото отсъствие, и за постигане на необходимото квалификационно равнище за ефективно изпълнение на трудовете му задължения⁵.

Въпросите са много... Има ли наказан директор за неспазването на този член от КТ? Коя държавна организация следи дали се спазва? Кой следи за техническата изправност на компютърните кабинети? Не се ли чака само на сигнали, постъпили, когато някой е докладвал? А дали са взети мерки по доклада?... Омагьосаният кръг... вече е затворен!

Схемата за хоризонтално и вертикално израстване в професията учител би била полезна, ако бюджетите на училищата разполагат с повече пари за професионална квалификация, които задължително да се ползват по предназначение. Наложително е привличането на млади компетентни учители. Необходимо е и въвеждането на нови учебни програми по ИТ в гимназиалната степен на образование, които да бъдат насочени към изучаваната от учениците професия. За внедряването им ще е необходим и лицензиран софтуер, използван в съответния бизнес на професионалното направление. Ще възникне необходимост и от подготовка на самите учители да работят с него, както и от разработване на методически указания за преподаването му чрез използване на нови технологично базирани средства на обучение: таблети, интерактивни дъски, видео материали и др.

Обикновено при промяна на ситуацията в дадена област се поставят въпросите: Кой печели от промяната? Ще се даде ли възможност за откриване и изява на талантливите деца от по-ранна възраст? Ще се стимулира ли активното изучаване на новите компютърни технологии?

Ще спечелят и учителите по ИТ, от които непрекъснато ще се изисква да повишават нивото на знанията си, а оттам и на квалификацията си. Ще спечели и обществото като цяло, защото ще се осъществява ранно професионално ориентиране на част от младото поколение в една от най-бързо развиващите се в научно и практическо отношение области – компютърните информационни технологии⁶.

Мотивацията на учителите се крепи основно на децата, които ги радват, печелейки олимпиади⁷. Демонстрирайки своите качества и умения чрез балансирано използване на различни медии и ресурси, учениците доказват, че познавателната активност на българина е жива. Нашето задължение е да намерим средствата, чрез които да я направляваме.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ <http://www.teacher.bg/article/details/769>
- ² http://education.actualno.com/news_264317.html
- ³ Петров, П. Дидактика. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.
- ⁴ Зорин, И. Как да манипулираме хората. Техники за манипулация и защита от тях. София, СофтПрес, 2009.
- ⁵ Кодекс на труда <<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/1594373121>>
- ⁶ Гъров, К. За олимпиадите по информационни технологии в прогимназиален етап на българското училище.
- ⁷ http://www.mon.bg/news-home/2009/11-07-08_medalisti.html

MOTIVATION OF YOUNG TEACHERS OF IT AND INFORMATICS

*Daniela Dimitrova,
Doctorate Student at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“*

This report focuses on the motivation of young teachers of informatics and information technology to work at school. Analysis of the current status of students and faculty of the Bulgarian schools was made. Special attention is paid to the training of the teachers in IT and informatics, whose subject is in the most rapidly changing field of human knowledge.

Key words: *computer science, information technology, motivation, training*

УЧИТЕЛСКАТА ПРОФЕСИЯ – СОЦИАЛЕН ПРЕСТИЖ, ЗАКЪСНЯЛА ПРИЗНАТЕЛНОСТ ИЛИ ТРУДНО ПОНОСИМА ОТГОВОРНОСТ

*Илияна Дебочичка,
Гимназия „Неофит Рилски“, Кюстендил*

Професията „учител“ е сред най-уважаваните професии във всички времена и навсякъде по света. Образованието е предпоставка за икономически и духовен напредък, оттам и за благоденствието на една държава, а това се постига с добри учители. Нацията трябва да се грижи за своите учители, така както те се грижат за нейното бъдеще. За съжаление признателността към българския учител в настоящия момент е повече мит, отколкото реалност.

Учителят е социална личност. Той търси, очаква признателност и работи за нея, но е толерантен, когато не я получава. Началото и краят на учебната година са специални моменти в неговия живот.

Парадоксално е, но не рутината прави учителя по-креативен, напротив – тя може да е признак за емоционално „изгаряне“. Това е причината много учители да възприемат професията си като трудно поносима отговорност и да търсят реализация в други сфери на обществения живот.

Проблемът за емоционалното „изгаряне“ е подробно разгледан от доц. Снежана Янакиева в две последователни статии в електронното списание на ДИУУ. То е съвкупност от следните три признака: чувство на емоционално изтощение, дехуманизация и негативно себевъзприемане в професионален аспект. Въпреки че в психологическата литература този синдром се определя като защитен механизъм на личността, с помощта на който тя съхранява физическото и психическото си здраве, за нас като учители е важно да разберем признаците за неговото наличие и да усвоим техники за справяне с проблема. Оптимистично звучи идеята за оформяне на т.нар. модел на организационно здраве, при който важно е не толкова наличието на определени фактори на средата, колкото тяхното възприемане и интерпретиране от страна на работниците и служителите.

Задълбочено проучване на личността на учителя прави Стоянка Жекова в своята книга „Психология на учителя“: *Учителят вгражда, кодира личността си в професията, като превръща чертите ѝ във важно професи-*

онално средство. Авторката проследява подробно четири водещи глобални качества: педагогическа общителност, педагогическо творчество, педагогическа наблюдателност и емоционална устойчивост.

Жекова определя учителя като педагогически професионализирана личност въз основа на способността ѝ да изпитва *емпатия*. Този термин в „Кратък терминологичен речник“ към учебника „Обща психология“ под редакцията на А. В. Петровски се определя като: „Способност за разбиране на психическото състояние на другите хора и за съпреживяване. Действена форма на емпатията е емоционалната идентификация.”

Според Робърт Славин добрият учител е *целенасоченият учител* и най-съществената характеристика на изявените учители е преднамереността, което означава, че преподаването включва планиране и подготовка. В своето шесто издание на „Педагогическа психология“ авторът посочва: *Целенасочените учители са тези, които непрекъснато мислят за резултатите, които искат учениците им да постигнат, и как всяко тяхно решение придвижва децата към тях. Целенасочените учители знаят, че максималното учене не става случайно*. Съществена предпоставка за оформянето на целенасочения учител е неговото самоусъвършенстване и самоизграждане: *Може би истинският белег на ефективните учители е, че ние трябва да учим през целия си живот, преди да можем да лансираме перманентното учене пред децата, на които преподаваме*.

Наличието на много и разнообразна педагогическа литература, като посоченото по-горе практическо ръководство, безспорно облекчава и подпомага българския учител, но няма как да разреши един от основните проблеми в учителската професия – нарушаването на емоционалната устойчивост. В своето задълбочено изследване Ст. Жекова описва основните фактори, които водят до това състояние. На първо място това е средният брой ученици, на които преподава един учител: между 200–250, а в отделни случаи и до 400. Друг фактор е „динамиката на педагогическите ситуации, големият брой неочаквани и изненадващи промени в техните елементи”. Авторката обяснява „натрупаната умора” с „пренасищане от повтарящи се еднородни и еднотипни дразнителни”. Обективността изисква да разгледаме и трети фактор, който е преодолим. Редица български автори единодушно подчертават, че неврозите, както и много други заболявания не са неизбежен спътник на учителя, не са професионално заболяване в прекия смисъл. Те са преди всичко резултат от лоша организация на труда им. Не на последно място стои и факторът *феминизация* на учителската професия. Класикът в педагогическата литература А. С. Макаренко настоява в учителските колективи непременно да има и мъже. „Известно е, пише той, че жените са по правило емоционално по-лабилни и неустойчиви, повече раздразнителни и по-малко сговорчиви, по-често с егоистични и индивидуалистични черти на характера и понякога особено кри-

тични – нищо не харесват, с нищо не се съгласяват.” Можем да погледнем с усмивка на това изказване, но в никакъв случай и несериозно.

Тук е мястото да подчертаем, че за съхраняване на емоционалното равновесие на учителя, за избягване на синдрома на емоционалното „изгаряне” при констатиране на някои негови симптоми огромна роля изиграват външните фактори, както ги нарича доц. Янакиева, а именно: изграждане на атмосфера на спокойствие и психическа съвместимост в учителската колегия, разработване на стратегия от ръководството на училището за подкрепа и помощ на учители, проявили симптоматиката на синдрома. Пример за успешно реализирана стратегия с нова мисия на училището и работа по групи за мотивиране на учителския колектив е описан от Неджат Кехайов в електронното списание на ДИУУ.

Като фундаментален проблем на българското общество, респективно и на образованието, бих определила липсата на религиозно образование и религиозно чувство, което изгражда морален кодекс у човека. Докато се реши дали това е основен проблем на църквата или на светското образование, израснаха поколения при липсата на такъв морален кодекс. Прекриването от едно тоталитарно и атеистично общество към демокрация лиши учителя от основен лост за управление на поведението. Простичко казано, липсата на страх от Бога при отсъствието на какъвто и да е рестриктивен режим отключи низки страсти в нашето общество и доведе децата ни до анархистично и nihilистично отношение към заобикалящия ги свят. В такава ситуация учителят трябваше да влезе и в ролята на полицаи, за да не позволи перманентното взривяване на учебния процес.

Променящата се социално-политическа среда предизвиква промени в потребностите на социума, респективно и в потребностите и мотивите на младите хора. От една страна, те са все по-прагматични и ориентирани към финансова обезпеченост, или на другия полюс – безразлични към собствената си реализация, търсещи забавления, типични представители на консуматорското общество. Най-трудна и драматична си остава тази част от младежите, която аз бих нарекла „лабилна” и която нараства лавинообразно. Те са свидната жертва на социално-икономическите промени в обществото ни. По модела на европейската и на американската образователна система те попадат в полезрението на социалните служби и образователните институции, а у нас – само на втората категория, и с това се вменяват още по-сериозни отговорности на учителя. И ако обществото все още не го осъзнава напълно, то държавата и нейните специализирани органи в образователната сфера трябва да си дадат ясна сметка, че е необходимо по-специално и отговорно отношение към подготовката и формирането на педагогическите кадри в България. В книгата си „Сравнително образование” Георги Бижков и Николай Попов разглеждат въпроса за подготовката на учителските кадри в седем силно развити държави в света (САЩ, Канада, Япония, Германия, Франция, Великобритания и Италия). **Прави впе-**

чатление, че обучението се провежда в специализирани учителски колежи и университетски институти за подготовка на учители. Съществуващата система на обучение е сложна, има диференциация при подготовката на учители за различните степени в образователната система, изключително много практически занимания за решаване на педагогически и психологически казуси и, разбира се, изключително много курсове и програми за актуализиране на знанията и мотивацията на вече практикуващите учители.

Като част от Европейския съюз и учителската гилдия в България вече има възможност да стане част от инициативата „Учене през целия живот”, но едва след като се изработи надеждна и продуктивна система на подготовка на учители във висшите учебни заведения. Ще си позволя да изкажа едно собствено виждане по въпроса, а именно, че обхващането в училище и образоването на цялата нация не може да бъде единствена и основна цел на образованието в България. Крайно време е да спрем уравниловката в училищата и вузовете и да се обърнем към талантливите и амбициозни млади хора, които поради липса на внимание у нас търсят реализация извън родината си. Опитът показва, че във всяка друга държава ценят много повече академичните постижения на учениците и студентите. Бих казала, че не икономическата криза е главната причина за изтичането на мозъци от България. Немарливото и безотговорно отношение към нашите талантливи деца, безкритичността към отсъстващите ученици с цел да ги задържим в училище компрометират образованието като цяло в страната ни. В тази своя борба за отстояване достойнството на образователната институция училище учителят не трябва да бъде оставян сам. Това е един от най-мощните фактори за разрушаване на неговата емоционална стабилност и моралното похабяване на ценни педагогически кадри.

Смея да твърдя, че провежданата промяна в образователната система през изминалите години е, грубо казано, реформа „на парче”, извършваща се според политическите изисквания на управляващата през конкретния период партия или според ограничената компетентност на управляващите образователната система през тези периоди. Всичко това предизвика разнопосочност в действията на училищните ръководства и дори хаос. Учителите по негласно споразумение оцеляваха, спазвайки консервативния педагогически модел, успешно изграждан 50 години преди промяната. И така бавният процес на еволюиране до съвременните ценности на модерното ни демократично общество сякаш предварително компрометира каквито и да е реформи, оставяйки учителя да се лута между консервативните устои на класно-урочната система и широката отвореност за интеракция на съвременния урок. Всичко това, случващо се и под пресата на създадените ДООИ и в условията на конкуренция между едва оцеляващи училища на делегирани бюджети, от една страна – огорчи учителите от старата школа, а от друга – дезориентира и демотивира младите им колеги. За съжаление се получи точно това, което единствено не

може да бъде цел на педагога – задържане в училище заради относително по-високата и постоянна заплата на фона на перманентната криза в страната.

Песимистичният тон на изказаните от мен виждания по темата не е артистична поза, а тревога за състоянието на израстващите в момента и преминалите вече през системата на образование млади хора. И за работодателите в частния сектор, и за обществените институции вече са ясни ширешите се неграмотност и некомпетентност, които са базисни, а не вследствие на липсата на практическа опитност. Тези нови попълнения в родната ни икономика са избуяли от средното и висшето ни образование и тежат на нечия учителска (педагогическа) съвест. Те са продукт на незрялото ни гражданско общество, на нашия нереализиран (**поради лоша нормативна уредба или липсата на такава**) професионализъм. Те са нашата надежда за по-спокойни и щастливи старини, но и квинтесенция на развенчания мит, че учителската професия е призвание, че добрият учител може да съществува въпреки обстоятелствата и условията, в които е поставен, още повече в съвременното динамично и високотехнологично общество.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Бижков, Г., Н. Попов.* Сравнително образование. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
2. *Жекова, Ст.* Психология на учителя. София, Народна просвета, 1984.
3. *Кехайов, Н.* Новата мисия на училището и мотивацията на учителския колектив. <<http://www.diuu.bg/ispisanie/broi13/13kt/13kt1.htm>>
4. *Славин, Р.* Педагогическа психология. София, Наука и изкуство, 2004.
5. *Янакиева, Сн.* Емоционалното „изгаряне“ – един от рисковете на учителската професия. <<http://www.diuu.bg/ispisanie/broi15/15kt/15kt2.htm>>
6. *Янакиева, Сн.* Възможности за превенция и справяне със синдрома на емоционалното „изгаряне“ в учителската професия. <<http://www.diuu.bg/ispisanie/broi17/17kt/17kt2.htm>>

THE PROFESSION ‘TEACHER’ – SOCIAL PRESTIGE OR HARD TO BE CARRIED RESPONSIBILITY

*Iliyana Debochichka,
Secondary School “Neofit Rilski”, town of Kyustendil*

The profession ‘teacher’ is one of the most respected professions of all times and all over the world. Education is a key component in the economic advance of a country, which leads to the wellbeing of the people. This can be accomplished most of all if there are teachers who are very good at their job. The nation must take care of its teachers, and vice versa. Unfortunately, the appreciation of the Bulgarian teacher is more of a myth than reality.

КАРИЕРНОТО КОНСУЛТИРАНЕ В УЧИЛИЩЕ – ЕФЕКТИВЕН НАЧИН ЗА ОТКРИВАНЕ И МОТИВИРАНЕ НА ДОБРИ СПЕЦИАЛИСТИ

*Илияна Калинова,
Общински детски комплекс, Пловдив*

В доклада се изследват важните проблеми за отговорния избор на професия и кариерен план, които всеки ученик трябва да обмисли, преди да вземе своето решение за бъдещето си. Основната теза е, че това решение е необходимо да бъде обосновано на база актуални данни за личностните характеристики, способностите и интересите на всеки отделен ученик. Анализират се възможностите на психологическия тренинг, който се явява важен елемент при избора на кариера: чрез различни техники и упражнения се подпомага ученикът при осъзнаване на мотивите за избора, дава му се възможност да „надникне“ в избраната професия, да изясни своето призвание. Мощен мотиватор за вземане на решението е достатъчната, актуална и пълна информация за пазара на труда и тенденциите в него.

Ключови думи: кариерно консултиране, избор, планиране, призвание

Изборът на професия от младия човек е нещо много сериозно и отговорно. Докато, минавайки в гимназиалния етап на обучение, децата ни се допитват до родители, близки и приятели, то при завършване на средно образование родителските и приятелските съвети не стигат. В тази възраст, 17–19 години, младите хора се нуждаят от подкрепа, насърчение и помощ от специалист – консултант, за да вземат информирано решение за кариерата си. В днешно време изборът на професия по метода „проба – грешка“ е недопустим.

От съвременното образование се изисква да даде на днешните ученици не само знания, но и да формира умения и да изгради положителни нагласи за пълноценен живот. За съжаление обаче действителността е друга. Както с пълно основание пише Д. Павлов в книгата си „Образователни информационни технологии“, „от съвременното образование недоволни са всички“.

- Учащите се, защото не разбират смисъла му, не виждат връзка между образованието и своите реални потребности, мотиви, интереси.
- Учителите (преподавателите), защото всяко ново поколение, което идва в училище, все по-трудно и колебливо приема, че знанието, особено в неговите абстрактни измерения, е приоритетна ценност.

- Родителите, защото добре съзнават, включително и на базата на собствения си опит, генералното разминаване между образованието и живота.
- Обществото, поради ниската ефективност и осезаемата неадекватност между вложените ресурси и инвестиции в образованието и получаваните резултати, най-често със символичен характер.

Днес голяма част от българските ученици, завършващи средно образование, нямат дори основни познания за света на професиите и за своето място в него; за възможностите за професионално развитие и за пътя, по който да тръгнат.

Добрите специалисти, в която и да е област, не се раждат такива. Те се създават. Добрият професионален избор трябва да отговаря едновременно на способностите и предпочитанията на индивида и на изискванията и възможностите на пазара на труда. За това е необходимо, от една страна, задълбочено себепознание (познаване на собствените заложби, знания, умения, личностни особености; интереси, желания, ценности), а от друга – много добра информираност за реалните възможности за обучение и работа (какви различни професии съществуват и какви качества са необходими за упражняването им, какви са изискванията по отношение на квалификацията, доколко търсена е една или друга професия, какви са перспективите в развитието ѝ). Тоест, за да направи добър избор, човек трябва да има много обширни и актуални познания за трудовия пазар, трудовите отношения, професиите, образователната система и видовете учебни заведения у нас и по света.

Възможностите на кариерното консултиране в училищна възраст за успешен професионален избор

Изборът на кариера е израз на личността, а не на някакво случайно събитие. Процесът започва с възникване на професионални желания, преминава през формиране на лични намерения и цели, които влияят върху поведението при избора на професия.

Дефиниция, цели, задачи

Една от дефинициите на професионалното консултиране за кариерата (Сюпър, 1951) гласи: *кариерното консултиране е процес, който помага на индивида да създаде вътрешно съгласуван и подходящ образ на самия себе си и на своята роля в света на труда, да провери тази концепция и да я реализира на практика с цел постигане на собствено удовлетворение и обществена полза.*

Рамковата цел на консултирането е да подпомага индивида самостоятелно и компетентно да вземе решение за своето обучение, следване и професия.

Основните задачи, стоящи пред кариерните консултанти, са:

1. Развитие на индивидуалната компетенция за вземане на решения при младежи и възрастни;
2. Помощ за вникване в самостоятелна концепция като необходима предпоставка и като част от индивидуалното съзнание;
3. Обвързване на избора на професия с цялостната личност на човека;
4. Осигуряване на свободен избор на професия посредством съпоставка на възможностите на професията с личностните качества;
5. Съблюдаване на индивидуалните различия при професионалното развитие като основен белег на свободното общество;
6. Стимулиране на индивидуалната гъвкавост и на способността за поставяне на постижими цели и изпробване на различни пътища за реализирането им.

В много страни в Европа кариерното консултиране е доказало своята ефективност. За съжаление у нас все още възможностите му се пренебрегват. Едно ново изследване на CEDEFOP (европейски център за развитие на професионалното обучение) извежда задачите и приоритетите на професионалното консултиране така:

- Информационен мениджмънт (събиране, конкретно насочена обработка и предаване на информации за образование, обучение, пътища за професионално израстване, пазар на труда, консултантски и информационни служби) – 27%;
- Индивидуално консултиране (преценка на пригодността, предоставяне на информация, консултиране) – 21%;
- Работа с групи (професионално ориентиране, групово консултиране, стимулиране на групи за взаимопомощ) – 12%;
- Посредничество, последващо подпомагане, коопериране с работодатели, осъществяване на външни контакти – 30%;
- Мениджмънт, администриране – 10%.

Усилията на консултирането в средното образование у нас би трябвало да се насочат приоритетно към групова и индивидуална работа с учениците в следните дейности:

- *Информирание*: предоставяне на значима и актуална информация за вземане на решения в образователен и професионален план; насочване към източници за допълнителна информация; съдействие за обработване и използване на информацията;
- *Оценяване*: използване на психологически тестове и игрови методи за установяване и оценка на професионално значимите качества, интересите, предпочитанията, ценностите на ученика, факторите на неговото обкръжение;

- *Съветване*: даване на предложения и препоръки на учениците и техните родители относно избора на учебно заведение и професия;
- *Консултиране*: разработване съвместно с клиентите на програма за професионално и кариерно развитие на учениците и оказване на подкрепа при осъществяването ѝ;
- *Тренинг за умения*: развиване на умения за себеизследване, планиране на професионалното развитие, себепредставяне и себеутвърждаване, общуване, ефективно учене.

Специализирани дейности

Професионално информиране

Професионалното информиране представлява процес на натрупване на информация, необходима на индивида за вземане на решение относно избора на професия, пътя за придобиване на тази професия, подходящите учебни заведения, курсове и др.

Информацията трябва да е точна, достоверна, достъпна и актуална. Информацията, осмислена и усвоена от индивида, се превръща в познание и в крайна сметка определя решенията, плановете и действията, свързани с кариерното развитие. Главна цел на професионалното информиране е създаването на интерес и отношение към широк кръг професии и възможности за професионална кариера.

Учениците получават знания за професиите не само в училище. Източници на информация са също медиите, книги, списания, роднини, познати и т.н. При този начин на получаване на информация има опасност да се повлияе на отношението към определени професии, вследствие на което едни професии да се представят неоправдано по-привлекателни, а към други да се създаде атмосфера на недоброжелателност.

Професионална диагностика и пригодност

Когато консултирането се провежда от психолог, възможностите за по-точна оценка на ученика нарастват значително, защото психологът може да използва по-богат инструментариум за диагностика. Чрез различни въпросници и тестове се получава достоверна информация за личностните особености на ученика – темперамент, ниво на мотивация, стил на учене, психологически тип, равнище на способности, област на интереси и др. Процесът на професионалното диагностициране започва със събиране на данни за изследвания човек и завършва със съставяне на предположение, оценка на онези значими качества на личността, които могат да се дефинират като предпоставки или бариери за професионален успех. Професионалното диагностициране служи

за прогнозиране на пригодността на индивида към определен вид труд, определена професия.

Професионалната пригодност е специфичен израз на възможността и способностите на личността да изпълнява ефективно определена трудова дейност. В понятието се обединяват две страни:

- природна даденост, изразяваща се в налични физически и психически качества на личността и отразяваща потенциалните възможности за работа в съответна професионална област;
- развиване на притежаваните качества и способности чрез професионално обучение, трудов опит, специализиран стаж.

Близко по значение до термина „професионална пригодност“ е понятието за индивидуален стил на работа (А. Климов). *Индивидуален стил на работа* е съвкупността от общи и индивидуални методи на работа, позволяващи максимално да се използват ценните качества на личността и да се компенсират (навакшат, смекчат) неговите недостатъци.

Професионален избор, вземане на решение, планиране

Изборът на професия и кариера е основен компонент от процеса на кариерното развитие на личността. Яна Мерджанова уточнява, че „от гледна точка на обществото човек избира професия, подходяща за него и търсена на пазара. От гледна точка на самия себе си, в контекста на личния си жизнен проект, той избира кариера – проектира своето движение, развитие, професионален растеж. Не е достатъчно да ориентираме младите хора към професия, нужно е тази професия да се преценява, интерпретира и избира в контекста на кариерното развитие и на неговото осъществяване чрез конкретни длъжности. Все повече днес професионалният избор е избор на кариера и на работа“.

При избора на професия и кариера е необходимо спазването на следните принципи:

- *съзнателност* – професионалното ориентиране помага на индивида да разбере сам себе си и на база натрупаната информация да вземе отговорно решение за бъдещето си;
- *самостоятелност* – изборът на конкретен вид обучение, професия и кариера е дело на самия индивид, проява на достигната от него зрелост и лична и социална отговорност;
- *свобода на избора* – изборът на професия и кариера е израз на упражняването на свободната воля на личността във всичко, свързано със съществуването ѝ.

Мотивите при избора на професия до голяма степен определят устойчивостта на образователните и кариерните планове. От тях зависи позитивното отношение към изучаваната или упражнявана професия, както и стабилизи-

рането в нея. Типовите мотиви за избор на професия най-общо могат да се сведат до:

- свързани със стопанската ситуация – перспективи за развитие на дадена професионална област, потребности на пазара на труда и други;
- свързани със стопанско-икономическия статус на професията – социален статус, удобно работно време и други;
- свързани с психологическото съдържание на професията – престиж, възможност за творчество, интереси, способности, нагласи, ценностни ориентации и други.

Реализирането на професионалния избор е свързано с процеса на вземане на решение и планиране на бъдещи действия за осъществяване на направения избор. В този смисъл се приема, че планирането на кариерата представлява синтез от обмислени цели и действия, които да подпомогнат реализирането на целите.

Доста често съставянето на професионален план се пренебрегва. Съставянето на план за бъдещи стъпки се смята за неползотворна дейност, но в действителност чрез него индивидът обогатява представите си за своята професионална дейност в близка и далечна перспектива.

Психологически тренинг

Всички стъпки, описани по-горе, са наистина важни за всеки ученик, но най-голяма полза за учениците има включването им в тренинг-групи, където чрез различни техники и упражнения се подпомагат при осъзнаване на мотивите за избора, дава им се възможност да „надникнат” в избраната професия, да изяснят своето призвание.

Дейностите могат да бъдат насочени към:

- детайлно запознаване с различни професионални направления и конкретни дейности, които са включени във всяко от тях;
- организиране на срещи с представители на различни професии и разширяване на информацията за определено професионално направление и конкретна професия;
- посещение в естествени условия на работно място и наблюдение на дадената професия „на терен”;
- практикуване (стаж) на предпочитаната професия с цел „преживяване” на работната среда в цялост;
- информационни презентации (брошури, филми, мултимедийни демонстрации), които разкриват същността и особеностите на работната дейност при различни професии.

Прилагането на интерактивния подход осигурява среда, стимулираща активното участие на учениците чрез:

- моделиране – ясно представяне на поведение, което учениците трябва да научат;
- ролеви игри – разыгране на ситуации за изследване на различни модели на поведение и приемане на роли;
- дискусии – групово обсъждане на проблеми и въпроси с цел изясняване на ценности, отговорности, поведение;
- обратна връзка – даване на одобрение или корективна забележка.

Поставени в тренингова обстановка, в защитена и закриваща атмосфера, учениците се включват в психологически симулации. Всяка една от тях представлява реални или въображаеми ситуации, които осигуряват условия за учене чрез преживяване. По този начин се дава смисъл на дейността, а преживяването позволява на всеки участник да осъзнае собствената си роля и възможните проблеми, които трябва да преодолява. Участието в подобни дейности спомага за:

- изразяване на собствените потребности и ценности като начин на живот;
- справяне с негативни чувства;
- овладяване на умения за съвместна работа и подкрепа;
- развитие на позитивна нагласа и сътрудничество.

Основната цел на тренинг-срещите е да се убедят учениците, че единствено тяхната активност е решаваща при подготовката им за бъдеща кариера, да се фокусира вниманието им към собствените им ресурси и да се мобилизират пълноценно за реализацията на техния кариерен план. Необходимо е в този етап на работа учениците да се подпомогнат в случай на известни затруднения при вземане на решение, които най-често са:

- колебания за окончателен професионален избор поради неумения да съпоставят предимствата и недостатъците на определени професионални направления;
- negliжиране на собствените ресурси при избор на професия поради нереална, понижена самооценка или липса на себеувереност;
- наличие на вътрешни емоционални конфликти, които възпрепятстват вземането на решение;
- нежелание за поемане на отговорност за професионална реализация или честа смяна на професионалните избори и планирането на кариерата поради социална незрелост.

Най-важният психологически критерий за успешен избор на професия е удовлетворението от дейността. В процеса на тренинга ученикът има възмож-

ност да анализира и обсъди своя кариерен план и да пристъпи към реализирането му отговорно и спокойно.

Откриване на бъдещите отговорни и компетентни учители чрез методите на кариерния консултант

Конфуций е казал: „Избери си работа, която обичаш, и повече няма да работиш дори и един ден!” Кариерните консултанти добавят, че истинско удовлетворение от труда си можем да имаме само тогава, когато намерим своето *призвание*. Призванието е дейност, която човек извършва най-добре и изпитва чувство на пълно удовлетворение, сякаш се е родил точно за това.

За всяка професия се изискват знания, умения и съответните компетентности. Но за учителската професия освен всичко друго трябва и призвание. Как да направим така, че въпреки негативното отношение на голяма част от обществото, ниското заплащане и ниския престиж на учителската професия да се привлекат отговорни и амбициозни млади хора в училище, но вече като учители.

Индивидуалната работа с всеки ученик, изявил желание да се посвети на учителската професия (в своята практика досега отчитам, че тези ученици са около 8–10% от всички), дава добри резултати. Не са рядкост случаите, когато те стават обект на присмех, и е много важно на този начален етап на обмисляне на бъдещите кариерни планове желанието им да станат учители да не се прекърши. Още в етапа на информиране е нужно да се предостави достоверна информация за същността на учителската професия – за възможностите за кариерно развитие както по вертикала, така и по хоризонтала; за характера на труда; за отговорностите и радостите. Обективната, пълна и актуална информация за професията, тенденциите, вариантите за усъвършенстване и творчество може в този момент да се превърне в мощен мотиватор при вземането на решение.

За да насочи учениците към една или друга професия, кариерният консултант трябва да е запознат с характеристиката на всяка професия. Всяка една професия има шифър и код в националния класификатор на професиите. За всяка една от професиите се изготвят информационни листове, в които има описание на съдържанието на професията, изискванията към нея като социална заявка и като личностни възможности, след това като възможности за обучение на изпълняващите, след това като предмети и свойства на труда, изисквания към работното място, работната среда и т.н. Към информационния блок има и отделен раздел, който описва изискванията към хората, които ще я изпълняват. Тези изисквания са свързани с физическите, психическите и личностните качества, както и със затрудненията, които препятстват практикуването на професията.

На ниво диагностика психологът може да определи наличието на значими лични качества, да очертае кръг от специфични способности и да изследва професионалните интереси на ученика. Следващата стъпка е съотнасянето на тези показатели към определена кариера (и у нас вече се използват въпросници и тестове за диагностика – напр. тест на Холанд, Климов, Кейрси и др.).

Фокусирането върху взаимовръзката искам – мога – трябва в етапа на взимане на решение има много добри резултати. Създадената от А. Климов триада подпомага осмислянето на избора. Сферата „искам” включва интереси, склонности, нагласи, ценности, стремежи, намерения, предпочитания. Сферата „мога” включва способности, умения, компетентности, личностни черти, образование, квалификация. Сферата „трябва” описва стопанската конюнктура, изискванията на професията, географски характеристики на населеното място, семеен статус. Оптималният избор е в пресечната точка на трите сфери.

Много важно е младите хора, които са се насочили към учителската професия, да преминат целия път на планирано решение за кариерата, който включва девет стъпки.

Стъпка 1. Осъзнаване на необходимостта от решение

Стъпка 2. Поставяне на цели

Стъпка 3. Намиране или създаване на алтернативи

Стъпка 4. Прогнозиране на последствията от всяка алтернатива и събиране на допълнителна информация

Стъпка 5. Обсъждане на стойността на всяка алтернатива

Стъпка 6. Избор на алтернатива с най-голяма стойност

Стъпка 7. Повторно обмисляне на избора

Стъпка 8. Привеждане на избора в действие (създаване на план)

Стъпка 9. Изпитване на последствията

Процесът на вземане на решение е обратим до стъпка 7, включително. Това означава, че ученикът може да се върне на всяка от предишните стъпки, ако прецени, че не ги е преминал успешно или крайните резултати не го удовлетворяват. Всеки, който планира своето решение за избор на кариера по този модел, е човек, който върви обмислено напред. В решенията му няма нищо импулсивно и случайно.

* * *

Кариерното развитие е процес, който протича през целия живот на човека. Той обхваща професиите, видовете работа и дейностите, както и заниманията през свободното време, които съответното лице си избира. Личните решения, които се взимат в рамките на този процес, се влияят от семейната

среда, семейното и училищното възпитание, религиозната ориентация и други социални фактори. За много млади хора постъпването във висше учебно заведение се оказва крайна цел, а не първа крачка в професионалното развитие. Нека сега им напомним старата мъдрост: „Когато не знаеш къде отиваш, винаги стигаш другаде...”

ЛИТЕРАТУРА

1. Василев, Д., Я. Мерджанова. Теория и методика на професионалното ориентиране. София, 2003.
2. Данаилова, И. Професионалното ориентиране и ефективността на човешките ресурси. София, 2009.
3. Ертелт, Б., У. Шулиц. Консултиране в образованието и професията. София, 2002.
4. Искрев, Д. Основи на професионалното ориентиране. Благоевград, 2000.
5. Концепции и практики за кариерно развитие. Изд. „Арти”, 2010.
6. Мерджанова, Я. Наръчник по професионално консултиране. София, 2001.
7. Стаменкова, Н. Професионална психодиагностика. ВСУ, 2005.
8. Тасевска, Д. Практикум по психологическо консултиране в училище. Велико Търново, 2008.

CAREER COACHING AT SCHOOL – EFFECTIVE WAY FOR FINDING OUT AND MOTIVATING GOOD SPECIALISTS

*Iliyana Kalinova,
Municipal Children Complex, town of Plovdiv*

This presentation discusses the importance of making the best career choice by an individual. The main thesis is that the career decision should be based on the student's abilities, skills and interests. Psychological training is an important factor in career coaching. The student can be supported in the process of understanding his career choices by means of different methods and exercises. In this way the student can have a closer view of the chosen career and also clarify his vocation. An important motivational factor is the comprehensive information of the labor market and its tendencies.

Key words: *career coaching, choice, planning, vocation*

ПРИЗНАНИЕТО НА УЧИТЕЛСКИЯ ТРУД – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ

*Илка Вълчанова,
СОУ „Гео Милев“, Варна*

В доклада са разгледани няколко аспекта от проблема за учителското признание. Без да претендира за задълбоченост и изчерпателност, текстът представя връзките между призвание, компетентност и признание. Същевременно полага проблема за учителското признание в контекста на световния културен опит. За илюстрация са предложени и съвременни български поетични образци.

Бих искала да започна с едно стихотворение на Александър Калчев, което напълно отразява тезата, поддържана от мен самата.

СТАРИЯТ УЧИТЕЛ

*Изтрийте вече черната дъска
и не пишете този ден по нея.
Той писал е във вашите сърца.
От там четете спомена за него.*

*Когато бие първият звънец,
станете прави. Той го заслужава.
Изчакайте. Ако не дойде днес,
от утре вече друг ще преподава.*

*И тихи сте в свободния си час.
И стъпвате из стаята на пръсти.
И все едно, че той е влязъл в клас.
И проверява – кой, защо отсъства...*

*Живял в почти безизразен контраст:
катедра – стол и дневник недописан.
Той ще се чувства оценен от вас,
когато разберете, че ви липсва.*

Винаги е съществувал проблемът за учителското признание. Дълбоко оспорвано, проблематизирано и проблематично, признанието е било повод за колебания, съмнения, дебати. Но то съществува, както съществува българското училище, както съществува българската духовност. Само преди два месеца беше открита поредната нова учебна година. Беше отбелязана като национален празник. Във връзка с това един бивш министър на образованието и науката в интервю сподели мнението, че за българите 15 септември е начало на новата година, защото се поставя началото на нова духовна година, началото на нови постижения на българската духовност. Първи януари е само календарно обозначение, само статистика. Въпреки социалните промени, въпреки

новите дадености в обществото отношението към образованието и науката в българския социум се е запазило. И това не може да не ни даде надеждата, че трудът ни ще бъде оценен по достойнство.

Има ли признание за труда на българския учител? Има признание, дори и в години на преход и поредна криза. Има признание, дори и когато настоящето ни е бедно и гладно, дори и когато бездуховността и комерсиата ни заливат отвсякъде.

Признанието е оценка, неочаквано разкриване на истината, на съкровени чувства и мисли. В уикиречник като синоним на признание е посочено и откровение. А то, откровението, алюзира апостолската мисия на всеки учител. Защото във времето милиони незнани учители са прокарвали пътя на българското съзнание. Защото милиони безименни апостоли са градили онова, което днес наричаме българска духовност.

В центъра на Люксембург има паметник на Светия дух – изящен златен паметник, доказващ вярата и духовната извисеност на жителите на града. Ние нямаме материални паметници на духа, но паметта ни е закодирана дълбоко в съзнанието. Само и единствено ние имаме празник на буквите и училището, само и единствено ние помним имената на първите български учители. А това е още едно доказателство за силата на българското признание към делото на учителя.

Мит или реалност е признанието на учителския труд днес? В едно динамично време, когато всичко подлежи на съмнение и преоценка, когато всяка година се сблъскваме с нови програми и изисквания, когато ни залива информация за неуспехи, по-драстични от успехите на учениците ни, за признание трудно може да се говори. И все пак оценката на нашия труд, макар закъсняла и нерядко снизходителна, съществува. А тя, оценката, зависи на първо място от призованието и компетентността на учителя, от неговите лични качества и мотивация.

Може би най-съществена е зависимостта между призованието и призованието. Призованието е дейност, която човек извършва с най-голямо желание, работата, която прави най-добре и от която изпитва най-пълно удовлетворение. Призованието е даденост, която може да се развие, но не и да бъде придобита впоследствие. Не напразно синоними на призование са дарба, мисия, предопределение. И ако призованието е предопределение и мисия, то ясна е връзката между него и призованието, откровението. Защото дарбата, талантът винаги намират своята изява, а по-късно и оценка.

Понякога животът е твърде кратък, за да се постигне приживе заслуженото признание. В световната история на културата има много примери, доказващи закъснялото признание. Ван Гог не доживява да види продажбата на платната си. Приживе той не успява да продаде нито едно платно. Едва след смъртта му идва големият интерес към картините му. Подобна е съдба-

та и на други велики личности. Докато е жива, Емили Дикинсън не показва нито едно свое стихотворение. Навити на фунийки, творбите ѝ са заключени в чекмеджето на скрина ѝ. Напълно обезценила творчеството си, тя го скрива от очите на света. Едва след смъртта ѝ откриват стихотворенията ѝ и след публикуването им Емили Дикинсън е призната за най-голямата поетеса на Америка на всички времена.

Но ние сме само учители. Не писатели, не поети, не художници. А може би от всичко това по малко. Може би ние, малките учители, проправяме пътя на големите, извайваме гениите, моделираме великите творци. И както зад всеки велик мъж стои една всеотдайна жена, така и зад всяка велика личност стои един малък, но осъзнал мисията си учител. Защото именно мисията ни прави учители, именно призванието ни ще доведе до оценката. Няма да обезсмърти името ни, но ще осмисли труда ни. Защото учителският труд е отдаване, всеотдайност, непрестанна грижа за другите.

Признанието зависи и от компетентността. Компетентността са натрупаните знания на учителя. Не е възможно да има добри резултати, които естествено ще доведат и до признание, ако учителят няма сериозни знания. Само високообразованите личности биха могли да имат мнение относно авторитета на своя учител. А високообразовани и компетентни ученици се подготвят от високообразовани и компетентни учители. Само една високообразована среда може да роди своя гений. Шекспир се появява в една епоха на демократичен дух, на подем на духовността, на висока за времето си образованост. Елизабетинската епоха е епоха на полет на духа, на свободна изява на човека. Свободните личности са и образовани, компетентни личности. Българското възраждане, в което просветата става синоним на свободата, роди своя Ботев. Подемът на духа в Русия след победата над Наполеон извиси Пушкин. Само компетентният човек може да бъде и свободен, освободен от скрупули и предразсъдъци, свободно отстояващ себе си, реално оценяващ ситуация или събитие. Тясна е връзката между призвание, компетентност, признание. Учителят с призвание се стреми към постоянно усъвършенстване, към натрупване на знания и опит, към компетентност. А това води и до позитивна оценка, до признание, макар и някога закъсняло.

Запомнят се интеллигентните, талантливите учители. Вазов до края на живота си помни Ботьо Петков. Навярно учениците от Задунаевка дълго са помнили учителя си Христо Ботев. Учители са били и Лилиев, и Владимир Димитров Майстора, и Йовков. А колко ли са били горди учениците с учителите си Стоян Михайловски и Иван Радославов, когато са запявали „Върви, народе възродени“. Всеки учител е оставил по малко от себе си у своите ученици и затова е бил запомнен. Но това е и мисията му – да дава не само знания, но и да изгражда, да извисява. В първото пловдивско училище над входната врата е имало лозунг: „Помогнете ни и ние ще ви извисим“. И учите-

лите с призвание и компетентност продължават да извисяват, да се радват на успехите на своите ученици, да градят духовния космос на нацията ни.

В съвременното обществено пространство все по-рядко се появяват ласкави оценки за българския учител. Все по-често се коментира неговата некомпетентност и комерсиалност. Ако някога той, учителят, се е възприемал като апостол, по-късно е бил даскалът, заслужаващ почит, дори по времето на така проблематизирания социализъм е уважаваният другар, то сега много често на учителя се гледа с презрение или в най-добрия случай – със снизхождение. Коментират се исканията му за по-висока заплата, голямата му отпуски, работният му ден. Върху него се хвърля вината за често сменящите се учебни програми, за несъвършените учебници, за липсата на дисциплина и възпитание у младите хора. И никой не отчита, че живеем в двайсет и първи век, че даденостите са други, че училището е умалено копие на обществото. Далече остана времето, когато майката на Ботев със самочувствие се подписва „Иванка даскал Ботьова“. Сега се съмнявам, че някой би се подписал така.

Липсата на обществено признание не е само български патент. Проучване, проведено в Германия сред 400 учители, сочи, че една трета от тях са свръхнатоварени. Причините са известни – прекаленото им натоварване на работното място, което пък е в пряка връзка с бюджета за образованието. *Непривлекателният образ на учителя в обществото намира отражението си сред учениците, които все по-малко уважават своите преподаватели.* Професор Йоахим Бауер от университетската болница във Фрайбург е автор на изследването. Според него свръхнатоварването води до загуба на мотивация и самоуважение. Наблюденията на професора показват, че голяма част от учителите *не виждат смисъл в работата си.* Професор Бауер смята, че основната дълбока причина за това положение е липсата на признание за учителската професия: „През последните години станахме свидетели как все повече политици критикуват учителите като цяло. Например бившият канцлер Герхард Шрьодер веднъж каза, че всички учители са безделници. Постепенно заради подобни атаки се разпространи враждебно настроение сред хората. Мнозина подеха тези критики. Разбира се, и децата очакват такива забележки. И когато в училище се наложи схващането, че учителите не заслужават никакво уважение, това води до разрушаване на дисциплината.“

Липсата на материални стимули води до феминизиране и застаряване на професията. В Румъния се отчита спад на интереса у младите хора към учителската професия. Подобни проблеми съществуват и у нас. Но липсата на признание или неговото материално изражение не е новост. Дори и в миналото възнаграждението на даскала е било проблематично. Петко Славейков разказва, че когато отишъл да се цани за даскал в едно село, го оставили да чака заедно с говедаря, овчаря и козаря. Селските първенци го приели последен. Уговорили условията, а накрая му съобщили и заплатата – три гроша на

година. Младият Славейков реагира на явната несправедливост – на останалите по пет гроша, а на него само три. Първенците се възмутиха – той ще си седи на топло, децата сами ще се учат, а иска колкото ония, дето ще ги гори слънцето и ще ги вали дъждът. По отношение на заплащането на учителския труд съвременното разбиране не се е изменило много. Но все пак признанието съществува.

Учителите знаят, че училището е право, а не задължение. Всеки има право да получи знания, да изяви себе си. И затова правят възможното всеки да се извиси. Те знаят, че животът не може да се пренапише. И затова, без да търсят отплата, като игнорират негативните оценки, лошите условия на труд, липсата на финансова мотивация, на всеки ученик, на всеки випуск дават всичко онова, което носят в себе си. И признанието не закъснява. Доказателство за това е стихотворението на Наташа Басарова „Любимият учител”.

ЛЮБИМИЯТ УЧИТЕЛ

*Любимият учител бавно влиза,
поглежда към дъската със тъга,
неволно мачка старата си риза,
а от очите му струи вина.
Последният учебен час започва,
гласът му нежен в стаята кръжи.
Омайното му слово омагьосва
и будна съвестта нацрек държи.
Редят се думите като мъниста
и гаят нежно детските сърца,
пробуждат се героите от листа
и озаряват малките лица.*

*Последният звънец се произнася
и слага край на хиляди мечти.
Но любовта с жар се понася
към сините и бащини очи.
Любимият учител бавно тръгва,
а стаята кънти от тишина.
Душата му неистов стон изтръгва -
жадува да раздава топлина.
Ще съхрани в душата си съдбите
на хилядите негови деца
и ще запази спомена за дните,
огрявани от нежните лица.*

RECOGNITION OF TEACHER'S WORK – MYTH OR REALITY

*Ilka Valchanova,
Comprehensive Secondary School, town of Varna*

In the report several aspects of the problem of teachers' recognition are discussed. Although it is not a comprehensive research we show some of the connections between vocation, competence and recognition. In it we also state the problem of teachers' recognition in the context of the world cultural experience. To illustrate this we offer some contemporary poetical quotations.

ПОДКРЕПА И РАБОТА С ДАРОВИТИ ДЕЦА В ИЗВЪНКЛАСНИТЕ ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ

*Илка Карева, инж. Тонка Георгиева,
З ОУ „Димитър Благоев“, Шумен*

Създаването на условия и възможности за разкриване, развиване и реализиране на потенциала на детето/ученика е една от първостепенните задачи на училищното образование и възпитание. В доклада детайлно е представена програма за работа с даровити деца в извънкласните форми на обучение. Програмата цели да развие в максимална степен способностите на учениците и да определи и разгърне техния интелектуален потенциал. Разгледани са функциите на програмата и принципите за прилагането ѝ.

Почти всички деца са надарени в някои области, най-важното е да се съдейства за откриване и реализиране на техния потенциал. Отговорността на учителите за развитието на таланта при подрастващите е не по-малка, отколкото отговорността на родителите. Надареното дете се отличава с любознателен ум, с изразен изследователски интерес към външния свят, с творчески подход към всеки отделен случай. Ето защо учителите все повече трябва да обръщат внимание на *изучаването на мотивационните предпоставки за развитието на личните заложби и условията на околната среда, сред които водещата роля принадлежи на ученето.*

Какви са мотивациите и личностните характеристики, които спомагат или възпрепятстват развитието на таланта? Какви условия са необходими за развитието на талантливите черти на личността? Какво може да направи училището за развитието на даровитите деца?

Необходимо е училището да осигурява обучение на ниво, което отговаря на изискванията на бързото развитие на науката и позволява на ученика успешно да се интегрира в глобалната и националните култури. То трябва да осъществява идеята за интелектуалното и моралното развитие на личността чрез хуманизация на учебното съдържание.

В доклада представяме програма за „надарени деца“, насочена към създаване на условия за развитие на индивидуалните способности и потенциал, изпълнение на индивидуални образователни изисквания на учениците и техните семейства, ранно откриване и подпомагане на даровити ученици.

Примерни цели на програмата

- А) Създаване на образователна среда, благоприятна за реализация на интелектуалния и творческия потенциал на учениците;
- Б) Идентифициране и подпомагане на даровити ученици;
- В) Постигане на максимална степен на развитие на способностите на децата;
- Г) Определяне и повишаване на интелектуалния потенциал на учениците.

Принципи на работа

- Принцип на индивидуализация на обучението до изготвяне на индивидуални курсове;
- Принцип на свобода на избор на учениците с допълнителни образователни услуги;
- Принцип на максимално разнообразие;
- Принцип на интеграция на урочна и неурочна дейност;
- Принцип на самостоятелно развитие, самоопределение и саморегулиране (нарастване на ролята на независими изследователски дейности на учениците).

Функции на програмата

- Социално-комуникативна – развитие на социални и комуникативни умения за успешна социализация на децата и подрастващите;
- Възпитателна – формиране на положителна самооценка;
- Развиваща – когнитивно развитие на учениците;
- Обучаваща – формиране на методология на научното познание на света и хората (включително собственото Аз);
- Методическа – увеличаване на компетентността на учителя, организатор на научните изследвания на учениците;
- Диагностична – система за наблюдение на развитието на познавателните и изследователските умения на учениците.

Примерен работен план за изпълнение на програмата

№	Мероприятия	Форми	Отговорник
	Определяне на образованието за учениците, техните семейства	Анкетиране на ученици, родители	Класни ръководители, преподаватели, педагогически съветници
	Психологически мониторинг и психологическа подкрепа	Използване на диагностичен комплекс	Психолог, педагогически съветник
	Създаване на пакет от допълнително обучение въз основа на поставените образователни цели	Методическа работа на предметни групи	Административно ръководство на училището
	Изготвяне и прилагане на планове за работа с даровити ученици	Организационно-методическа работа на методичните обединения	Ръководители на методичните обединения
	Информирани на ученици, учители, родители за провеждане на конкурси, конференции	Публикуване на информацията в сайта на училището, изготвяне на информационни табла и брошури	Административно ръководство, ръководител информационно осигуряване
	Създаване на условия за научни изследвания, включващи университети	Осигуряване на преподавател от университет	Помощник-директор по учебната част
	Създаване на база данни на даровитите ученици въз основа на участието им в състезания, конкурси и техните постижения	Мониторинг за наблюдение на постижения на учениците	Административно ръководство
	Изработване на портфолио на учениците в печатни и електронни формати	Поместване на информацията в сайта на училището	Административно ръководство, ръководител информационно осигуряване, класни ръководители
	Информирани на учениците, техните семейства и обществото за постиженията на даровити ученици	Поставяне на информацията на сайта, издаване на информационни брошури, публикуване на информацията в местната преса	Административно ръководство, ръководител информационно осигуряване, класни ръководители
	Организация на „Училище за надарени деца“ по време на ваканции	Занятия за допълнително обучение и работа	Помощник-директор по учебната част, административно ръководство

Съществуват редица изисквания, за да бъдат прилагани ефективно продуктивните стратегии на обучение при работата с даровити деца в извънкласните форми.

Планиране и подготовка

Като се спазват целите на учебната програма, добре е всички дейности да бъдат планирани съвместно с учениците. Дискусията и отделните предложения могат да бъдат записвани и да бъдат отправна точка за нови теми и занятия. Така подготовката на дейностите по интереси също е съвместна. Тя може да бъде разделена на групи и екипи или възложена на отделни ученици.

Въвеждане в темата

То трябва да бъде непринудено. Добре е да бъде свързано с естествено възникнал проблем, въпрос или ситуация. Въвеждане от типа „Ученици, днес ще работим по темата...” или „Запишете дата...” е неподходящо при тези стратегии.

Представяне на задачата, проблема

Изследваният проблем трябва да бъде ясно и точно представен и обяснен. Необходимо е да бъде съпроводен и със съответен пояснителен инструктаж или развит с допълнителни задачи.

Ръководителят трябва да е сигурен, че всички са разбрали проблема или задачата.

Инструктивните листове, карти и други технологични средства помагат, но не са достатъчни и трябва да бъдат допълвани с разнообразни илюстративни дидактически материали.

Въпросите

Задаването на подходящи, точни, ясни, кратки и стимулиращи въпроси е от особено значение. Въпросите трябва да подтикват учениците към практически дейности.

От ръководителя се изисква да е в състояние да задава и отговаря на въпроси през целия процес на работа по избраната стратегия. Той не трябва да избягва трудните теми, а да проучва, сверява и набира допълнителна информация съвместно с учениците.

Продуктивните стратегии се свързват с технологията на да – не въпросите и отговорите. При нея отговорите на въпросите са еднозначни. Ръководителят трябва умеело да я използва в процеса на работа.

Идеи и хипотези

Всички идеи, предложения и твърдения трябва да бъдат внимателно изслушвани и записвани. Необходимо е ръководителят да стимулира учениците да предлагат повече и по-разнообразни хипотези.

Стимулират се предположения, които могат да бъдат проверявани и доказвани. Учениците се подтикват да проверяват не само своите, но и идеи и предложения, представени от техни съученици.

Представяне на резултатите

Работата по отделните задачи и проблеми трябва да бъде оценявана, а учениците да правят своите изводи. Те им помагат да прилагат усвоеното в нов контекст.

На всеки ученик е необходимо да се даде възможност да представи резултатите от своята работа. Ако не достига време в урока или дейностите по интереси, ръководителят трябва да търси други възможности – други занятия, индивидуална оценка и др.

Ръководителят стимулира добрите решения и избягва оценки от типа „грешно“, „грозно“, „ненужно“, „неправилно“ и др. Той помага на учениците да коригират своята работа.

Така учениците са стимулирани и окуражавани да развият увереност в своите възможности и да се стремят към успех.

Роля на ръководителя

В центъра на продуктивните стратегии стои обучаваният. Това определя и ролята на ръководителя *да насочва*, като помага на учениците да откриват разнообразни въпроси и проблеми. Той *стимулира* стремеж към самостоятелно решаване на проблеми и *улеснява* работата на учениците на всички етапи. В процеса на работа той *ръководи* тяхната дейност с консултации, предложения, дискусия, съвети, оценка и др., като *осигурява* атмосфера, която дава свобода за работа и добри взаимоотношения, едновременно с наложителната психологическа подкрепа. Ръководителят *помага* на учениците да открият подходящи източници за информация и е отговорен за наличието на достатъчно на брой подходящи източници. *Оформя и изяснява отговорите* на учениците и предлага алтернативни тълкувания на данните. Ръководителят не набляга на търсенето на *точния* отговор, а помага на учещите да открият валидни, подходящи отговори. Целта му е *да задава въпроси*, които стимулират критичното мислене и стремежа към решаване на проблема.

Роля на учениците

Продуктивните стратегии поставят учениците в активна позиция. Те имат значителна мотивация, инициатива и самостоятелност. Тя се реализира в целия процес на работа.

Разбира се, това в никакъв случай не отменя ръководната роля на учителя, който окуражава учениците да задават въпроси, да приемат предизвикателства, да мислят за алтернативи. Обучаваните имат свободата да изследват без ограничения, предлагат им се възможности за избор в търсенето на

информация. Ролята на ученика е не да отговаря на въпросите, поставени от учителя, а да задава въпроси и да открива отговорите им чрез търсения и изследвания.

Съществуват множество методики за подкрепа на задаването на въпроси от учениците при прилагане на продуктивните стратегии. Учениците се окуражават да питат устно и писмено. Изследванията показват, че те с готовност задават въпроси от типа *кой, какво, защо*, но много по-трудно се стимулират да задават въпроси от типа *какво ще стане, ако...*

Затова работата на учителите трябва да бъде ориентирана в тази насока. В много случаи са ефективни таблата, които помагат на учениците да се ориентират по-успешно и да се насочват към продуктивни въпроси. Те имат възможност свободно да ги задават, записват и отбелязват по различни начини. Така се оформят групи, които периодично се допълват и разширяват. Продуктивните въпроси дават възможност учениците да формулират множество хипотези и да организират проучване за тяхното доказване.

Педагого-психологически изисквания към ръководителя

Личностни качества на учителя. Ключова роля за организацията на работата с даровити деца има талантливият учител. Б. Минчев (2002) извежда следните личностни качества на учителя, важни и за ръководителя, които довеждат до значителни образователни резултати.

Учителят трябва да *обича децата* и младите хора и това да му личи. Липсата на обич към децата, тоталната доброжелателност и грижовността не могат да се скрият от децата и не се симулират. Децата разпознават цялостното отношение на възрастния към тях.

Учителят трябва да бъде *естествено общителен*. В образователни условия това значи да обича да разказва и да обяснява, колкото е нужно, за да постигне адекватно разбиране от страна на детето. Трудно общуващите индивиди са непригодни за учителска професия, дори и много да им се иска да бъдат учители.

Учителят трябва да *обича своята предметна област*. Предметният ентузиазъм е предпоставка за убеждаващо въздействие върху децата. Това значи учителят да има широка предметна култура, да разказва разнообразни истории, притчи, показващи смисъла на изучаваните факти. Учителят тип „жив учебник” е антипатичен на децата, а и на студентите.

Учителят трябва да има *живо нравствено чувство* – да излъчва доброта и справедливост. Особено справедливост! Децата са чувствителни към сарказми, подигравки, натрапчиво сравняване с други деца (например сравняване на момчета с момичета с предизвестен извод, двойствени критерии в оценяването, разделяне на децата на любимци и всички останали и пр.).

Учителят трябва да има *индивидуално присъствие* – да се помни от децата с качества, присъщи за него, които много му отиват. Това значи да не се страхува да показва пристрастията и емоциите си, стига това да не е в ущърб на справедливостта.

Учителят бива уважаван от децата и учениците, ако *проявява воля*. Това значи да има изисквания към тях и по възможност те да са индивидуализирани. Да бъде настоятелен в учебни ситуации, но не натрапчиво.

Универсално качество, което винаги се цени, но особено помага на професиите от типа „човек – човек”, каквато е и учителската, е *чувството за хумор*. То предполага да не се приемаш 100% на сериозно, нито пък да приемаш професионалните и други ситуации като абсолютни и незаменими. Чувството за хумор е най-добрият антидот срещу т.нар. бърнаут (изгаряне в професията).

Р. Вълчев (2006) дава няколко съвета към учителите, които се опират на технологията за работа в екип/група в обучението на даровити деца.

Бумеранг. Връщайте въпросите към този, който ги задава. Така ще създавате увереност и отговорност в колектива. Тази техника помага да се поддържа работата на групата, да не се прехвърля върху водещия отговорността за анализ или за решение.

Поддържайте вниманието върху разглеждания въпрос. Стремете се да водите екипа към решаването на задачата или проблема, разработването на проекта. Напомняйте и изисквайте да се следват програмата, планът за работа, приет от всички. Внимателно, но категорично прекъсвайте отклоненията от темата и всичко извън дневния ред, което няма връзка с провежданата дейност.

Отбелязвайте работата по отделните етапи. Важно е в процеса на работа с учениците да се отбелязва успешното приключване на всеки етап. Най-трудно за ръководителя, особено ако няма голям опит, е регистрирането на приключването на един етап и насочването на усилията за решаване на следващи задачи. При наличие на проблем опишете какво и как виждате за съответния етап и стимулирайте дискусия, за да бъде екипът отговорен за работата си.

Избягвайте битките в процеса на работата. Това е едно от най-важните правила за водещия. *С групата не се спори и още по-малко се воюва*. Работата на ръководителя е да подпомага групата в решаване на проблема или задачата. Той има отговорност за процеса, като за това е изготвил и съгласувал с групата структурни рамки на развитие на процеса и правила за действие. Да се води битка с групата означава да се твърди, че тя не е права. Дори и наистина да е така, може само да очакваме отрицателна реакция, намаляване на доверието към ръководителя, което ще доведе до ниска ефективност на работата.

Налагайте изпълнението на процедурните споразумения в подобни на горните ситуации, те ви дават опора в работата ви на водещ и трябва да бъдете сигурен, че след като те са съгласувани с цялата група, вие ще бъдете винаги подкрепен за спазването им от значителна част от участниците. Ако всички се противопоставят на процедурни споразумения или ситуацията се е променила коренно и групата иска нещо невъзможно от вас, то вие просто трябва да решите дали да продължавате да работите по този начин с нея.

Приемайте, обсъждайте или отстъпвайте. Важно е винаги да легитимирате действията на членовете на групата, извън случаите, когато те нарушават приетите правила. След като някой участник поставя въпрос, значи той е важен за него; след като друг член на групата става, за да напусне временно работа, значи има основателна причина да го стори; след като трети ви атакува – приемете атаката като насочена не към личността ви, а към ваши конкретни действия като водещ. Обсъждайте, отстъпвайте, не атакувайте групата, признайте целесъобразността на поведението, нека участникът да поеме отговорността за него, да развие позицията си, да изрази исканията си и ако групата реши, те да бъдат разгледани.

Не заемайте отбранителна позиция. Това е логичното продължение или допълнение на принципа да не атакувате групата. Приемете, че ако сте атакуван, групата изпитва трудности при справянето с проблема. Не се обяснявайте, а се старайте да следвате приетия със съгласието на групата дневен ред (план за действие).

Използвайте езика на тялото, без да преигравате. По този начин вашата връзка с групата става все по-пълноценна, вие показвате, че сте ангажиран във вашето взаимодействие с нея и с всеки от участниците.

Използвайте хумор, без да прекалявате. Времето е на групата, а не ваше. Усмивката, леката ирония, търсенето на смешната страна на някои явления ви сближава с групата, изгражда атмосфера на взаимно доверие.

На последно място, *безусловно предпазвайте младите хора от лични атаки, от уронване на престижа или достойнството им.* Вие сте пазач на нормите пред останалите и вашето оттегляне от тази роля дава такава свобода в групата, в която някои се чувстват незащитени, а други злоупотребяват с нея. Нека не забравяме, че превенциите и интервенциите като техники се отнасят не само за водещия, но и за всеки член.

Когато във вашата група следвате постоянно тези съвети, ще видите как след известно време става почти чудо – групата сама започва да прилага и да оценява приложението на тези техники.

Една от най-важните задачи на ръководителя е изграждането на творческа среда за даровити деца. Дж. Корнелиус и Ж. Кеслър разработват някои важни методически препоръки в „Роля на ръководителя за създаване на творческа среда за развитието на таланта”.

1. Творчески работещият учител оставя детето да изследва и да манипулира разнообразни възможности за избор. Предоставя му време и място многократно да опитва различни материали.
2. Творчески работещият учител осигурява самостоятелно учене и дейност от страна на детето. Дава му време за мислене, за да може то спокойно да направи избор, който ще е и приятен, и смислен.
3. Учителят трябва да притежава способността да отговаря на идеите на децата и на сътвореното от тях с подкрепа, а не с личностно оценяване (да се намери интересна особеност на работата на детето, а не тя да се оценява).
4. Важна е способността да се поддържа емоционален климат, при който приемането на индивида е от първостепенно значение. Някои творчески личности може да бъдат отхвърлени или изолирани, защото се осмеляват да бъдат оригинални. Учителят може да предпази от това, като признава и подкрепя оригиналността в мислите и в делата им.
5. Важна е и способността да се поддържа отворена структура на програма, която осигурява много възможности на децата да мислят, за да направят избор и да вземат решения.
6. Трябва да се предоставят нови разнообразни възможности или специализирани знания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вълчев, Р. и колектив. Групи за педагогическо творчество. Системи за професионално педагогическо общуване. Ч. IV. София, ЦИУУРК, 1990.
2. Де Боно, Е. Научете детето си как да мисли. София, 2001.
3. Де Боно, Е. Шест мислещи шапки. София, 2000.
4. Де Боно, Е. Умението да се мисли е безспорно най-важното нещо, което всеки може да научи. – В: Как се създават таланти. София, Наука и изкуство, 1985.
5. Дюи, Дж. Опитът като основа на образованието. София, 1941.
6. Сотирова, М. Детската нестандартност. София, 2002.
7. Столяров, Ю. Техническо творчество школьникова. Москва, Педагогика, 1984.
8. Тодорина, Д. Съвременни измерения на проблема за работа с децата и подрастващите с изявени дарби. – Педагогика, 2006.
9. Тодорина, Д. Стратегия за развитие на надарените ученици. Благоевград, 2001.
10. Тодорова, Л, Д. Тодорина, П. Жирякова. Накъде след уроците (Технология и методически решения за осъществяване на извънкласната и извънучилищната дейност с учениците). Пловдив, 1995.
11. Торънс, П. Умението да мислим творчески може да се придобие. – В: Как се създават таланти. София, Наука и изкуство, 1985.
12. Jarolimek, J. Teaching and Learning in the Elementary School. N. Y.: Macmillan, 1989.

SUPPORTIVE AND ADDITIONAL WORK WITH GIFTED PUPILS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

*Ilka Kareva, eng. Tonka Georgieva,
3rd Primary School "Dimitar Blagoev", town of Shumen*

One of the greatest problems of education is the need to reveal and realize pupils' abilities to a maximum. Almost all children are gifted and have some potential in one field or other. Our main point is to assist them in finding and developing these talents and potentials. This report is analyzing in detail a programme for working with gifted and talented children. The aim of the programme is to help pupils show the maximum of their abilities and increase their intellectual potentials. Special emphasis is given to the programme's functions and the principles of its application. Research has been carried out of the fundamentals of the programme.

ТВОРЧЕСКИТЕ СПОСОБНОСТИ В ИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ

доц. д-р Мариана Гърмидолова,
ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“

В доклада се разглежда въпросът за творческия процес и по-специално за творчеството в изобразителната дейност на учениците. Подчертава се необходимостта от преодоляване на „логичната“ тенденция в образователната система и пълноценно използване на потенциала на човешкия мозък.

Ключови думи: *творческа активност, творчество, творчески способности*

Казват, че докато Микеланджело обработвал с чук мрамора на своя творба, минаващо покрай него момче го попитало: „Господине, защо чукате така по камъка?“ Скулпторът отвърнал: „Защото вътре се е скрил един ангел и иска да се измъкне оттам. Опитвам се да му помогна.“

Творческият ангел се е скрил дълбоко във всеки от нас и търси начин да се прояви. Може би не е толкова гениален, както при Леонардо да Винчи, Микеланджело и други титани от възрожденската епоха и изкуството въобще. Важното е, че съществува и именно от нас, учители и родители, зависи дали и доколко ще се прояви той в нашите деца и ученици.

Творческата активност е важна за човека, и то не само когато създава творби на изкуството. Според изследванията в психофизиологията [6] **тя повишава значително устойчивостта на организма към въздействието на най-разнообразни вредни фактори.**

Какво означава да се мисли творчески? През древността хората смятали, че творческото вдъхновение идва при човека свише като дар от Бога. Според някои известни творци вдъхновението не може да бъде управлявано, то се появява понякога и не се поддава на никакъв контрол. Във връзка с това известни писатели споделят: „Аз не разбирам същността на процеса на работата на въображението, не знам с какво е свързано моето вдъхновение, но знам, че изцяло зависи от него. Струва ми се, че идеите витаят около мен в пространството и от време на време идват при мен. Те идват. А самият аз не мога да ги създавам“ (Джозеф Хелър); „Когато пиша, аз усещам някаква лудост... Аз не знам какво е това и с какво е свързано“ (Джеймс Дики); „Процесът на създаването на произведение остава за мен свършена загадка“ (Джоан

Дидион). Според редица творци вдъхновението е нещо мистично и не може да се управлява. Те по никакъв начин не успяват да обяснят творческия подем, а също и периодите на отсъствие на вдъхновението, когато не могат да създадат ни една изобразителна, литературна или музикална творба. През последните години разбирането за процесите на творчество и творческите способности се е променило. То отхвърля зависимостта от творческата муза, която идва и си отива, когато пожелае. Сега знаем, че идеите не идват свише и не се носят по въздуха, а съществуват в човешкото съзнание.

В книгата си „Въображение и творчество на детето” Л. Виготски дава следното определение за творчество: „Творческа наричаме всяка дейност на човека, която създава нещо ново, все едно дали създаденото от нея е някакъв предмет от външния свят, или е някакво построение на ума, или е чувство, което живее и се разкрива само в самия човек.” Художественото творчество има безгранични възможности за разгръщане на въображението, признато от велики умове в различни епохи. Във връзка с това А. Айнщайн казва: „Въображението е по-важно от знанието, защото знанието е ограничено, а въображението е безкрайно”; Джейми Паолинети: „Ограниченията живеят само в нашите мисли. Ако използваме въображението си, нашите възможности стават безгранични”; Робърт Фелгъм: „Вярвам, че въображението е по-могъщо от знанието, че митът е по-могъщ от историята, че мечтите са по-силни от фактите”.

Широко разпространено е мнението, че известните дизайнери, художници и композитори притежават един особен вид творческа мисъл. Но това е погрешно схващане. Творецът живее във всекиго от нас, но понякога заспива своя летаргичен сън в дебрите на съзнанието. Тогава остава възможността да го провокираме, за да се прояви. Според В. Лоуенфелд в процеса на детската изобразителна дейност най-често се проявяват т.нар. активни знания. Това са знанията, до които прибъгваме често и които стават причина за проявата на стереотипното мислене – готовите схеми и шапки, с които си служим с лекота. И тъй като детската изобразителна дейност е неразривно свързана с мисловните процеси, тогава тя отразява тези готови шаблони. Те са лесно достъпни и не изискват особено умствено напрежение. Ценното е, че освен тях ние притежаваме и „пасивни знания”. Това са онези знания, които не използваме и които непробудно спят своя сън, докато не бъдат провокирани да се „събудят”. Тоест всичко се свежда до това, как да се активизира творческата мисъл и въображение. Силата на творческата мисъл би ни помогнала да създаваме и живеем интересно и по-леко. Ако ние действително привикнем да използваме своя творчески капацитет, ще можем не само да създаваме нови, нестандартни изобразителни продукти, а и с лекота да решаваме сложни проблеми, с които постоянно се сблъскваме в своето ежедневие.

В поредица разработки за творчеството и способността за него Г. Пиръов подчертава, че те са сложен феномен и че природните „дадености” трябва да се открият колкото се може по-рано. При това да не се търсят в сложни и непременно завършени цялости, но и в техни елементи – детски въпроси и отговори, проявени интереси към нещо по-трайно, както и в типове действия с различен характер и сложност. Според него в ранните детски години творческата дейност се нуждае от изява и утвърждаване. Необходими са помощ и поощрение. Специално внимание Г. Пиръов отделя на способностите за учене, които концентрират най-необходимото за цялото творческо включване на децата в учебно-възпитателния процес и възможностите им да се изявят. Г. Клаус подчертава, че за творческите способности са нужни предпоставки [4]. Според американския изследовател Н. Гутке най-добре е тази даденост да се нарича „надареност”. Той смята, че нейните измерения трябва да се търсят още в детството, за да се определят насоките в развитието на очертаващите се способности [4].

За творческите способности човек има генетични предпоставки, но решаваща става ролята на собствената активност в посока на развитието им, вграждането на тези предпоставки в различна дейност. Ученическата възраст и учебно-възпитателният процес в училище стават съществена среда и време за формиране, утвърждаване и насочване на творческите способности.

Генетичната готовност за творчески изяви изисква вътрешни и външни импулси, насочени предимно към търсения и получаван продукт – творение, което ще радва и импулсира автора си. Влиянието трябва да е насочено към детските мотиви, към желанията и стремежите да приложат вътрешните си възможности, интереси и готовност. Учебната дейност носи много реални „залози” за творчеството, особено като се отчетат разнообразните учебни предмети. Способностите съдържат обобщени познавателни цялости, включващи перцептивните и интелектуални процеси и качества (наблюдателност, възможности и готовност за запаметяване, гъвкавост на мисленето, рефлексивност, аналитико-синтезиращи умения и др.). Творческите способности се изявяват чрез типове операционни модели. Този структурен компонент се отнася предимно към изпълнителската част от дейността. Тук се включват времето и точността на извършваните действия, самостоятелността, независимостта и дори оригиналността при изпълняването на тези действия. Като принципни концептуални модели творческите способности включват готовност за ориентация в ситуации, за дейности, правила, както и ориентация в същността, собствената структура и връзки на търсения продукт. Така творческите способности се очертават като сложни и комплексни цялости.

Научните изследвания доказват, че логико-знаковото мислене е свързано с лявото полукълбо на мозъка, а образното – с механизмите на дясното. През 1981 година Р. Спери, психобиолог в Калифорнийския университет, и

екипът му за пръв път правят операция за разделяне на полукълбата на главния мозък и установяват разликите в дейностите на лявото и дясното полукълбо. Лявото полукълбо може да се нарече „логично”. То обработва около 95% от вербалната информация; свързано е с развитието на езиковите способности, речта, четенето и писането; със запомнянето на имена, дати, факти; с аналитичното мислене; с логиката и анализа на всички факти; с буквалното разбиране на думите; с последователността при мисленето; с етапната обработка на информацията; с математическите способности; с решаването на математически задачи, с аналитичния и логичния подход; то контролира движенията на дясната половина на тялото.

Дясното полукълбо наричаме „интуитивно”. Свързано е с изпълнението на следните дейности: обработването на невербалната информация – знаци, символи и образи; паралелната обработка на информацията; разглежда проблемите в тяхната цялост, без да ги подлага на анализ; разпознава лицата, чийто черти възприема в единство; свързано е с пространствената ориентация, благодарение на него ние се ориентираме в непознати местности, решаваме ребуси и правим мозайки; отговаря за музикалността, въпреки че обработката и натрупването на музикалната информация е свързана с лявото полукълбо; свързано е с метафоричното мислене, благодарение на него ние разбираме метафорите и фразеологизмите, продуктите от дейността на чуждото въображение; то контролира въображението, с него ние мечтаем и фантазираме, създаваме картини и съчиняваме истории; емоциите, които са свързани и с лявото полукълбо, но са приоритет на дясното; мистиката и религиозността, мечтите; контролира дейността на лявата половина на тялото. Нервната тъкан, която свързва двете полукълба, им позволява да функционират едновременно, като едното от тях доминира над другото. Те подпомагат извършването на всички наши дейности. Тази специализация не се отнася за малките деца. При тях все още няма или почти не се намират признаци за специализацията на полукълбата. До петгодишна възраст и двете полукълба притежават потенциала за всички дейности [5].

Съвременната образователна система дава приоритет на работата на лявото полукълбо на мозъка, а подценява, пренебрегва дейностите, ръководени от дясното полукълбо. Във връзка с това А. Айнщайн е казал: „Логиката ще те отведе от точка А до точка Б. Въображението ще те отведе навсякъде.” Според световноизвестния специалист по развитие на дясното полукълбо Макото Шичида капацитетът на паметта на дясното полукълбо е един милион пъти повече от този на лявото полукълбо. Той сравнява лявото полукълбо с нискоскоростен компютър, а дясното – с високоскоростен.

Целенасоченото предпочитание на „логичните” учебни дисциплини води до това, че на практика мнозинството от хората в зряла възраст не използват функциите на дясното полукълбо. Те не фантазират, не мечтаят, не

използват интуицията и въображението си. Фактически учебната система ни налага да използваме само половината от своя мозък.

Научно доказан е фактът, че в човешкия мозък съществува пълен набор от потенциални способности, някои от които са по-развити. Изследванията на Тони Бюзен, Роберт Орнстайн и Робърт Блох доказват, че хармоничното развитие на дейности, ръководени и от двете полукълба, води до синергетичното умножаване на базовите способности у човека. Според синергетичния принцип детето може да се учи през целия си живот. И колкото повече се стреми да запомни, толкова по-добре ще се развива неговата памет. Колкото повече се занимава с творчество, толкова по-добре ще се развиват и растат неговите творчески способности [2]. **Както показват медицинските данни, когато се решават творчески задачи, и двете половини на мозъка работят едновременно, въпреки че при дейности като музиката и живописата дясната половина на мозъка доминира [1].** Тоест, за да развиваме пълноценно човешкия мозък, трябва да използваме онзи потенциал, който ни е дала природата, а не да отдаваме приоритет на лявата или дясната му половина. Подобен подход е напълно погрешен и не дава оптимални резултати. За да постигнем с детето забележителни успехи, трябва да му позволим да развие своите възможности в синергетично единство. Диференцирането на функциите е характерно за мозъка на всеки индивид под формата на биологически предпоставки за развитието на двата типа мислене. Тези предпоставки обаче могат да се реализират само в процеса на онтогенетичното развитие под въздействието на обучението и общуването.

С помощта на някои упражнения може да се развият възможностите на дясното полукълбо, в частност и на въображението. Както В. Ротенберг отбелязва, човек се превръща в *Homo sapiens* и *Homo ludens* не само поради усъвършенстването на логико-знаковото мислене и речта, но и защото диференциацията на функциите е създала огромни потенциални възможности за образното мислене, които и понастоящем се използват недостатъчно [6]. Тези възможности се проявяват в творческата интуиция и при постиженията в изкуството. Р. Спери дори смята, че дясното полукълбо има свое собствено съзнание, което не отстъпва на онова в лявото полукълбо, но е лишено от възможността за комуникация. Според Де Боно творчеството е свързано с възможността да се освободим от вътрешните ограничения. На този принцип е основано образованието в Северна Америка. Страхът от оценки, от грешки и от това, да бъдеш смешен, носи вреда. А образованието в голяма част се основава на оценките и на твърдението, че учителят винаги е прав.

Истинско образование може да се осъществи, когато от ранна възраст позволяваме на децата да използват своите интуитивни способности наред с интелектуалните, когато им помагаме да преодоляват страховете и задръжките си, когато ги стимулираме да разгръщат потенциала си, да развиват ли-

чността си, да откриват във всичко радостта от живота. Онези, които не се боят да изкажат необичайни идеи и възгледи, имат големи шансове да развият творческия си потенциал. Творческата активност не бива да се разглежда само като приоритет на изкуството. Но изобразителната дейност дава възможност да се експериментира с различни концепции, с възприятието и с това създава предпоставка за творчески успехи.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Боно, Э.* Серьезное творческое мышление. Мн., Поппури, 2005.
2. *Бьюзен, Т.* Суперинтеллект. Мн., Поппури, 2007.
3. *Виготски, Л.* Въображение и творчество на детето. София, Наука и изкуство, 1982.
4. *Димчев, В.* Развитие на художествено-изобразителните дейности. София, Народна просвета, 1997.
5. *Зденек, М.* Развитие правого полушария. Мн., Поппури, 2004.
6. *Ротенберг, В.* Психофизиологические аспекты изучения творчества. Художественное творчество. Ленинград, 1982.

CREATIVE CAPABILITIES IN FINE ARTS

*Associate Prof. Mariana Garmidolova, PhD,
Veliko Turnovo University "St. Cyril and St. Methodius"*

The article examines the creative process and in particular the creativity of the pupils in fine arts. It emphasizes the necessity of overcoming the "logical" trend in the educational system and the use of the full potential of the human brain.

Key words: *creative activity, creativity, creative capabilities*

ОТ КЛАСНАТА СТАЯ ДО СЦЕНАТА

Мариета Жекова,
СОУ „Васил Левски“, Троян

В съдържанието на професията *учител по музика* има много важен художествено-изпълнителски блок, който реално осмисля и оправдава талантливите усилия както на учениците, така и на учителя. В тяхното сътворчество е разковничето на успеха на цялостната им дейност в клас, в извънкласните форми и на сцената. Вече 20 години вървя по този път, като провокирам у децата музикален интелект и музикалноизпълнителски дарби. Контактът ми с тях, откриването на уникалното „зрънце“ дарба, превръщането му в изявяващ се талант и качването на голямата сцена – това е чудото на моята професия. Перифразирайки Золтан Кодай, мога да кажа, че песента, детето и учителят образуват вечния триъгълник на любовта. Успешната сценична кариера на много мои бивши и настоящи ученици ми дава основание да вярвам в тази емоционална стратегия. В доклада са представени принципите и „кодовете“ ми като учител, с които се стремя да постигам вокална школа и артистизъм у учениците. За мен професията учител е призвание и мисия, а *пътят от класната стая до сцената е път нагоре, път към необятното, уникалното, както и път към себе си!*

В ученическите години музиката бе моето хоби и начин за общуване с приятелите ми, днес тя е моята професия и съдба. *В съдържанието на професията учител по музика има много важен художественоизпълнителски блок, който реално осмисля и оправдава талантливите усилия както на учениците, така и на учителя. В тяхното сътворчество е разковничето на успеха на цялостната им дейност в клас, в извънкласните форми и на сцената,* пише проф. Г. Стоянова в изследването си, посветено на професионализма на българския учител по музика. И нататък: *Учителят по музика се различава от общата учителска колегия по това, че неговият труд е измеряем във и чрез формите на извънкласни музикалнохудожествени постижения с учениците; професионалният труд на учителя по музика има подчертано творчески характер както в урочната му дейност, така и в художественотворческите форми на извънкласната дейност* [2, с. 57]. Вече 20 години вървя по този път, като провокирам у децата музикален интелект и музикалноизпълнителски дарби. Смятам, че професията учител е призвание и мисия, а в самата дума „учител“ за мен се крият уникални акрознания:

У – успех, учение

Ч – чест, човек

И – искрен, истински

Т – труд, търпение, толерантност

Е – екипност, енергия, ентузиазъм

Л – любов, личност

Тези качества на учителя могат да спечелят децата, особено ако са подплатени с взаимната любов към музиката. Перифразирайки Золтан Кодай, мога да кажа, че песента, детето и учителят образуват вечния триъгълник на любовта. Успешната сценична кариера на много мои бивши и настоящи ученици ми дава основание да вярвам в тази емоционална стратегия. Разбира се, има и професионални методи, похвати и специфична тактика, особено във вокалната работа с учениците, които допълват общуването с много усилия, постоянство и вяра в успеха. Предмет на настоящото изложение са принципите и похватите, с които се стремя да постигна вокална школа и артистизъм при моите ученици както в клас, така и в Студия „Гласове”.

Вокалната работа с детските и юношеските гласове е изключително отговорна и специфична, поради риска да се навреди или дори да се погуби дарование. Контактът ми с децата, откриването на уникалното „зрънце” дарба в тях, превръщането му в изявяващ се талант и качването на голямата сцена – това е чудото на моята професия. Учениците ми *искат да пеят* и това е един от начините да намерят себе си. Едни искат да се изявят в спорта, други – в науката, но почти всички деца мечтаят за изява на сцена, за аплодисментите, които получават големите артисти. Искане ми се да вярвам, че една от причините децата да желаят да учат в нашето училище са моят стремеж и усърдната ми работа да го превърна в *желана територия*, в сцена и място, където можеш да станеш известен. Този мотив при нас работи безупречно.

Първата среща с музиката е още в първия учебен ден за всеки първокласник, прекрачващ прага на СОУ „Васил Левски” в Троян. С концерт, изнесен от най-талантливите възпитаници на училището, казваме „Добре дошли” на всички първокласници. Чрез колегите си в детските градини проучвам музикалните деца, които ще постъпят при нас, и ги включвам в този първи училищен празник. Това е жест на благодарност към родителите, избрали за децата си нашето училище, акт за насърчаване към други, които да сторят същото, ако децата им са бъдещи първокласници, защото всеки би искал да види, че детето му се подкрепя и изявява в определена област (било музика, математика, химия, физика, биология и т.н.).

Песента е въздействащ музикален жанр, в който всички могат да запеят заедно – и малки, и големи, и палави, и послушни... Тя е жанрът, който сплотя-

ва, прави класа единен и група деца – приятели. Песента е история – тя разказва живота минало на нашия народ. Децата спонтанно я пеят с гордост и почит.

Народната песен е богатство – тя е нашият „национален код”. Всеки мой ученик знае поне три жанрово различни песни – народна, българска съвременна и една по избор. Всяка песен е *приказка*, носеща силно чувство или поука, затова към нея се подхожда с уважение и настроение... и когато *желанието* за пеене е такова, че ученикът превърне несъзнателно химикалката в подвижен микрофон по време на час, психологическата бариера е прескочена и на преден план излиза чистата детска емоция. Тогава чувам и харесвам най-ярките гласове, които се открояват, и съвсем скоро те стават част от големия ми „отбор” певци.

Опознавам характера, темперамента, желанията, предпочитанията, тревогите, мечтите на моите ученици. Тогава мога да подбера коя песен на кое дете да предложи и ако тя му хареса, започваме да работим. Стимулирам, окуражавам, предизвиквам и приятелски насърчавам всеки малък или голям певец, за да определя потенциала му и точно да подбера неговия репертоар. След 3–4 години певчески „стаж” децата започват сами много точно да предлагат да изработват песни, които „им лежат и темброво, и технически, и емоционално”. Не давам песни, които са над възможностите им, за да могат да се „изпишат” добре и децата да се чувстват сигурни на сцената, технически стабилни и да съумеят да влязат в „театралното” и артистично поднасяне на песента. Вокалните изисквания „напластявам” бавно и постепенно, така че всеки да се старее и да ги постига, без да се отегчи. С най-малките работя „игрово”, но с много точни, конкретни, образни и малко на брой забележки. Най-важните от тях са за „чистото интониране”, тон, фраза, „роля”, които една по една да отпаднат в процеса на работа. Опитвам се да „влизам в номера на обувките” на всеки мой ученик, да говоря на неговия „език” и той да ме разбира.

Техническото изграждане на гласа също изисква бавна и упорита работа, постепенно и степенувано преминаване на голям обем материал, поставящ технически нови задачи за гласа. Специалните упражнения за дишане, изграждането на усет за точна фразировка, динамика и пластика на гласа при пеене, както и точният щрих, артикулация, пеенето с мисъл, емоция и контрол – това са важни предпоставки за изграждане на един добър изпълнител. Специално внимание обръщам и на мелизмите в мелодиите на песните. За изграждането на техниката на гласа много помага контактът с фолклора и неговата орнаментика. Всеки уважаващ себе си българин певец се стреми да опазва това наше богатство и да го изпълнява майсторски. Младите изпълнители опознават гласа си, научават се да го управляват и да знаят силните и слабите си страни. Едни от тях грабват с уникалния си тембър, други с техническите си качества, трети с харизмата си при контакта с публиката.

Винаги трябва да се пее с чувство, независимо дали е репетиция или концертна изява, защото „емоционално обогатен глас е винаги по-богат в темброво отношение” [3, с. 37].

Един от най-важните *принципи* в моята работа е личното ми участие в певческия процес. Аз пея на всеки урок, репетиция и учебен час с децата, артистично им представям всяка нова песен, при това с професионален съпровод. Работя със синтезатор KORG-PA 800, модерен музикален компютър, един от най-добрите „приятели” както в часовете, така и на концертите. За учениците е важно техният учител *да е добър музикант*, а живият ми акомпанимент прави изпълненията им по-сигурни и богати.

Когато давам нова песен на мой ученик, винаги му казвам *кога* (след колко време) и *къде* (т.е. в кой концерт, конкурс или друга изява) **ще я изпълни**, като се стремя да спазя поетото обещание към него. Това много мотивира децата и ги ангажира да са сериозни в подготовката, защото знаят, че цялото им усилие и трудът им ще завършат на сцената. Учениците ми много обичат да пеят на сцена и тя съвсем не ги плаши, защото са тренирани. Някои от тях натоварвам да участват в един и същ концерт както в солови песни, така и в ансамблови, често смесени – от момчета и момичета (дуети, триа, квартети, като пеят втори, трети, четвърти глас, както и беквокали). **Така развивам тембровия и многогласния им слух.** Това спомага и за сценичната им издръжливост, особено на тези, които правят *самостоятелни концерти* и често имат изяви. Смятам, че именно индивидуалната ми работа е най-важна за откриването и изграждането на уникалния певчески стил и „код” на всяко дете.

Първото излизане на сцената е много важно. Онова, което никога не пропускам да кажа на всеки мой ученик преди „първия път”, преди отговорен конкурс или концерт е: *Ти можеш, вярваме в теб.* Психологическата подготовка за всяка изява има своите индивидуални и уникални особености. За изграждане на чувството за сигурност помагат репетиции на сцена с микрофон пред по-голяма група добри приятели, съученици или други деца от Студията, които окуражително аплодират и подкрепят по-малките „Гласчета”. Всеки от големите ми изпълнители си има своя „фен-клуб” от по-малките. Затова на *принципа „големи обучават малки”* зад кулисите преди концерт често натоварвам всеки от по-големите певци да се грижи за своите по-малки „фенове”. Най-старателните „награждавам” чрез ансамблово пеене (най-често в дует) с техния „Idol” от Студията.

От първия ред по време на изпълненията с малки жестове подсещам децата за важни забележки и места в песните, за които да внимават. Връщам им „обратна информация” за това, как звучат в залата, или ги подсещам за някои „ефектни игрички” с микрофона. Държа особено много на артистичното им присъствие и на контакта с публиката. Не е шега да си на сцената и да приковеш вниманието на зала от 500 души!

Много важни са и първите думи, които ще кажа на всеки мой ученик, когато го видя след изпълнението му, а те са: *Браво! Добре се справи!* Децата чакат да чуят тези думи и тогава наистина слизат от сцената щастливи и готови да продължат напред още по-мотивирани и отговорни! За допуснатите пропуски при изпълненията говорим на първия урок след концерт или изява, но никога непосредствено след него.

Всеки концерт правя за децата и с децата. Той трябва да се хареса първо на учениците ми (малки и големи), на колегите (за да ги видят от друг ъгъл), на родителите, защото те обичат и познават децата си, и накрая – на всеки от всяка възраст, влязъл с желание в концертната зала и с уважение, за да сподели детското творчество и труд.

Учениците ми са добре мотивирани за изявите си. След училищен концерт тези, участвали в него или допринесли за „рекламата на училището”, получават своето възнаграждение („отличен”) и **добри думи от мен, поздравления** от своите съученици, приятели, учители, директор, родители и фенове. Щастлива съм, когато моите артисти слизат от сцената като звезди с разтуптени сърца. Тогава те вярват в себе си, в музиката, в училището и изричат думите: *Щастлив съм, че уча в това училище.* Това ги прави благодарни, че са част от *голямата сцена*, и още по-отзивчиви и отговорни.

Концертите са голяма школа за певците и по отношение на *организацията*. Всеки концерт е своеобразен *пъзел*, в който участникът трябва да знае и да е на мястото си в определеното време. В една от изявите направих *експеримент* – нямаше водещ. Тази роля бе поверена на мултимедията към концерта. Аз както винаги бях на първия ред, а децата горе – сами. Справиха се чудесно, защото предварително всичко бе написано, репетирано, всеки бе отговорен, а големите ученици „управляваха” малките. Тази *работа в екип* много помага в певческото изкуство.

Връзка на музиката с другите изкуства – концертите ни често са с театрален привкус (включват изпълнения на сценки и скечове), поезията е на почит, не можем без спортните танци, модерен балет и брейк. Днешните палави момчета не само стоят на главите си, но и се въртят на тях. Затова често наши гости са брейк формацията *Elektric Style Crew*, клубът по спортни танци „Дъга”, танцовото студио „Бордо” и др. Включвам и жива инструментална музика, стремя се да *развивам естетическия вкус* на учениците си.

Конкурсите са място, където премерваме силите си и преценяваме нивото си. Подготовката за конкурси е отговорна и изисква точна преценка – с кого да тръгна и какъв репертоар да подбера. Това винаги решавам съвместно с учениците, като го съгласувам и с родителите. Пее се многогласно, с живи беквокали, с хореография на песните. Търси се най-уникалният подход към всяка песен, така че тя да изглежда „като своя”. Давам голяма творческа свобода за импровизация и най-вече всеки да търси своя *индивидуален стил!*

Никога не тръгваме за награди, а да се представим достойно, защото в един международен конкурс се състезаваме за България и за хубавата песен. Учим се от много вокални практики. Учат се и от нас. Имаме много съмишленици и приятели от цяла България, затова на конкурс никога не сме сами.

Студията ми „Гласове” при народно читалище „Наука – 1870 г.” се състезава от 5 години, и то доста успешно. Няма национален или международен конкурс, от който да сме се върнали без престижни награди, което е доказателство за постоянния ни труд и изяви.

Наградата за талант и оригинално мислене, която е парична и ежегодна, се връчва от Джон Бризби – правнук на Константин хаджи Калчов, един от хората, дарили средства в миналото за построяването на най-старото училище в града, ОУ „Иван Хаджийски”. Това е престижна награда и стимул за всяко талантливо дете, представило не само своето училище, но и град Троян. Благодарна съм, че колегите ми винаги са подкрепяли номинираните мои ученици.

Традиция е всяка година да събера всичките си певци в хор, който да открие на големия ни градски площад Празника на българската просвета и култура. Не всички гласчета интонират вярно, защото включвам всяко дете, което иска да пее *Химна на Кирил и Методий*, затова пред някои няма микрофони. Ако се вгледате обаче в очите им, ще видите, че точно тези деца са най-горещите изпълнители, допълващи с много плам чистите гласове на другите.

Музиката лекува – някои от моите ученици са със специални образователни потребности. Контактът и работата ми с тези деца ме карат да се чувствам особено щастлива. Музиката е празник за тях. Песента лекува говорните им дефекти и душите им. Обществото ни още не се е научило да уважава болката и недъзите у хората. Никой не е съвършен, а изкуството допълва всичко, което е нарушило живота на едно дете. На 13 декември 2010 г. със Студията направихме благотворителен концерт за „специалните деца” от Троянска община и с участието на някои от тях.

Ролята и оценката на родителите са също много важни за мен. Особено държа те да ми помагат, като подкрепят и насърчават децата си. Ако децата чувстват вниманието на своите родители и учители, ако знаят, че са обичани и получават положителни оценки за труда си, нямат причина да предизвикват близките си с отрицателно поведение. Заети с изкуство, те се чувстват пълноценни.

Подкрепям мнението на много психолози, че натрупването на агресия може да бъде предотвратено именно чрез любовта към изкуството, а музиката, и то чрез най-консумирания жанр – *песента*, е най-силният „наркотик”, борещ се с истинската дрога и водещ до вяра и съвършенство.

Почти няма културно събитие в града ни без нас. Най-добрите ми ученици са реклама както за град Троян, така и за България. Участваме в концертите на града, поетични вечери, матинета, караоке вечери, национални кон-

ференции, коктейли, Мис България, телевизионни предавания, престижни национални и международни конкурси.

Работя в „хармония” с колегите си, обменяме опит както помежду си, така и с учениците. Училището ни спечели проект „В ателиетата прекрасни – талантиливи ще пораснем” по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”. Бяха закупени модерна аудио апаратура, сценични облекла, носии, професионален фотоапарат и т.н. и бяхме на творчески лагер през септември 2010 г. на Атия. Работата продължава...

Като преподавател по акордеон най-голямото ми постижение е Вероника Тодорова, която обучавах десет години и сега е световноизвестна акордеонистка, категория F, стил вариете. Тя е рекламно лице както на българското посолство в Германия, така и на световната фирма за акордеони *Scandali*. Спечели и трите световни купи – в Италия, Норвегия и Германия. В момента е студентка по специалността „Акордеон и композиция” в Музикалната академия в Дармщат. През 2005 г. Германия я обяви за свой талант № 1, издаде два компактдиска и сега обикаля целия свят със своя бенд, за да концертира и да се състезава с най-големите имена в областта на акордеона. Прави семинари и майсторски класове по целия свят. Сега за нея – моето момиче виртуоз, се бори целият свят освен България.

Друга моя ученичка – Христиана Петкова, която обучавах изцяло 11 години, завърши АМТИИ – Пловдив, специалност „Музикална педагогика”, и сега е мой добър помощник и вокален педагог в Студия „Гласове”. Не е важно само да откриеш, създадеш и издялаш един талант, важно е и да го задържиш.

През тези години на национални и международни сцени съм качила над 3000 деца, на които – смело мога да твърдя – промених самочувствието и живота, като повече от 30 от тях изградих, подготвих и насочих за обучение в музикалните академии и университети на България и Германия, както и в средните музикални училища.

Бих нарекла личния си *стил на преподаване*:

- *уникален*, защото търся като краен продукт изграждането на такъв у моите ученици;
- *първичен* – защото се опирам на чувството, емоцията, усещането, интуицията, импулсивността и желанието както у мен, така и у тях;
- *възрожденски* – защото няма по-хубави песни, в които да искрят чистите детски гласове, от „Де е България”, „Хубава си, татковино”, „Сладкопойна чучулига”, „Върви, народе възродени”, „Хубава си, моя горо”, сътворени от учители просветители, носещи дух, гордост и вечност;
- *комуникативен* – защото всичко според мен в педагогиката тръгва от общуването с децата;

- *искрен* – защото трябва да си „истински”, открит, честен, обичаш, смел и всеотдаен с учениците си;
- *идентичен* – защото човек е най-силен, когато „изповядва” националното и традицията – без значение дали е в песен или слово, затова народната песен и фолклор са на почит в работата ми;
- *експериментален* – защото търся още и още таланти, и тъй като поколенията много бързо се сменят и „модернизират”, търся и откривам нови средства, за да ги печеля и развивам;
- *иновативен* – защото използвам интерактивни, иновативни методи и стратегии, боравя със сложна апаратура, стремя се да съм и добър учител, и добър музикант, аранжирам и композирам, управлявам огромен екип със стройна организация;
- *класически* – откривам, оформям и изграждам един изпълнител в цялостен, завършен вид, провеждайки пълен курс на обучение;
- *религиозен* – защото се уповавам на вярата, смятам, че талантът се дава свише и трябва да се подарява за благородни каузи;
- *професионален* – защото не спирам да се усъвършенствам и да съм критична към себе си;
- *граждански и социален* – защото се стремя учениците ми да открият и развият уникалния си „код” и потенциал, да намерят своето достойно място в живота и професията си! Това, да съм учител по всяко време, на всяко място, за всеки свой ученик и за всяко дете, да съм *еталон за тях във всяко отношение*, е най-голямата ми отговорност! Не само да ги уча, а първо да общувам с тях, за да ги опознавам, обичам, да им вярвам, да ги спечелвам, подкрепям, възпитавам, да изграждам от тях личности, приятели, човеци, артисти, творци, професионалисти и истински българи родолюбци, наследници на славно минало и прадеди... да съм отговорна за бъдещето им, за това, кой път ще изберат и *как* ще го извървят, защото **обществото ни има нужда от образовани личности.**

Ето защо *пътят от класната стая до сцената* е път нагоре безкрай, път към необятното, уникалното и интелекта, както и път към себе си!

ЛИТЕРАТУРА

1. *Бижков, Г.* Реформаторска педагогика. София, 1994.
2. *Стоянова, Г.* Учителят по музика в своята професия. София, 1997.
3. *Стоянова, Г.* Певческата култура на учениците. София, 1986.

THE ROAD FROM THE CLASSROOM TO THE STAGE

*Marieta Zhekova,
"Vassil Levski" school, town of Troyan*

Music is my profession and destiny. The profession of the *music teacher* has a very significant artistic meaning because it indeed justifies students' talented skills as well as the efforts made by their teachers. The key to success in their overall class and extracurricular activities lies in their cooperation. I have been following this way myself for twenty years by provoking students' music intellect and developing their performing gifts. What makes my profession unique is my constant contact with children - to find a gifted child, to develop his/her talent and to help him/her make it to the stage- that's the thing that makes my profession truly wonderful. My students enjoy singing and that is one way to establish their personal identity. In Zoltan Kodaly's words I can say that the song, the child, and the teacher together form the eternal triangle of love. The successful stage career of my former and present students makes me believe in this emotional strategy. There are certain professional approaches, skills and tactics especially when it comes to working with the voices of children and teenagers. This work is very specific and responsible due to the risk of wasting one's talent. The subject of this report is to outline my principles and guidelines as a teacher by means of which I try to achieve artistic excellence and vocal perfection in my work with students. There are several factors that help us succeed - among them is communication, endless efforts, persistence and faith in success. Along with these a pedagogical style is also necessary and it should be original, unique, communicative, sincere, identical, innovative, experimental, classical, religious, professional, social and civil oriented. I think that being a music teacher is a vocation and mission at the same time and *the road from the classroom to the stage is an endless way up, a way towards infinity and, uniqueness, intellect and also a way towards oneself.*

ПРИЗВАНИЕТО НА УЧИТЕЛЯ – ТРИ ЕВАНГЕЛСКИ ПРИМЕРА

*д-р Полина Спирова,
Синодално издателство, София*

Призванието на учителя е в основата на неговата работа. То е импулсът, който ежедневно години наред го мотивира – с радост и вдъхновение – да работи със своите ученици. Призванието е призив свише за определена дейност. Измяната на призванието е отказ да изпълниш своята мисия и назначение. Евангелският текст разказва за призоваването на апостолите от техния Учител Исус Христос. На пръв поглед те се отзовали веднага. Но ще минат години, години на обучение, години, през които Христос ще е Учител, а те Негови ученици, докато станат достойни продължители на делото на своя Учител. Три примерни евангелски текста (и срещи) ни разкриват как Христос учи своите ученици, как им предава знания и методи на преподаване: Срещата с хананейката (Матей (15:21–28) и Марк (7:24–30)); Изцеляването на гадаринския бесноват (Лук. 8:26–39); Беседата с учениците за Месия (Мат. 16:13–17). Тези три срещи ни показват как Христос посява в съзнанието на учениците семената на своето учение. Той не бърза, не притиска призованите от него апостоли, а с много любов и търпение, стъпка по стъпка ги превръща от ученици в нови учители на народа.

Представеният в доклада модел чрез принципа на реципрочността издига примера на Учителя Христос като основополагащ при православно образование. По този начин в християнството призованието на учителя не се ограничава само с дадения му талант за тази дейност, но включва и непрестанния му стремеж към усъвършенстване, към изследване и следване на начина, по който е учил Христос, и желанието реципрочно да следва този пример в собствената си работа с учениците. Призванието е призив за следване на Христос не само заради вярата в Него, а и заради успешния Му метод на преподаване, описан в Евангелието и завладял умовете и сърцата не само на Неговите съвременници и непосредствени последователи, но и на поколенията след това.

Христовият начин на преподаване е разкрит в Свещеното Писание, открива се при изследването на Неговото общуване с учениците Му. Евангелският текст разказва за призоваването на апостолите от техния Учител Исус Христос. Запленени от Личността Му, те се отзовали веднага. Но ще минат години, години на обучение, през които Христос ще е Учител, а те Негови ученици, докато се превърнат в достойни продължители на делото на своя Наставник.

Иисус Христос избира тези дванайсет души за свои ученици не заради техните интелектуални качества или изключително образование. Той вижда в тях чистосърдечни и искрени хора, отворени за промяна, готови да приемат новото, което носи. Те са призвани от Богочовека Христос за бъдещи учители, но за да се осъществи това тяхно призвание, е необходим период на обучение и промяна. Една от мисиите на Спасителя в света е да подготви Своите ученици за проповедници на Неговото Царство. Той им предава не само Своето божествено учение, но и начина, по който да го проповядват сред „всички народи” (Мат. 28:16). В периода на своята подготовка те трябва от рибари да станат учители и вестители на Царството Божие. От правоверни юдеи да се превърнат в Христови апостоли, надмогнали ограниченията на собствената си религия, обичаи и предразсъдъци.

Как Христос обучава учениците си? На този въпрос ни отговаря Евангелието. В него няма специален текст, който да разказва за методите на преподаване на Христос. Учениците Му се учат от общуването с Него. Той ги приема за свои постоянни спътници – те живеят и се хранят с Него, присъстват на изцеленията и чудесата, които извършва, на споровете с книжниците и фарисеите, виждат се с хората, на които Той помага, и всяка такава среща е повод и учениците да научат нещо.

Три примерни евангелски текста (и срещи) илюстрират как Христос учи своите ученици, как им предава знания и методи на преподаване:

1. Срещата с хананейката (Матей (15:21–28) и Марк (7:24–30))
2. Изцеляването на гадаринския бесноват (Лук. 8:26–39)
3. Беседата с учениците за Месия (Мат. 16:13–17)

Тези евангелски текстове са разгледани подробно в богословската литература от различни страни: омилетични, екзегетически, херменевтични. В настоящия доклад се прави опит да им се даде *педагогически прочит*, в контекста на призиванието на учителя и примера на единствения истински Учител.

Разказът за срещата на Иисус Христос с една хананейка

е описана от двама евангелисти – Матей (15:21–28) и Марк (7:24–30). Историјата поражява читателя с яркия образ на жената езичница, умоляваща Христос да изцели дъщеря ѝ, страдаща от бяс.

Предистория

Това евангелско четиво разказва за среща, станала далеч от Юдея, в „страните Тирска и Сидонска” (Мат. 15:21), където Христос и учениците Му намират убежище от гнева на юдеите, които „търсеха да Го убият” (Йоан 7:1). Причината за това е Неговата проповед за Небесния хляб. Думите на Христос: „Аз съм живият хляб, слязъл от небето; който яде от тоя хляб, ще живее вовеки;

а хлябът, който Аз ще дам, е Моята плът, която ще отдам за живота на света” (Йоан 6:51) се оказват „тежки думи” (ср. Йоан 6:60) дори за някои от учениците, които Го напускат (Йоан 6:66).

Иисус Христос си навлича гнева и на някои книжници и фарисеи, дошли от Йерусалим (Марк 7:1). Спорът с тях е за лицемерното спазване на заповедите. Той ги обвинява пряко: „отменяте заповедта Божия, за да спазите вашето предание” (Марк 7:9). Спасителят и учениците напускат Юдея и Галилея, стигайки чак до езическите земи на Финикия (крайбрежието на *днешния Южен Ливан*).

Срещата

В краткия евангелски разказ пред нас се разкриват образите на трима герои, участващи в тази среща: Христос, хананейката и учениците.

Учителят и апостолите са преследвани от виковете на хананейката (евангелист Марк изрично отбелязва, че жената е „езичница”, ст. 26), която моли за милост, за изцеление на дъщеря ѝ. Христос мълчи и сякаш не я чува. Когато Йерихонският слепец (от евангелското четиво предишната неделя – Лука 18:35–43) вика: „Иисусе, Сине Давидов, помилуй ме”, Спасителят веднага иска да го доведат при Него. *Тук Той мълчи*. Учениците са стреснати, ужасени, потресени от поведението на жената и озадачени от мълчанието на Учителя си.

Защо Христос мълчи?

Спасителят използва срещата с хананейката не само за да помогне на изстрадалата жена, но и да разкрие нещо важно пред учениците Си. Спасителят е чул страдащата майка още при първия ѝ вик. Като всезнаещ Бог и Сърцеведец Той е знаел за страданието ѝ и преди това. *Христос мълчи заради учениците*. В тази случка те са главните действащи лица. Пред тях се разкрива нещо, което, ако им беше казал направо, те нямаше да приемат: че и езичниците са достойни да приемат Месия. Затова Учителят им го демонстрира (казано на езика на педагогиката). Апостолите принадлежат към юдейския народ, те са възпитани в Закона, робуват на втълпените им предразсъдъци и изпитват презрение към вярванията на езичниците. Христос не ги поучава, не ги упреква, не се опитва да ги промени изведнъж, без те да са осъзнали нуждата от промяна на мисленето си. Той им разкрива конкретен образ – на една жена езичница.

Хананейката вика и моли, а Христос мълчи. Мълчанието Му е като безмълвен въпрос към апостолите: да остана ли глух за молбите на езичницата, която не е от избрания от Бога народ? Заслужава ли тя милост?

А жената не губи надежда в състраданието на Месия, нарича го „Сине Давидов”, признава Го за очаквания Спасител, кланя Му се и търси помощ. Накрая учениците са сломени и молят Учителя си да ѝ помогне. Тежки са ду-

мите Му към страдащата жена: *не е добре да се вземе хлябът от чедата и да се хвърли на псетата*. Но всъщност тези думи са отправени към учениците, понеже ги препращат към спора с юдеите, с книжниците и фарисеите, заради които са се отдалечили чак в езическите земи. Учениите юдеи не признават Иисус Христос за Хляба на живота, чедата не искат предложения им хляб, а ето, тази езичница моли за него. „Да ѝ дам ли, като не е от чедата?” – сякаш пита Учителят апостолите. В думите Му има и горчива ирония: избраните, за които е хлябът, не го искат, отхвърлят дара, а тази, презряната езичница, моли за него. Думите ѝ поразяват още повече учениците: *да, Господи, ала и псетата ядат от трошите, що падат от трапезата на господарите им*.

Учениците

Пред очите на учениците се разкрива образът на жената: силна в мъката си, смела в непоколебимата си вяра, с изключително смирение, пълно доверие в божествената сила на Учителя и неговото милосърдие. Христос изпитва вярата на хананейката, нейното смирение, но това не е самоцелно. Той е сигурен в нейните качества. Той иска да ги разкрие пред учениците. Да ги противопостави на богоизбраните юдеи. *От едната страна* е жената – слаба, уморена, изтерзана от грижи и страдание, но с безрезервна вяра в Спасителя, която на думите Му отговаря с „да, Господи”. *И от другата страна* – познаващите Закона самодоволни юдеи, избраните чедата (Марк 7:27), подготвените да приемат Месия, които обаче се опитват да вкарат Христос в своите рамки, виждания и очаквания за Сина Давидов. И затова не могат да Го приемат, затова Го гонят и искат да Го убият. Жената приема Христос, приема изпитанията Му, приема думите Му; юдеите, от друга страна, Го намразват, защото не се вписва в техните представи за очаквания Спасител.

Евангелският разказ завършва с изцелението на дъщерята на хананейката, но явно проповедта на Христос в тези земи не се е ограничила само с този случай, защото евангелист Марк разказва, че „живеещите около Тир и Сидон, като чуха какво Той вършеше, дойдоха при Него в голямо множество” (Марк 3:8).

След тази ярка среща в съзнанието на учениците е посято още едно семе от идеята за универсалността на учението на Учителя им, че Той е дошъл за всички хора, не само за „изгубените овци от дома Израилев” (Мат. 15:24). Същевременно Христос не бърза, не притиска призованите от него ученици, а с много любов и търпение, стъпка по стъпка Той ги превръща от ученици в апостоли на Божието царство.

Изцеляването на гадаринския бесноват

Вторият пример е не по-малко драматичен и въздействащ, описан в Евангелие от Лука 8:26–39. Той разказва за срещата на Иисус Христос и негови-

те ученици с един човек, обхванат от бяс. Евангелист Лука подробно описва какво се случва с нещастния човек, който „от много години имаше бесове и не обличаше дреха и в къща не живееше, а по гробищата” (ст. 27). Нечистите духове, завладели тялото на човека, така го мъчат, че близките му „го връзваха с вериги и окови и го пазеха; но той разкъсваше оковите, и гонен биваше от беса по пущинаците” (ст. 29). Спасителят и Неговите ученици пристигат с лодка в земята Гадаринска, която се намира на противоположната страна на Генисаретското езеро, срещу градовете Капернаум и Витсада, където Той обикновено проповядва. Тук Христос изцелява обхванатия от бесове човек, като позволява на нечистите духове, излизайки от него, да влязат в стадото свине, пасящи по склона край езерото. Свинете се хвърлят във водите на водоема, а жителите на Гадаринската земя, ужасени от станалото и ядосани от загубата на добитъка си, молят Христос да напусне пределите на града им.

Евангелистите на няколко места разказват за хора, обхванати от бяс, което показва, че това явление било сравнително често срещано по онова време. Бесноватите проявявали странно неспокойствие, безпричинна тревога, хвърляли се на земята с викове и извършвали неконтролируеми движения. Те избягвали хората, криейки се из „пущинаци” и „гробища”. Това обаче не е уединението на монасите, търсещи покой, за да общуват с Бога, а проява на греховната човешка самост. Бесовете изолирали обладания човек от общуване с другите, обричайки го на погубваща за личността му самота, която често принуждавала бесноватия да търси начини да прекъсне живота си.

Такъв бил случаят и с гадаринския страдалец, който се скитал далеч от града, гонен от бесовете из пусти места: изгубил човешки образ, гол и подивял, той предизвиквал страх и жал у съгражданите си. Сякаш за да спаси тази погубена душа, Христос пресича езерото. Човешката личност у обладания е победена от бесовете: те говорят и действат вместо него. При срещата си с Исус Христос нечистите духове, обладали човека, веднага Го разпознават, наричайки го „Иисусе, Сине на Бога Всевишний?”. Те се опитват да се скрият зад личността на обладания човек и молят за милост: „Моля Ти се, не ме мъчи!” (ст. 28). Но Христос разпознава нечистите духове и не обръща внимание на лукавата им молба: Той няма да мъчи човека, а ще му донесе спасение. Второто им прошение вече е искрено – да влязат в пасящите наблизко свине. Това искрено желание на бесовете Христос удовлетворява.

Защо Христос позволява на бесовете да влязат в свинете?

Описаният евангелски разказ се развива далеч от обичайните места, в които Христос проповядва. Отвъд Генисаретското езеро, в Гадаринската земя. Краткото пребиваване на Христос и учениците там не носи проповеднически успех на Спасителя. Но Той не го и търси. Тези земи са населени преди всичко с римляни, гледащи с презрение на юдейските духовни учители. Евреите също

изпитват недоверие към римските завоеватели, които освен това са езичници, употребяващи нечиста храна. Затова и по склоновете на Гадаринската земя пасат стада свине, животни, които юдеите не отглеждат.

На това място Учителят разкрива пред своите ученици (а и на присъстващите там други хора) реалността на духовния свят, присъствието на бесовете в света и властта Си над тях. При това по един въздействащ и красноречив начин. Иисус Христос е можел да разкаже на апостолите си всичко за нечистите духове, може би им е говорил за това, но за учениците завинаги ще остане незабравима демонстрацията (казано на педагогически език), която той прави този ден пред тях. Спасителят може да изгони легиона (т.е. много на брой) нечисти духове с една Своя дума и да ги изпрати в бездната. Тогава обаче тяхното съществуване ще остане почти незабележимо за присъстващите там хора, сред които и учениците Христови. Така изцелението на бесноватия може да се възприеме от околните като излекуване от „нерви”, от душевно заболяване или някаква физическа болест.

Излизането на легиона бесове от обладания човек и влизането му в стадото свине, които се втурнали по склона към езерото и се издавили във водите му, било потресаващо събитие. Евангелистът отбелязва, че „свинарите, като видяха станалото, избягаха” (ст. 34), а жителите на Гадаринската околност били „обвзети от голям страх” (ст. 37). За никого не е останало съмнение, че с Божествената Си сила и авторитет Христос е изгонил от бедния човек легион бесове.

И най-красноречивият оратор, и най-добрият учител не би могъл въздействащо да разкрие присъствието на злите духове в нашия свят. Демонстрацията, която прави Иисус Христос, разкрива пред очите на учениците и присъстващите там хора разрушителната сила на бесовете, това, че „те са безкрайно коварна и лъжлива сила, която обаче се подчинява на Бога, но Бог не може да я принуди да се обърне към доброто, защото същността на истинското добро изключва всяка принуда”¹.

По никакъв начин Христос не насилва и тези, които обича – своите ученици. С всяко свое действие и проповед Той учи и бъдещите апостоли. На пръв поглед това става незабележимо, те сякаш остават на заден план в евангелското повествование, както и в дадения случай. Но наред с изцелението на бесноватия Христос обучава и своите ученици: без насилие над техните умове и сърца, постепенно, но ярко, незабравимо и въздействащо.

През целия си земен живот Спасителят не налага Своето учение нито на непосредствените си ученици, нито на своите последователи. Той увлича слушателите за дейно участие в разбирането и осмислянето на знанието. Ярка илюстрация на това твърдение е

диалогът на Иисус Христос с апостолите, описан в Мат. 16:13–17,

който се провежда в последната година от пребиваването на Иисус Христос на земята. Наближава времето, когато Спасителят ще поеме пътя към Голгота. Почти три години Той е със своите ученици. През цялото това време Иисус Христос не декларира директно пред тях кой е Той (а след това да приведе примери и доказателства, които да убедят учениците в Неговото твърдение). Не постъпва така и сега в този изключително важен разговор. Христос не задава основния Си въпрос веднага. Първо подготвя учениците си за предстоящата вероизповед: „За кого Ме човеците мислят – Мене, Сина Човечески?“ (ст. 13). През годините на съвместния им живот Христос учи, наставлява и възпитава Своите ученици чрез Своя пример. Освен че им говори, Той им показва, демонстрира, онагледява Своето учение, разкрива им своята Личност. Сега, в края на земния Му живот е време да узнае дали те са разбрали Кой всъщност е Той. И задава основния въпрос: за кого Го мислят те, учениците Му, най-близките. И св. ап. Петър с плам, говорещ за дълбоко вътрешно убеждение, изповядва: „Ти си Христос, Синът на Живия Бог“, т.е. очакваният Месия.

Иисус Христос не поставя въпроса „За кого Ме мислите?“ в първите дни на Своята проповед, когато учениците Му още не Го познават, не изисква тази вероизповед като условие за това, да станат Негови апостоли. Задава този въпрос, след като три години те живеят с Него, учат се от Него, минават заедно през различни изпитания. И едва когато имат опита от общуването си с Учителя, Той ги пита „За кого Ме мислите?“. Тогава, без насилие над тяхната воля, интелект и чувства, те могат свободно да кажат дали са се убедили, че това наистина е Христос, очакваният Месия. Те вече знаят, че това е Спасителят. В началото на съвместния им живот тази вероизповед щеше да е просто твърдение на Учителя, което те *повтарят, възпроизвеждат*, но нямаше да е тяхна *лична убеденост*, нямаше да е знание от опит.

* * *

Тези три евангелски откъса разкриват, макар и не в пълнота, как Христос се проявява като Учител: на народа и на бъдещите Свои проповедници – апостолите. Избраните текстове дават представа за начина, по който Спасителят общува с учениците; как ги учи, как ги наставлява, без да прилага насилие върху техните умове и сърца, без да е дидактичен, като им помага сами да стигнат до истината, когато са готови за това. Трите евангелски примера дават ясна визия и за това, в какво се състои призиванието на учителя в християнството: да използва таланта, даден от Бога, и да се следва Христос в примера му като Богочовек и Учител. Учител, който поставя на преден план личността на ученика, неговите потребности, интереси, свобода и творчество².

БЕЛЕЖКИ

¹ Архиепископ Иоанн (Шаховской), Семь слов о стране Гадаринской <<http://www.russned.ru/hristianstvo/sem-slov-o-strane-gadarinskoj>>

² Вж. Радев, П. и колектив. Педагогика. Пловдив, 2001, с. 48.

TEACHER'S VOCATION – THREE EVANGELIC EXAMPLES

Polina Spirova, PhD

Synod publishing house, Sofia

Teacher's vocation is in the bases of teacher's work. It is the impulse which motivates the teacher every day for years, to work with his/her students with pleasure and inspiration. Vocation is the call from on high for certain activity. To betray ones own vocation is denial to fulfill ones own mission and purpose. The evangelic text tells us for the appeal of the Master Jesus Christ to his disciples. At first it seems they have responded right away but years will go by, years in training, years in which Christ is the teacher and they are His students, until they become merited followers of his Teacher's cause and deeds. Three sample evangelic texts (and meetings) show us the way Jesus Christ plants in his students' minds the seeds of his teaching. He is doing this without hurry, He does not put pressure over his disciples, but with lots of love and patience, step by step He changes his students into new teachers of his people.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ОТ БЪДЕЩЕТО КЪМ СЪВРЕМЕННИЯ УЧИТЕЛ

Авторитетът на съвременния учител – автономна власт и „власт“ на харизмата

доц. д-р Райна Захаријева,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

В бързите и глобални промени в духа на обществото авторитетът на съвременния учител се колебае между силата на учителя в миналото – „автономната власт“, и истинската „власт“ на харизмата. А може би измеренията му трябва да се търсят между харизмата и отговора на предизвикателствата от бъдещето както към учителя, така и към неговата работа с учениците.

Бързите и глобални промени в обществото поставят нови изисквания към образованието на младите хора и към учителската професия. Освен да преподава знания, от учителя все повече се изисква да развива ключови умения у учениците да придобиват знания самостоятелно, вместо само да запаметяват и възпроизвеждат информация; от учителя се очаква да бъде авторитет в ролята на фасилитатор, мениджър, подкрепящ индивидуалните способности на ученика и уважаващ неговото личностно достойнство. Да подготвя младото поколение за пълноценен живот и дейност в демократично общество, в което свободната изява на личността включва отговорностите ѝ пред самата нея и пред другите участници в социалната среда, пред нацията и човечеството.

Автономната власт на учителя

Социалната роля на учителя предполага неговото автономно овластяване. Формално учителят има на разположение във властовия си арсенал и упражнява няколко вида власт: *наградна власт* – стимул – реакция; *принуждаваща* – страх; *експертна* – авторитет и компетентност; *референтна* – идентифициране на ученика с учителя, приемане на нормите, ценностите на учителя като еталон; *легитимна* (нормативна) – подчинение на нормативно установените правила, права и отговорности.

Ако разгледаме въпроса с *правилата в класната стая* в контекста на властта на учителя, то промяната на правилата в неговата класна стая зависи

от учителя, респективно промяната у учителя зависи от правилата в неговата класна стая.

Всъщност на практика в детската градина и училището има немалък брой авторитетни учители, които с въведените от тях правила за работа демонстрират демократичните промени в занималнята и класната стая.

Ето откъси от проведени интервюта с учители, които представят своя поглед към занималнята и класната стая.

Детският учител

1. Създаване на атмосфера на уважение, обич и доверие.
2. Да се смеем и да учим.
3. Да бъдем търпеливи и доброжелателни.
4. Да си помагаме във всичко.
5. Да бъдем добри.

Началният учител

1. Разговаря се тихо и спокойно.
2. Използват се „вълшебни думички” – благодаря, моля, заповядай, ако обичаш и др.
3. Дисциплина по време на самоподготовките с цел учениците да не си пречат при подготовката на домашните работи и уроците за следващия учебен ден.
4. Изява на всеки ученик от групата в заниманията по интереси, съобразно с индивидуалните възможности, предпочитания, желания и интереси.
5. Всеки ученик отговаря за работното си място и се грижи за поддържане на добра хигиена.
6. Когато има конфликтни ситуации, проблемите се разрешават с разговор.
7. Учениците от групата са задружен екип.
8. Похвалите, поощренията и наградите са съобразно с ясни за всички ученици критерии – подготовка за следващия учебен ден, дисциплина и участие в различни мероприятия в групата.

Учителят от прогимназиален етап

Спазването на правилата за работа в класната стая, основни човешки и демократични права в моето училище осигурява условия ученици, учители и служители да се чувстват спокойни и уверени при изпълнение на учебните и трудовите си задължения.

Аз преподавам история и цивилизация в 7. клас, а също и краезнание (СИП) в сборна група ученици от 5. и 7. клас. Основните правила, които установявам и следвам при моята работа, са изяснени още в началото на учебната година.

Първото правило, на което държа, е честността. Независимо дали работим по плана за задължителна подготовка или по малко по-свободно конструиран план в СИП, държа да знам дали представеният от мен материал предизвиква интерес у учениците. Ако за някои от темите те смятат, че са безинтересни, старая се чрез обсъждане в групата да провокирам техния интерес. Поставям изследователски задачи по даден проблем, като настоявам поне единият от източниците, с които работят, да бъде книга (статия, албум, изследване), а не материалите да са предимно от Google. Задължително обсъждаме „откритите“ от учениците материали. Добре представилите се отличавам със стикери, похвали.

Второ правило – уважение на личното достойнство на ученика.

Трето правило – учителят не може да нарушава правата на ученика, да унижава личното му достойнство, да прилага форми на психическо и физическо насилие върху него.

Неподготвените ученици не наказвам, но им поставям за следващия път специфични задачи, чрез решаването на които те ще се почувстват значими и по-различни от останалите. След няколко подобни индивидуално поставени задачи тези ученици започват да са едни от активните участници в ежедневната работа. В една от групите например има двама ученици с доста висок потенциал, които обаче са изключително пасивни. На тях поставих задача, свързана с проучване на разкази на възрастни хора, изследване на произхода на някои теренни наименования, и смятам, че резултатът беше положителен – те се вписаха в групата и започнаха да участват в общата работа.

Четвърто правило – право на учебен труд и осигуряване на безопасни и благоприятни условия на възпитание, обучение и труд.

Ако трябва да обобщя принципите на работа в моята класна стая, те са няколко:

1. Целта на работата ни е не толкова да се научат учениците да възпроизведат готови знания, а да свикнат да си задават въпроса *защо*. Ако успяват да отговорят на него, всички други въпроси: *кога, къде, по какъв начин, с каква цел* и т.н., са значително по-лесни.
2. Стремя се да провокирам евристично мислене в групата. На зададен въпрос върху непознатата материя събирам и обобщавам множество отговори, от които впоследствие учениците (с моя помощ) правят определен извод.

3. Всички въпроси, свързани с преподавания предмет, могат да бъдат задавани и обсъждани, макар и да засягат различни аспекти от съдържанието.

Учителят от гимназиален етап

1. Никой не закъснява за час! (отговорност);
2. Всички вземат думата по всяка тема, която обсъждаме! (равнопоставеност и активност)
3. Уважавай опонента си, изслушвай го и не го обиждай! (толерантност)
4. Задължително спазвай благоприличие и цензура при избора на изразните си средства! (самоуважение и уважение към другите)
5. Различието приемай като предимство! (уважение към многообразието и индивидуалността)
6. Във всяка дума, която използваш, влагай определен смисъл! (езикова и познавателна компетентност)
7. Постъпвай като личност и гражданин! (уважение към правата и отговорностите)

Властта на харизмата

Защо харизматичност и какво означава харизмата? Харизмата е свързана с вътрешната индивидуална сила на личността и с нейното обаяние. Харизмата е излъчване на вътрешната сила на личността и нейното въздействие върху обкръжаващите. Харизмата е вътрешният положителен заряд, който предизвиква възхищение, привлича хората, пробужда техния ентузиазъм и мотивира към активност.

Вебер ни предупреждава, че със сигурност харизмата не е оценъчно понятие, с което се ранжират хората като харизматична личност, и в този смисъл не се произнася морална или интелектуална присъда за личностните достойнства. Въпреки че в ежедневието живот именно под влияние на проявените нравствено-морални добродетели и съответно хуманно поведение в съзнанието на хората започва дефинирането на една или друга личност като харизматична. Подобен пример от съвременното са принцеса Даяна, майка Тереза, Йоан Павел II и със сигурност дори Далай Лама, независимо от личната вяра на човека.

В своето разбиране за харизмата Вебер смята, че тя е комплекс, който включва различни качества и умения на личността. Харизма може да бъде приписвана при някои професии, ако в тях се съдържа магичност, като учителската и лидерската. Харизмата, която излъчва авторитетният учител, означава, че този учител *не може да бъде заместен от някой друг. Въздейст-*

вието, който той има, не може да бъде научено или имитирано от друг, колкото и усилия да се полагат за такава имитация. Именно в това силно лично присъствие може да се разпознае обликът на харизматичния учител. И това е индивидуалната лична ценност и ресурс на учителя.

Доколко учителят го осъзнава или не, зависи от неговата личностна и професионална рефлексия. Със сигурност може да се твърди, че харизматичният учител може да бъде носител на двете тенденции на доброто и не-доброто – както на не-насилие и доброта, така и на насилие и жестокост.

Една група учители могат да се възползват от авторитета си в полза на властността и насилието. Ще използвам скорошен пример, когато един учител разказа за своя етикет, поставен от години от учениците му, „Сталин”. Неговото отношение към етикета не беше отрицателно, напротив, беше оценил плюсовете от този негативен етикет за работата си като учител. Други учители могат да се възползват от авторитета си в полза на позитивизма – „учителката по доброто” и подкрепата на учениците. В човешката природа съществува този потенциал на доброто и лошото. Всеки учител прави своя личностен, ценностен, когнитивен и емоционален избор кой потенциал да бъде използван и в каква степен.

Харизматичният учител е учителят-майстор, който, освен че пре-подава необходимите знания и тренира уменията, от които се нуждае ученикът, със своето присъствие оказва влияние върху процеса на взаимодействие с ученика.

Споделено от детски учител

Работата с децата ме вълнува и зарежда. Няма друго, с което мога да заменя това преживяване с децата.

Споделено от начален учител

Всеки ден, когато влизам в класната стая, децата ме посрещат с прегръдка. Детските им очички светят, когато видят усмивката ми, отправена към тях.

Споделено от учител в прогимназиален етап

Колкото и да е ниска заплатата, друго нищо не мога да работя, освен това, да бъда учител, да бъда с учениците.

Споделено от учител в професионална гимназия

За мен учителската професия е пълна с живот и усмивки и дори когато няма да съм в училището, моята класна стая ще е пълна с деца и в нея ще пулсират надеждата и младостта.

Споделените мнения на учителите от различните степени в техните писмени разработки „Моята променена класна стая” подсказват за техните личностни и професионални качества, за различното *съзнание, което носят*

за *учителската професия*, мисия и призвание в образователната институция, в която работят.

Ето особеностите, които могат да бъдат приписани на харизматичния учител. Той е:

- ✓ с внушителна външност, която е по-скоро привлекателна, отколкото красива;
- ✓ независим и уравновесен, работи ефективно;
- ✓ оптимистичен, склонен да вижда положителното и доброто във всичко;
- ✓ поемащ лична отговорност за своето поведение;
- ✓ енергичен, излъчва жизненост и умее да заразява с нея околните;
- ✓ доброжелателен и спокоен, умее да управлява ситуациите в класната стая;
- ✓ уверен в себе си, с чувство за собствено достойнство;
- ✓ спокойно приемащ възхищението на другите;
- ✓ толерантен, приема различията между хората с уважение;
- ✓ хармонизиращ мъжките и женските качества (твърдост и мекота, сила и нежност и др.).

Предизвикателства от бъдещето към съвременния учител

Четири аспекта на бъдещето на ученето бяха изведени от проф. Х. Гарднър и неговата харвардска работна група: глобализацията, революцията в науката биология, дигиталната революция и революцията в обучението и ученето.

В този научен контекст образователната система има нови задачи относно същностната си цел, развитието на детето и ученика. У нас доскоро вниманието на учители и родители беше насочено предимно към умственото и интелектуалното развитие на детето за сметка на социалното и емоционалното развитие. Важни и същностни области от човешкото развитие, които в последните години са предмет на широко практическо и теоретично изследване. Тяхното равнопоставено присъствие в целите на образователната система у нас също намира своя теоретически баланс.

Новите изследвания на Х. Гарднър и групата учени, с които работи, дадоха възможност 2009 година да обобщят петте разума на бъдещето, необходими в живота на човека в новия век и естествено предмет на развиването им и от образователната система. Това се отнася както за самия възрастен – учителя, така и за неговата работа с учениците.

Дисциплинираният разум

Предполага учителят:

- ✓ да работи упорито и да се усъвършенства;

- ✓ да владее основните начини на мислене: историческо, художествено, научно, математическо;
- ✓ да бъде специалист в своята професия.

Синтезиращият разум

Предполага учителят:

- ✓ да борави с богата информация, особено в глобалната интернет мрежа, която до голяма степен е недиференцирана и неocenена;
- ✓ да умее да синтезира;
- ✓ да умее от синтеза чрез съответна стратегия да премине към адекватно изпълнение.

Творческият разум

Предполага учителят:

- ✓ да владее една или повече специалности – като се съобразява с десетгодишното правило за промяна на нивото на компетентност;
- ✓ да синтезира вече известното – вътре в самата ограничителна рамка;
- ✓ да излиза отвъд познатото мислене – извън ограничителната рамка, което е наложително в компютърния век на алгоритмите.

Почтителният разум

Предполага учителят:

- ✓ да познава, приема и уважава разнообразието като факт от живота – както у дома, така и в чужбина;
- ✓ да преминава отвъд чистата толерантност;
- ✓ да съзнава необходимостта да се разбираш с другите – с техните гледни точки, с мотивацията им – емоционална и междуличностна интелигентност.

Етичният разум

Предполага учителят:

- ✓ да притежава по-високо ниво на абстракция от почтителния разум;
- ✓ да схваща себе си като (добър) работник;
- ✓ да схваща себе си като (добър) гражданин;
- ✓ да действа по подходящ начин и в двете си роли;
- ✓ да се развива това в образователната или фирмената общност.

Една от целите на съвременната образователна система е образователен процес, насочен към изграждането на *Homo creativus*, т.е. развиване на творческото у ученика, човека. Това е и една от насоките на развитие на петте разума на бъдещето. Според Х. Гарднър „творецът е човек, който обича да пробва

новости, да рискува и, по-важното, ако претърпи неуспех, се изправя и отново рискува... да обобщава информация от различни сфери; *творческият разум* трябва да може да мисли извън кутията”. Това несъмнено означава коренна и качествена смяна на самата система на образование, т.е. на методите и техниките на преподаване.

Обучението трябва да се основава върху разбирането за активното учене, което насърчава изследването и откривателството. Събуждането на интерес у ученика го мотивира да извършва активно познавателната дейност – да търси знания, и вследствие на тази дейност осъзнава смисъла на новата информация. Съвременната роля на учителя трябва да бъде по-скоро модерираща – да направлява учениците в търсенията им и в процеса на обогатяване със знания, да подготвя младите хора за предизвикателствата на новото столетие. Развитие на всестранните интереси, потребности и способности чрез самообразование, самовъзпитание и самодейност се нуждае от стимулиране – учителят тук трябва да играе ключова роля.

Основната характеристика на човешкия свят е стремежът към хармония и справедливост в законово правна и солидарна общност. Това е дълбоката ценностна промяна, която се случва в последните двайсет години – усвояването на нови демократични житейски умения. От учителя се очаква да развива детската личност в нейното богатство от интелектуална, социална и емоционална интелигентност и гражданско съзнание. Всъщност това е лесно, когато детето/ученикът живее и учи в условия, които развиват тези демократични умения.

Реализирането на съвременната образователна парадигма за личностно ориентирано образование и очакванията към учителя за качествено обучение предпоставят един нов съвременен образ на учителя с авторитет и личностна харизма в класната стая. Учител, който притежава сила, обаяние и магнетичност на присъствието си в класната стая.

FUTURE CHALLENGES TO MODERN TEACHER

The prestige of the teacher today - autonomous power and “power” of charisma

Assistant Prof. Rayna Zaharieva, PhD

Sofia University “St. Kliment Ohridski” – Department for Information and In-service Training

In the rapid and global changes in the spirit of the society, the prestige of the modern teacher oscillates between the force of the teacher in the past days – the “autonomous power” and the “power” of charisma. Maybe his vision rather might be somewhere between charisma and skills of the students for the future.

УЧИТЕЛЯТ – ИЗВЪН ФОРМАТА „УЧИЛИЩНА ИНСТИТУЦИЯ”

Сдружение „Начално образование” – идеи и реализация

*Румяна Неминска,
председател на Сдружение „Начално образование”,
137 СОУ „Ангел Кънчев”, София*

*Цвета Гергова,
зам.-председател на Сдружение „Начално образование”,
ОУ „Неофит Рилски”, Велинград*

Да си учител, това е призвание! А призиването е отговорност не само към учениците, към родителите, към институцията... Призиването е отговорност към света, към обществото, към бъдещето... Призиването не е заложена дарба, то се развива, осъзнава, оличностява... Призиването е онзи миг, в който учителят усети, че може да създава не само в класната стая, но и далеч извън нея – да е отговорен за уменията и образованието на колеги и съмишленици; да претворява и проектира не само детския свят, а и света на професионалистите. Такъв е формата на Сдружение „Начално образование” – среща на пътища, идеи и реализации.

Ключови думи: неформални роли, учител лидер

За екипното лидерство

В демократичните реформи една от основните насоки е ангажираността на правителството за предоставяне възможно най-доброто образование за всяко дете, а образованието зависи от качеството на учителите. Всяка демократична реформа има интерес да формира партньорства с цел да се докосне до знанията, опита и прозрението на учителите; учителите да станат партньори в училищната реформа, а не да са само нейни обекти. Още през далечната 1996 година на Национален американски форум на учителите се извежда идеята, че подобни срещи са необходима част от продължаващия диалог между учители, министерство и висши образователни институции; че е необходима подкрепа на учители, които да се развият като лидери и да бъдат в основата на партньорствата с държавната и местната власт. Генералният секретар на образованието тогава, Ричард Райли, пише: „Можем да научим много от слушане на учителите. Надявам се да се радвате, че чувате гласовете им.”

Въпреки очертаващите се тенденции много често все още чуваме и виждаме практическата нагласа на учителя: „Аз се чувствам най-удобно в моята класна стая, когато преподавам на моите деца” (Джули Ферис, Мисисипи), която отразява в голяма степен и чувствата на много колеги. Традиционно работата на учителя е центрирана единствено в класната стая – да помага на децата да се научат, и повечето енергия на учителите все още е съсредоточена там. Но днес класната стая е само един илюзорен модел на затвореност; днес класната стая е равносилна на общност, информация, виртуалност, интереси, подкрепа, съпричастност, отстояване – все повече елементи от осемте ключови компетентности, заложи в Европейската референтна рамка¹ и Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот². През последните години необходимостта да се подобри училището призовава учителите да излязат извън традиционните им роли, да са активни творци на реформиращото се образование. Активната позиция на редица учители очертава група от професионалисти, натрупали свои знания, умения, опит, развили общи и специфични компетентности. Тези учители днес са начело на усилията за подобряване на учебната програма, насърчаване на партньорствата между училища, университети, както и с родителите. В съвременната образователна реформа ясно е заложено решението на МОМН да потърси мнението и духа на подобни изявени и доказали професионализма си учители за създаване на нови образователни стандарти, програми, учебници и учебни помагала. Те се очертават като неформални лидери в училищното общество и лидери извън формата на институцията. Тези учители припознават практически лидерски позиции на основата на авторитет, колегиално признание, принос към развитието на училищната и образователна система. Списъкът на лидерски позиции е дълъг и разнообразен.

Тук се представя една от класификациите на лидерските позиции³, която ни се струва най-подходяща за неформалните лидери в образованието и за очертаване на професионалния неформален път на екипа от лидери, сформирал Сдружение „Начално образование”. Учителите лидери поемат широк спектър от роли в подкрепа на училището и успеха на своите ученици. Дали тези роли са поверени официално или неофициално – по-скоро тук разглеждаме ролята на неформалния лидер, който със своите компетентности издига и развива капацитета на цялото училище⁴.

1. *Роля на предоставящ ресурса.* Учителят помага на колегите си чрез споделяне на учебни ресурси. Те могат да включват уеб сайтове, учебни материали, четения или други ресурси. Може също така да споделя професионални ресурси като статии, книги, урок или план за методическа единица, инструменти за оценка. Подобни неформални обучения и споделяния постепенно помагат на всеки нов педагогически член и учител да извърви своя път до класната стая и да създаде комфортна педагогическа общност в нея.

2. *Роля на учебен специалист.* Ролята може да се определи и като инструктивен специалист – помага на колегите си да прилагат ефективни стратегии за преподаване. Тази помощ може да включва идеи за разграничаване на инструкцията или планиране на уроци в партньорство с колегите учители. Изследва кои инструкции и методологии са подходящи за училището⁵, етапа на образование, класа, както и споделя констатации с колеги. Разглежда докладите заедно с колегите и се идентифицират силните и слабите страни на начините на преподаване.

3. *Роля на Curriculum специалист.* Разбира съдържанието на стандартите и как различните компоненти на учебната програма се детайлизират; умее да използва учебната програма за планиране на обучение и оценка, което е от съществено значение за осигуряване на последователно изпълнение на учебната програма по време на училище. Curriculum специалистите разясняват на учители стандартите, които да следват в приетите учебни програми, както и използването на общи диаграми на темпото и съвместно разработване на критерии за оценки.

4. *Роля на поддръжник в класната стая.* Много често това е дейност вътре в класните стаи, за да се помогне на учителите да прилагат нови идеи, често чрез демонстриране на урок, *coteaching* или наблюдение и даване на обратна връзка. Консултациите на учител с учител и напътствията към учениците от гостуващ, наблюдаващ учител увеличават вярата в собствените възможности на учебния екип.

5. *Роля на фасилитатор.* Улеснява професионалните възможности за обучение сред членовете колегията. Когато учителите се учат и един от друг, те могат да се фокусират върху това, което най-пряко подобрява обучението на учениците им. Професионалното споделяне и учене е фокусирано върху работата на учителите в класната стая, попълва пропуски в обучението. С подобен вид общуване и споделяне на обучение могат да се прекъснат нормите на изолация в много училища.

6. *Роля на ментор.* Служи като наставник за начинаещите учители и е обща роля за обучение на учители лидери. Менторите служат като модели за подражание; спомагат за аклиматизирането на учители в новото училище; съветват нови учители по учебната програма, процедурата, практиките и политиката на училището. Ролята отнема много време и опит и има значителен принос за развитието на нов професионален образ.

7. *Роля на училищен лидер.* Ролята съвместява отговорности, свързани с уеднаквяване на професионалните цели на екипа учители с тези на училището, споделя отговорността за успеха на училището като цяло, работи с комисии и училищни екипи, представлява училището пред обществеността. Сътрудничи с екип фасилитатори за подобряване на училищната култура и визия, организира и планира дейности и срещи, подходящи за учениците, така че те да участват активно.

8. *Роля на Data-автобуси* – подбиране на количество и качество методическа информация. Въпреки че учителите имат достъп до голямо количество данни, те често не използват тези данни и информираност за активности в класната стая. Учител в тази роля означава да може да води разговори, в хода на които да анализира начините за използване на методическата информация, т.е. да се засили инструкцията.

9. *Роля на катализатор за промяна*. Учителите лидери са катализатори за промяна, мечтатели, които „никога не са доволни от статуквото, но по-скоро винаги търсят по-добър начин” (Larner, 2004, с. 32). Учителите, които влизат в ролята на катализатор, се чувстват сигурни в собствената си работа и имат силен ангажимент за непрекъснато подобряване. Те поставят въпроси, генерират анализите на обучаемите.

10. *Роля на обучаем*. Сред най-важните роли на учителите лидери приемаме, че е тази на непрекъснато обучаващия се и развиващ се обучаем. Моделите на непрекъснато подобрене, демонстриране, развиване през целия живот, както и използване на това, което се научава, за да помогне на всички други да го постигнат.

Изброените роли са *роли за всички*. Учителите проявяват лидерство в множество, понякога припокриващи се, начини. Неформалните роли се проявяват в единодействие с професионалното лоби, подкрепят и разширяват взаимодействията с учителите, учениците, родителите. Разнообразието на роли гарантира, че учителите могат да намерят начини да се развиват, като вписват своите таланти и интереси. Независимо от ролите, които те поемат, трябва да се подчертае, че учителят лидер е *форма на култура* не само в своето училище, а в цялостната система на образование. И в този контекст се създава Сдружение „Начално образование” – сдружение на идеи и реализации на неформални лидерства.

За Сдружение „Начално образование”

Сдружение „Начално образование” е създадено като неправителствена организация с основна цел да реализира и утвърждава българската образователна инициатива и традиция в контекста на съвременните европейски ценности. Основните му дейности са насочени към разработване, адаптиране и организиране прилагането на перспективни образователни модели, качествени образователни технологии и интерактивни практики в сферата на личностното кариерно развитие; проектиране и осъществяване на разнообразни инициативи за развитието на педагогическите кадри в условията на образователна конкуренция; развиване на образователни инициативи в сферата на информационните технологии, както и обмен на иновативни практики.

Насочва своя професионален и научен потенциал към създаване на собствена база данни и информационна система за събиране на професионална информация за иновации в образованието; адаптиране и прилагане на добри национални, европейски и световни практики за образователен межкултурен диалог; подкрепа на социално и личностно застрашени групи, включително малцинствата и с увреждания – чрез различни педагогически услуги, консултации и практики в областта на човешките права.

За краткото време, в което е легитимно, Сдружението доказва своя конструктивизъм и позитивизъм в *редица мегаинституционални проектни дейности*. То е основен партньор в технологичното и методологичното *апробиране на мултипойнт технологиите* в българското училищно образование.

Екип от Сдружението е *апробатор* в пилотния проект „Енвижън” – „Един компютър – много мишки”, софтуерно създаден от български студенти и подкрепен от Майкрософт – България. На Европейски форум за учители новатори в Берлин, Германия, през март 2011 година българският екип е номиниран в категория „Иновации и сътрудничество” и продължава участие в Световен форум за учители новатори в Кейптаун, ЮАР, през ноември 2011 година.

В съвместни дейности със Сдружение „Технологии и образование”, фирма „Нимеро” и с подкрепата на Майкрософт – България екип от Сдружението *обучава* български учители в работата и методологията на двете мултипойнт технологии „Енвижън” и „Маус Мишийф”. Като финален етап на извървения път от апробатори и обучители в момента Сдружение „Начално образование” в партньорство с автора на софтуера фирма „Нимеро” и ръководител от Софийски университет – ФНПП, подготвя електронен пакет уроци за мултипойнт софтуер за 1.–4. клас.

Мрежовите проекти, в които Сдружение „Начално образование” е поканено да участва, са свързани и с издателство „Булвест 2000”, с което съвместно разработва методически разработки и модели на електронни уроци за началното образование.

Друг немаловажен факт в професионалното портфолио на Сдружението е неговата насоченост към *подкрепяща кариерното развитие на учителите дейност*. За една учебна година Сдружението е признат и търсен партньор от региони с изявиени нужди при интегрирането и работата с малцинствени групи. Интерактивните модели за създаване на подкрепяща образователна среда са един от основните тематични интереси в обучителните семинари. Само през учебната 2010/2011 година са проведени редица подобни семинари: във Велинград – „Образование за толерантност – методологична основа в образованието за демократично гражданство”, „Модернизация на образованието”, „Възможностите на Microsoft PowerPoint за образователни цели в началното училище”; в Панагюрище – „Педагогически иновационни методи и технологии”. Паралелно с мрежата от семинарни практики друга част от Сдружението

активно продължава да подкрепя обучителните сесии към учители от цялата страна, свързани със софтуерния мултипойнт продукт „Енвижън”.

Индикатор за качеството на семинарите са *професионалните рефлексии* между участници и лектори в семинарните практики. Например: „За мен като директор на училище бе истинско удоволствие да бъда на този семинар. Според мен това е истинският път за повишаване на квалификацията на учителите. Благодаря на организаторите и на лекторите от Сдружение „Начално образование” за чудесните мигове. Несъмнено срещите ще продължат.”

Много важни за конструктивния диалог са и споделените мисли и отзиви на лектори от Сдружението: „...Пътувайки между стръмните скали, които отвеждат от Велинград, си мислех: Посях ли зрънце доброта?... Безкрайно удовлетворена бях, когато, говорейки... обхождах с поглед семинарната зала и усещах вашето „живо присъствие”. Всички 50 погледа за мен бяха 50 житни класа. Бяха онази нива, за която се казва: Каквото посееш – това ще пожънеш. Вие искряхте! Неслучаен бе и преходът от образованието за толерантност към международните проектни дейности. Защото срещата с другостта вече отдавна предстои... Когато виждаме, че нещата се случват, че са постижими, че са истински, ние започваме да им вярваме! И аз си помислих: Да посееш зрънце доброта – ще ожънеш нива добродетел!” (Румяна Неминска).

Дейностите на Сдружение „Начално образование” са насочени наистина към началото, там, където е словото, защото да си учител, това е призвание! А призванието е отговорност, не само към учениците, към родителите, към институцията... Призванието е отговорност към света, към обществото, към бъдещето... Призванието не е заложена дарба, то се развива, осъзнава, личностява... Призванието е онзи миг, в който учителят усети, че може да създава не само в класната стая, но и далеч извън нея – да е отговорен за уменията и образованието на колеги и съмишленици; да претворява и проекта не само детския свят, а и света на професионалистите. Такъв е форматът на Сдружение „Начално образование” – среща на пътища, идеи и реализации.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ www.sirfoundation.eu/shared/drugi/kliu4ovi_kompetentnosti.ppt
- ² ec.europa.eu/education/pub/pdf/general/eqf/broch_bg.pdf
- ³ Cindy Harrison (crh@instructimprove.org) is an independent consultant, Instructional Improvement Group, 305 West 6th Ave., Broomfield, CO 80020. Joellen Killion (Joellen.Killion@nsdc.org) is Deputy Executive Director, National Staff Development Council, 10931 West 71st Place, Arvada, CO 80004.
- ⁴ Не се застъпват понятията и вмененията от кариерното развитие длъжности главен учител и методик, тъй като тук акцентът е върху неформалното педагогическо общуване и развитие.
- ⁵ Marzano, Pickering & Полък, 2001.

THE TEACHER – OUTSIDE THE FORMAT ‘SCHOOL INSTITUTION’ Association “Primary Education” – ideas and realization

*Rumiana Neminska,
Association “Primary Education”,
137 Comprehensive Secondary School “Angel Kanchev”, Sofia*

*Tsveta Gergova,
Association “Primary Education”,
Primary School “Neofit Rilski”, town of Velingrad*

Being a teacher is calling! Vocation is a responsibility not only to students, parents and the institution but also is a responsibility to the world, to society and to the future. Vocation is a gift set, it develops, recognizes the hard road of a certified teacher. Vocation is that moment when the teacher feels that creation is not only in the classroom, but also beyond it - responsibility for education and skills of colleagues and associates. Creation should happen not only in the children’s world but also in the world of the professionals. This is the format of the Association „Primary Education“ - meeting of roads, ideas and conversions.

Key words: informal roles, teacher-leader

ДОБРОТО МОЖЕ ВСИЧКО – ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЗА РОЛЯТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ В ОБРАЗОВАНИЕТО

Таня Ганева, Владимира Самарджиева,
СОУ „Любен Каравелов“, Димитровград

Главната цел на устойчивото развитие по своята същност отразява в концентриран вид намерението на училището да изпълнява функциите си на учебно заведение, което да отговаря на съвременните изисквания и да се развива по пътя на устойчивостта – залог за неговия просперитет. Тя е условие за осъществяване на мисията на училището: да се научим да знаем, да правим, да живеем заедно и да бъдем...

Ключови думи: *устойчиво развитие, устои на устойчивото развитие, мисия и визия на училището, декларация за устойчиво развитие*

В Десетилетие¹, посветено на образованието за устойчиво развитие през периода 2005–2014 година, обявено от ООН, педагогическото образование, качеството на подготовката на учителите, обвързването на педагогическата теория с практиката, на професионализма с творчеството се явяват потенциалните резерви в образованието за устойчиво развитие². Образованието често служи за реструктуриране на знания и ценности, като се основава на факта, че устойчивото развитие се разглежда като алтернатива на консуматорското общество, като изход от развиващата се криза в отношенията към околната среда и към природните ресурси, като комуникация между различните култури, основана на толерантност и гаранция и защита на всички етнически и социални групи.

Училището е вид учебно заведение, което хората посещават обикновено в своите детски и младежки години, за да придобият знания. *Ролята му е не само образователна, но също така възпитателна и социална*. В този ред на мисли следва, че образованието изпълнява основна роля в изграждането на ценностите, начина на живот и поведението на младите хора.

Училището, в което работим, е СОУ „Любен Каравелов“ – Димитровград, с над 50-годишна история. Качеството на образователно-възпитателния процес е на добро ниво, което е резултат от активната работа на целия екип. Водещ принцип е обучение, съобразено както с новите изисквания, така и

с индивидуалните потребности на учениците, което би гарантирало успешна реализация. Училището се стреми чрез различни рекламни мероприятия, публични изяви и дни на отворените врати да популяризира дейността си и да я направи достояние на широката общественост. Екологичното и интеркултурното образование в нашето училище са застъпени чрез класно-урочна и извънучилищна дейност – клубове, екскурзии, проекти.

Реализацията³ на дейностите за устойчиво развитие, включени в извънучилищните и клубни форми, осигурява равен достъп до образование и усвояване на ключови знания и умения за подобряване на способността за заетост чрез прилагането на следните по-важни мерки:

- ✓ засилено компютърно обучение за осъществяване на предпечатна подготовка на вестници, брошури, списания и т.н.; издаване на електронен вестник на училището; поддържане на сайта на училището от ученици от 12. клас;
- ✓ ново виждане на различните професии и професионална подготовка и избор на професия за ученици от 8. и 12. клас;
- ✓ влагане на средства за използване на новите ИКТ в процеса на обучение;
- ✓ осъвременяване на материално-техническата база за по-широкото използване на интернет в извънкласните форми;
- ✓ включване на знания и преживявания от защитените територии в непосредствената жизнена среда на децата и младите хора в учебното съдържание, което е от стратегическо значение за бъдещето на устойчивото ползване на природните ресурси – участие на учениците от клуб „Млад природолюбител” в различни дейности по залесяване на двора на училището, в научни екскурзии до защитени местности и почистване на тревни и залесени площи.

Главната цел на устойчивото развитие по своята същност отразява в концентриран вид намерението на училището да изпълнява функциите си на учебно заведение, което да отговаря на съвременните изисквания, да се развива по пътя на устойчивостта и по такъв начин да просперира. Тя е условие за определяне на *мисията на училището: да се научим да знаем, да правим, да живеем заедно и да бъдем.*

Устойчивост на развитието може да бъде постигната чрез дадени учебни предмети.

Таблица 1. Теми за устойчиво развитие по съответните предмети

Предмет	Тема
Химия и опазване на околната среда	Екологична криза; Устойчиво управление на отпадъците; Екологичен риск
Биология и здравно образование	Биоразнообразие на екосистемите и устойчиво развитие; Натура 2000; Конвенция за биологичното разнообразие
География и икономика	Устойчиво използване на ресурсите; Устойчиво енергийно развитие; Глобално затопляне
Физика и астрономия	Електромагнитна екология; Екология на шума; Използване на възобновяеми енергийни източници
Философия Свят и личност	Гражданско общество и устойчиво развитие; Партньорство със страните от ЕС; Екологична политика; Екологично законодателство
Бит и технологии	Алтернативни енергийни източници и биогорива; Зелени обществени поръчки; Енергийна ефективност в училище

Визията на училището, постигната чрез устоите на устойчивото развитие, е:

- ✓ училище със съвременен облик, възприело устойчивото развитие за свое кредо;
- ✓ конкурентоспособно училище, което формира у учениците национални и общочовешки добродетели при подготовката им за социализация и реализация;
- ✓ усъвършенстване на професионалните умения на педагогическата колегия, обособяването ѝ като екип от високоотговорни личности, проявяващи толерантност;
- ✓ загриженост и зачитане на човешкото достойнство, прилагане на творческо и критично мислене в осъществяването на УВП за утвърждаване на младия човек като гражданин на България и света.

Ако първоначално процесът на прилагане на устойчивото развитие в училище е оригинален, нов, то последващото му използване се превръща в силна страна на развитието на училището.

При прилагане на идеята за устойчиво развитие основната цел, върху която се фокусира максимата, че „няма готова рецепта”, е да се съобрази както какво е естеството на учебното заведение, така и какви са заинтересованите страни – дали обичат ясно дефинирани задачи, или предпочитат свободата сами да решават.

Осъществяването на посочените стратегически цели и постигането на устойчивост в развитието на СОУ „Любен Каравелов” е възможно, ако се ръ-

ководи от четирите устоя⁴ – *екологична, социална, икономическа и межкултурна устойчивост.*

Екологична устойчивост⁵

- ✓ екологично изявление;
- ✓ план за зелени обществени поръчки;
- ✓ участие в акции на ЕКОПАК;
- ✓ участие в проекти на общината и екоорганизации;
- ✓ изготвяне на стратегия за екомениджмънт в училище;
- ✓ мониторинг върху използването на питейната вода.

Социална устойчивост

- ✓ без отпаднали ученици от образователната система;
- ✓ програми за работа с изоставащи ученици;
- ✓ програма за работа с изявени деца;
- ✓ включване в извънкласни и извънучилищни форми на дейност;
- ✓ връзка с родителите;
- ✓ предпрофесионални консултации на завършващите учениците с оглед на глобалните тенденции на пазара на труда;
- ✓ добре изградена образователна инфраструктура на териториално и образователно ниво;
- ✓ адекватно кадрово и ресурсно обезпечаване;
- ✓ активен образователен маркетинг;
- ✓ финансиране – оптимално разпределение на средствата от делегирания бюджет и реализиране на проекти, финансирани от външни донорски организации.

Икономическа устойчивост

- ✓ организиране и участие в изложби базари;
- ✓ участие в проекти на Европейския съюз;
- ✓ сътрудничество с училищата в региона.

Межкултурна устойчивост

Мерки за обновление и ново възраждане на културното наследство на СОУ „Любен Каравелов”:

- ✓ издигане ролята и отговорностите на етнокътата в училище;
- ✓ партньорство и подпомагане на ученически инициативи в областта на изкуството и културата;
- ✓ разработване на програми за работа на клуб „Фолклорна палитра”;

- ✓ подобряване на библиотечния фонд с цел по-добро ползване и опазване;
- ✓ стимулиране на издателската и културно-просветната дейност – вестник „Млад каравеловец“;
- ✓ популяризиране на свързаните с училището ценности.

Стратегията за устойчиво развитие на СОУ „Любен Каравелов“ е насочена към съхраняване на историческото и културното наследство и традиции и тяхното използване като опора на движението към устойчивост и осигуряване на приемственост в развитието.

СОУ „Любен Каравелов“ би трябвало да насочи усилията си към осъществяване на единство между образование и възпитание в разбирането на културното наследство, изкуството и традициите като елемент на културната идентичност и личностно развитие; стимулиране на учениците за гражданско участие в опазването и развитието на културните ценности.

Декларацията за устойчиво развитие на училището е път в тази насока, инициентирана е от училищното ръководство, подкрепена от учители, ученици, родители, непедagogически персонал и други заинтересовани страни.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА УСТОЙЧИВОСТ НА СОУ „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ – ДИМИТРОВГРАД

Ръководството на СОУ „Любен Каравелов“, като отчита, че училището е фундаментален елемент от обществото, допринасящ за един свят, където всеки има възможността да се възползва от качествено образование и да научи ценностите, видовете поведение и стила на живот, необходими за едно устойчиво бъдеще, възнамерява да предприеме дейности, които да повишат удовлетвореността на всички заинтересовани страни в училището. Планира и прилага програми за насърчаване на усилията на младите хора към осъзнаване на проблемите на устойчивото развитие и едновременно с това ги ангажира и приобщава към процесите на участие.

В частност училището има желание да обедини усилията на ученици, учители, персонал, работещ в училището, родители, училищно настоятелство, съмишленици, общественост, общинска администрация, медии за решаване на екологични, икономически и социални проблеми. За целта е необходим процес на директно участие на заинтересованите страни. Отчитаме необходимостта от създаване на работни групи и форуми, които да се включат в дискусията и анализа за развитие на училището, докато не се постигнат общи цели и виждания за прилагане на конкретни мерки.

Училището признава важноста на образованието и информираността относно проблемите на околната среда – под мотото „Не може да се харчи повече, отколкото може да се създаде“ предлага мерки за саниране на сград-

ния фонд, подмяна на дограми и прозорци, рационално използване на уреди, инструменти и машини с цел намаляване консумацията на ел. енергия, въвеждане на разделно събиране на отпадъци, опаковки, закупуване на зелено оборудване, двустранно използване на хартията, използване на велосипеди за придвижване до училище, въвеждане на ИКТ във всички сфери на обучение, което води до разширяване на фокуса за креативност и инициативи, участие във всички местни събития по проблемите на околната среда.

Ръководството се стреми да осигурява равен достъп до тези технологии на всички нива в училище, както и участие на учениците в извънкласни мероприятия, съобразно с интересите и способностите им. Разработва механизми за постоянно информиране на учителите и актуализация на програмите за значителен напредък в научни и технологични знания, от значение за устойчивото развитие. Насърчава иновативни начини за ускоряване процеса на преодоляване на пропуски в знанията и неравенства между половете, за възпитаване на толерантност и търпимост между деца от различни етнически групи и религиозни принадлежности, участия в различни благотворителни акции – споделена отговорност на учители, ученици, родители, общество.

Училищното ръководство се ангажира да подкрепи развитието на програми за технически нововъведения и изследвания, за да се подобри инфраструктурата в училище. – създаване на училищен парк, реконструкция на площадката за безопасно движение, на макета с картата на България, пилотен проект – електронен дневник, и други предложения, постъпили от заинтересованите страни.

Училищната политика е насочена към приобщаване на младите хора за опазване и популяризиране на културното наследство, единство между образование и разбиране на изкуство и традиции: чудесната етнографска сбирка, започната от клуб „Фолклорна палитра”, книгата сборник, съставена от ученици от клуба, стотиците записани спомени и летописи, снимки, награди, ценни трофеи от спортните успехи на нашите възпитаници, книгите летописи на училището, ежегодното честване на фолклорните обичаи с пресъздаване на сцени от българския бит, организирането на изложби с български символи, характерни за тези празници, ежегодното отбелязване на годишнината на патрона на училището.

Ръководството е готово да обсъди със заинтересованите лица споменатите цели, като предложи иновативни методи за участие и управление, с които да стимулира всички страни да допринесат за превръщането им в основни действащи лица в процеса на устойчиво развитие⁶.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ www.sf3.mikc.bg/node/352
- ² Колев, Г., М. Бонева. Проекции на устойчивото развитие в образованието. Велико Търново, Фабер, 2009.
- ³ Беев, И. Концепцията за устойчиво развитие: конкурентен ред или нормативна регулация. Статии и монографии. София, УНСС, 2007.
- ⁴ Еламе, Е. История и основи на концепцията за устойчиво развитие, 2009 г.
- ⁵ www.ecopack.bg/files/brochure/file_7_bg.pdf
- ⁶ Декларация за устойчиво развитие на град Ферара, Италия, 2010 г.

GOOD CAN ACHIEVE EVERYTHING – INTERPRETATION ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ROLE FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATION

*Tanya Ganeva, Vladimira Samardzhieva,
Comprehensive Secondary School “Lyuben Karavelov”, town of Dimitrograd*

The main objective of sustainable development by its nature reflects in brief the school's intentions to perform the functions of a school, which meets modern requirements and has sustainable development and thereby prospers. It is a condition for performing the mission of the school: to learn to know, to do, to live together and be...

Key words: sustainable development, foundations of sustainable development, mission and vision of the school, declaration for sustainable development

ПУБЛИЧНИЯТ ОБРАЗ НА БЪЛГАРСКИЯ УЧИТЕЛ (КЪМ НЯКОИ АСПЕКТИ НА МЕДИЙНОТО МУ БИТИЕ)

*Цветелина Драганова,
ФЕГ „Антоан дьо Сент-Екзюпери“, Пловдив*

Предложеният текст изхожда от разбирането за езика като инструмент на социално действие, въздействие и взаимодействие и концептуално и методологически стъпва върху теоретичните опори на социалингвистиката и медиазнанието. Целта е да се очертаят определени тенденции в изграждането на публичния образ на българския учител като форма на актуалното му социално битие. Проследен е корпус от вестникарски текстове, тематизиращи учителя и учителството. Анализирани са медийни подходи и реални текстови структури, които задвижват манипулативните езикови стратегии в печата и представят явлението езикова демагогия, отнесено към начина на артикулиране на социалното „тук и сега“ на учителството в България. Хипотезата: конституирането на „плебейската публичност“ в България във времето на т.нар. преход има за своя проява такова концептуализиране на образа на българския учител, което може да се опише в термини като медийно negliжиране, често негативно стереотипизиране и генерализиране, опростяване на обяснителните механизми на проблемите на учителската професия и др. като една от предпоставките за социалното ѝ дискредитиране и унизяване. Така анализът актуализира проблема за обществената отговорност на медиите за реабилитацията на престижа на учителската професия и на социалния статус на българския учител.

В контекста на разговора за обществения статус и политиките на публично признание на учителската професия в България темата за медийното битиране на образа на учителя е незаобиколима. Не само това – ако различни други социални групи (главно малцинствата, конституирани по пол и сексуална идентичност, етнос и физически характеристики) се радват на сравнително активен научен интерес и множество проучвания през последните години, то конструирането на публичните образи на различните професионални общности у нас е все още в периферията, да не кажем, че напълно отсъства от изследователското поле.

Двата крака на един народ са училищата и вестниците – заявява през 1869 г. на страниците на в. „Македония“ Петко Р. Славейков (цит. по З. Константинова, „Историята в международната журналистика“). Век и половина по-късно тези думи – плод на просвещенското вдъхновение на своя автор, звучат аксиоматично повече от всякога. Днес, прочетени през оптиката на съ-

временните теории за конструирането на социалния свят, същността на комуникацията и ролята на медиите, те отварят вход към наблюдения, съмнения, въпроси. Ако перифразираме Петко-Славейковата метафора за нуждите на нашата дискусия, бихме попитали така: в един ритъм ли вървят учителят и „вестникарят“, има ли между тях съгласие за целите на пътуването и за отделните стъпки, как единият оглежда и обсъжда другия. Като намираме за излишно да цитираме изрично имената на авторите, задали траекторията на модерната социална мисъл в световен мащаб, бихме очертали теоретичния фундамент, върху който стъпваме в търсене на отговорите: разбирането за социалната реалност не като „природна“ даденост, а като дискурсивна символна вселена и комуникативна среда, която има перформативен характер и се конструира с всеки акт на публично говорене (или мълчание). Особена привилегия и отговорност в процеса на това социално „правене“ имат медиите – в силно медиатизирания свят, който споделяме, те са основен стълб на гражданското общество и изземват до голяма степен функциите и ролята на държавата. Те възпитават социалния поглед и въображение, като придават видимост на определени социални факти, приоритизират мнения, гледни точки и обяснителни схеми, излъчват образи и артикулират послания, легитимират модели на поведение, работят върху изграждането на ценностния хоризонт на индивида и моралния интегритет на обществото. Казано накратко, те са сред водещите агенти на социалното действие, взаимодействие и контрол. Като такива те могат както да разрешават, така и да създават проблеми и конфликти, както да намаляват информационните дефицити, така и да увеличават комуникационните (социалните) дистанции, както да интегрират, така и да дезинтегрират. Без тях общественият договор, разбран като непрекъснато постигано споразумение за общите цели, ценности и дела, е невъзможен.

Сред множеството от изброените функции особено важна е ролята на медиите да репрезентират и сами да дефинират социалните роли и статуси, да отреждат място в обществената йерархия, да „възнаграждават“ със символен капитал, да конструират авторитети и задават образци на социален престиж. Точно тук се оформя проблемният възел. В рамките на тази функция е закономерно очакването учителят, работещ върху ценностния фундамент на съвременното българско общество, да има своето достойно място в медийно представяния портрет и пейзаж на същото това общество. В същото време обаче това очакване попада „под ударите“ на неведнъж констатираната тенденция към таблоидизация на днешните медии. В социалния театър на „плебейската публичност“ (по думите на Ив. Знеполски), режисиран от тях и разиграван в полето им, мястото на учителя се оказва далеч от предписаното по професионален дълг и длъжност.

Дали, кога и как българският журналист говори за българския учител днес – това е основният въпрос, подстъп към който ще се опита да потърси

настоящият текст. Без претенции за изчерпателност и окончателност на констатациите ще се опита да щрихираме проследими явления и тенденции, представящи актуалното състояние на българската медийна публичност. Обсъждането на причините за това състояние ще остане извън обсега на текста. Изходната ни хипотеза е, че медиите (в лицето на масовите си представители) трудно удържат това противоречие и под натиска на икономическия интерес отстъпват, превръщайки учителя в периферен, незначителен, бегло представен, дори „низвергнат” от прожектора на медийното внимание.

В началото – няколко думи за параметрите на проведеното проучване. За обект на рефлексия е избран вестник „24 часа” – според различни статистически данни той е един от най-тиражните представители на печатната преса у нас и се ползва с доверието и одобрението на многобройна и разнородна читателска аудитория. Проследено е течението на вестника (заедно с регионалната му притурка за Пловдив, Пазарджик и Смолян под заглавие „Моят ден”) от януари до юни (включително) 2011 година – период, обхващащ различни етапи на изминалата учебна 2010/2011 година и представящ обществено-политически контекст, актуален към настоящия момент. Умишлено е избран един представител на пресата и период от време, достатъчен да се уловят и характеризират практики от актуалната редакционна стратегия и политика на водещо издание. Критериите за наблюдение и анализ могат да бъдат групирани по следния начин: информационна честота и поводи на споменаване/представяне на учителя; обем и жанрова природа на текстовете; журналистически модели и типологии на репрезентиране на професионалната група (индивидуализиране – обобщеност, субектност – обектност); характер на заглавията и други особености на журналистическия език; ключови послания. Отделните черти на текстовете обаче следва да бъдат коментирани и осмисляни в тяхното единство, което прави всеки един от елементите функционален в различна степен и с различна интензивност.

Още в самото начало трябва да се спомене, че материалите, в които учителят е тематичен и смислов център заради своята професионална идентичност, се оказаха изключително оскъдни. Най-голямата трудност в хода на изследването беше именно тази и затова беше необходимо да се проследи в какви други контексти и по какъв начин битува фигурата на учителя и успоредно с това – как тя е „изваяна” със средствата на печатното слово.

Ето и резултатите. Информационните поводи, които тематизират училището на страниците на вестника и в различна степен открояват концепта „учител” (за краткост по-нататък в изложението ще го наричаме само учител), са следните.

Значителен корпус от текстове информират или коментират проблеми в българското училище, които обаче са извън тесния образователен контекст на учителската работа – ученическото хранене, училищните бюджети и финан-

сирането на образованието у нас, проблеми със собствеността, ремонтни дейности и нововъведения в различни училища. Като правило в тези текстове за учител/и не става дума или в най-добрия случай за тях се говори лаконично, безлично-обобщено и в бъдеще време – напр. *учителят ще има възможност да...* Представят се основно технически иновации от всякакъв характер. Темите са представени и в основното „тяло” на вестника, и в регионалното издание, като подходите по същество не се различават. Изключение прави кратък материал в регионалното издание, представящ като иновативна практиката на някои пловдивски училищни директори да канят популярни личности в учебните часове. Заглавието на текста е *Звезди заместват учителя в клас* (21.03.2011), а в него е цитирано изказване на директор, който обяснява практиката така: *Често се оказват („звездите”, б.м.) изобретателни и предлагат по-увлекателен подход от рутината на учителя.* В този контекст учителят присъства като фигура, която трябва да бъде „заменена”.

Друга група текстове са тези по календарно „предвидими” теми като грипната ваканция през февруари, подготовката, провеждането и резултатите от ДЗИ и изпитите за националното външно оценяване в края на 4. и 7. клас в средните училища (март-юни), абитуриентските балове (май), кампанията за кандидатстване в гимназиите (май-юни).

Както би следвало да се очаква, материалите за ваканцията са преди всичко информативни и в тях учителят присъства бегло, ценностно неутрално, като елемент от статистическата картина. Тема, свързана отчасти с първата, но по-интересна от журналистическа гледна точка, са ученическите протести срещу кратката коледно-новогодишна ваканция. Освен отразяването на „бунтовете” вестникът се опитва да провокира дискусия по темата за продължителността на неучебното време и дава трибуна на различни гледни точки: на ученик (в рубрика „Лични”), на родител (цитирано е изказване на майка), на институцията (в множество материали, цитиращи различни изявления на министър Сергей Игнатов във връзка с готвения нов закон за средното образование, става дума и за ваканциите). Учителското мнение не е представено в материалите по темата.

Не е изненада, че текстовете, информиращи за изпитите от външното оценяване (след 4., 7. и 12. клас), са много и с различен обем – от информационна бележка в каре до информационно-коментарни материали на повече от една страница. Тъй като в по-голямата част от тях преобладава информация за дати, срокове и регламент, учителят отсъства от текстовете. Изключение представляват два текста по повод на резултатите от изпитите и класирането на училищата според тях. Единият от тях (регион. изд.) под заглавието *Почти всички с шестици на матурите в „Душо Хаджидеков”* (26.05.2011) информира за високите резултати на учениците от пловдивско училище и ги обяснява чрез цитиране на думи на директора като *резултат от задълбочена рабо-*

та от 1-ви до 4-ти клас и мобилизацията на децата и преподавателите. Заслугата на учителите е спомената, но представена бегло и обобщено. Повече конкретност в тази посока съдържа интервюто (29.06.2011) с директора на т.нар. Италиански лицей в Горна баня – училище, заело първо място в национален мащаб според резултатите от ДЗИ по БЕЛ. Запитана за причините за тези високи резултати, В. Велянова ясно и категорично посочва на първо място работата на учителката на випуска и я назовава по име.

Горният пример е истинско изключение в проследените материали, в които става дума за ученически постижения. Периодично на страниците и на националния, и на регионалния всекидневник се представят групови или индивидуални изяви на ученици (разработване на проекти, награди от турнири, конкурси и др.), но в преобладаващото число от текстовете липсва каквато и да е информация за техните учители, а когато я има, тя не е открояна по никакъв начин – заслугата на учителите не се подчертава, имената им никога не се извеждат в заглавието, а в текста се поставят дори в скоби. В броя от 1 юни 2011 г. на две страници, в отделни карета за всяко, са представени децата, спечелили стипендии на фондацията на Д. Бербагов за отлични постижения в различни области. Никъде не става дума за техните учители и ръководители. В материал от 14 януари 2011 г. в регионалното издание е публикувана кратка информация за пловдивски ученик, решил известната в математиката със своята трудност Аполониева задача. Името на учителя е споменато в текста, но в графическия „ансамбъл”, изграждащ посланието, се откроява не то, а снимката, на която кметът на града връчва на момчето почетен знак. Подобен подход – при представянето на резултати, плод на взаимодействието ученик – учител, да се negliжира трудът на учителя и да се „прехвърля” символен капитал върху представители на административната власт – може да бъде проследен и чрез други примери. В информация за резултатите от ученически конкурс, посветен на 9 май, отново е фокусирана личността на кмета на Пловдив, без нито дума за учителите, подготвяли ученическите отбори. В регионален материал (10.05.2011) за ученически проект по програма „Коменски” работата на учителите е извън журналистическия интерес за сметка на „участието” на районния кмет Г. Матев. Може би най-фрапиращият пример в разглежданата посока дава материал в регионалното издание от 10 януари 2011 г., в който читателят е запознат с резултатите от проучване, показващо, че *децата в Сопот са най-грамотни от всички българчета*. Информацията е съпроводена с коментар на кмета на града, който обяснява *неслучайното* постижение с това, че *тук е родното място на Патриарха на българската литература Иван Вазов и затова малчуганите съвсем достойно се представят като съграждани на дядо Вазов*. Така вестникът става проводник на обяснителна схема, която се базира на един „музеен” тип мислене и изключва напълно учителя като основна фигура и агент на образователния процес.

Подобно е журналистическото поведение и когато става дума за постижения на самите учители. Обикновено те се маркират, но им се отреждат кратки текстове на неатрактивни места по страниците, незабележими типографски решения, манипулативни заглавия. Броят от 9 април 2011 г. отделя две страници за награждаването на победителите от националната кампания „Достойните българи”. От малко каре с имената на всички отличени става ясно, че сред тях има двама учители, но никъде в множеството други материали, изграждащи журналистическия ансамбъл (интервюта с някои от наградените, индивидуални и групови снимки, очерци за отличените в следващ брой), те не са представени. Друг пример в същата посока от 17 май 2011 г.: в регионалното издание читателят чете, че карловска учителка е наградена от президента Първанов в чест на 24 май. В текста тази информация е съпроводена от такава и за други изяви на президента в същия ден в Карлово, а като заглавие и подзаглавие на текста са изведени думи на учителката: *Класиците – в нета, за да ги четат и учениците* и *Фентъзи авторите също трябва да влязат в учебниците*. Така цялостното внушение за това, кое всъщност е събитието, се размива, а стойността на учителското отличие е подчинена на президентския PR.

Почти изключен е учителят и от доста обилния корпус от различни текстове, огласяващи институционалната позиция и воля на МОМН по въпросите на средното образование. По протежение на целия изследван период могат да бъдат проследени множество текстове, предаващи „пряко” (напр. интервюто от 23.03.2011 г. с министър С. Игнатов) или косвено цитатно (в различни по обем и жанр материали – информационни бележки от пресконференции, репортажи за публични изяви на министъра и зам.-министъра) изявления, в които доминира темата за подготвяния закон за училищното образование и различните промени, които той предвижда. В тези текстове води институционалният глас и като цяло в тях за учителя и неговото място и роля почти не става дума. Опитите да се демонстрира дискусия по темата са крайно неубедителни – най-напред в количествено отношение балансът е изцяло в полза на властовото говорене. Само два текста за целия период (в рубриката „Лични” от 5–6.03. и от 30.03.2011 г.) изявяват позицията на учители, а в редакторските коментари – също ограничени като присъствие – гласът и фигурата на учителя изцяло отсъстват. В същото време обаче прави впечатление група от информационни в своята привидност текстове, които „охотно” съобщават за настоящи или бъдещи институционални мерки, засягащи учителската общност: *Проверяват учители по тетрадките на децата* (19.01.2011), *Майки пишат оценки на училищния шеф* (28.02.2011), *Счетоводителите тръгват на шопинг за дрехи на даскалите* (31.03.2011), *Чекират учителите на входа* (01.04.2011). Граматическите структури в заглавията недвусмислено извеждат и открояват внушението за учителя като мълчалив обект („допълнение”) на

институционални действия, които той няма право да коментира, а може само да изтърпява. Специфичен нюанс, поддържащ подобно внушение, щрихира материал от 10 май 2011 г., в който представител на институционалната власт (В. Кастрева от Столичния инспекторат на МОМН) коментира темата за приема в първи клас. С функция на заглавие са открити думите ѝ – съвет към родителите: *Избирайте според качеството на преподавателите*. Аналогията със законите на пазарното поведение, макар и метафорично, отрежда на преподавателите статута на „стока“, която е предмет на избор.

Всички коментирани дотук примери водят към извода за една явна тенденция в поведението на наблюдаваното издание: да деперсонализира, десубективизира, анонимизира и така – да омаловажава и обезценява професионалните усилия на учителската общност в България.

Другата голяма група от наблюдавани текстове е тази, в която учителят е индивидуализиран и персонализиран чрез назоваване и/или информация за негови прояви и заслуги. Нека да видим какви са информационните поводи и журналистически контексти, в които е постигнат подобен ефект.

Първата група текстове може да бъде проследена в регионалното издание на вестника и има за повод остро конфликтни взаимоотношения (довели и до съдебен спор) между РИО на МОМН и директорка на пловдивско училище. Дотук нищо необичайно – естествено е да има чувствителност по темата в местната общност и тя да бъде отразена. Това, което заслужава внимание, е количеството текстове, проследяващи „сагата“ така, сякаш е филмова поредица – те надхвърлят материалите по всички други теми от сферата на образованието и всеки път в началото си повтарят с цел „припомняне“ вече случилото се. В използвания журналистически език активна е лексика от полето на сензационното, битовото, всекидневното – напр. *...директорката офейка с гаджето си, 28 000 лв. начислени неправомерно като обезщетение* (04.01.2011). Заглавията на материалите по темата също са в стилистиката на „булевардния“ тип преса: *Надцакват Стоименка с юридически ходове* (22.02.2011), *„Подкрепа“ до министъра: Върне ли се Стоименка, може да пострада* (09.03.2011), *Павлинка се скри от Стоименка* (05.05.2011), *Скандалната Стоименка съди Павлинка* (09.05.2011), *Стоименка назначена преди конкурса за директор* (13.05.2011). Не само при отразяването на тази тема, но и като цяло прави впечатление предпочитанието на регионалното издание към определен тип теми, които задават контекст на гледната точка към образованието в региона – тези, в които има потенциал за остра сюжетност, скандал, сензация: *Най-срамните случки в образованието под тепетата* (04.01.2011), *Политиката влезе в храма и в клас* (04.01.2011), *Директорка не давала отпуск на учители* (28.01.2011.), *Министърът прати ревизия за Павлинка* (18.02.2011.). Очевидно е предпочитанието към персонализирането и фамилиарното назоваване на „действащите лица“ – подход, който принижва и унижава. Сред

текстовете, посветени на училището и учителя, в броя от 6 май 2011 г. на регионалното издание на „24 часа“ се откроява обширен материал по сигнал на родители за неуместен подход към учениците на пловдивска учителка. Текстът започва на първа страница, продължава на трета и е съпроводен с констатациите от своеобразно журналистическо разследване, в което се открояват интервюта с учителката и с директора на училището. На пръв поглед изглежда, че става дума за журналистическото търсене и отстояване на истината, но като се има предвид обемът на текста, надхвърлящ този на материалите, положително отразяващи събития от областта на образованието, както и атрактивното заглавие (*Слон в стъкларски магазин? Не, в класната стая*), явно е, че става дума за обикновено търсене на сензация.

Друга голяма група материали, открояващи определена представа за учителя, са главно информационни текстове от страница „Криминале“ в централния всекидневник. Подобни на тях, макар и с по-ниска честота, се срещат и в регионалното издание. Става дума за едно често срещано и със силен манипулативен, негативен при това заряд журналистическо явление в днешните медии, описано във връзка с други изследвания (главно на репрезентативните практики, свързани с малцинствата) като тематично смесване. Съобщава се за някаква постъпка (най-често в нарушение на закона) и като водеща в заглавието и в началото на текста се откроява идентичностна характеристика, която не е пряко релевантна към темата на текста. В случая се назовава учителската професия на лицето, което е извършило или е под съмнение за извършване на престъпление: *Искат затвор за учителка, обрала банка* (06.02.2011), *Условна присъда за учителка обирджийка* (17.02.2011.), *Пенсионирани учители въртят контрабандни цигари в Джулюница* (11.04.2011), *Учителка продавала ласки в свободното си време* (28.04.2011), *Педагог в ареста за иманярство* (14.02.2011), *Учител по история върти детско порно в интернет* (14.05.2011), *Учителят педофил се оплакал от секстормоз* (16.05.2011), *Прокуратурата иска уволнение за учителя педофил* (17.05.2011). Известна е силната, структурираща рецепцията функция на заглавието в журналистическия текст изобщо. В този случай тя работи изцяло стигматизиращо спрямо публичния образ на учителя. Подобни „чисто“ информативни материали никога не търсят отговор на въпроса „защо“. Текстът след това не се занимава (няма и защо!) с професионалната идентичност на своя „персонаж“, но открояването ѝ в началото оформя стъпка по стъпка модела на една негативна типизация, чрез която нерелевантното съзнание (а такова е съзнанието на масовия читател) се хваща в капана на безотказната смислова връзка учител – престъпление.

Не са редки и примерите, в които учителят е посочван като жертва (*24 години затвор за студент, убил учителката си* (08.02.2011), *Ошамариха учителка и грабнаха 300 лв.* (28.04.2011), *Учителка се самоуби, едва не взриви блока* (09.06.2011), *Учителка драсна клечка на 21 туби бензин и загина*

(09.06.2011). На пръв поглед те са различни, но дълбинното смислово равнище, на което въздействат, е сходно дотолкова, доколкото представят учителя и учителското не в плана на професионалните усилия и обществените заслуги, а в този на сензационното, антисоциалното, абнормалното. Свързана с линията на горните наблюдения е и групата текстове, съобщаващи за резултатите от статистически измервания на учителското здраве: *90 процента от учителите с невроза или професионално прегаряне* (14.02.2011), *Учители боледуват заради стрес и страх от родители биячи* (20.04.2011). Изключение сякаш прави резултатът от една обнадеждаваща статистика, изведен в заглавието *Учител и финансист – работа мечта* (19.04.2011), но в подзаглавието като главно основание за този резултат е открито не друго, а *работното време на школото*.

Последната група текстове, на които си струва да се отдели кратък коментар – такива, в които учителят е представен в регистрите на сериозното, провокиращо уважение говорене, са тези, в които става дума за учителите на „известните“ и „успелите“. Така в портретен очерк (от 16.04.2011) за зам.-министър Милена Дамянова са открити имената на две от нейните учителки. Заглавие от 11 юни 2011 г. ни информира, че *Класната на Ивайло Московски предрекла, че ще стане министър*, а в материал от 4 юни 2011 г., озаглавен *18 гимназия ражда актьори, бохеми и поети*, учители от гимназията говорят за своите известни възпитаници. В този контекст обаче публичният образ на учителя свети с „отразената светлина“ и сякаш черпи символен ресурс не от собствената си професионална и обществена значимост, а от знаците на успеха и престижа, които масовата култура налага.

Цитирането и анализът на примери от в. „24 часа“ могат да бъдат продължени. В чест на истината трябва да кажем, че има и могат да бъдат намерени такива, които опонират на направените констатации. Ето някои от тях:

Аз например нямам безинтересен час. Нямам и любим учител, възхищавам се на всички преподаватели в гимназията (мнение на ученик в рубрика „Лични“ от 08.01.2011)

Учителите си гледат съвестно работата, независимо от атаките срещу тях (думи на министър С. Игнатов, цитирани в материал от 20.04.2011)

Никога българският учител не е бил принизен така като съсловие (...) *Авторитетът на учителите е срина от обществото* (В. Велянова в интервю от 29.06.2011)

Българското общество е подложено на трайна образователна диета. Колко дълго човек може да оцелее без образование? Къде са онези ментори, възрастните ни учители в живота, които помагат на необикновените, талантиливите деца да реализират пълния си потенциал? Къде са онези управници, които наистина инвестират в образованието и съзнават, че точно от образованието тръгва всичко? (позиция на К. Вълков, изразена в рубриката „Лични“, 30.04.2011)

Това са гласове, даващи знак, че значимостта на учителя и на неговия образ се разбира и осъзнава, но за жалост не те задават основния тон на медийното артикулиране на темата. Има ги, но са разпръснати и „слаби”, що се отнася до въздейственния им потенциал. Най-устойчивите модели, които очертават профила на актуалната медийна практика на едно издание, задаващо рецептивните параметри в процеса на социално учене на голяма част от българското общество днес, са други.

Затова, с риск да прозвучат усилено, можем да направим следните изводи:

- ✓ В настоящия момент българският учител губи битката за символното си признаване като път към социалния си престиж. Образът му, битуваш в огледалото на медиите, не провокира общественото доверие в него.
- ✓ Социалният поглед, конструиран и насочван от разгледаните медийни подходи, вижда в него непълноценен, игнориран, често унижен обект на всякакви външни въздействия (контрол, принуди, последствия). Лексемата „даскал”, много често използвана в синонимните номинативни вериги в журналистическите текстове, е представена в принизяващ контекст, който напълно я лишава от престижните ѝ културно-исторически конотации.
- ✓ Медийно изгражданият публичен образ на българския учител е силно метонимичен, доколкото е конструиран от *отделни*, манипулативно откроявани като единствени, характеристики, работещи в подкрепа на негативното стереотипизиране и стигматизиране.
- ✓ Българският учител като пълноценен субект на своето професионално и социално битие е медийно невидим и „ням”. Между официозната реторика и шума на масовата култура неговият собствен глас няма медийна акустика – за него се говори много по-често, отколкото той сам за себе си. (Неслучайно сред разглежданите текстове липсват интервюта с учители.) Мнението и позициите му не са част от медийно задавания дневен ред, отсъстват от публичната комуникация. Оттук пътят на „самоосъществяващото се пророчество” на социалната изолация и капсулиране е открит. По него се мяркат очертанятията на дезинтегрираното, „куцо” общество, а в края му дебнат демоните на антиутопията.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ангелова, В.* Социални малцинства и медии. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2002.
2. *Властта на медиите.* Шумен, УИ „Еп. Константин Преславски“, 2003.
3. *Кирова, М., К. Славова (съст.).* Идентичности в преход: род, медии и популярна култура в България след 1989 г. София, Полис, 2010.
4. *Медиите в Централна и Източна Европа след 1989 г.* София, Монд дипломатик, СУ „Св. Климент Охридски“, ОИФ, 2009.

THE PUBLIC IMAGE OF THE BULGARIAN TEACHERS (ASPECTS OF HIS/HER MEDIA PERCEPTION)

*Tsvetelina Draganova,
French Language School “Antoine de Saint Exupery”, town of Plovdiv*

The present study is based on the understanding of the language as a tool for social activity, impact and communication. It aims at investigating certain trends in forming the public image of the Bulgarian teacher as a reflection of his/her presence in the society. A number of texts from newspapers are reviewed and also different media approaches and textual structures which manipulatively present a „distorted“ image of the teaching profession thus making it socially discredited and humiliated are analyzed. In the focus is the problem of the responsibility of media to restore the high reputation of the teaching profession and the social status of the Bulgarian teacher.

ВЪЗПИТАНИЕТО В ПРОЦЕСА НА ОБУЧЕНИЕ ПО БИОЛОГИЯ И ЗДРАВНО ОБРАЗОВАНИЕ или как „Днешното утре“ може да бъде усмихнато настояще

*Анета Койчева,
Сливенска професионална гимназия по строителство
и геодезия „Арх. Георги Козаров“*

Основната цел на възпитанието е хармоничното развитие на детето/ученика в социалната среда. При позитивното възпитание в класната стая насоченият към решение учител използва в своята практика модели, в които достига до решения съвместно с учениците, като поощрява техните индивидуални способности и цели. В обучението по биология и здравно образование възможностите за позитивно възпитание са много – в класната стая, в проектите, в частност нетрадиционната организационна форма телевизионно предаване *Building-Geodesy (B.G.) TV „Днешното утре“*, в различни инициативи. Този вид възпитание определено помага за хармоничното развитие и израстване на учениците. За учителя това е част от професионалното удовлетворение.

Ключови думи: *здравно образование, позитивно възпитание в класната стая, екологично строителство*

*Има три неща, които възрастните могат да научат от децата:
да бъдат радостни без повод, винаги да са заети с нещо и
да се стремят с всички сили към това, което желаят
(Паулу Коелю)*

Възпитанието – неделима част от процеса обучение

Най-общо специалистите определят възпитанието като специфична форма на общуване, организиране и ръководене на съвместна дейност, насочена към многостранно развитие на личността. То е сложен и противоречив процес на изменение и самоизменение на хората във и чрез социалната им комуникация и различните дейности, в които участват, като трудова, творческа, игрова, спортна, учебна, обществена, организационна и др.

Основната цел на възпитанието е да се помага на индивида да се развива хармонично в своята социална среда. В широкия си смисъл възпитанието включва в себе си и останалите педагогически категории като образование,

обучение, самообучение, самовъзпитание и др. В по-тесен психолого-педагогически смисъл то се определя като процес на формиране съзнателността на личността, изграждане на определени ценностни ориентации, от които покъсно да произтекат целеустремеността и оценъчните ѝ критерии. Възпитанието е процес, който продължава през целия живот на човека, от раждането до смъртта му. Той е много важен за цялостното развитие на всеки индивид, за превръщането му в социално адекватна и хармонична личност [3].

Новият 21. век налага старите възпитателни парадигми да се променят, съобразно с актуалните социални приоритети и потребности на подрастващите. Проблемите, свързани с отпадането от училище, половата идентичност, наркоманията, отчуждеността от семейството и неговите ценности, както и от националните, насилието в различните му форми на проявление, разбирането за другостта, приятелството, любовта, са все проблеми, към които вниманието на съвременните деца трябва да се насочи, а и защо само на тях?

Съпричастността и личната отговорност, толерантността и уважението са чувства, непознати на подрастващите, а и не само те. Какво всъщност искат да видят и почувстват децата, когато ги възпитаваме? Най-вече че ни е грижа за тях! Грижа ни е дали знаят как да решават житейските си казуси, дали имат мечти, дали светогледът им почива на общочовешки ценности, дали имат вяра и надежда, дали са съпричастни за изграждане на един по-добър свят, в който умеят да печелят и да губят, да падат и да стават – достойно!

Как децата разбират дали ни е грижа – като ги забелязваме, обръщаме се към тях на малките им имена, признаваме чувствата си, приемаме техните, изслушваме ги, честни сме, разискваме заедно, посочваме им пътищата, които искат да научат, изненадваме ги, радваме им се, споделяме нещата, които ги въодушевяват, оказваме им внимание, като ходим на техни изяви, показваме успехите им на значимите за тях хора, благодарим им, зачитаме мнението им, познаваме семействата им и техните приятели, имаме общи традиции, научаваме уроците, които ни преподават, като сме себе си, но им оставяме достатъчно пространство – морално, интелектуално, физическо. Всичко това и още хилядите малки и важни неща, които сме научили от обичаните от нас хора, съставляват възпитаващата съвкупност за взаимодействие с хората, които искаме да бъдат добри [1].

Позитивното възпитание в класната стая

Позитивното възпитание в класната стая се гради върху взаимно уважение. Първата стъпка е да се създаде атмосфера на доброжелателност и в същото време непоколебимост; ученикът да усети, че учителят се интересува от него, че е загрижен за него.

Насоченият към решение учител използва в своята практика модел, в който достига до решения съвместно с учениците си, като поощрява техните индивидуални възможности и цели. Фокусира се предимно върху позитивното поведение на децата, а не върху негативното и ги подкрепя с положителна обратна връзка и насърчение. Винаги предполага, че промяната е възможна, и не спира да търси и най-малките признаци у детето, че успехът е предстоящ. Думите притежават мощта да изграждат характера на детето и му дават сили. Когато се забелязват и оценяват усилията на децата, те растат с надежда и увереност. И обратно, когато детето е негативно оценявано, у него най-често се поражда тревога и съпротива. Важно е възрастните да са добронамерени не само на думи, а и реално; да окуражават детето, да оценяват усилията му и да изразяват признание към неговите постижения. С методите на позитивното възпитание в класната стая и въщи стъпка по стъпка могат да се развиват у учениците самоуважение и уважение, съобразителност, социална компетентност. Учителите искат да имат успешни ученици, а родителят иска детето му да е уверено и щастливо. С техниките на позитивното възпитание учителите и родителите, работейки в сътрудничество, могат да подкрепят целенасочено всяко дете да стане човек състрадателен, отговорен и смел, човек, чийто живот се ръководи от вътрешна сила и почтеност [2].

Нашият опит, или какво направихме ние

Изхождайки от съвременните концепции за учене, от нуждите на бизнеса и постиженията на новите технологии, провокирани от възможностите за позитивно възпитание, решихме заедно с мои колеги да демонстрираме всичко това на нашите възпитаници – учениците от специалност „Строителство и архитектура”. Основната ни идея бе да разкрием значението на изучаваните от тях учебни предмети за изграждането им като бъдещи специалисти, да им покажем, че класната стая може да бъде един успешен старт в живота на всеки един от тях. Това направихме, като използвахме нетрадиционна организационна форма – урок телевизионно предаване. Проектът представляваше няколко поредни телевизионни предавания на различна тематика. Идеята ни бе да демонстрираме една възможност ученето да бъде забавно и успешно.

През март 2008 г. бе излъчено първото предаване на *Building-Geodesy (B.G.) TV* „Днешното утре” на тема „Глобални проблеми на човечеството”. Мой партньор в проекта бе Радостинка Георгиева, учител по география и икономика. Обсъдени бяха проблеми, свързани със замърсяването на природните ресурси и пренаселеността на планетата. През март 2009 г. бе излъчено второто предаване на *B.G. TV* „Днешното утре”, а темата бе „Екологичното строителство – с поглед в бъдещето”. Партньор в тематиката екологично строителство ми бе инж. Мария Георгиева, учител по предметите от професионалната подготовка. Дискутирани бяха теми, свързани със същността и значението на

екологичното строителство. През март 2010 г. бе излъчено поредното предаване на *B.G. TV* „Днешното утре” с тема „Строителството – с грижа за природата”. Предаването се осъществи от Дома на водата в Сливен с участници – ученици от деветите класове. Посветено бе на дейността на човека по отношение на околната среда – замърсяването на водите, почвата, въздуха, влиянието на промишлеността и технологиите върху околната среда, заболяванията вследствие на замърсяването.

На 22 април 2010 г. отбелязахме своеобразно чрез телевизионно включване от студиото на *B.G. TV* Деня на Земята. Гости на различните излъчвания на предаването бяха учениците в ролята на министри, еколози, мениджъри, строителни инженери, архитекти, строителни предприемачи и репортери. Те показваха знания, стил на поведение и екипна работа. Демонстрирано беше и равнището им на владеене на чужди езици – чрез успешно осъществени интервюта на английски и немски език. Озвучаването и управлението на пулта също бяха осъществени от ученици. Интересните теми, използването на нови технологии и възможността за работа със съвременна техника предопределиха мотивацията и активното участие на учениците в учебния процес.

През 2010 г. Сливенската професионална гимназия по строителство и геодезия бе утвърдена и сертифицирана към училищата от международната мрежа на проекта за устойчива енергия SPARE. Същата година участвахме в Националния конкурс за училищни проекти за енергийна ефективност под мотото „Спаси климата – започни от своя дом с прости енергийни мерки”. Присъдена ни бе първа награда в направление 4 (за преподаватели), проект *Ecological building – an opportunity to protect climate* с автори Анета Койчева и инж. Мария Георгиева.

На 11 ноември 2010 г. училищата от мрежа SPARE участваха с различни свои прояви в популяризирането на идеята за пестене на енергия. Ние също се включихме в инициативата като своеобразно продължение в обучението на нашите ученици в областта на екологията и устойчивото развитие и енергийната ефективност. Съвместно с ученици изготвихме презентация, която ни помогна в разясняването на идеята ни. Тя бе излъчвана многократно в деня на голям екран във фойето на гимназията. Наред с това бяха показвани и клипове, илюстриращи архитектурата и дизайна на т.нар. пасивни къщи, вече построени в Германия, и как модерните държави проектират и строят сгради – с мисъл за настоящия 21. век, удобството, комфорта, но и с грижа за природата и разумното използване на природните ресурси. За нас темата е особено актуална, защото се изучава в много от предметите по професионална подготовка в курса на обучение.

В часовете по биология и здравно образование през ноември 2010 г. поканихме учениците да участват в екологична игра „Везните на природата”. Играта имаше следния регламент. Всеки клас се разделя на два отбора. На

отборите се поставя задача, разполагат с 5 минути за решаването ѝ, след което избрани говорители представят резултатите в обобщен вид.

1. отбор: Посочете видовете дейности, които водят до увеличаване на образуваните парникови газове и изменение на климата.

2. отбор: Посочете какви действия могат да намалят вредните емисии на газове, предизвикващи изменение на климата.

Учителят поставя основния въпрос.

Основен въпрос: Как аз и моето семейство можем да помогнем да се намалят вредните емисии на газове, предизвикващи изменение на климата? Как можем разумно да използваме енергията?

Проведе се дискусия по начините за предотвратяване на замърсяването на природата и за пестеливо използване на природните ресурси. Учениците с интерес и желание се включиха активно в екологичната игра. Наред с познавателния елемент те се забавляваха и надпреварваха да дават предложения за разумно използване на енергията.

На 11 ноември тази екологична игра със същия регламент бе представена и проиграна от нашите колеги – учителите от гимназията. Ние ги поканихме на „Екологично парти”, поредното издание на предаването „Днешното утре” на *B.G. TV (Building-Geodesy TV)*. На парти – като на парти. Освежихме обстановката, като аранжировката и дизайна на студиото реализираха учениците от 9^б клас съвместно с техния класен ръководител и един от водещите в предаването – инж. Мария Георгиева. С удоволствие можем да кажем, че наред с учениците нашите колеги също се увлякоха и състезаваха активно по време на играта. Ние пък използвахме подходящото време и обстановка да разкажем и покажем подробности от участието си в Националната конференция на SPARE, проведена във Велико Търново на 16 октомври 2010 г.

Да не отминаваме и отбелязваната ежегодно дата 1 декември – Световен ден за борба със СПИН. Нашите възпитаници се включиха активно в отбелязването на този ден както в гимназията, така и в общоградските кампании. Сборна група ученици от 8. и 9. клас бяха основните организатори и изпълнители на част от идейните проекти за превенция на СПИН. В оборудвания кабинет по здравно образование в гимназията се състояха редовните сбирки на групата. Подготвени бяха табла с информация и възможности за превенция на СПИН, изготвена бе презентация по темата, записани бяха и клипчета, свързани с кампанията. Всичко това бе представено във фойето на гимназията. На екрана през целия ден във всяко междучасие течаха презентацията и клиповете за превенция на СПИН. Това предизвика интереса на учениците, те се спираха, гледаха, изразяваха съпричастност към идеята. Още преди първия час нашите доброволци поставиха на всички ученици и учители червените лентички, символ на кампанията. След приключването на учебните часове в мултимедийната зала на гимназията се проведе инициатива на Силвана Или-

ева, учител по психология, и инж. Галя Попова, учител по информационни технологии. Тя бе осъществена съвместно с ученици от гимназията и с нашите доброволци от кампанията. Инициаторите представиха на учениците мотото на Националната анти-СПИН кампания, филма „Ти гониш“ – филм за приятелството и ХИВ/СПИН, който спечели наградата на UNFPA (Фонда на Обединените нации за население) в конкурс за късометражно кино на социално значима за младите хора тема.

Интересно предизвикателство за мен като учител бе и Денят на ученическото самоуправление – 9 май 2011 г. Удоволствие бе да видя желанието на учениците да бъдат учители по биология и здравно образование и химия и опазване на околната среда. Да, не им беше лесно – имаха нужда от подготовка, помощ за организацията на подготовката си като учители. Но имаха и голямо желание, възложиха предварително задачи на своите съученици, които пък бяха особено изобретателни при представянето на продуктите на своя труд. Изключително актуална и авторска бе работата на учениците от 8^a клас в часа по биология и здравно образование. Те излъчиха майското предаване на „Днешното утре“ на *B.G. TV* на тема „Здравни познания и хигиена на нервната система“. Изработените от тях материали – табла, доклади и дори голям макет на цигара със здравни послания на него, поставихме на видно място в отредения здравен кът в кабинета.

Това е част от ежедневието и възпитателния процес в обучението по биология и здравно образование, осъществяван в класната стая, в инициативите и проектите. За мен като преподавател остана удовлетворението – че съм избрала вярната посока. И да отпратя поглед към следващото предизвикателство.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Георгиева, С.* Методите за възпитание и децата на 21. век. – В: Научни трудове на Русенския университет. Т. 47, серия 5.2, 2008 <[http://conf.ru.acad.bg/docs](http://conf.ru.acad.bg/bg/docs)>
2. *Сиракова, Й.* Сътрудничеството между учители и родители – стъпка напред в развитието на позитивни личности <www.diuu.bg/ispisanie/broi24>
3. *Тодоров, Т.* Актуално ли е възпитанието днес <www.psiholog.suee.org/index>

EDUCATION IN THE PROCESS OF TEACHING BIOLOGY AND HEALTH SCIENCES

or how ‘Today’s future’ can become a happy present

Aneta Koycheva,

Vocational High School of Construction and Geology “Arch. Georgi Kozarov”, town Sliven

The main purpose of education is to help the individual develop himself in compliance with the social environment. According to the positive education the decision-oriented teacher applies in his/her practice models by means of which he/she reaches solutions together with the students encouraging them to show their personal abilities and goals. The opportunities for positive education in teaching biology and health sciences are a lot – in the classroom; in projects in particular unconventional organizational forms as f.e. television show on *Building Geodesy (B.G.) TV “Today’s Future”* and also in different initiatives. This kind of education definitely helps integrated development and growth of the students and gives professional satisfaction for the teacher.

Key words: health science, positive education in the classroom, ecological construction

ЕФЕКТИВНИЯТ УЧИТЕЛ ПО ФИЛОСОФИЯ – ДВИГАТЕЛ В РАЗВИТИЕТО НА КРЕАТИВНО МИСЛЕНЕ У УЧЕНИЦИТЕ

Антоанета Чобанска,
ПМГ „Васил Друмев“, Велико Търново

Да бъдеш учител по философия днес е същинско приключение за духа. Обучението по учебните предмети от философския цикъл предоставя изключителни възможности за развитие на *креативно мислене*, защото самото философстване е творчество, то е напрежение и сила на мисълта в обхващането на дълбоки и трудни проблеми. Поддържането и развиването на творческата сила са най-важната задача на ефективния учител по философия. Той трябва да бъде основният двигател в този процес, творец, изследовател и преобразувател в класната стая, да притежава отлична психолого-педагогическа, дидактическа и методологическа подготовка, ясна мотивация за дейността си и потребност за личностно развитие, за професионално усъвършенстване и търсене на нови решения. Креативност постига и развива тогава, когато ученето и удоволствието са взаимосвързани. Затова най-голямата ценност, достойние на учителя по философия, е увереното и добре организирано знание, което педагогическото майсторство превръща в изкуство.

Ключови думи: *креативност, креативно мислене, ефективен учител, педагогически умения, педагогическа компетентност*

Съвременната епоха е епоха на промяна, промяната е експоненциална, тя е единствената постоянна величина – определител на бъдещето. Винаги в епохи на радикална промяна *философията* се явява със сериозно промислени отговори на фундаменталните въпроси за личността, обществото, смисъла на съществуването. Тя се насочва персонално към човека като личност и всичките му форми и начини на изява, изяснява жизнените основания на човешкото съществуване, поведение и дейност във всички направления, обосновава целите, определя мотивите за личностна реализация и обществен напредък.

Предметите от философския цикъл са фундаментални в гимназиалната степен на обучение, защото глобализират духовните проблеми и възжелания на прогресивно мислещия човек. Философското знание притежава огромна рационализираща мощ в такива измерения на личността и обществото като самочувствие, самоконтрол и самосъзнание. То е част от универсалното образование, което се занимава с творческия и духовния потенциал на чо-

вечеството. Предметите от философския цикъл имат пряко отношение към културата на свободата, на свободния и отговорен човек, който избира и носи последствията от своя избор. Обучението по психология и логика, етика и право, философия предоставя изключителни възможности за удовлетворяване на фундаменталната потребност на човека да „надхвърли” себе си и да достигне възможно най-пълна реализация на своята оригиналност и уникалност. *Именно учебните предмети от цикъл „философия” могат да станат консолидиращото звено във възпитанието на креативни личности – обучението по тези учебни дисциплини предоставя изключителни възможности за развитието на креативност, разбирана като способност за съчетаване на идеи, информация и обстоятелства по оригинален, тоест – необичаен и нов начин.* Самото философстване е творчество, то е напрежение и сила на мисълта в обхващането на дълбоки и трудни проблеми.

Да бъдеш учител по философия днес е същинско приключение за духа. Приключение, в рамките на което се учиш и учиш другите да разполагат разумно с творческата си енергия, да съхранят свободата на душата си, силата на духа си, светлината на ума си, топлината на сърцето си. Философията създава собствения свят на ученика, света, в който той може да се срещне със себе си и да остане със себе си, да се самозададе и самосъздаде. Разнообразните подходи, които се прилагат в преподаването на философските дисциплини, дават възможност да се търси смислена и работеща основа за оценностяване на ученика като активен и пълноправен субект в образователния процес.

Поддържането и развиването на творческата сила са най-важната задача на ефективния учител по философия. Той трябва да бъде основният двигател в развитието на креативно мислене у учениците, творец, изследовател и преобразувател в класната стая, да притежава отлична психолого-педагогическа, дидактическа и методологическа подготовка, ясна мотивация за дейността си и потребност за личностно развитие, за професионално усъвършенстване и за търсене на нови решения. Тогава, когато посочените характеристики са в голяма степен реализирани в педагогическата дейност на учителя, неговата работа може и трябва да бъде квалифицирана като *ефективна*.

Ефективността се схваща като „степен на икономичност (рационалност) на действията и усилията на двата субекта”¹ на образователния процес. Тя е „съотносима с процеса (технологията) за производство или за получаване на продукта и неговото качество. Ефективността се свързва повече с конструктивността, рационалността и продуктивността...”².

При представянето на професионалната компетентност и качества на съвременния учител по философия интерес представлява определението на Ж. Калахан и Л. Кларк за „*ефективен*” учител. Според тях неговата характеристика се състои в следното:

- Добра научна подготовка, която прави обучението разбираемо за учениците;
- Отлично познаване на своите ученици, на техните знания и възможности, силни и слаби страни;
- Използване на различни методи за обучение и техники за общуване в педагогическата практика, създаване на благоприятна учебна среда, в която ученикът участва активно;
- Планиране на педагогическата дейност, съобразно със знанията на учениците и образователните изисквания;
- Съобразяване на използваната технология с целите на обучение и съответния учебен предмет;
- Използване на адекватни методи за оценка с цел осигуряване на обратна връзка;
- Прояви на професионални управленски качества и способности.³

Същността и степента на изразходваните от учителя по философия когнитивни, психологически и дидактически ресурси обуславят установяването и оценяването на ефективността в обучението за развитие на креативно мислене. Заслужен авторитет сред своите ученици може да има само този учител, който по силата на своята професионална роля притежава следните характеристики.

1) Всеобхватни знания по преподавания от него учебен предмет, както и по отношение на теорията, психологията и методиката на обучението и възпитанието.

Обучението по учебните предмети от философския цикъл е обусловено от общите цели на обучението и възпитанието. То присъства във всички видове дейности – познавателна, трудова, творческа. Чрез обучението по психология и логика, етика и право и философия се обменят ценности между учителя и учениците. От една страна, образователните стандарти определят: базата на знания, умения и отношения, изградени в хода на обучението; приемствеността в изграждането на качества и компетенции; ценностните ориентации на учителите и учениците – субекти на обучението. В същото време педагогическата практика функционира в резултат на специфично формирани педагогически механизми, които имат отношение към образователните програми, насочеността на педагогическото взаимодействие, възможността за интегриране на личния опит с реализацията в процеса на ценностното развитие.

Съвременните педагогически технологии за развитие на креативно мислене предполагат ново конструктивно отношение към преподаването и ученето: *Преподаването се характеризира като учене на учениците да изпълняват подходящи мисловни дейности с цел промяна, конструиране и използване на техните умствени модели*⁴. Учителят по философия трябва да бъде орга-

низатор и ръководител на познавателната дейност на учениците, да създава условия за рационално и продуктивно учене, да поставя пред тях задачи, изискващи активни мисловни усилия.

Индивидуализирането на образователните цели в обучението по психология и логика, етика и право и философия, прието като принцип в обучението за развитие на креативно мислене, открива нови технологични схеми за планиране на образователните задачи в подкрепа на творческия потенциал на ученика. За да бъдат креативни, учениците имат нужда от предизвикателства. Креативност има тогава, когато ученето и удоволствието са взаимосвързани. Ефективността на обучението по философия е в търсенето на гъвкави подходи между преднамерените и непреднамерените форми на учене и осигуряването на самостоятелност в интерпретирането на образователните цели от самите ученици. Подборът, подреждането и начините на усвояване на образователното съдържание определят личностно значим и практикуван от младия човек опит. Ето защо и организацията на обучението по учебните предмети от философския цикъл осигурява динамични преходи в общуването с деветокласниците, десетокласниците и единайсетокласниците, съобразно с индивидуалното им развитие и особености. Най-голямата ценност, достойние на учителя по философия, е увереното и добре организирано знание, което педагогическото майсторство превръща в изкуство. Ефективната организация на обучението по учебните предмети от философския цикъл трябва да осигурява:

- натрупване на знания – ключови, личностно значими, обществено ориентирани, формиращи;
- развиване на отношения – ценностни ориентации и нагласи, лична отговорност, толерантност;
- формиране на умения – интелектуални и практически.

Необходимостта от развитие на креативно мислене чрез обучението по психология и логика, етика и право и философия изисква промяна:

- по отношение на методологията – от монологичност към диалогичност;
- по отношение на образователните технологии – от стимул–реакция към интеракция;
- по отношение на личностния фактор – от образователна еднозначност към плурализъм; от транслиране и репродукция на философски истини към самостоятелно търсене, трансформиране и създаване на нова информация.

2) Педагогическа компетентност, включваща в себе си голям личностен и творчески потенциал, висок професионализъм, интелектуална зрелост и нравствени качества.

Според Н. Боритко: „Педагогическата компетентност на учителя може да се определи като неговата способност за ефективна реализация в образователната практика на система от социално приети ценностни нагласи и постигане на най-добри педагогически резултати на базата на професионално-личностното саморазвитие.”²⁵ Тя има когнитивни, емоционални и волеви компоненти; най-важното, което я характеризира, е способността на субекта да реализира в дейността си своите ценностни нагласи.

Философските проблеми, въпроси и задачи усилват екзистенциалната компетентност, развиват познавателните способности и интелектуалните амбиции. Концептуализирането на непозната информация, усвояването на различни идеи, конструирането на ново знание, търсенето и намирането на неочаквани решения – всичко това означава провокиране на самостоятелно креативно мислене и творческа активност у учениците от гимназиалния етап на образование. Срещата с философските първоизточници е винаги лично мотивирана, тя позволява на младите хора да навлязат в автентичното звучене на философията, да се потопят в атмосферата на философското творчество. Затова значителна част от тях търсят отговор за същността на истинското познание и неговата постижимост именно чрез обучението по философия. Съвсем естествено те предпочитат онези методи на работа и организация на часа, които удовлетворяват техните претенции за нестандартно и евристично обучение, които разчупват стереотипа и чрез които самите те могат да демонстрират стремеж за себеизява, за отстояване на своя избор, за утвърждаване на собственото Аз. Учениците са отворени към самостоятелната дейност и чрез нея успешно прилагат усвоените теоретични знания на практика, като усвояват философските понятия в тясна връзка и обусловеност; формират разнообразни познавателни умения; определят своята позиция и се приучват да дефинират проблеми; насочват мисловната си дейност от единичното към общото, към универсалните закони на битието; интерпретират, изказват своите знания по един нешаблонен начин; развиват умения за наблюдение и анализ, за самостоятелно опознаване на действителността; чрез усвояване на философското мислене издигат общото си интелектуално равнище и интереси; аргументирано и убедително защитават философски идеи.

Развитието на креативно мислене в обучението по учебните предмети от философския цикъл изисква разширяване на обучаващите ситуации откъм философско съдържание и умение за социално оценяване, интегриране на ученика в училищния клас, както и в социалната среда. Поставянето на самия себе си в позицията на оценител се постига най-естествено и резултатно в основните форми на дейност. Повишаването на самочувствието на ученика става водеща, постоянна възпитателна тенденция в цялостния педагогически процес. Това налага необходимостта учителят по философия да използва подходящи образователни стратегии, които да дават оптимален ре-

зултат в конкретната учебна ситуация и да стимулират творческата активност на учениците. Неговата роля е много отговорна и е свързана с правилното подбиране на материала, с формулирането на проблемни въпроси и задачи, както и с определянето на тяхното място в структурата на урока и последващото им решаване. Създаването на проблемни ситуации и решаването на проблемно-познавателни задачи стимулират мисловната дейност на младите хора, развиват тяхната критичност, ориентират ги към нестандартни пътища за търсене на истината. Интелектуалните затруднения повишават интереса и предизвикват чувство на удоволствие от умствения труд.

Ефективният учител по философия създава атмосфера на взаимно доверие и непосредствено общуване, позволяваща самореализацията на личността и развитието на креативност в процеса на обучение. Така се облекчава процесът на възприемане и учене, на бързо усвояване и генериране на философски идеи, стимулира се способността да се гледа на предметите и явленията по нов и нетипичен начин – от различни страни и гледни точки, да се намират различни пътища и уникални решения на философските проблеми.

3) Педагогическо взаимодействие и сътрудничество между учителя и учениците.

Централно ядро на актуалните преобразувания в обучението по учебните предмети от философския цикъл е педагогическото взаимодействие, в условията на което и чрез което се подкрепя и насочва изграждането на социокултурните критерии и ценности у младите хора, прокарва се съзнателно и целенасочено идеята за значимостта на човешкото присъствие в света. Активността на двата субекта в обучението – учител и ученик – е предпоставка за ефективното му осъществяване.

Педагогическото взаимодействие е ключово понятие в педагогиката и научен принцип, залегнал в основите на възпитанието. То е сложен процес, който се разгръща между възпитател и възпитаван в хода на учебно-възпитателната работа и се състои от множество компоненти – дидактическо, възпитателно и социално-педагогическо взаимодействие. Взаимодействието се превръща в педагогическо тогава, когато учителят встъпва в ролята на наставник. Опитният, талантливият педагог умее да управлява процеса на педагогическо взаимодействие.

Педагогиката на творческо взаимодействие в обучението по учебните предмети от философския цикъл е методологична форма на педагогическата практика, основаваща се върху диалогичен тип философско мислене. Тя е описание на процеса на преподаване на философските дисциплини като единен и цялостен процес, в хода на който встъпват в диалог съставлящите го философски концепции, възгледи, позиции.

- От позициите на епистемологията педагогиката на творческо взаимодействие представлява мисъл за мисълта на другия/другите, въплътена във философски текстове;
- От позициите на традиционната педагогика взаимодействието е интегриране или синтезиране в неразривно единство на различни учебни предмети, на встъпващи в диалог култури, направления, школи – тяхното взаимопроникване или противопоставяне;
- От позицията на методиката и дидактиката – това е методология, изясняваща спецификата на философските мисли, насочена към разбирането на различните типове и видове философски смисъл;
- От позициите на етиката – това е развитие на толерантност на мисленето, уважение към разнообразните философски откровения на миналото и настоящето, умение да се види и намери компромис в различни познавателни ситуации.

Педагогиката на творческо взаимодействие предполага:

- съгласувана дейност за постигането на съвместни цели и резултати, за решение на значими проблеми или задачи;
- активизация на саморазвитието и самоактуализацията на възпитателя и възпитаваните;
- междуличностно влияние, основано върху равенство във взаимоотношенията, взаимно разбиране, междуличностна рефлексия, взаимно оценяване и самооценка;
- дълбочинно педагогическо общуване, в рамките на което „се срещат” съпричастни партньори от различни поколения, които взаимно „се учат да живеят” в съ-битие.

В основата на педагогическото взаимодействие лежи сътрудничеството. Педагогическото взаимодействие в обучението по учебните предмети от философския цикъл може да се разглежда като:

- индивидуален процес (между учителя и учениците);
- социалнопсихологически процес (взаимодействие в група);
- интегрален процес (обединяващ различни възпитателни въздействия и практики в конкретното общество).

Педагогическото взаимодействие в часовете по психология и логика, етика и право, философия се осъществява пряко по повод на едно и също учебно съдържание както за учителя, така и за ученика, но вече преобразувано: от учителя във вид на специална за ученика учебно-познавателна задача; от страна на ученика – във вид на нейното решение.

Ключов момент по отношение на развитието на креативно мислене чрез обучението по учебните предмети от философския цикъл се явява формирането на специфична структура на опита на подрастващия човек – *еврис-*

тичната структура. Тази структура непрекъснато се обновява и определя отношението на младите хора към обкръжаващата ги среда, способността за разбиране и реорганизиране на тази среда, както и особеностите на съзнанието, насочеността на личността, творческия характер на дейността.

Креативността е една от съдържателните форми на психична активност на учениците, тя може да се разглежда като универсална способност, обезпечаваща успешното изпълнение на разнообразни дейности по усвояването на философските идеи. Учителят по философия трябва да работи за формирането у учениците на творческо отношение към явленията от обкръжаващата действителност както в плана на възприятие и опознаване на тези явления, така и в плана на практическото им преобразуване. От особено значение за развитието на креативно мислене в условията на учебните часове по психология и логика, етика и право и философия е определянето на творчеството като свързващ елемент в системата на дейностите и личностните взаимоотношения. Такъв подход осигурява гъвкавост на преходите в отделните степени на педагогическо взаимодействие и ускорява развитието на творческата дейност.

В основата на ефективната педагогическа дейност се вписват постиженията в развитието на учениците, тяхната самоизява и творческа активност. Необходимостта от реализиране на потребностите на младите хора организира инициативността на учителя и разгръща търсенето на пътища и средства за междуличностен диалог и прогрес в развитието. От ученика се очаква:

- да задава въпроси;
- да разграничава факти от философски твърдения;
- да поставя цели;
- да събира и групира философска информация;
- да генерира философски алтернативи;
- да изразява собствено становище;
- да аргументира и обосновава личен избор;
- да има адекватна самооценка;
- да проявява търпимост към различието и да бъде толерантен към другите;
- да възприема дискусията като естествен обмен на различни мнения.

Адаптирането на образователното съдържание, реализирано от ученика, разкрива нови подходи и творчески идеи у учителя за поставяне на комплексни цели, подбор на разнообразни методи и средства с изпреварващо значение спрямо възможностите на учещите. Това налага осъществяването на „интерактивен” – двустранен информационен обмен между учителя по философия и учениците. Предимствата на неговата реализация се свеждат до:

- повишаване на творческата активност в процеса на обучение;
- осигуряване на бърза обратна връзка;

- интензивна комуникация;
- обмяна на дейности;
- промяна на състоянието на участниците (процесуалност);
- рефлексия на собствената дейност – връщане към минала дейност, преосмисляне, самооценка;
- взаимодействие.

Интерактивните методи на обучение по учебните предмети от философския цикъл са:

- методи за създаване на благоприятна атмосфера и организация на комуникацията;
- методи за обмяна на дейности;
- методи за провокиране на мисленето;
- методи за създаване на краен продукт, творчество;
- методи за рефлексивна дейност;
- интегративни методи (интегративни игри).

Ефективността в работата на учителя по философия се проявява най-вече в това, че умелото приложение на тези методи осигурява:

- психологически комфорт в провеждането на педагогически занимания по психология и логика, етика и право, философия;
- възможности за себеизразяване и себеутвърждаване чрез творчество, самостоятелност, креативно и критическо мислене.

Обучението по учебните предмети от философския цикъл изисква проектиране на бъдещето в ценности като: очаквани съдържателни перспективи; междуличностен диалог за творчество; социално оценяване на философското наследство; чистота на междуличностните взаимодействия. Определянето на образователните цели в рамките на очакваните психологически и социални резултати се осъществява в единния процес на диференциация и индивидуализация за изграждане на поведенческа култура у учениците. В условията на обучението по учебните предмети от философския цикъл се осигурява естественото обединяване на методите на възпитание и обучение в една доказана по нов начин система от методи на педагогическо взаимодействие. Образователните стандарти, приложени към обучението по философия, представят системата като актуално присъстваща в системата на общото образование. Разработването на иновативни модели на обучение за развитие на креативно мислене очертава новата позиция на учителя, основана на творчеството за преосмисляне на традициите и извеждане от тях на перспективи в образованието.

Създаването на вариативни контексти в образователното съдържание по учебните предмети от философския цикъл е аспект с иновативно значе-

ние. То се постига чрез междупредметността, която, като отличителен белег на контекста, провокира варианти, нови идеи и алтернативи. Вариативният контекст, създаден в часовете по психология и логика, етика и право и философия, провокира креативното мислене и на учениците, и на учителя – при него творчеството може да се утвърди като важен елемент на иновативни конструкции.

Високата ефективност в обучението по учебните предмети от философския цикъл се постига чрез преднамереното учене при постигане на единичните цели на развитието – познание, преживяване, преобразуване на философския опит. Единното протичане на процесите на възпитание и обучение в часовете по психология и логика, етика и право и философия гарантира развитието на личността на различните ѝ равнища; то е залог за нейното успешно израстване и себеразвитие; способства както за изграждане на личността на детето, така и за творческото израстване на педагога. Благодарение на обучението по учебните предмети от философския цикъл се извършва взаимнообратима промяна в познавателното равнище на двата субекта – преподавател и обучаващ се – като усъвършенстващи се един чрез друг, влезли в дидактическа комуникация чрез учебното съдържание по психология и логика, етика и право, философия. Творейки в часовете по философия, ние казваме много неща на света около нас и създаваме нови неща в него. По такъв начин проблемът за изграждането на хуманни и високопродуктивни взаимоотношения между учителя по философия и учениците от 9., 10. и 11. клас се превръща в един от централните казуси в учебно-възпитателната дейност. Повишаването на ефективността на обучението и оптимизирането на педагогическото взаимодействие са най-значимите фактори за овладяването на философските идеи, за превръщането им в мотиви на поведение, в ежедневни отношения.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Стефанова, М. Педагогическата иновация. София, Петекстон, 2005, с. 295.
- ² Пак там.
- ³ Callahan, J. and L. Clark. Teaching in the Middle and Secondary Schools. Planning for Competence. Macmillan Publishing Company and Collier Macmillan Publishers. New York, 1988, p. 12.
- ⁴ Vermunt, J. D. H. M. The interplay between Internal and External Regulation of Learning, and the Design of Vermunt: J. D. H. M. Analysis and Development of Student's Skill in Selfregulated Learning. Higher Education, 17 (6), p. 5.
- ⁵ Борытко, Н. М. Профессионально-педагогическая компетентность педагога <<http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-10.htm>>

ЛИТЕРАТУРА

1. *Георгиева, М.* Развитие на умения за взаимодействие. София, 1992.
2. *Герджиков, С., Я. Мерджанова.* Книга за учителя по философия. София, 2001.
3. *Денков, Д., Е. Варджийска.* Философия за 11. клас. София, Просвета, 2002.
4. Методика семинара по философии. Методическое пособие. Москва, 1975.
5. *Стефанова, М.* Иновативни дидактически комуникации. София, 1996.

THE EFFICIENT PHILOSOPHY TEACHER – THE FORCE THAT TRIGGERS THE STUDENTS` CREATIVE THINKING

*Antoaneta Chobanska,
High School in Natural Sciences and Mathematics, town of Veliko Turnovo*

Being Philosophy teacher today is a real spiritual adventure. Teaching Philosophy gives the exceptional opportunity to develop students' creative thinking, because the very act of philosophy is creativity and it also represents the strength and power of the thought in covering profound questions and difficult problems. The most important task of the philosophy teacher is to sustain and develop creative thinking. The efficient philosophy teacher should be the force that triggers the students' creative thinking. He or she should be an artist, an explorer and a reorganizer in the classroom. The efficient teacher should possess excellent psychological, pedagogical, didactic and methodological training. Clear work motivation is a must, as well as the aspiration towards personal development, professional growth and quest for new solutions. In order to be creative students need challenges. Creativity occurs when studying and pleasure go together. Therefore the philosophy teacher's greatest asset is the well-organized specialized knowledge which is transformed into art by means of the pedagogical skills.

Key words: creativity, creative thinking, efficient teacher, pedagogical skills, pedagogical competence

ОСНОВНИ МОМЕНТИ В ПОДГОТОВКАТА НА БЪДЕЩИТЕ УЧИТЕЛИ ПО ФИЗИКА

гл. ас. д-р Весела Димова,
СУ „Св. Климент Охридски“ – Физически факултет

В доклада се разглеждат основни въпроси, свързани с обучението по физика на съвременния етап на развитие на образователната ни система. Поставен е акцент върху водещата роля на учителя при провеждането на всяка образователна реформа. Посочени са насоки за усъвършенстване на работата по подготовка на учители по физика.

Постановка на проблема

След обучението си по определена педагогическа специалност випусникът на висшето училище се сблъсква с редица проблеми, на които следва да намери самостоятелно решение в една все по-динамична образователна среда, в която се реализира неговата професионална дейност. При това у младия учител протича процес на трансформация – трансфер на знания от научната област (физика) към логическо обосноваване на съдържанието по съответната учебна дисциплина, изучавана в средното училище. Освен това възниква необходимост от търсене и преоткриване на смисъла, подходите и средствата на ефективното преподаване и учене в съответствие с непрестанния процес на познание, в който участва всеки човек. И още – което най-ярко изпъква в ежедневната му практика – необходимост от развитие на личностните качества, усъвършенстване на способностите за общуване, многопластово взаимодействие със заобикалящия го свят. Променящата се роля на учителя в съвременното училище изправя младия човек пред *външни* предизвикателства (от страна на ученици, родители, министерство, общество и т.н.), на които той следва да намери адекватен отговор в резултат на процеси, протичащи *вътре* в него – в неговото съзнание (според интелектуалните, емоционалните и волевите особености, личностните качества, духовните и нравствените ценности). Тези процеси се оказват все по-значими за формиране на бъдещия специалист, за успешната му професионална реализация. Възниква въпросът, с какво можем да подпомогнем младия човек в тази насока още по време на обучението му във висшето училище.

Подготовка на учителя за прехода от научно знание към учебно съдържание по физика

Посочената по-горе промяна в нагласите на начинаещия учител ще разгледаме в три насоки. Те се отнасят до:

- усвоените и разгръщащите се в процеса на преподаване знания, умения, компетентности в областта на физиката и методологията на физиката;
- знанията, представите, очакванията, придобити от методическите курсове и учебната педагогическа практика в училище;
- изградените индивидуални качества, устойчиви и изменящи се структури на личността, усвоени и проявени тънкости в психологията на поведението, в майсторството на общуване с учениците.

Първата група компетентности засяга отношението на учителя към науката (в частност физиката). Във всяко висше училище по различен начин се решава въпросът за придобиване на физични знания от страна на бъдещите учители по физика. Но колкото и добра да е учебната програма, съобразена с потребностите на обучаваните, никоя система не може да осигури задоволително ниво, обем, пълнота на знания и компетентности, необходими на бъдещия учител. Нещо повече – на всеки етап от развитието на образователната система тези въпроси изискват ново решение. Обаче това, което може (и трябва) да придобият студентите, е рефлекс за самоактуализация на личността, готовност за постоянна работа върху самите себе си, стремеж към непрекъснато разширяване и задълбочаване на знанията, усъвършенстване на уменията. В такава посока се търсят днес очакваните промени, отговарящи на тенденцията за преход от *преподаване* на знания в училище (което често става механично и остава външно, „чуждо”, наложено, а следователно повърхностно и нетрайно) към *самостоятелно придобиване* на знания, вътрешен стремеж към самопознание. Съвременната действителност в образователното дело налага убеждението, че интелектуалните постижения трябва да се предшества (или поне съпътстват) от изграждане на съответно *отношение* към изучавания обект (с участието на чувствата и волята на ученика), от преживяване и споделяне на постигнатото. Знанието се приема от индивида като духовно богатство само когато се преживее като общочовешка ценност и благо за всички. В този смисъл ефективността на процеса на обучение се оказва в голяма степен зависима от положителното отношение на учителя към учебната дисциплина, към процеса на познание, към мястото на човека в света. Тогава става възможно в своята професионална компетентност учителят да „изведе” знанията си на едно по-високо ниво:

- знание, наличност на информация (достатъчно голяма по обем и задълбоченост) по даден въпрос;

- знание, което може да бъде изложено пред друг, който също има познание по въпроса;
- знание, което може да бъде „предадено” на друг, който не знае, който се намира в „областта на незнанието”;
- знание, което да разпали „огъня на познанието” у друг така, че да се превърне в *негаснещ светилник* за цял живот.

Малцина достигат до това четвърто ниво, при което припознаваш себе си в качеството си на учител, но не като професия, а като мисия и призвание. Колко се нуждае съвременното общество от такива учители! И колко богат е животът на хора, които имат опитността от съприкосновението си до такива образци на безкористие!

Възникват въпросите: Кое е това вътрешно кредо, което може да бъде докоснато и повлияно, което е в състояние да активизира и задвижи цялостно човека? Кой е този *магнит*, който ще привлече и организира „стружките” на добрите заложби и постижения у подрастващите? Всеки ще се съгласи, че отговорът на тези въпроси не се крие в обема и дълбочината на знанията за съответната област природни явления, нито в запознаването с неизчерпаемата съкровищница от „добри педагогически практики”, нито в очакването за признание и външен стимул. Тогава кой е вътрешният мотив, който принуждава младия човек да работи в съответната област, който поддържа жив интереса му към педагогическото поприще? Това е любовта! Днес едва ли може да се открие друг по-силен мотив, който да задвижи трайно цялото естество на човека, освен любовта.

Работата на учителя с любов – основа за ефективно обучение

Там, където знанията се усвояват с любов, те са трайни, приложими, в готовност да бъдат използвани за доброто на всички, а не за лични интереси или в ущърб на природата. Как ще изучаваш природата, ако не си изградил положително отношение към нея, ако преди това тя не ти е „проговорила” на езика на чувствата и сетивата – нали семената на интелектуалните постижения се развиват в *добрата почва* на здрава ценностна система? И после констатираме, че знанията като цяло на съвременните ученици са повърхностни, незадоволителни. Те са придобити в условията на принуждение, на външни стимули и неистинни, нетрайни интереси – нещо, на което подрастващите все по-упорито се противопоставят. Защото този начин на познание (и в обучението, и в науката!) противоречи на естествените закони, по които се развива животът, на вложения във всеки човек изначален стремеж към познание. А как знанието ще се усвоява с положителни средства и методи, когато обичта отсъства в ценностната система на учителя?

Съвременната образователна система – не само у нас, но и в световен мащаб – е показател за степента, в която в училище (и във всички възпитателни институции) присъства любовта. Изобщо резултатите на всяка човешка дейност са силно зависими от степента и формата, в която човек е усвоил и прилага любовта.

Работата с любов предполага на първо място непрестанна работа на учителя върху самия себе си. Затова тази професия се оказва трудна – заради необходимостта от една неуловима, неocenена със средствата на съвременните мерки *вътрешна работа* по трансформиране на отрицателни състояния, случки, поведения от ежедневието в положителни, изправяне на собствени недостатъци и грешки, преодоляване на постоянно възникващи противоречия в живота (при наличие или дори отсъствие на външни предизвикателства). По този начин от първостепенна важност и грижа на висшето училище е да разработва, да стимулира формирането у студентите на нравствена система, на духовни и морални устои, върху които може да израстват добри интелектуални и професионални постижения. Поведението на младежите по отношение на т.нар. образователна услуга говори за това, че те се нуждаят от знания, които да им помогнат *да издържат изпитите на живота*.

Обичта поражда обич. Ефективността на обучението е в зависимост от способността ни да обичаме. А в учителската професия обичта се проявява главно в три насоки:

- обич към научното знание (в частност към физиката);
- обич към детето (към човека и неговото предназначение в живота);
- обич към професията (към познанието, към живота изобщо).

Колко много се нуждае българското училище от учители, в които гори огънят на любовта, защото само той е в състояние да запали светилника на познанието у подрастващите!

Подготовка на бъдещите учители по физика за успешна педагогическа дейност в училище

Като имаме предвид изложеното по-горе разбиране за учителската професия като призвание, можем да очертаем някои основни моменти в обучението на бъдещите учители по физика:

1. Студентите се насочват не само към придобиване на конкретно физично знание, а главно към активно отношение към това знание и умение да се структурира дадено учебно съдържание, съобразно с определени цели – на първо място сред които е това знание да бъде осмислено и оценено като колективно постижение на човешкия ум, не само с практическо значение за бита на индивида, а и за формиране на светоглед, на ценностна система, способна да гради

в съзнанието. Впоследствие това води до положителни изменения в личния и обществения живот. В тази връзка, освен че ще задълбочи знанията си по физика, младият специалист ще потърси постиженията и на такива области от човешкото познание като методология и история на физиката, философия, ще осъществи по-динамични междупредметни връзки на физиката с другите учебни дисциплини (според собственото си предпочитание). Така познанието и на учениците ще стане по-достъпно и пълноценно. Степента, в която младият учител обича своята предметна област, ще го подтикне към развиване на умения за планиране и провеждане на учебен физичен експеримент във всеки урок, където това е възможно, към конструиране на интересни задачи и решаване на проблеми в обучението по физика – нещо, което не може да стане чрез външни стимули. Положителното отношение на учителя към предмета (физика) и към природата като обект на изучаване от физиката поражда по естествен начин у учениците желание за действия, свързани с тяхното екологично, гражданско, интеркултурно възпитание.

2. По отношение на методическата подготовка на бъдещите педагози те се насочват към развиване на умения за логическо структуриране и *подреждане*: на учебното съдържание в рамките на една тематична единица в съответствие с различни дидактически цели, на елементите на физичното знание по етапите на урока, на опитната постановка върху демонстрационната маса, на дейностите на учениците в клас, на собствената си работа в часа и извън училище, на изписания текст върху дъската и използваните нагледни средства. Освен това важна роля в обучението имат стимулирането на студентите да откриват и използват различни форми, методи, подходи и изграждането на отношение по въпроса за гъвкавото им включване в обучението по физика. Изпробването на иновационни форми и методи е добро, но не винаги е „панацея“. Също така склонността на младия човек да отхвърля традиционното е добро, но точно кое е нежеланото, изопаченото, което се нуждае от коригиране? Друг важен момент е да се насочат студентите да работят по даден въпрос с информация, получена от различни източници, които сега стават все по-достъпни за учители и ученици. Днес проблемът с достъпа до информация е *за какво* и *как* ще бъде тя обработена и оползотворена.
3. Не на последно място, вниманието на студентите при подготовката им за предстоящата професионална реализация се насочва към общуването (с акцент върху невербалното общуване и приоритет на възпитанието пред всяко обучение). В тази насока се опитваме да

разгърнем този „трети пласт“ при наблюдаваните уроци (психологическия аспект) и да установим, че голямото майсторство на добрия педагог се гради върху тези малки, неуловими, но същностни елементи от богатата съкровищница на непреходните хуманни ценности и духовни добродетели, които учителят носи в себе си.

Интересно е да отбележим, че ако подготовката на студентите за предстоящото явяване в класната стая се извършва в очертаната последователност: *физични знания; частнодидактически и методически въпроси; психологически проблеми на педагогическото общуване*, то при реализирането на първите уроци в педагогическата практика на студентите се налага решаването на проблемите да става „в обратен ред“. На първо място изпъква необходимостта от преодоляване на психологически проблеми, отнасящи се до основното взаимодействие в обучението, на второ място се решават методически и дидактически задачи, които водят до съответни изменения, корекции в конкретното учебно съдържание (структуриране на физичното знание).

Заключение

Изложеният по-горе подход към осмисляне на отношението към физичното знание, към избраната педагогическа специалност още в процеса на обучение във висшето училище прави интересен погледа към съвременните проблеми и предизвикателства на педагогическата професия и разкрива значимостта на практикуването ѝ като мисия. То може да се разглежда като едно следващо ниво на движение по пътя на познанието – след първоначалното натрупване на блага „за себе си“ човек се изправя пред потребността и смисъла на това, да ги предостави на следващите поколения, улавя в себе си нуждата и предизвикателството да преведе и други „по моста“ от незнанието към знанието. Това спомага самоопределянето на студентите – да усетят учителската професия не само като възможност за реализация и разгръщане на собствения потенциал, но и като призвание, което води след себе си реално високо признание от страна на обществото. Тази оценка е в „пълномощията“ на самия учител да я изгради и отстоява – именно с намирането на вътрешни мотиви и нравствени убеждения за значимостта на учителя като мисия, към която индивидът е призван. Така действащият учител се явява участник в процеса на пробуждане на колективното съзнание, защото е призван да запали светилника на познанието в душите на учащите се. Днес българското училище е изправено пред едно ново възраждане – появата на учители будители, *възрожденци от нов тип*, които да повдигнат нивото на самосъзнание у подрастващите в национален и световен мащаб.

ЛИТЕРАТУРА

1. Педагогическата среда в университета като пространство за професионално-лично развитие на бъдещия специалист. Габрово, ЕКС-ПРЕС, 2010.
2. *Рашева-Мерджанова, Я.* Трансформация на ключовите компетентности на съвременния учител в контекста на социалното взаимодействие. Диалогът между поколенията и обществените структури чрез училищната институция. София, 2010.

SOME RADICAL POINTS OF THE TEACHERS OF PHYSICS TRAINING

*Senior assistant Vesela Dimova, PhD,
Sofia University "St. Kliment Ohridski" – Faculty of Physics*

In the report some basic issues concerning the education in natural sciences and in particular the education in physics are presented. Emphasis is given on the leading role of the teacher in carrying out education reform. Some directions for improvement of teachers of physics training are shown.

Key words: knowledge of nature, physics education, psychology of the learning process

ГРАЖДАНСКАТА НАУЧНА ГРАМОТНОСТ КАТО КОМПОНЕНТ НА ЕКОЛОГИЧНАТА КУЛТУРА

доц. д-р Даниела Димова,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

Понятието *гражданска научна грамотност* е израз на глобалните социокултурни тенденции към коренно трансформиране на връзките човек – общество – наука – природа. От привлекателна и интересна метафора то се превърна в концепция, насочена към постигане на целите на новопарадигмалното образование по природни науки и екология. В настоящия доклад се предлага модел за компонентен анализ и интегриране на тази концепция в областта на природонаучното и екологичното образование и възпитание.

Ключови думи: *екологична култура, гражданска научна грамотност, образование за устойчиво развитие*

Днес природонаучното познание активно търси своите собствени ценностни основания и възможности то самото да генерира обществено и личностно значими ценности. Този забележителен процес Иля Пригожин нарича „метаморфоза на науката“ [5]. Природните науки се „хуманизират“, „хуманитаризират“, „екологизират“, „метафоризират“ и така се превръщат в неразделна и съществена част от общия културен фон [1; 4]. Ключово място в анализа на тези процеси заема отношението наука – човек, научно и всекидневно съзнание. Това издига на качествено ново равнище и интерпретацията на релацията човек – общество – природа. Науката, техниката и технологиите силно опосредстват това фундаментално за човешката цивилизация взаимоотношение. Всекидневното съзнание е неизбежно „онаучено“ [6]. По различни „канални“ и социални механизми то асимилира, абсорбира научни факти, фрагменти от научни теории или техни общи философски и методологически основания.

Тези мащабни културни трансформации неизбежно имат своите проекции и в областта на природонаучното образование. Всичко това предполага и изисква една частнодидактическа рефлексия. През последните десетилетия предпочитана метафора е *грамотност (literacy)*. Така както от един век насам умението на човек да чете и пише се е превърнало в необходимост, така и сега естествознанието е ключова компетентност. За да стане образованието част от културната трансформация и да я тласне в желаната посока, е важно метафорите да се конкретизират, технологизират, операционализират и да се превърнат в опори за действия в реалната образователна практика.

Концептуални основания

Невижданото досега по своите мащаби развитие на науката, техниката и технологиите и тяхното огромно влияние върху живота на хората поставят с голяма сила въпроси като: Всичко ли ни е позволено? Какви са допустимите граници? Какви са рисковете за всеки от нас и за човечеството? Как бихме искали да се развиват нещата за в бъдеще? В чия полза? С каква цел? Кой трябва да взема решения? Въз основа на какви критерии трябва да се вземат решенията? Науката, техниката и технологиите са тясно вплетени дълбоко в самата същност на тези въпроси.

Всички живеем в много „по-въпросително” отношение с научния и индустриалния напредък. Моделът на досегашното развитие на човечеството вече отчетливо показва своите несъвършенства. Темата за невъзможността на природната среда да понася непрекъснато засилващия се натиск върху естествените процеси намира своя концентриран израз в концепцията за „устойчиво развитие”, „развитието като коеволюция”, която категорично замества концепцията за „неограничения растеж” на всяка цена. Всички тези международни документи от последните десетилетия ясно ни показват, че защитата на правата на човека, неговото здраве, справедливият социален ред, новите посоки за икономическо развитие и защитата на природната среда са неизбежно и закономерно свързани.

Развитието по устойчив път изисква изграждането на такава ценностна система в общественото и индивидуалното съзнание, която да придаде нов смисъл на връзката между отделния човек, обществото като цяло и природната среда.

Новите предизвикателства изискват и нови рационални и ценностни ориентири. Когато се сблъскваме с тези предизвикателства, става ясно, че природонаучните, техническите и медицинските знания не могат да бъдат повече достояние единствено на лабораториите; те трябва да бъдат споделени с повече хора. Тези промени изискват от нас дълбоко да преосмислим нещата, те налагат нови рационални подходи. Те ни карат да търсим нови ценностни основания и нови механизми за регулиране на обществения живот.

Свидетели сме на сдобряване между науката и обществото, учените напускат своята кула от слонова кост. Според С. Тулмин „новата наука все повече се нуждае от чувството за това, как научните идеи и постижения въздействат върху практиката на хората, върху начина, по който те ежедневно мислят, действат и чувстват” и ... „така естествените науки не са вече само студени фактуални продукти на ценностно неутрален разум” [7]. Общата констатация е, че новото разбиране за научната рационалност е част от променящото се виждане за науката, което нарушава стерилността на логическата ѝ

безпристрастност и я осмисля като неразделна част от цялостната култура на човечеството и на отделната човешка личност.

Образованият гражданин става ключово понятие в този процес.

През последните десетилетия става все по-ясно, че класическото преподаване на природонаучните знания изживява криза, а дори и провал и не е подходящо за повечето ученици. Заговори се не само за начина на изучаване и популяризиране на научните и технологичните знания, но и за нова природонаучна и технологична култура. В науките за образованието променящите се представи за това, какво е знание и какви са характеристиките на образованата личност, от близо две десетилетия се описват с изрази като: „гражданска научна грамотност” (“civic scientific literacy”), „компетентност за действие” (“action competence”), „обществено разбиране на науката” (“public understanding of science and technology”), „обществена комуникация на знанията”, „общодостъпност на научните знания” (“public awareness of science”) и др. [8–11]. Всички тези понятия изразяват един и същ процес.

В нашата работа се обръщаме към важно следствие от този подход – въпроса за културната роля и функции на вече изградените, създадени научни знания, на готовите теоретични конструкции и тяхното предаване и функциониране в „обществото на неспециалистите”. На преден план се изнасят техните комуникативни функции (интегриране на дейността на хората на основата на общи представи за действителността), моделиращите и светогледните функции. Силата на научното знание се търси в неговата способност да „организира” индивидуалния опит на хората, да осигурява ориентири за мислене и действие в един опознат от науката, динамичен и бързо променящ се свят. Влиянието на науката върху всекидневното съзнание не означава, че научните знания само се вмъкват в по-опростен и достъпен вид в съзнанието на хората. Съприкосновението с високоспециализирания свят на науката не означава просто „знаене”. Негов резултат са такива духовни, когнитивни, психологически цялости, определяни като „картина на света”, „начин, стил на мислене”, „култура на мислене”, „модели на поведение” [6].

Педагогически модел

Настоящата разработка и предлаганите методически решения са обвързани с идеята за формиране и развитие на *гражданска научна грамотност*. Нейните привърженици се основават на схващането, че природонаучните знания са необходими за ориентация в проблемите на съвременния свят и активно участие при вземането на решения.

Световната екологична криза постави началото на едно ново виждане относно ролята, мястото и значението на природонаучните знания в живота и културата на обществото и на отделната човешка личност. Образованието

за устойчиво развитие трябва да включва: Базисни научни знания в областта на природните и обществените науки; Обучение в мислене; Комуникативни и метакогнитивни умения; Стимулиране на активна гражданска позиция; Насоченост към реални действия за преобразяване на най-близкото обкръжение.

Гражданската научна грамотност е свързващото звено в този процес и отразява именно този преход от знания към конкретни действия в реални ситуации. Основен акцент е социалната споделеност на знанията, тяхното разпространение и популяризиране, сътрудничество с различните управленски институции и структурите на гражданското общество. Като процес изграждането на гражданска научна грамотност е обвързано с конструктивистките теории и модели за учене и преподаване – контекстно учене, учене чрез сътрудничество, учене, основано на работа по проекти, учене чрез действие, социално учене. Като резултат гражданската научна грамотност се обвързва с постигането на важни образователни цели от по-високите таксономични равнища – ценностно отношение към науката и научните знания. Гражданската научна грамотност се свързва със способността на хората да вземат решения на ежедневни равнища, да участват компетентно и ефективно в решаването на проблеми на национално, регионално и личностно равнище.

Връзката между различните категории може да бъде показана чрез следната примерна схема.

Схема 1

В следващата схема е конкретизирана идеята за компонентите на екологичната култура.

Ядро на целите на екологичното образование и възпитание

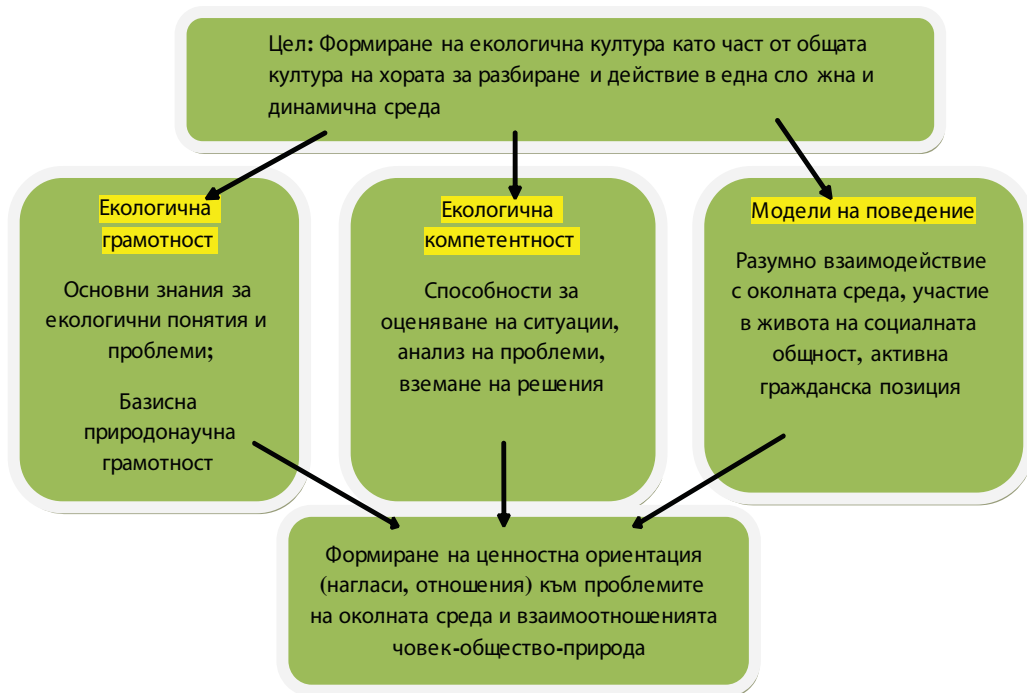

Схема 2

Таблицата отразява прехода на дейностите по различните равнища от таксономията на общите образователни цели на Б. Блум.

Таблица 1

Изменение на характера на дейността на учениците и тяхното личностно развитие	Характер на методите за педагогическо въздействие
Придобиване на знания за факти, методи, критерии за оценка	Информирание на учениците за конкретни факти, проблеми, закономерности, свързани с опазване на околната среда и здравето на хората
Осведоменост, целенасочено възприемане на информация със здравно-екологична насоченост	Обсъждане на теми със здравно-екологична и интердисциплинарна насоченост

Разбиране и оценяване на факти от действителността и медиите	Прилагане на идеите при обсъждане на конкретни проблеми и формиране на оценъчни критерии
Прилагане на знания и умения в конкретни житейски ситуации	Обсъждане на връзката между наука, екология и социална практика
Лични действия във връзка с опазване на околната среда	Стимулиране на активност при прилагане на идеите в социалната общност
Участие в колективни дейности, отстояване на възгледи по конкретни обществени проблеми	Прилагане на идеите при обсъждане на проблеми с комплексен характер и формиране на оценъчни критерии

Търсено е съответствие между степените в двете колони. Те стоят в основата на изграждането на модела за формиране на екологична култура и планирането на дейностите.

Екологичното образование е неразделна част от гражданското образование. Те в единство образуват гражданската и научно-екологичната култура, т.е. тази сплав между знания и житейска позиция и съответстващото им поведение в ежедневието. Необходимо е ученето като процес и наученото като резултат да се интегрира към всички основни дейности от живота, да се стимулират конкретни дейности в практиката.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апостолова, И. Метафоризиране на научната теория. – Философска мисъл, 1990, № 4.
2. Гайтанджиева, Р. Стратегии на географското образование в средното общообразователно училище при новите реалности. София, Анубис, 2000.
3. Гайтанджиева, Р., Д. Ангелова-Ганчева, М. Делчев и др. Контролът в обучението по география. София, Д-р Иван Богоров, 2000.
4. Поликаров, А. Хуманизация на науката и интердисциплинарност. София, 1989.
5. Пригожин, И., И. Стенжер. Новата връзка Метаморфоза на науката. София, 1989.
6. Сотирова, Д. Всекидневно и научно съзнание – проблеми на взаимодействието. София, 1987.
7. Тулмин, С. Космополис. Скритата програма на модерността. София, Калъс, 1994.
8. Фурез, Ж. Движението „Науки, технологии и общество“ и преподаването на научни знания. – Перспективи, № 93, 1995, 27–42.
9. Шул, Б. Предаване на научни знания чрез неформално обучение. – Перспективи, № 93, 1995, 99–113.
10. Bishop, K., W. Scott. Deconstructing action competence: developing a case for a more scientifically-attentive environmental education. – Public Understanding of Science, July 7(3), 1998, 225–236.
11. Miller, J. The measurement of civic scientific literacy. – Public Understanding of Science, July 7(3), 1998, 203–223.

CIVIC SCIENTIFIC LITERACY AS A COMPONENT OF ECOLOGICAL CULTURE

*Associate Prof. Daniela Dimova,
Sofia University "St. Kliment Ohridski" – Department of Information and In-service Teacher
Training*

The term *civic scientific literacy* is an expression of global socio-cultural trends to radically transform the relations between human – society – science – nature. Of attractive and interesting metaphor, it has become a concept aimed at achieving the objectives of education in science and ecology. This article offers a model for component analysis and integration of this concept in the field of natural science and environmental education.

Key words: ecological culture, civic scientific literacy, education for sustainable development

ИНОВАЦИОНЕН МОДЕЛ – АТЕЛИЕ „ИКОНОПИС“

*Димитра Бобанац,
ЧСОУ „Дрита“, София*

Докладът представя иновационен модел по създаването на икона и целия сложен процес на запознаване на учениците с техниките и материалите на старите майстори. Предлага се авторска програма за провеждане на часовете в ателие „Иконопис“. Разглеждат се десет последователни теоретични и с практическа насоченост теми. Презентира се методическата организация на авторската програма – от теорията и историческите особености на иконописца до технологичния процес и самото изграждане на иконата. Акцентира се на християнските ценности, които ни правят по-добри. Създаването на икона ни дарява с любов, мъдрост и смирение. Учи ни на взаимопомощ, уважение и толерантност. Дава ни възможност да сме истински приятели.

*Дълъг и труден е пътят чрез правила,
кратък и успешен чрез примери (Сенека)*

Авторската иновационна програма включва теоретична и практическа част. Броят часове е съобразен с технологичния процес по създаването на икона и с минималните знания, които трябва да има всеки ученик. Последователността също е строго определена от етапите на създаване на иконата: от запознаването с историята на иконите, иконографията, каноните, църковното изкуство и значимите зографи до изработката на това произведение – обработката на дъската, грундирането, рисунката на копирките, графията, позлатяването, основните тонове, детайлите и последните златни щрихи, предшествващи лаковото покритие. В тези часове децата се докосват и до християнските добродетели – добротата, взаимопомощта, толерантността и приятелството. С готовност и уважение те се запознават с нашата история, с нашата икона, която е продължение и обобщение на византийските иконописни традиции.

В основата на авторската програма в ателие „Иконопис“ се поставят учебното съдържание и Държавните образователни изисквания по *изобразително изкуство* в 5., 6. и 7. клас. Държавните образователни изисквания са основата, върху която учебното съдържание се интерпретира от учителя и се подчинява на определен творчески замисъл.

Авторската програма за часовете в ателие „Иконопис“

Таблица 1

№	Тема	Брой часове
1.	Историята и църквата	4
2.	Византия и канонът	4
3.	Основата	4
4.	Грундът	4
5.	Шлайфане на грунда. Копирките	6
6.	Пренасяне на копирките. Графия	4
7.	Позлатяването	4
8.	Основните тонове	6
9.	Детайлите	6
10.	Завършването. Лак	4
	Общ брой часове	46

Работна програма

ТЕМА 1

Таблица 2

Тема	Историята и църквата
Цели	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се изградят теоретични познания за историята на иконите и църквата. 2. Да се запознаят учениците с предстоящата им практическа дейност. 3. Да се съхранят традициите.
Задачи	<p>Знания –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да се осъществи връзка с религията и Средновековието. 2. Да се споделят свободно мнения, да се разказва, да се събират материали. 3. Да се уверят учениците в значимостта на иконите и практическата им работа. <p>Умения –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да се скицират свети образи, по памет и по събраните материали. 2. Да се обособи група (ателие) за работа.
Методи	Разказ, описание, анализ, онагледяване, демонстрация, конферанс
Материали	Снимки, картички, репродукции, всякакви видове образци, икони, книги, молив, гума, лист...
Брой часове	4
Ключови думи	Икона, църква, религия, история.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна организация. Подреждане на интериора. Събиране на необходимите материали, книги, периодика, снимки, картички и т.н. Поставяне на учениците на предварителната задача. *Уводна част.* Могат да се разкажат легендите за св. Убрус и за първия художник св. Лука. Поставят се въпроси, свързани с иконите, тяхното място в църквата и религията въобще. Установяват се познавателните потребности на децата относно предстоящата им съвместна работа. *Основна част.* Онагледяване на разказите, описания, анализ и разглеждане на донесените материали. Избор на икона, която ще създава всеки от участниците в ателието. Учителят насочва към сложността на изображенията според възрастта и възможностите на учениците, към портретни изображения или към по-сложни сцени. Всички заедно анализират едно изображение, например – Богородица с младенца или Христос Пантократор. В оставащото време на лист с молив се прави скица на сцена или образ, общ за всички. Насочва се към точната и свободна линия, към композицията, детайлите и състоянието на образите. Учителят прави демонстрация на дъската на образ или интересен детайл. *Заключителна част.* Подчертава се значимостта на нашата дейност, удоволствието да сме заедно и да съхраним традиционните техники на иконите. Рисунките се разглеждат и се изтъкват постиженията.

ТЕМА 2

Таблица 3

Тема	Византия и канонът
Цели	1. Да се запознаят учениците с иконописното наследство на България, Византия и други православни народи. Да се запознаят с църковния канон, с разположението на стенописите в църковното пространство и мястото на иконите върху иконостаса.
Задачи	Знания – 1. Да се запознаят с българските манастири, с художниците иконописци на Византия и България. Умения – 1. Свободно да се беседва, да се обсъжда, да се правят опити за разграничаване на майстори, школи, символи и т.н. 2. Да се опишат основните цветове, движения, дрехи, предмети, надписи... По памет да изобразят църковен интериор или манастирска архитектура.
Методи	Разказ, описание, беседа, онагледяване, демонстрация, конферанс
Материали	Албуми, исторически книги, снимки, брошури, туш и перо, флумастери, акварел, лист...
Брой часове	4
Ключови думи	Византия, стенопис, манастир, канон, символ

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Събиране и подреждане на необходимите материали. Поставяне на предварителна задача – издирване на материали, посещение на библиотека, търсене в интернет и т.н. Учениците, които търсят и събират материалите, се разделят на групи. *Уводна част.* Групите разказват и показват материалите. Обсъждат се. *Основна част.* Учителят задава въпроси. Разказва за Византия – кратко и увлекателно. За Възраждането и художествените школи, за значимите художници. За канона – техники, символи, цветове, движения... Описваме заедно – архитектура, интериори, произведения, техники, символи и зографи. Беседата е в основата на тези часове. Демонстрацията е възможна на дъската или на отделни листове. След обсъжданията учениците рисуват по памет – църковна, манастирска архитектура или интериор. *Заклучителна част.* Разглеждат се направените рисунки. На конферанса се обсъждат композицията, цветът, линията, настроението.

ТЕМА 3

Таблица 4

Тема	Основата
Цели	1. Да се подготви основата за рисуване на икона чрез традиционните техники и материали.
Задачи	Знания – 1. Да се запознаят учениците с различните видове дървесина и дъската като основа в живописата. Умения – 1. Да се съобразяват с условията на работа. 2. Да се придобият умения за работа – <ul style="list-style-type: none"> • да се накисне туткалът до набъбване; • да се разтвори на водна баня; • да се получи гъст, концентриран разтвор; • да се залепи платното.
Методи	Описание, онагледяване, демонстрация
Материали	Котлон, дъски, шкурки, туткал, ленено или памучно платно, ножица, голяма четка, съд за водна баня
Брой часове	4
Ключови думи	Дъската като основа, туткал, водна баня, платно, шкурка.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Закупуване на дъски – борова дървесина, размер А4; туткал – 50 г. За платно използваме памучно хасе. Туткалът е накиснат предварително. *Уводна част.* Започваме с разкази за основата на иконите.

Споменава се и за видовете дървесина. Големите дъски са били с кушаци и други видове приспособления за свързване на отделните части в едно. *Основна част.* Набъбналият туткал се слага на водна баня. Всеки пипва и разглежда парченце туткал. Обяснява се как се прави това лепило. Разяснява се значението на платното за иконата. За платно са се използвали ленени, памучни тъкани, марля. След пълното разтваряне на лепилото ръкавите се запретват и учителят демонстрира как се залепва платно. Децата с интерес подхождат към тази задача. С един пръст или с двете ръце посягат към топлия грунд. *Заключителна част.* Конферанс – всички платна са добре залепени. Изчакваме до следващия път да отстраним с макетно ножче ненужните ленти от платното. Обобщаваме – дъските; платното; туткалът; последователността, терминологията и техниката на безопасност с електроуреди.

ТЕМА 4

Таблица 5

Тема	Грундът
Цели	1. Да се придобият нови знания за старите иконописни ателиета и техните майстори. 2. Да се запознаят с материали, използвани в иконописа.
Задачи	Умения – 1. Да се формират умения за грундиране – <ul style="list-style-type: none"> • разреждане на туткала; • стопляне на водна баня; • приготвяне на винервайс и креда; • разбъркване и стопляне; • полагане на първия слой върху залепеното платно; • изсъхване на слоя; • последователно нанасяне на още няколко слоя. 2. Да се научат да си подреждат и почистват работното място по време и след работа.
Методи	Разказ, обяснение, обсъждане, демонстрация
Материали	Котлон, дъски, туткал, голяма четка, съд за водна баня, винервайс, креда
Брой часове	4
Ключови думи	Грунд, винервайс, креда, туткал, водна баня, слоеве, нанасяне.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Подреждане на стаята. Излишното залепено платно е отстранено. Може да се стопли туткалът преди часа. *Уводна част.* Туткалът се разрежда. Обяснява се защо се използва по-ниска концентрация на разтвора за грунда. Демонстрациите са основен метод. Децата работят, но

е изключително важно да видят как са се извършвали подобни дейности в ателиетата на майсторите и как майсторът е ръководел чираците си. *Основна част.* Към стопления и разреден туткал се прибавят пълнителите – винервайс, креда или мъртъв гипс. С голяма четка всеки сам нанася първия слой грунд. Той е рядък. Обяснява се защо трябва да се положи следващият слой след пълното изсъхване на предишния. Докато слоят съхне, си припомняме изученото дотук, термини и последователност. Полагаме следващия слой след изсъхване на предишния и изчакаме. През междучасията децата идват и проверяват дали са изсъхнали слоевете. Вниманието се насочва към движенията на четката, да не тече много грунд по ръбовете на дъската, да не се сгъстява прекалено. *Заключителна част.* Оглеждане на грундираните дъски, обсъждане на дебелината на грунда, как е бил положен и какво още може да се усъвършенства.

ТЕМА 5

Таблица 6

Тема	Шлайфане на грунда. Копирките
Цели	1. Да се придобият сръчности и умения за работа с шкурка. 2. Да се пресъздадат избраните образи на хартия.
Задачи	Знания – 1. Да се усвои безопасната работа с шкурка. 2. Да се изучи историята на копирката и видовете копки. Умения – 1. Да се изглажда грундът с груба и фина шкурка. 2. Да се създаде точна рисунка на желанния образ и да се работи с добре подострен молив.
Методи	Разказ, онагледяване, демонстрация, конферанс
Материали	Фина и груба шкурка, маска за лице, престилка, тънка хартия, молив, гума, образци.
Брой часове	6
Ключови думи	Шлайфане, шкурка, копка, паус.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Покриване на масите в стаята. Изваждане и подреждане на необходимите материали – видовете шкурка, маски, моливи, хартия, образци. *Уводна част.* Насочване към дейността, която ще се извърши. *Основна част.* Започва се работа с грубата шкурка. Шлайфа се по дължина или по ширина на дъската. Може и с въртеливи движения, леко, без голям натиск. Прахта не се издухва, а се изгупва настрани. След това се взима фина шкурка и със същата техника се доизглаждат грундираните дъски. След

шлайфането стаята се почиства и проветрява. Изваждат се образците, тънки листа и се започва работата по копирките. Онагледяването става с копирки на паус. Важно е децата да прерисуват свободно сцените и образите според своите възможности. Стремещт е към точна и вярна рисунка, съобразяване с образаца, композицията, пропорциите и интересните детайли. *Заключителна част.* Успехът и удовлетворението са налице. Участниците в това ателие безспорно са с качествата на графици, умеят да работят с молива и използват линията като пластично средство. Същевременно са различни в своите таланти – едни са по-експресивни, други са лирични, трети са строги и конкретни.

ТЕМА 6

Таблица 7

Тема	Пренасяне на копирките. Графия
Цели	1. Да се придобият умения, сръчности и търпение в процеса на работа. 2. Да се запознаят с разнообразните начини за прехвърляне на копирките върху дъските.
Задачи	Знания – 1. Да се изучат прехвърлянето на образите и начинът на очертаване от майсторите. Умения – 1. Да се пренесат копирките с индиго и да се повтори всяка линия. 2. Да се издълбаят очертанията с нещо остро, да се получи улейче, без да се нарушава останалата част от грунда.
Методи	Разказ, описание, онагледяване, демонстрация, консултиране
Материали	Индиго, копирки, тиксо, химикалка, острие.
Брой часове	4
Ключови думи	Индиго, пренасяне, графия.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Събрани са изписани химикалки за графията. *Уводна част.* Запознаване с начините на пренасяне на копирките. Разказва се и защо се прави графия. Това са очертания, които после ще служат да разграничим рисунката под основните тонове. *Основна част.* Децата се залавят за индигото и копирките. Залепват ги с тиксо към дъските за удобство. След пренасянето се взимат изписаните химикалки и с определен натиск се демонстрира как да се получи улейче върху очертанията. *Заключителна част.* Обобщава се наученото за копирките и тяхното пренасяне върху готовата основа. Обсъждат се и се сравняват, като се подреждат една до друга. Обобщаване и на графията.

ТЕМА 7

Таблица 8

Тема	Позлатяването
Цели	1. Да се запознаят учениците с материалите за позлатяване – от основата за златото до шеллака. 2. Да придобият известни сръчности в тази област.
Задачи	Знания – 1. Да се придобият познания за златото и иконите. Умения – 1. Да са уверени и спокойни. 2. Да си помагат в ателието, да работят с желание. 3. Да се положи равномерно основата за шлакметала. 4. Да се изчака пълното изсъхване и леко да се изшлайфа. 5. Да се нанесе миксионът. 6. Да се разреже шлакметалът на парчета. 7. Да се пренесат върху местата за позлатяване. 8. Да се приглади с памуче след изсъхване. 9. Да се положи шеллак.
Методи	Разказ, онагледяване, демонстрация, консултиране
Материали	C200, темпера, фина шкурка, миксион, шлакметал, ножче, памук, шеллак.
Брой часове	4
Ключови думи	Позлата, шлакметал, миксион, шеллак.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Разнообразяване на обстановката в стаята. Ще се позлатява само на едно място. Там ще се съберем за работа. Пригответ се материалите. Предварително всеки си разбърква кафява темпера с лепило.

Уводна част. Разговорът се насочва към позлатата. Обяснява се, че се прави основа за златните места, за да прозира топлият цвят на кафявото. Боята трябва да е смесена с лепило за по-голяма стабилност.

Основна част. Равномерно се нанася тази основа, преди всичко върху местата за ореоли и фон. След пълното изсъхване леко се минава с фина шкурка. С четка се нанася бързосъхнещ миксион. Изчаква се малко, разрязват се парчетата шлакметал. Всеки ученик сам, поотделно, работи под погледа на учителя. Шлакметалът се полага внимателно, изчаква се и се потупва с памуче. След изсъхване се приглажда добре и се отстраняват излишните парченца. Златото се покрива с шеллак.

Заклучителна част. Подреждат се позлатените вече икони и се обсъждат. Този етап е минал благополучно. Напомня се за светостта на изображенията и нашата дейност.

ТЕМА 8

Таблица 9

Тема	Основните тонове
Цели	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се запознаят учениците с нова живописна техника. 2. Да вникнат в начина на работа на зографите – декоративност, търсене на божественото, стремеж да не се забелязват четките, да няма свободни мазки. 3. Да познават материалите и технологията за приготвяне на боите.
Задачи	<p>Знания –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да си припомнят основните цветове в иконите. <p>Умения за работа с боите –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да се научат да полагат равномерно тоновете. 2. Да се разбъркват боите с лепило. 3. Да се използват подходящи четки и палитри. 4. Да се опитат да пресъздадат основните тонове възможно най-близо до образците. 5. Да се съобразяват с техниката – разбъркване, смесване и обогатяване на цветовете.
Методи	Разказ, описание, онагледяване, демонстрация, консултиране, съвети и обобщаване
Материали	Темперни бои, меки четки – големи и малки, палитра, С200
Брой часове	6
Ключови думи	Основен тон, богатство на цвета, живопис, декоративност, техника.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Поставя се задача да си припомнят канона – цветовете и дрехи в иконите. *Уводна част.* Разговор за цветовете в иконите – богатството на тоновете и начина на полагане. Какви са използваните материали от зографите и какво ние променяме в нашата работа. *Основна част.* Демонстрира се как се разбъркват боите, как се прибавя лепилото и защо го използваме. Започва се от лица, ръце, крака, т.е. телесните части. Прави се най-тъмният цвят, основният тон на лицето – охра, малко кафяво, зелено и бяло. Интересен е въпросът – защо има и зелено? Това е сянката, основата, така са мислели и старите майстори. Следващият момент – постепенно, цвят след цвят, цялата икона се запълва с основните тонове. Разбърканата боя трябва да не е нито много гъста, нито много рядка. *Заклучителна част.* След цялостното покриване на сцените и образите с основните тонове иконите се подреждат и се обсъждат. Обобщават се знанията до този момент. Учениците са се справили много добре в техническо отношение. Всичко необходимо се измива и подрежда. Готови сме за детайлите.

ТЕМА 9

Таблица 10

Тема	Детайлите
Цели	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се запознаят децата с детайлите и канона в българските икони. 2. Да се създаде интерес към начините на изобразяване на светите лица. 3. Чрез пресъздаването им да се съхранят нашите художествени традиции.
Задачи	<p>Знания –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да се вникне в живописното майсторство на зографите. <p>Умения –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да се проследят техническите особености в детайлите. 2. Да се справят учениците с техниката при работа с тънка четка – тупкане, размазване, размиване, велатури и работа на сухо. 3. Да се правят светлосенъчни преходи, контури, да не се трупая боя. 4. Да се търсят характерните особености и състоянието на светците.
Методи	Разказ, онагледяване, демонстрация, корекции, съвети и конферанс
Материали	Темперни бои, палитра, тънки четки
Брой часове	6
Ключови думи	Детайл, техника, в лицето – изсветляване, контур, движение на четката.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Предварително всяко дете може да направи анализ на своята икона, която рисува, и нейните детайли. *Уводна част.* Учениците споделят впечатленията си от детайлите в техните икони. *Основна част.* Боите са приготвени. Започва се от лицето. Два пъти се изсветляват (върху основния тон) челото, бузите, брадата, носът... Овладеват се техническите особености на работа с четката, потупкването с полусуха четка, лекото размазване там, където има светлосенъчни преходи. Контурите, всички очертания се правят с много тъмно кафяв. Прави се демонстрация – учителят рисува едното око от светия образ. Спира работата и изисква упражнение на отделен лист хартия. Любимо действие е поставянето на блясъка в очите, най-светлите места в лицето и стилизираните линии в косите. Продължава се с детайлите в дрехите. В гънките – изсветлявания, потъмнявания, контури. В сгради, архитектура, природа – очертания, светлосенки, акценти. Надписите се изписват накрая. Всичко внимателно се оглежда и се рисува бавно, без бързане. Накрая

се рисува със златна боя. Прибавят се детайли към дрехи, букви, декорации, скъпоценности. *Заклучителна част.* Обобщаваме всичко дотук. Иконите са почти готови. Обсъждаме и мислим какво още можем да направим. Какво ни е затруднило? Какво ни е удовлетворило?

ТЕМА 10

Таблица 11

Тема	Завършването. Лак
Цели	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се запознаят учениците с основните материали за лакиране и да се придобият умения за работа с тях. 2. Да се усъвършенства усетът за естетика и завършеност на творбата. 3. Да се убедят в значимостта на своята дейност.
Задачи	<p>Знания –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да се знае какъв трябва да е експозиционният вид на една икона. <p>Умения –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да се положи завършващият лак. 2. Да се покрие с байц гърбът на иконите. 3. Да се сложат кукичка за закачане и етикет на гърба с името на младия зограф и иконата му.
Методи	Разказ, онагледяване, демонстрация и конферанс
Материали	Матов лак, тъмен байц, четки, терпентин, кукички, чук
Брой часове	4
Ключови думи	Матов лак, гланцов лак, байц, експозиция, терпентин.

МЕТОДИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ

Предварителна подготовка. Закупуване на матов лак, тъмен байц и кукички за закачане. Предварителна задача: да се направят етикетите с помощта на преподавателя по *информационни технологии*. *Уводна част.* Запознаваме се с различни видове лакове, за какво служат и как са ги използвали зографите. Байцът като естетическо средство и вид защита за дървото. *Основна част.* Лакът се нанася с голяма четка. Четката се движи хоризонтално и после вертикално по иконата. Количеството лак не е нито минимално, нито пък се прекалява с него. Лакът е матов поради естетически съображения. Всяко дете лакира своята икона. Следва обмазване на дъската с байц – първо страничните дебелини и после гърбът. След изсъхването му се определя мястото на кукичките, по средата на горната дебелина на иконата. Леко се зачукват и се завиват в дървото. С двойно залепващо тиксо етикетите се поставят от-

зад в долния ъгъл. *Заклучителна част.* Удовлетворени и щастливи от общата си работа, правим равносметка на дейността си. Иконите са в завършен вид. Предстои им изложба.

Това е накратко представянето на авторската програма в ателие „Иконопис“ и процеса по създаване на икона. Резултатът е свързан с развитието на християнските ценности при обучението на децата.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Божков, А.* Българско изобразително изкуство. София, 1988.
2. *Дамянов, Б.* Методи в обучението по изобразително изкуство. София, 2004.
3. *Димчев, В.* Изобразително изкуство (методика). София, 1993.
4. *Карчева, З.* Византийски икони. София, 2006.
5. Педагогическото взаимодействие с децата в ателиетата по интереси в детската градина. Варна, ИК „Мая Христова“, 2000.
6. *Попов, А.* Извънкласна и извънучилищна дейност с учениците. Благоевград, 1994.
7. *Савчева, М.* Методически и технико-технологични проблеми при изписването на иконописно копие. – Образование и квалификация, 2003.
8. *Шаренков, А.* Старинни трактати. София, 1994.
9. *Шаренков, А.* Технология и техника на възрожденската икона. София, 1992.

INNOVATIVE MODEL – STUDIO “ICON PAINTING”

*Dimitra Bobanats,
Private Language School “Drita”, Sofia*

The report presents an innovative model for creating an icon and the whole complex process in which children are gradually introduced to the techniques and materials of the old masters. It suggests an original program to conduct classes in a workshop “Icon-painting”. The paper deals with ten consecutive theoretical and practical topics. The methodical organization of the author’s program is presented- from the theory and historical peculiarities of iconography to the process and the creation of an icon. There is emphasis on Christian values that make us better people. Creating an icon gives us love, wisdom and humility. It teaches us mutual respect and tolerance and gives us opportunity to be real friends.

ПОРТФОЛИОТО – СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ

*Дина Кирилова, Емил Терзийски,
Земеделска професионална гимназия „Климент Тимирязев“, гр. Сандански*

В доклада е представена системата за вътрешна квалификация в Земеделска професионална гимназия – гр. Сандански, основана на използването на иновационни технологии паралелно с традиционни квалификационни практики. В нея са включени различни дейности – открити уроци, планиране, разработване на програми, вътрешни правила, анализи и методически материали, вътрешноквалификационни семинари и практикуми. Сайтът на главния учител, достъпен на адрес <http://zpg-headteacher.comuf.com>, е електронното портфолио на системата за квалификация и методическа работа в гимназията, в която от 61 педагози 41 са старши учители. Всеки старши учител използва свое портфолио, за да планира собственото си развитие, да анализира постигнатото и да оцени работата си. В доклада се посочват бъдещите намерения за работа, като използване на уеб платформи за изготвяне на електронно портфолио на методическите обединения и учители, за сътрудничество между учител и ученик.

Ключови думи: квалификация, портфолио, компетентност, стандарти, кариерно развитие

ЗПГ „Климент Тимирязев“ в Севлиево е гимназия с 54-годишен опит, която с усилена работа и инициативност успя да изпъкне сред пълнообразието от професионални гимназии и да си изгради авторитет на училище, провеждащо иновативно професионално обучение. За да се постигне добро качество и ефективност на обучението, в гимназията ни е изградена система за вътрешна квалификация на учителя, която всяка година се актуализира и усъвършенства, така че да влияе за повишаване на качеството на преподаването, а от там и на успеваемостта на ученика. Нейното ефективно функциониране е от значение за личното професионално израстване на всеки учител и допринася тази професия да стане по-привлекателна.

Годините на прехода, многобройните реформи в образователната система и борбата за оцеляване по време на реален демографски срив бяха изместили малко вниманието на ръководството от проблемите на квалификацията. Методическите обединения съществуваха, планираха своята работа, всеки

учител определяше входното ниво на своите ученици в началото на учебната година. Вътрешна квалификация обаче, може да се каже, почти не се провеждаше. През последните 5 години само 3-ма учители от колектива са повишили своята педагогическа компетентност, защитавайки по-висока професионалноквалификационна степен (ПКС). Сега в гимназията работят 4-ма учители с втора ПКС, 1 с трета и 2-ма с четвърта.

С приемането на промените в Правилника за прилагане на Закона за народната просвета, регламентиращи кариерното развитие на учителите, през октомври 2009 година нещата коренно се промениха. През ноември 37 учители и 2-ма възпитатели подадоха заявления и промениха своя статут, като заеха длъжности „старши учител“ и „старши възпитател“. Проведеният конкурс за главен учител бе предпоставка да се постави начало на по-активна вътрешна квалификация на учителите. По предложение на директора на гимназията в квалификационната програма бе заложено педагогическо изследване на тема „Интерактивни методи на преподаване“.

Самото изследване премина през няколко етапа. Първият, провеждане на практикум, организиран от главния учител, припомни интерактивните методи и кои от тях могат да бъдат приложени в нашата среда. След това всеки старши учител изнесе открит урок. Урокът бе обсъден от научна, дидактико-методична и психологична гледна точка в съответното методическо обединение. През учебната 2009/2010 година в колектива ни бяха проведени 34 открити урока. От тях 26 бяха архивирани и по този начин се постави началото за създаване на *банка от методически разработки на уроци*.

Проведени уроци по направления

Методическо обединение	Проведени открити уроци	Изготвени методически материали
Български език и литература	2	2
Чужди езици	4	3
Математика, информатика и ИТ	6	3
Природни науки	2	2
Гражданско образование	2	2
Физическо възпитание и спорт	2	2
Аграрни науки	4	4
Икономически науки	3	2
Храни и напитки	2	2
Инженерни науки	2	1
Учебно-лабораторна практика	5	3
Общо уроци	34	26

Част от проведените открити уроци в началото на учебната 2010/2011 година получиха публичност, като бяха публикувани в сайта на главния учител. Новоизграденият сайт се превърна в място, където се поместват уроци, планове, отчети и други материали, свързани с усъвършенстване на педагогическия труд. Той е *електронното портфолио* на квалификационната и методическата работа в гимназията. Сайтът предлага връзки с други интернет страници, представящи учебни ресурси.

Като начало в него бяха поместени следните уроци.

- Обобщаващ урок на тема „Търговски дизайн и аранжиране” в 12. клас, професия „Озеленител”, специалност „Цветарство”, изнесен от старши учител Людмила Каратанчева пред учители от Литва, Полша, Гърция, Турция и Италия, участници в проект „Моето училище е моят дом”. За реализацията на урока е използвана ролева игра „Ученици обучават ученици”, като обучаваните са учениците от страните гости. В урока се използва английски език.
- Урок на тема „Създаване на анимирани изображения”, изнесен от Дина Кирилова. Темата е от модул „Компютърна презентация” и подпомага за разработката на качествени проекти в последния модул „Интегриране на дейности” от ОЗП – ИТ, 10. клас.
- Урок за затвърдяване на знанията и изграждане на нови умения по „Счетоводство на предприятието” на тема „Отчитане на финансовите средства”, професия „Икономист-мениджър”, 11. клас, изнесен от старши учител Даниела Коюмджиева. Урокът е проведен с използването на интерактивния метод „Делова игра“. Самата игра се нарича „Парите в акция“ и дава възможност на учениците да попаднат в среда, близка до реалната.

След приключване на изследването бяха направени следните изводи.

1. Броят на проведените уроци не винаги е гаранция за качеството им.
2. Една част от учителите се затрудняват при изготвянето на план-конспект за урока и нямат навика да архивират своя педагогически опит.
3. В педагогическия контрол да намери място наблюдение на предва-рителната работа на учителя за урока.

Изхождайки от този опит, през новата учебна година всяко методическо обединение подготви по един урок и го сподели с останалите. Така се създаде възможност в подготвителната работа на урока да се включат членовете на цялото обединение. Бяха създадени условия всички учители да опреснят знанията си как по-добре да планират своя урок. Получи се интересен резултат – в споделения класно-урочен опит освен интерактивните методи се показаха и връзките между отделните предмети. Изгради се една добра сис-

тема за споделяне на методи и технологии за преподаване, в която всеки учител може да работи за своето професионално усъвършенстване и да развива преподавателските си компетентности. Споделянето на всичко това заедно с различните начини за организиране на активно учене, с опита, получен при осъществяването на международно сътрудничество в методическите обединения, и тяхното прилагане в извънкласните форми на работа, които са много на брой в нашата гимназия, доведоха до следните добри резултати.

Броят на учениците, участвали в общинския кръг на олимпиадите по общообразователните предмети през учебната 2010/2011 година, е намалял в сравнение с предходната година, но за сметка на това се е увеличил броят на класираните за областен кръг. Броят на участниците в различни състезания – регионални, национални и други, се е увеличил в сравнение с предишната учебна година. Призовете, които нашите ученици завоюваха, са много. По време на Националната панорама на професионалното образование тази година наши ученици се класираха на първо място за най-добра бизнес идея и на трето за аранжиране на цветя. На националното състезание „Млад фермер” в направление „Механизация на селското стопанство” също получихме златен медал. Спечелени бяха първи места в състезанието „Рекламата продава”, в националния конкурс „За хляба наш”. Всичко това е в резултат на професионалните умения и компетентности на учителите, техни ръководители. Златните медали, получени в тези състезания, са гордост и за ученика, и за неговия учител, а това, че някои от участниците имат вече студентски книжки, е гарант за тяхната бъдеща реализация и доказателство за ефекта от подобни форуми.

През учебната 2010/2011 година бяха проведени 4 вътрешнообразователни практикума по различни теми:

- Възможностите на информационните технологии при диагностициране на постиженията на учениците чрез стандартизирани дидактически тестове;
- Разработване и управление на образователни проекти в класната стая – интерактивен метод на обучение;
- Умения за учене или как да ги развием сега;
- Проектът – средство за осъществяване на междупредметните връзки.

Те също станаха една реална предпоставка за повишаване на професионалната компетентност на учителя и постигане на по-добри резултати в образователно-възпитателния процес.

Участието на 39 учители от педагогическия ни колектив в обучителен семинар през ноември 2010 г. в НИОДУ – Баня, на тема „Взаимодействието семейство – училище, насочено към оптимизиране на общообразователно-възпитателния процес” до голяма степен подпомогна работата на новосформираното методическо обединение на класните ръководители. Интересна проява в този аспект бе провеждането на две вечери дискусии с родители в училищния стол. Проявата е добра практика, проучена и пренесена от партньорското училище от Леоварден, Холандия, с което имаме партньорски взаимоотношения повече от пет години. Така ние успяхме да създадем поле за изява на учениците, изучаващи професии „Готвач” и „Сервитьор”, и заедно с това в неформално общуване с родители да коментираме и обсъждаме про-

блеми за мотивацията на ученика и въпроси, свързани с издръжката на училището.

През последните две учебни години 73 ученици и 26 учители участваха в дейности извън страната ни по програми „Коменски” и „Леонардо да Винчи”. Работата ни по проекти – „Моето училище е моят дом“, получил сертификат за качествено изпълнение, „Моята професия – моят мост към света“ и „Границите и как да ги преодолеем“ – ни даде възможност да приложим различни методи от други страни в нашата педагогическа работа. Например:

- начин за организиране на чуждоезиково обучение, в което разделянето на класа на групи е на базата на постигнат успех и след определен период от време ученикът има възможност да смени групата си;
- начини за организиране на местни инициативи за протест, свързани с екологията;
- начини за естетизиране на учебната среда;
- начини за развиване на потенциала на ученика;
- взаимодействие между учител, ученик и родител;
- техники за борба с агресията;
- опит в организиране и провеждане на професионалното обучение и т.н.

Желание за международно сътрудничество има и през тази година колективът ни разработи няколко проекта по програми „Коменски”, „Леонардо да Винчи” и ACES по теми, които неминуемо ще подобрят професионалните, математическите и гражданските компетентности и ще направят ученето и преподаването по-забавно и ефективно.

Като отчитаме това, че учителят в една професионална гимназия се нуждае не само от общи умения за преподаване и теоретични познания, но също така и от специфични, свързани с професионалното образование, и това, че системата за вътрешна квалификация и методическа дейност трябва да работи така, че да осъществява по-добро интегриране между общообразователните и професионалните учебни дисциплини, през учебната 2010/2011 година *всеки старши учител разработи портфолио*. То е неговата „витрина“. В процеса на разработването му всеки учител се опита да определи бъдещите си цели за развитие, да идентифицира уменията на учениците си. Самооценката се превърна в ключов фактор за усъвършенстване. Всеки създаде или допълни своята собствена банка от задания, тестове и други помощни материали, необходими за преподавателската му дейност. Освен като доказателство за работата на учителя тази колекция от материали може да служи за илюстриране на неговата философия на преподаване и учене. Портфолиото може да бъде използвано за атестация и за споделяне на опит с членовете на колектива, също – за диагностика на пригодност и да насочва ръководството какви мерки

да използва за стимулиране на силните страни, както и за преодоляване на слабите страни в педагогическата работа.

Изготвянето на портфолио и използването му в системата за квалификация в гимназията помогна за по-добро интегриране на технологиите в обучението. Учителят бе предизвикан да интегрира, а ученикът – да развива технологични умения в ученето. Но ефектът от това ще бъде по-голям, ако всеки член на колектива разработи свое портфолио. Нашите намерения са през настоящата 2011/2012 учебна година усилията да бъдат насочени към това, като използваме новите технологии. Така работата на учителя ще стане по-креативна, неговата професионална компетентност ще се разширява, той ще въздейства на своите ученици, мотивирайки ги за активно учене през целия живот.

Една система за вътрешна квалификация трябва да се развива и усъвършенства, тя трябва пълно да отговаря на стратегията за развитие на училището. Необходимо е да работи за преодоляване на остарелия модел учителите да работят като отделни, изолирани единици. Ефективно работещата система за вътрешна квалификация, възможността да се споделят знания и опит ще съдействат учителят да се чувства част от екипа на училището и да носи отговорност не само за своя предмет и клас, но и за училището като цяло. За това ние смятаме да продължим работата си в тази насока.

Първо, всяко методическо обединение ще разработи *електронно портфолио*. За целта ще бъде проведен вътрешноучилищен практикум, в който определени учители ще бъдат обучени да използват уеб платформа (например Google) **за обмен на информация, споделяне на файлове, разработка на сайтове, собствени блогове**. *Второ*, ще се опитаме да използваме потенциала на уикипедагогиката и чрез нея да усъвършенстваме педагогическото общуване между ученик, учител и родител, да разширим възможностите на класната стая, като практикуваме електронно обучение. Така ще превърнем училището ни в едно по-привлекателно място, където, съчетавайки умело стари и известни прийоми с нововъведения и иновации, ще се усъвършенстваме и ще се справим по-успешно с новите предизвикателства. Учителят, интелигентен, устойчив и приобщаващ, с професионални умения, ще изпълни своето призвание, ще бъде ключов двигател по пътя на ученика към работното място.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балкански, П., М. Шехова, Д. Джиголова. Интерактивни методи на обучение и управление. София, 2010.
2. Иванова, М. Добрите практики при разработване и внедряване на еПортфолио <http://cio.bg/2083_dobrite_praktiki_pri_razrobotvane_i_vnedryavane_na_eportfolio>
3. Стефанова, М. Учителското портфолио – иновационна техника за диференцирано оценяване на качеството на учителската дейност. – Управление на средното образование, 2006.
4. Barrett, H. E-Portfolios for Learning <<http://blog.helenbarrett.org/http://blog.helenbarrett.org/>>
5. Portfolio Process in Vocational Education <<http://www.srep.ro/e-portofolio/engleza/index.html>>
Teaching Portfolio <http://school.mech.uwa.edu.au/~nscott/NWS_Teaching.html>
<<http://sunconference.utep.edu/CETaL/resources/portfolios/intro.htm>>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_portfolio>

THE PORTFOLIO – MEANS FOR IMPROVEMENT TEACHER’S PROFESSIONAL COMPETENCE

*Dina Kirilova, Emil Terzijski,
Agricultural Professional High School “Kliment Timiriazev”, town of Sandanski*

In the report the system of internal training applied in the Agricultural Professional High School, Sandanski. It is based on the use of innovative technologies alongside with the traditional training practices. The system includes different activities, such as open lessons, planning, program development, internal rules system setup, analyses, and methodical materials, internal qualification seminars and practicum. The head teacher’s website is accessible on <http://zpg-headteacher.comuf.com>. This is an on-line portfolio of the qualification system and methodical work at the High school where 41 out of the total of 61 teachers are senior teachers. Each senior teacher uses his/her own portfolio to plan his/her personal development, and to analyze what has already been achieved and to self-asses his/her own work. The report points out the future work intentions, such as using Web platforms to build-up a virtual portfolio of the methodical unions and of the teachers and for cooperation between the teacher and the student.

Key words: training, portfolio, competence, standards, career development

ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА ДЕТСКИЯ УЧИТЕЛ ВЪВ ВКЛЮЧВАЩОТО ОБУЧЕНИЕ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

гл. ас. д-р Евгения Тополска,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

В доклада е представен кратък анализ на различни модели за професионално-педагогическа компетентност на учителя. Предложен е операционализиран модел на професионалната компетентност на детския учител във включването на деца със специални образователни потребности в масова детска градина. В този контекст са описани различни умения и информираност относно нормативната база, осигуряването на предварителна подготовка на деца и родители, изграждането на подкрепяща среда и приложението на развиващи педагогически технологии.

Ключови думи: *професионална компетентност, включващо обучение, деца със специални образователни потребности, предучилищно възпитание и подготовка*

В педагогическата литература са познати различни модели за професионално-педагогическа компетентност на учителя. При теоретичния структурен модел авторите посочват видове компетентности, които учителят трябва да притежава – **предметно-методологическа, психолого-педагогическа, комуникативна**, компетентност в областта на валеологията и образователния процес, компетентност в областта на управлението на системата „учител – ученик“ [1]. Други автори (Ф. Перенуд) предлагат частично операционализиран модел, в който описват различни организационни, мениджърски и комуникативни умения, умения за работа в екип, за използване на новите информационни и комуникационни технологии и мотивация за професионално развитие, необходими на учителя.

Според Я. Тоцева професионално-педагогическата компетентност се формира като продукт от подготовката в учителски специалности в университетите и в педагогическите колежи. Студентите, бъдещи учители, се подготвят в три посоки – общонаучна (в областта на науката, която ще преподават), психолого-педагогическа и методическа. Студентите, бъдещи детски и начални учители, предвид спецификата на учебното съдържание, предвидено за усвояване в тези етапи от детското развитие, получават по-широка базисна общонаучна подготовка (психолого-педагогическа и методическа). В рамките

на психолого-педагогическата подготовка се усъвършенства тяхната комуникативна компетентност, като се обогатява с познания и опит в областта на психолого-педагогическото общуване, педагогическата комуникация, педагогическата реторика и др. Това става чрез изучаването на отделни учебни предмети като задължителни или избираеми, тренинги и практическа работа в реална класна стая [8].

Професионалната компетентност на детския учител е регламентирана от действащите нормативни документи в областта на общото и предучилищното възпитание и подготовка. Утвърждаването на нови стратегии в образователната политика поставя учителите пред необходимостта да владеят нов вид компетентности. Така например през последните години все повече се акцентира върху равния достъп до образование на всички деца – деца от различен етнос, деца с психо-физически отклонения в развитието и др. Редица международни документи наложиха промени в образователната политика у нас. Със законови и подзаконови нормативни актове се въведе възпитание и обучение на деца със специални образователни потребности в условия на общообразователен вид учебно заведение. Началото на тези промени в образованието у нас е поставено през 2002 г. с изменение в Закона за народната просвета и Правилника за неговото приложение; Наредба № 6 на МОН, която беше актуализирана през 2009 г. Става дума за период, който е по-малко от 10 години. През този период педагогическо образование са получили част от действащите учители. По-голяма част от учителите са завършили своето образование преди въвеждане на интегрирано/включващо образование на деца със специални образователни потребности. Този факт създава сериозен проблем относно професионалната компетентност на значителен брой от детските учители (разбира се, проблемът засяга и всички други учители).

Първоначално образованието на деца със специални образователни потребности в условия на общообразователен вид учебно заведение се създаде като интегрирано, т.е. предназначено е за деца с психо-физически отклонения, но е създадено според стандартите и условията на здравите хора [5]. При интегрираното образование учителите работят по индивидуална програма, която позволява децата със специални образователни потребности да се „приспособят” към условията на общообразователното учебно заведение. Тенденциите в световната политика налагат постепенно преминаване към включващо образование, т.е. общообразователното учебно заведение да осигури такива условия, които да съответстват на потребностите на всяко дете. Независимо от това дълго време понятията *интегрирано образование* и *включващо образование* се използват като синоними не само в педагогическата литература. В Националния план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в системата на народната просвета е посочено, че „понятието *интегрирано обучение* включва и смисъла, вложен в понятието *включващо обучение*”.

Представените факти подчертават необходимостта от уточняване на професионалната компетентност на детския учител за включване на деца със специални образователни потребности в условия на масова детска градина. Нашият анализ показва, че за успешно функциониране на интегрирано (а в бъдеще и включващо) **образование на деца със специални образователни потребности** професионалната компетентност на детския учител включва информираност и умения относно:

1. Нормативната база, която регламентира интегрираното/включващото образование на деца със специални образователни потребности

Нормативната база посочва условията и механизма на функциониране на интегрираното/включващото образование. В изменение и допълнение към *Закона за народната просвета* от 2002 г. се посочва, че детските градини са задължени да приемат деца със специални образователни потребности. Приемането на тези деца в специални учебни заведения става само след изчерпване на всички възможности за възпитание в държавни и общински детски градини и обслужващи звена при писмено изразено желание на родителите или настойниците. Обучението и възпитанието на децата със специални образователни потребности в детски градини се осъществява съгласно Държавните образователни изисквания за предучилищно възпитание и подготовка и Държавните образователни изисквания за обучение на деца със специални образователни потребности. В *Правилника за прилагане на Закона за народната просвета* се уточнява, че в една група се приемат до две деца със специални образователни потребности, като тези групи се формират с минимален общ брой деца. Със заповед на директора на детската градина се създава екип, който извършва оценка на образователните потребности, проследява динамиката в развитието на децата със специални образователни потребности и съставя индивидуални програми за тяхното обучение и развитие.

С *Наредба № 5 на Министерството на образованието и науката* от 2002 г. се въвежда длъжността „ресурсен учител” в специално училище, в специална детска градина и в ресурсни центрове за подпомагане на интегрираното обучение и възпитание на деца и ученици със специални образователни потребности. Регламентира се работно място за длъжността „ресурсен учител” да се открива за не по-малко от пет деца със специални образователни потребности. В случаите, когато броят на децата е по-малък от пет, работното място за длъжността „ресурсен учител” се открива за няколко учебни заведения, в които се провежда интегрирано обучение.

През 2002 г. с *Наредба № 6 на Министерството на образованието и науката* се определят държавните образователни изисквания за обучението на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания. Тази наредба е актуализирана с *Наредба № 1 от 23.01.2009 г. на Минис-*

терството на образованието и науката. В наредбата се уточнява организацията на интегрираното обучение на децата със специални образователни потребности в общообразователни учебни заведения, като се регламентира осигуряване на подкрепяща среда и индивидуални образователни програми; комплексно педагогическо оценяване на децата и учениците със специални образователни потребности и координиране на дейността с ресурсните центрове за подпомагане на интегрирано обучение и възпитание на деца и ученици със специални образователни потребности.

Създаден е *Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в системата на народната просвета* за периода от 01.01.2004 до 01.01.2007 г. и той се актуализира в края на всяка учебна година.

Приета е *Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка за периода 2006–2015 г.* В нея е отделено специално място на интеграцията на деца със специални образователни потребности. Основните цели, заложи в програмата, са: равен достъп до образование и качествено образование. Под „равен достъп до образование” се разбира осигуряване на достъп на всички деца до съизмеримо по качество образование. За децата, които нямат равен старт (деца, недостатъчно добре владеещи български език, деца със специални образователни потребности и др.), се посочва необходимостта от специални грижи с оглед на тяхното пълноценно включване в образователния процес. За постигане на „качествено образование” се посочва „непрекъснато изграждане на знания и умения с оглед на максимално развитие на потенциала на всяко дете и възможност за пълноценна социална реализация”. Двете основни цели са разгледани в тяхната взаимовръзка: равният достъп означава качествено образование, а качествено образование разкрива пълния си потенциал само ако до него има достъп всяко дете. В Националната програма е подчертана необходимостта от мерки за създаване на подкрепяща среда за интегрираното обучение и обучение на педагогическите кадри за работа с децата със специални образователни потребности.

През 2008 г. е приета *Национална стратегия за детето.* Националната стратегия за детето (2008–2018 г.) определя приоритетните направления и действия за подобряване на благосъстоянието на децата в България. Стратегията е приета в изпълнение на чл. 1, ал. 3 от Закона за закрила на детето и се базира на основните принципи, залегнали в Конвенцията за правата на детето на Организацията на обединените нации. Сред оперативните цели е отбелязано „Осигуряване на равен достъп до качествена предучилищна подготовка и училищно образование на всички деца”. Националната стратегия предвижда мерки, свързани с продължаване на политиката за включващо обучение на децата със специални образователни потребности, а именно:

- Създаване на нов модел за оценяване и насочване на децата със специални образователни потребности към системата на общото образование.
- Провеждане на информационни кампании за изграждане на положителни нагласи към включващото обучение в различни общности – учители, ученици, деца и родители.
- Създаване на подкрепяща среда за обучение и възпитание на децата със специални образователни потребности в общообразователните училища и детски градини.
- Повишаване на квалификацията и преквалификацията на педагогическите кадри за работа с деца със специални образователни потребности.
- Ресурсно осигуряване на общообразователните училища за работа с деца със специални образователни потребности.
- Оптимизиране на системата на специалните училища.

Посочените нормативни документи са основната част от нормативната база, която регламентира функционирането на образователния процес за децата със специални образователни потребности в условия на общообразователен вид учебно заведение. Информираността по отношение на тези нормативни документи е задължителна част от професионалната компетентност на детския учител.

2. Осигуряване на предварителна подготовка на деца и родители

Успешното включване на деца със специални образователни потребности в условия на общообразователен вид детска градина е немислимо без предварителна подготовка на децата в групата. Появата на различно дете в групата може да предизвика нежелани реакции от страна на другите деца. Детският учител е необходимо да подготви децата от групата с подходящи педагогически средства – разговори, художествена литература и др.

За съжаление понякога родителите на децата в норма реагират отрицателно при включване на дете със специални образователни потребности в групата. Особено негативно е отношението, когато в поведението на включеното дете има чести агресивни прояви. В този случай детският учител трябва да използва подходящи форми на работа с родителите.

От предварителна подготовка се нуждаят родители на деца със специални образователни потребности, които не приемат истината за своето дете и отказват да подадат молба за комплексно педагогическо оценяване пред РИО. В този случай са препоръчителни разговори относно сензитивния характер на предучилищната възраст и значението на ранното откриване и подкрепа за специалните образователни потребности. Подходящи са срещи и разговори с други родители на деца със специални образователни потребности, които да споделят своя опит.

3. Изграждане на подкрепяща среда

Осигуряването на подкрепяща среда включва изграждане на достъпна архитектурна среда в детската градина, където се възпитават и обучават деца със специални образователни потребности. В зависимост от вида на психо-физическите отклонения децата със специални образователни потребности се нуждаят от различни промени на традиционната среда. Например присъствието на деца с нарушено зрение изисква подобряване на осветлението в сградата, обезопасяване на стълбищата и летящите врати, различно оцветяване на пода и стените, за да се улесни ориентацията. Децата с нарушен слух имат нужда от среда, която да им дава добри възможности за визуална комуникация. За деца със соматични нарушения са необходими условия за удобно и лесно придвижване. Най-удобно за тези деца е да бъдат ситуирани на първия етаж в сградата на детската градина. За някои категории деца (например ранен детски аутизъм) е необходим кът за релаксиране, където при подходящи меки мебели и с помощта на меки играчки детето да бъде успокоено при нужда.

Водеща дейност в предучилищна възраст е игровата. Играта има огромно значение за включване на деца със специални образователни потребности в условия на масова детска градина. Участието на тези деца в подходящо подбрани игри им дава възможност да се чувстват като другите в групата. От друга страна, игрите позволяват децата в норма да усетят реалните възможности на децата със специални образователни потребности. Професионалната компетентност на детския учител включва познаване на *различни видове игри*, подходящи за включване на деца със специални образователни потребности в масова детска градина: зрителни игри, слухови игри, игри за равновесие, игри за осезание, игри за развитие на вкусови усещания, игри с аромати и т.н.

Водеща роля при изграждане на средата има *подборът на играчките*. Когато става дума за включване на деца със специални образователни потребности, се има предвид осигуряване на терапевтични играчки. Терапевтичните играчки са съобразени с интересите и възможностите на конкретното дете със специални образователни потребности и стимулират развитието му. При липса на средства за закупуване на такива се организират творчески работилници, в които екип от различни специалисти и родители изработват от подръчни материали играчки, които са съобразени с конкретните потребности на детето.

Подкрепящата среда няма само материални измерения. Тя включва още *осигуряване на непрекъсната психолого-педагогическа подкрепа от екип специалисти (ресурсен учител, психолог, логопед и др.)*. **Професионалната компетентност** на детския учител изисква умения за работа в екип, координиране на педагогическата работа с дейността на другите специалисти от екипа. Положителните промени в развитието на детето със специални образователни потребности се изграждат бавно и трудно, затова особено важно е системно и целенасочено да се допълват педагогическата и терапевтичната дейност. Част

от дейността на екипа е конструиране на индивидуална програма за обучение и развитие на детето със специални образователни потребности.

Професионалната компетентност на детския учител съдържа *информираност относно структурата на индивидуалната програма за обучение и развитие*. Детският учител изработва тази част от индивидуалната програма, която се отнася до оценяване на представи, умения и отношения на детето по образователни направления в ДООИ, определяне на потенциални способности и потребности на детето и уточняване на цели и задачи за обучение и развитие.

4. Приложение на развиващи педагогически технологии

Детският учител е квалифициран за възпитание и обучение на деца от предучилищна възраст в норма. При наличие на психо-физическо отклонение традиционните педагогически технологии, създадени за работа при деца в норма, не винаги са подходящи за дете със специални образователни потребности, което се обучава и възпитава в масова детска градина. В зависимост от вида и степента на нарушението в някои случаи се редуцира учебното съдържание и се адаптира педагогическата технология, а в други случаи може да е достатъчно само адаптиране на педагогическите средства, съобразно със съхранените анализатори.

В специализираната литература се определя като *развиваща педагогическа технология* тази технология, която е насочена към преодоляване на установени дефицити чрез стимулиране на съхранените функции. Детският учител не е квалифициран за организиране на терапевтична дейност. Той участва в екипната дейност чрез осигуряване на педагогическа подкрепа за детето със специални образователни потребности.

Нашият опит в конструиране на развиващи педагогически технологии е насочен към превантивна дейност при деца с установени дефицити и към педагогическа подкрепа на речевото развитие на деца със специални образователни потребности. В книгата „Превенция на трудностите в ограмотвяването (теоретични и практически аспекти)” представяме психолого-педагогически техники за изследване на познавателната дейност и графомоторната активност, които позволяват да се установят налични дефицити, изясняваме спецификата и етапите в превенцията на трудностите в ограмотвяването. Представената примерна развиваща педагогическа технология е вариативна и се прилага, съобразно с установените дефицити.

В книгата „Речево развитие в условия на интегрирано обучение” изясняваме спецификата на педагогическата подкрепа на речевото развитие на различни категории деца със специални образователни потребности.

Представените характеристики са елементи от операционализиран модел на професионалната компетентност на детския учител за включване на деца със специални образователни потребности в условия на общообразова-

телна детска градина. Развитието на нормативната база, теорията и практиката на включващото образование ще допринесе за доразвиване и доуточняване на предложения модел.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Галеева, Н. Л.* Система компетенций как инструмент управления качеством образования <<http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-7.htm>>
2. *Караджова, К.* Функциониране на интегрираното обучение. – В: Осигуряване и оценяване качеството на обучение. София, 2005.
3. Наредба № 1 от 23 януари 2009 г. за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания.
4. Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в системата на народната просвета.
5. *Радулов, В.* Включващото и интегрираното обучение във и извън контекста на специалното образование. – Специална педагогика, 2004, № 3.
6. *Тополска, Е.* Превенция на трудностите в ограмотвяването (теоретични и практически аспекти). София, 2008.
7. *Тополска, Е.* Речево развитие в условия на интегрирано обучение. София, 2009.
8. *Тоцева, Я.* Професионално-педагогическа и интеркултурна комуникативна компетентност <http://ytotseva.blogspot.com/2009/06/blog-post_3353.html>

PROFESSIONAL COMPETENCES OF THE KINDERGARTEN TEACHER IN THE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

*Senior assistant Evgenia Topolska, PhD,
Sofia University "St. Kliment Ohridski" – Department for information and In-service
Teacher Training*

In the report a short analysis of different models for professional-pedagogical competences of the teacher is presented. An operationalized model of professional competence of kindergarten teacher in inclusion of children with special educational needs in the ordinary kindergartens is proposed. In this context different skills and informed state of the norms, ensuring preliminary preparation of children and parents, creation of supporting environment and implementation of developing pedagogical technologies are described.

Key words: professional competence, education with inclusion, children with special educational needs, pre-school education

РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ ФУНКЦИИ НА УЧИТЕЛИТЕ ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ

*Ивана Матина, Емилия Бонева,
СОУ „Отец Паисий”, Самоков*

В доклада са изложени и анализирани дейностите на специалиста по физическо възпитание и спорт във връзка с пълноценното развитие на младите хора и изграждането на съзнателно отношение към здравословния начин на живот. Акцентира се върху необходимите социални умения на съвременния учител по физическо възпитание и спорт: комуникативност, емпатия, самоконтрол; за изграждане на самоувереност и самочувствие у учениците; за решаване на конфликти; за работа и взаимодействие в група.

Ключови думи: *специални знания, социални умения*

Дейността на специалиста по физическо възпитание е свързана предимно с възпитанието на младежта. Въпросът за здравето и всеотдайното развитие на човешката личност вълнува не само отделния индивид, но и цялото общество.

Преките ръководители, родителите и децата характеризират учителите по физическо възпитание като влюбени и всеотдайно отдадени на професията си хора, Повечето от тях я свързват с личния си живот и с личностната си изява в обществото. Професията влияе и върху характера на учителите, прави ги точни, упорити, волеви, високателни, това е нервна професия, която „изстиска докрай”. Специалистите учители по физическо възпитание обичат и с желание упражняват професията си, имат изграден собствен стил на работа. Те са хора енергични, принципни, последователни и трудолюбиви, носители на здрав разум, с етични отношения помежду си и с изразен принос във възпитанието на младежта.

В режима на учебния ден учителят е зает непрекъснато. В почивните дни през учебната година той е ангажиран със спортносъстезателна дейност с повече от десет състезания средно на всеки учител през годината. Причината за повишената работоспособност и висока трудова активност се дължи на спецификата на труда на учителя по физическо възпитание. Основните средства – физическите упражнения, и естествените фактори му помагат да се възстановява ефективно. Основното задължение на учителя е реализация на учебно-възпитателната работа по физическо възпитание в рамките на предвидения хорариум за урочна и извънкласна дейност. Учебното съдържание, фор-

мите и изискванията са регламентирани в учебната документация на МОМН. Всички останали дейности са резултат и следствие на добре или недобре извършена работа, на качества, подготовка, професионално майсторство, висока научна организация на труда. Водещ елемент в учителската професия е учителят като личност, носител на определени ценности в професията, субект на учебно-възпитателния процес. Вторият елемент е ученикът, обект на педагогическия процес, който усвоява ценности с потенциална насоченост в бъдещето самият той да се превърне в субект на системата, носител и творец на системата.

Основните задължения на учителя са: да овладее основите на науката по съответния учебен предмет и да следи новостите в нея; да осъществява изпълнението на учебния план и на учебната програма; да осигурява съзнателно, задълбочено и трайно усвояване на знанията и уменията на учениците, максимално развитие на умствените и познавателните им способности; да формира у учениците патриотични чувства, трудови навици, естетически усет и високи нравствени добродетели; да изучава индивидуалните особености на учениците, техните потребности и интереси и да насочва правилното им развитие; да полага грижи за опазването на здравето и за правилното физическо и нервно-психическо развитие на учениците; да изготвя годишно разпределение на учебния материал; да извършва задълбочена предварителна научна и методическа подготовка на всеки урок, съобразена с особеностите на класа и учениците; системно да ползва в уроците активни методи на обучение, учебно-технически средства и други дидактически (включително нагледни) материали на основата на общите педагогически и специалните методически изисквания и указания; да насочва и контролира самоподготовката на учениците като продължение на класно-урочната работа; системно да провежда допълнителна работа с добрите и с изоставащите ученици; да оценява знанията и уменията на учениците; да повишава професионалната си квалификация; да участва в работата на учителския съвет, на методичното обединение, на предметната комисия; да води установената училищна документация на класа; да отговаря за състоянието на спортната база.

Без съмнение на съвременния учител по физическо възпитание са необходими не само специални знания, висока обща образованост и култура, но и практически социални умения като компонент на социалното му поведение и като белег за професионализъм.

Социалните умения, необходими за изграждането на социалната компетентност на съвременния учител по физическо възпитание, се определят от спецификите на неговата професионална дейност и от условията, в които тя се реализира.

Три са основните характеристики на тази дейност, които я отличават от другите области, предполагащи социални взаимодействия:

- висока степен на учителска доминация в отношенията;
- преимуществено място на работа в групи;
- повишена двигателна активност.

Социалните умения, значими за съвременния учител по физическо възпитание, са следните:

- умения за общуване;
- умения за емпатия;
- умения за самоконтрол;
- умения за решаване на конфликти;
- умения за работа и взаимодействие в група.

Уменията за общуване са основни, тъй като от тях зависят характерът и ефективността както на педагогическото общуване, така и на всички социални взаимодействия, осъществявани чрез обучението по физическо възпитание.

Уменията за емпатия винаги са имали съществена роля за установяване на успешни взаимоотношения в образователно-възпитателния процес по физическо възпитание. Те се изразяват в способността на учителя да се приобщава към емоционалния живот на другите, да реагира съпричастно на преживяванията им, да разбира техните психически състояния, дори да се живява в тях

Уменията за самоконтрол са част от социалните умения. Те определят възможностите на учителя да управлява собственото си поведение като публична личност. Изграждат се на базата на рефлексията и волевите действия. Уменията за самоконтрол в социалната дейност се развиват по-трудно и бавно, тъй като имат комплексен характер. Усъвършенстват се с натрупването на професионален опит.

Уменията за решаване на конфликти се основават на доброто познаване и владение на различни техники за въздействие в ситуация на остро сблъскване на противоположности. Известно е, че в урочната и извънкласната спортна дейност възникват множество конфликти и от различно естество. Независимо от техния вид и от участниците в тях те влияят отрицателно върху общия социален климат и върху душевния комфорт на отделната личност. Уменията за недопускане на конфликти и своевременното им отстраняване, когато вече са възникнали, са критерий за педагогическо майсторство на учителя по физическо възпитание.

Уменията за работа и взаимодействие в група са необходими от гледна точка на обстоятелството, че спортният педагог общува активно с цялата група (клас, отбор, родители). От първостепенна важност е съобразяването с груповата динамика: сплотеност, сътрудничество, неформални връзки, лидерски позиции.

В заключение правим следните изводи:

- Социалните умения като специфична социална стратегия се основават на доверието и сътрудничеството с учениците, родителите и цялата педагогическа общност. Формирането и развиването им е продължителен процес в системата на професионалната подготовка.
- Социалните умения са показател за професионализъм и професионална компетентност на съвременния учител по физическо възпитание. Колкото по-високо е нивото на ценностите, възможностите, качествата, знанията и опита на учителя, толкова по-високо се оценява и неговият труд. Колкото по-висока обществена стойност имат създадените от учителя стойности, толкова по-висок е престижът на неговата професия, по-желан, по-търсен, по-необходим е той за своите ученици, за обществото.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Матеева, Н.* Въвеждане в специалността на учителя по физическо възпитание. София, 1992.
2. *Русев, Р.* Теория на физическото възпитание. Благоевград, 2000.

SOCIAL FUNCTIONS OF THE TEACHERS IN PHYSICAL EDUCATION

*Ivana Matina, Emilia Boneva,
Secondary School "Otets Paisij", town of Samokov*

In the report are stated and analyzed the teacher of Physical Education and Sports activities in view of the complete development of the young people and in formation of right attitude to healthy way of life. Emphasis is given to the necessary social skills of the teacher of Physical Education and Sports: communicativeness, empathy, self-control, for the formation of self-confidence in the students, for conflict solving, for work and team interaction.

Key words: *special knowledge, social skills*

ВЛИЯНИЕТО НА СЪВРЕМЕННИТЕ КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ ВЪРХУ УЧЕНИЦИТЕ

Или как да се опитаме да намалим агресията

*Ивелина Христова, Антоанета Хинева, инж. Десислава Йорданова,
ГПЧЕ „Екзарх Йосиф“, Разград*

Установено е, че интернет, телевизията и останалите форми на електронно общуване се отразяват върху начина на мислене на подрастващите. Днешните ученици все по-активно присъстват в интернет пространството. Недостатъчното „живо“ общуване обаче освен всичко друго влияе на социалните умения. Канадският психолог Журард в продължение на 20 години провежда изследване, резултатите от което недвусмислено показват, че докосването от близък приятел, родител или партньор спира стресови механизми, и обратно – липсата на близкия жив контакт може да доведе до сериозни отклонения. Докладът разглежда влиянието на съвременните технологии върху учениците и варианти за неутрализиране на негативното въздействие.

Няма лоши деца, има лоши условия (Януш Корчак)

Интернет, телевизията и останалите форми на електронно общуване, както и наличието на социални фактори (дрога, алкохол, безразборни сексуални връзки и т.н.) се отразяват неминуемо върху начина на мислене на учениците.

Джордж Барна (американски социолог) твърди, че интернет, телевизията, радиото и вестниците не оказват толкова силно влияние върху едно 2–3-годишно дете, но върху 16-годишните имат много по-силно въздействие, отколкото самите родители. Те оказват влияние върху философията и начина на мислене на младия човек. Това е неоспорим факт. Интернет, телевизията и музиката могат да стимулират антисоциални прояви или да насочат децата към наркотици, насилие и дори самоубийство. Невероятните възможности на интернет, завладяващите игри, в които има смърт и убийства, текстовете на песните, разкриващи безнадеждност и депресия, или сексуалните сцени от екрана могат да диктуват поведението на цяло поколение.

Днешните ученици все по-активно присъстват в интернет пространството. Те го използват повече от своите родители и прекарват повече време

пред компютъра. Резултатите от анкетата, проведена с учениците, на които преподавам, сочат, че 23% от тях предпочитат в свободното си време да играят компютърни игри, а 19% да гледат телевизия. Това неминуемо се отразява зле на физическото им развитие. Продължителното седене и недостатъчната подвижност често са причина за затлъстяване, появява се главоболие. Доказано е, че сред такива деца нерядко се наблюдават разстройства в съня, а това води до проблеми при храносмилането.

Продължителното време, прекарано пред компютъра и телевизора, се отразява неблагоприятно и върху социалните умения на подрастващите, вследствие на недостатъчно общуване с връстници, липса на внимание и съвместни дейности с родителите. Тези деца четат по-малко или въобще не четат, техните интереси се свиват до размерите на екрана. Постоянното облъчване от кинескопа води до изтощение на нервната система. В резултат на това паметта им отслабва, трудно учат, стават вяли и неинициативни.

Някой ще каже: Да, но те използват интернет, за да се подготвят по отделни предмети в училище – български език и литература, история, философия и т.н.

Добре, но замисляме ли се, че информацията, която учениците ползват, се взема дословно. Тя не се преработва, в нея не се влагат лични разсъждения, а това обезсмисля всичко. По този начин децата стават лениви, пасивни и не развиват мисленето си. Това е доказано от немския педиатър Петер Виндерщайн.

В продължение на 17 години той изследвал рисунки на повече от 1900 деца. Резултатът е повече от красноречив – колкото по-често пред екрана, толкова по-бедна фантазия и изразителност.

В училище тези деца обикновено трудно се концентрират върху учебния процес, съобразителността им при решаване на задачи е по-слаба. По-често проявяват раздразнителност, повишена възбудимост, лесно се обиждат и се карат със съучениците си. Успехът им се понижава.

Когато детето общува реално с други хора, то се учи да говори и да реагира на различни звуци и интонации. Тренират се мускулите на тялото, лицето и очите, които се включват в разговора. Детето развива умения да комуникира и да се ориентира в околния свят. А когато ученикът просто седи пред компютъра или гледа телевизия, тази активност тотално отсъства.

В миналото хората са си изпращали послания по пощенски гълъби, после са си писали писма, а сега общуват по интернет. Нищо лошо, но само

ако това ще доведе до жив контакт. Канадският психолог Журард 20 години прави изследване и стига до извода, че докосването от близък приятел, родител или партньор спира стресови механизми, т.е. липсата на близкия жив контакт може да доведе до сериозни отклонения. Да не забравяме, че бебето спира да плаче, когато го прегърнем. За жалост днешният ученик преживява прегръдката и целувката като навлизане в личното му пространство. От това следват много проблеми. Мадлен Алгафари (български психоаналитик) казва: „Не прави ли интернет от децата айсберги – и да искат, родителите не могат да видят онази част от живота им, скрита в компютъра.” И пак стигаме до нарастващото влияние на интернет върху личността и евентуалните катастрофални последици от това.

Предполагам, колегите, като четат разработени теми, есета, реферати, често попадат на символи, които се използват в чата. Най-често те са „4” вместо „ч” или „6” вместо „ш” и т.н. И това не е най-лошото. Ако се заслушаме в глаголите, които използват учениците, ще чуем – „убий”, „размажи”, „стреляй” и „разбий”. Детската агресия и жестокост са провокирани именно от демонстрацията на насилие в интернет. Анкета сред 1600 подрастващи на възраст от 10 до 15 години, проведена през 2008 г. от Център „Интернет решения за деца”, е потвърдила изводи от подобни изследвания, т.е. деца, които играят компютърни игри или посещават сайтове с прояви на насилие, са 5 пъти по-агресивни от връстниците си. (В нашето училище 48% от учениците са започнали да играят компютърни игри на възраст от 7 до 10 години, а някои от тях казват, че са започнали и по-рано.)

Не трябва да забравяме, че начините на поведение се научават чрез наблюдяване поведението на други хора. Това е и основният източник на познание при децата. Не е правилно учениците безконтролно да играят на компютъра и да гледат филми и предавания с вредно съдържание. Те са особено опасни за психическото и интелектуалното им развитие. Факт е, че децата могат да придобият агресивен начин на поведение и да го проявят в игрите си, а след това и в живота си. Такива деца стават непослушни, недисциплинирани. Те вършат това, което им е приятно, а не това, което е необходимо.

Проблемът за негативното влияние на всичко това върху младите хора се свежда до ролята на родителите и начина на възпитание. В днешно време те не отделят достатъчно време на децата си. По този начин децата се отчуждават от тях и дори тръгват по пътя на лошите навици. Тази разпадаща се връзка влияе и на взаимоотношенията между учителя и ученика и затова е все по-трудно да се проведе нормален час.

Как да променим това? Какво трябва да направим, така че ролята на родителите и училището да не е второстепенна?

Или както е казал Януш Корчак – Няма лоши деца, има лоши условия. Детето със сигурност не се ражда агресивно. Своето поведение то научава от

интернет, телевизията, музиката и не на последно място от възрастните – родители и учители. Така то различава добро – лошо, позволено – непозволено, награда – наказание. За да му помогнем да се чувства щастливо, то трябва да получава любов, постоянство, самочувствие, похвала, поощрение и внимание.

Каква е ролята на родителите?

Тези, които искат да имат достойни деца, трябва да станат достойни родители! Това ще стане, когато успеят да осигурят устойчива семейна среда. Трябва да намират време за разговори с децата си. Да ги изслушват. Когато се налага – да ги насърчават да споделят проблемите си. Не на последно място, да ограничат престоя им пред компютъра и телевизора и да заменят стоенето у дома с разходки сред природата. И най-важното – да се вслушват в това, което казват за поведението на децата им съучениците и учителите.

Как да стане това?

Първото и най-важното – да станат част от живота на децата си. Сутрин, когато ги събудят, да ги прегърнат, да ги целунат и да им кажат, че много ги обичат. След това да се стараят да са в течение на всичко, което се случва през деня с тях. (Тук ще вметна, че родителите трябва да знаят с кого дружат децата им, тъй като 60% от анкетираните от мен ученици прекарват свободното си време с приятели, а знаем, че друг важен фактор за развитието е и обкръжаващата среда.) Когато са заедно у дома, да контролират действията на децата си. Да гледат заедно телевизия или поне да имат представа какво ще гледат. Ако в програмата има нещо, което не одобряват, да поговорят с децата си за това. Ако те (децата) са решили да седнат пред компютъра, тогава е необходимо родителите да ограничат престоя им там до 1 час. Трябва да им подберат компютърните игри, на които ще играят. Да съгласуват сайтовете в интернет, които ще посещават, да не им позволяват да дават лични данни, пароли или да качват безразборно снимки и клипове. Това е малка част от това, което могат и са длъжни да правят родителите. И пак ще кажа: тези, които искат да имат достойни деца, трябва да станат достойни родители!

Каква е ролята на учителя?

Според Фройд семейният дом е мястото, където се изгражда най-интимното и най-индивидуалното у детето, но когато стане ученик, тогава учителите стават заместители на родителите. От това следва, че отношението и поведението на учителя спрямо ученика може да повлияе изключително много.

Днешното училище приема ученици от интернет поколението. Учителят вече не е единственият, чрез когото и от когото идва знанието. Знаем, че човек вече може да направи всичко у дома си, пред екрана на компютъра. Виртуалният прозорец се отваря към един нов свят. Ученикът много бързо има всичко и смята, че учителят вече не му е необходим. Той вече не е авторитетът, който е бил. Четенето също вече не е необходимо. То вече няма

функцията да поражда фантазията и творчеството. Компютърът е изместил книгата и нейния принос към мечтата.

И в епохата на интернет обаче всички трябва да залагаме на училището и на човешкото присъствие на учителите. Това е, което искат и учениците, но те искат учители „новатори”. Те искат учителите да казват „да” на новото, което носи в себе си детето, а не да прилагат сяпа програмата. Трябва да се измисли друг начин за ангажиране на учениците. Ученикът да е щастлив, че идва на училище, а не отегчен, че ще изкара поредния скучен ден.

Как да стане това?

Факт е, че учениците променят характерите си спрямо своите учители. В техния личен хаос мечтата за по-добър живот се възплъщава от знанието и личността на учителя. Ние трябва да ги преобразяваме със самото ни присъствие. Да им казваме: „Аз съм като вас. Аз не съм различна от вас. Аз просто съм научила повече неща и трябва да ви ги разкажа.” Понякога училището е мястото, където децата могат да избягат от семейните неволи. И тогава ние трябва да бъдем техни приятели, да им покажем, че могат да разчитат на нас, да демонстрираме съпричастност и уважение. От първостепенно значение са подкрепата и помощта учениците да се развиват хармонично в своята среда. Да не обиждаме учениците и да не ги караме да се чувстват неудобно, а когато се случи, да имаме смелост да се извиним, ако сме ги наранили. И не на последно място – да похвалим учениците, когато ни се удаде възможност.

Фройд сочи колко е важно да се заложи по-скоро на субективната характеристика (обект), отколкото на нормата (идеал). Все пак да не забравяме, че те са деца и не са идеални. Много важно е да се научим да разпознаваме индивидуалните черти у ученика, да не го третираме като един от всички останали, което може да засили неговите отрицателни позиции. Трябва да се стремим да помогнем на всеки ученик да открие „своето място”.

Всичко това обаче няма да е възможно, докато родителите си мислят, че за възпитанието на децата са отговорни единствено учителите. Подобно разбиране пречи на ефективното осъществяване на процеса на възпитание, тъй като неговите основи се полагат още в ранното детство на всеки индивид. Много хора бъркат възпитание с обучение, поставяйки знак за равенство между тях и пренебрегвайки факта, че и двата процеса са част от цялостния педагогически процес. В този ред на мисли училището играе роля по отношение на възпитанието, но е несериозно да се разчита единствено на него.

Възпитанието е системно въздействие върху някого (обикновено дете) с цел да се формира характерът му. То е форма на общуване, насочена към многостранното развитие на личността. Основната му цел е да осигури хармонично развитие на ученика в социалната среда. Възпитанието е процес на изграждане на съзнателна личност с определени ценностни ориентации. То обаче на практика не е приоритет на съвременното българско общество. За да

присъства по-интензивно в ежедневието ни, са необходими много по-активна комуникация между хората (родители – деца, родители – учители и учители – ученици), повече съвместни дейности, в които да се проявяват различни личностни взаимодействия. Това няма как да бъде осъществено, когато всеки постоянно бърза за някъде и не отдава особено голямо значение на общуването с децата си, с близките си, с приятелите и въобще с хората, които ни заобикалят. Възпитанието е процес, който продължава през целия живот на човека. Той е много важен за цялостното развитие на всеки индивид, за превръщането му в обществено значима и хармонична личност.

За съжаление едва ли бихме могли да определим възпитанието днес като актуално. Причината за това се корени основно във все по-материализиращото се съзнание на българина, за когото е по-важно да нахрани децата си и да задоволи всички техни материални прищевки, отколкото да ги възпита добре в духа на определени морални и нравствени ценности.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Банова, В.* Да научим езика на детето. София, Издателство „Карина – Мариана Тодорова”, 2009.
2. *Циркова, Д.* Психологично консултиране на деца, юноши и родители. София, Център за психосоциална подкрепа, 2007.

THE IMPACT OF MODERN COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON STUDENTS

Let us try to reduce aggression

*Ivelina Hristova, Antoaneta Hineva, eng. Desislava Yordanova,
High School for Foreign Languages “Ekzarh Yosif”, town of Razgrad*

Internet, television and other forms of electronic communication have impact on the students' way of thinking. Nowadays more and more students are active on the internet. Spending a lot of time on the computer or in front of the TV affects their social skills. Important reason for this is the lack of attention from parents and little live communication with friends. The fact that behavior is learned through observation of the behavior of the people around us should not be neglected. According to Freud children form their individuality at home and as students their teachers should take care and be conscientious of their needs. In conclusion, in the era of internet and new technologies we should pay more attention to the students and to neutralizing the negative impact of the technologies with the help of the teachers.

ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ

*Илка Карева, Тодорка Антонова-Ангелова,
З ОУ „Димитър Благоев“, Шумен*

Педагогическото умение е функция на преживяната образователно-възпитателна ситуация и на опита на учителя. В доклада се разглежда компетентността като основен критерий за професионализъм. Приема се, че компетентността е постигане на съответствие между наличните познавателни ресурси на индивида и изискванията на реалната среда. В този смисъл може да се твърди, че психолого-педагогическите и специалните знания са само необходимо условие за структуриране на професионалната компетентност. Съгласно изводите на доклада всеки вид професионализъм се свежда до придобиване на квалификация и усвояване на система от личностни качества. Учителската професия трудно може да се упражнява от човек, който не усеща собствената си дейност като призвание и дълг.

Ключови думи: педагогически умения, професионална компетентност

Учителят винаги е бил символ на прогресивното, на водещото начало в духовния просперитет. Той е централна фигура в образователно-възпитателния процес. Всепризната е ролята му в социалното наследяване на човешкото познание, фундаментална цел на обучението.

Съвременните схващания за преподаването разширяват съдържанието на това понятие, включвайки в него всички професионални дейности на учителя, отнасящи се конкретно до планирането, осъществяването, оценяването и контролирането на процеса на обучение и неговите резултати. В условията на активното учене учителят се стреми да снижи степента на конфликтност между него и учениците. Изпълнявайки своята отговорна роля, той изпълнява и своите задължения. Това разбиране за новата роля на учителя предопределя и променя същностните характеристики на професионалния труд, изразени във функциите на учителя, неговите умения и компетенции.

Педагогическото умение е функция на преживяната възпитателно-образователна ситуация и на опита на учителя. По своята същност ситуацията е набор от събития, които се случват в една ефективна за субекта локалност и са дадени като актуални преживявания. Към личностната характеристика на учителя се включват качества като честност, интелектуална независимост,

справедливост, толерантност. Във всеки един момент от дейността си учителят следи, анализира, сравнява постигнатите резултати с крайните цели, взема решения и коригира действията. Така във всеки момент от обучението учителят решава някаква мисловна задача. Това обяснява факта защо педагогическата ситуация е сложна и защо действията, извършени с помощта на уменията, са осмислени и осъзнати.

Компетентността е основен критерий за професионализъм. Приема се, че компетентността е постигане на съответствие между наличните познавателни ресурси на индивида и изискванията на реалната среда. В този смисъл може да се твърди, че психолого-педагогическите знания и специалните знания са само необходимо условие за структуриране на професионалната компетентност. В широк смисъл се приема, че тя представлява определено ниво на интелектуалност на личността като реализирана възможност на индивида да решава задачи. В тесен смисъл се предполага, че компетентността е постигнато ниво на развитие на базовите компоненти в когнитивния познавателен процес. В научната литература се среща отъждествяване на термина „компетенция” с *квалификация*.

Може да се каже, че квалификацията е психологическо понятие. Обхваща необходимия набор от знания и умения за висококачествено изпълнение на определена професионална дейност. Уменията представляват компетентност в действие и в същото време действието е породено от компетентността.

Компетентността като съответствие между дейностите на двата субекта е многокомпонентна. Нейните компоненти се проявяват на различни нива и тяхното преодоляване прави успешно завършването на всяка дейност, в това число педагогическата и учебно-познавателната. Йерархията е в порядък от общото към частното и включва две структурни нива, съставлящи формално вертикалния срез на компетентност. Поставят се два акцента. Първо, съответствие между интелекта с външната и вътрешната организационна среда и, второ, съответствие между компонентите на образователната дидактическа дейност, респективно като ниво на съответствие между педагогическата и познавателната учебна дейност, като съизмеримост на психологически особености на индивида, съобразно с учебното съдържание и новите образователни технологии.

Хоризонталният срез на компетентност съдържа всички дейности, свързани със съдържателното изясняване на всяко ниво на вертикалния срез. Второто хоризонтално ниво включва развитие на психологическите характеристики на всеки субект и на тази основа постигане на съизмеримост в дейностите на дидактическите субекти.

Професионалната компетентност на учителя включва богата психологическа култура за съвременните разбираня за човека. Педагогическите умения като единица на педагогическа компетентност не съществуват отдел-

но от хората, които ги използват. В този смисъл личността на учителя заема особено място в професионалния му труд. Чрез качествата на своята личност учителят не само увлича, заразява, но и изисква, контролира и решава множество професионални задачи.

Всеки вид професионализъм се свежда до придобиване на квалификация и усвояване на система от личностни качества. Трудно може да се упражнява учителска професия от човек, който няма призвание за това, който не усеща собствената си дейност като дълг.

Това вътрешно усещане предопределя и необходимата структура от професионални и личностни качества, които въздействат върху цялостното поведение на учениците. Успехът на педагогическата дейност зависи не само от отношението на учителя към учениците, но и от отношението на учениците към учителя. Така знания, ум, дейност на учителя – всичко се подлага на критичен анализ от страна на учениците. Те се явяват едни от най-верните регулатори и оценители на личностните качества на учителя.

Съществуват много предизвикателства към учителя. Той трябва едновременно да изпълнява своите професионални задължения, да спазва изискванията на обществените институции и същевременно да доказва пред себе си и пред обществото собствените си възможности, качества и умения.

Притежавайки определени педагогически способности, всеки учител изразява своята неповторима индивидуалност и професионален интензитет и точно многообразието на личностни качества и професионални постижения характеризира привлекателността и трудността на учителската професия.

Чек-лист за оценяване на учителя

Чек-листът е една по-елементарна форма от въпросника, представлява списък от характеристики или въпроси (съждения), служещи за пътеводител при извършването на систематично обследване, в това число и наблюдение. Използва се за оценяване на начина на работа (учебни постижения), професионалната годност и качеството на труда, отношението към различни ценности, за оценка на качествата на учебната документация (планове, програми, учебници), продуктите на труда и дейността и пр.

Конструирането на един чек-лист не е трудно. Основният проблем е емпиричната интерпретация на категорията на анализа. След това в списъка се включват само положителни или само отрицателни значения на отделните интерпретатори.

В 3 ОУ „Димитър Благоев” – Шумен, използвахме чек-лист, вече утвърден в Англия за оценяване на учители (вж. Милянкова, Р., Подбор и оценяване на учителите в развитите страни). **Отговорите, между които избираха учителите, бяха „Да”, „Не”, „Не мога да преценя”.** Ето и основните пунктове от него:

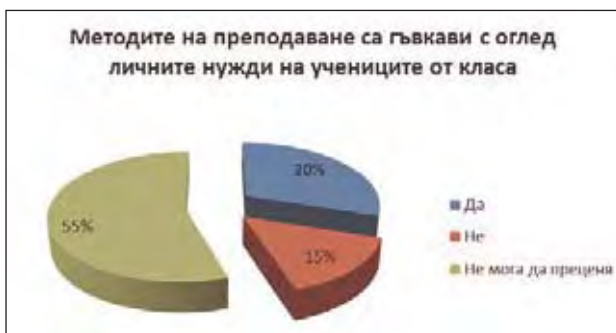
1. Съществува демократична атмосфера в класната стая.
2. Съществува добро взаимно разбирателство между учител и ученици.
3. На учениците им харесва да работят в часовете при този учител.
4. Методите на преподаване са гъвкави, с оглед на личните нужди на учениците от класа.
5. Творческата дейност е резултат от големия интерес на учениците към работата в класа.
6. Учениците вземат участие при планирането на дейностите в часа, при използването им при оценяване на резултатите от тяхната работа.
7. Учениците уважават мнението на другите и решенията на цялата група.
8. Учителят използва предвидливо и ефективно времето в класната стая.
9. Учениците демонстрират ясен и независим начин на мислене.
10. У учениците има изградени добри навици за работа в клас.
11. Учебната програма е добре подбрана и помага на учениците да се запознаят с живота и с обкръжаващия ги свят на тяхното ниво на зрелост.
12. Подреждането на децата в групи е подчинено и съобразено с личните им интереси, потребности и възможности.
13. В класната стая е създадена подходяща обстановка чрез избор на мебели, украса и дидактически средства.
14. Когато е възможно, преподаването се усложнява, като се създават условия учениците да натрупат собствен опит.
15. Упражненията и решаването на задачи са неразделна част от работата на учителя.
16. Опитът на учениците се обогатява чрез учебни екскурзии, наблюдения и други форми на работа.
17. При усвояването на основните знания и умения, както и при работата по всички раздели в учебната програма се обръща особено внимание на разбирането, а не на запомнянето.
18. Учениците си водят дневници или имат други форми, чрез които отбелязват самостоятелната си работа по предмета.
19. Добри резултати от предишните дейности на учениците се използват от учителя за онагледяване и демонстриране на положителен опит.
20. На учениците се осигуряват възможности да усетят красотата на природата и на културата, сред която живеят.

Класификация на отговорите

В началото е важно да се подчертае, че отговорите носят голяма доза субективизъм, тъй като всеки учител притежава индивидуален стил на преподаване и общуване с учениците. На първото твърдение, че учебните занятия се реализират в демократична атмосфера, 80% от анкетираните отговарят положи-

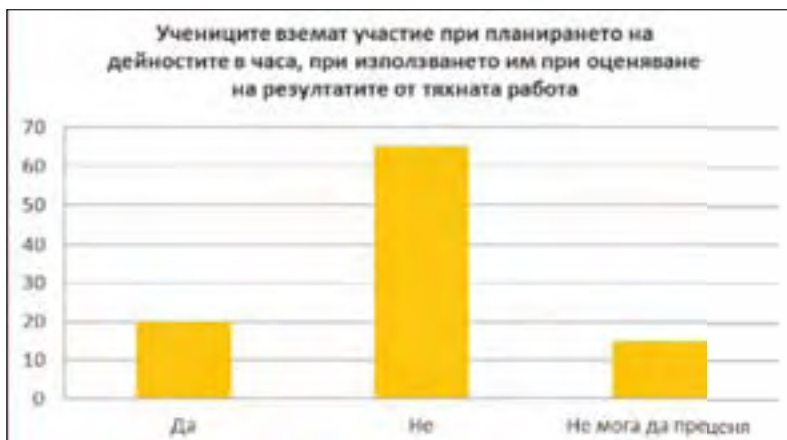
телно. Също такъв е и процентът положителни отговори на втория въпрос, т.е. между учители и ученици има в голяма степен взаимно разбирателство. Това вероятно се дължи на факта, че учителите успяват да спечелят доверието на своите възпитаници.

Относно гъбковите методи на преподаване отговорите са по-разнообразни, в смисъл, че тук преобладават тези от типа „Не мога да преценя” (55%). Това навежда на извода, че учителите или все още не използват достатъчно новите технологии и иновативни подходи, или нямат доверие в това, което правят.

Фигура 1

Все още превес имат отрицателните отговори на твърдение № 6: Учениците вземат участие при планирането на дейностите в часа, при използването им при оценяване на резултатите от тяхната работа. Процентът на негативните оценки е 65 и това е явно поради факта, че учениците не могат да преценят достатъчно добре собствените си знания и възможности, за да се включат активно в планирането и оценяването. Необходимо е учителите да работят в тази насока и да изградят достатъчно самочувствие у децата относно техните знания.

Фигура 2

Почти 100 процента (95%) са положителните отговори, че учителят използва предвидливо и ефективно времето в класната стая. Тук следва да се направи изводът, че поради опита си учителите умеят да разпределят добре времето си, но трябва да отчетем и това, че много от тях се оплакват, че учебният час не им е достатъчен като продължителност. Също толкова са отговорите „Да” на твърдението, че учениците имат изградени добри навици за работа в клас.

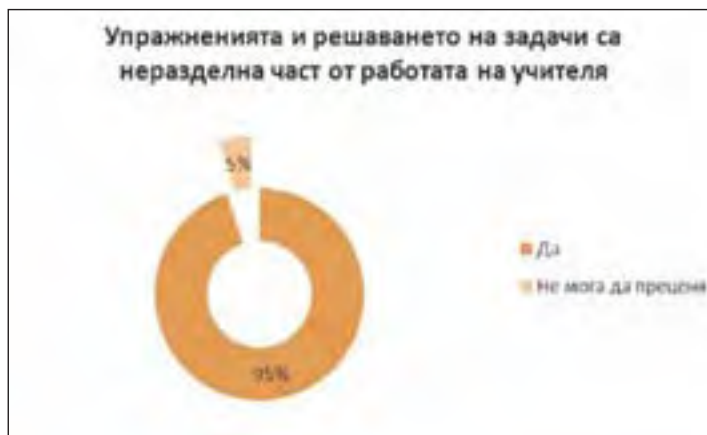
Фигура 3

Разнообразни са отговорите на твърдение № 11: Учебната програма е добре подбрана и помага на учениците да се запознаят с живота и с обкръжаващия ги свят на тяхното ниво на зрелост. По-голяма част от преподавателите (60%) смятат, че това не е така, че децата се натоварват с излишен материал и нямат много време за практически занятия. На мнение, че учебната програма е добре подбрана, са 30%, а 10 на сто не могат да преценят.

Фигура 4

Мнозинството от преподавателите в училището използват иновативните методи на преподаване, имат необходимия набор от дидактически средства и ги ползват по предназначение. Положителните отговори (95%) на № 15 от чек-листа свидетелстват, че преподавателите залагат на затвърдяването на учебния материал, а не само на теоретическата му страна.

Фигура 5

С това са свързани и отговорите на твърдение № 17, където 85% от интервюираните посочват, че при усвояването на основните знания и умения, както и при работата по всички раздели в учебната програма се обръща особено внимание на разбирането, а не на запомнянето.

Фигура 6

Отношението на учителя към професията е основен личностен параметър, определящ в много отношения качеството на неговия труд. На изследването на проблемите, свързани с привлекателността на професията и в социологически, и в психологически план, са посветени множество публикации. Доминира становището, че учителската професия е загубила от своя престиж поради това, че е традиционна, и поради всеобщата интелектуализация на труда и свързаното с нея по-високо образователно ниво на населението. За това способстват и ниският професионален статус, високата заболяемост, нарушената социална, възрастова и полова структура на професията и т.н.

Малко са опитите за цялостен структурен анализ на личността на учителя. Без такъв анализ не може да се състави вярна представа за нея, не може да се намери мястото на всеки компонент и на тази основа да се интерпретират резултатите от конкретни частни изследвания. Това може да стане само при изяснен подход към структурата на личността.

Този подход може да се сумира в няколко пункта (вж. Иванов, И., Методики за изследване на учителя):

1. Липсва общоприета концепция за структурата на личността. Нещо повече, съществува извънредно голямо методологическо разнообразие, определено от интердисциплинарността на проблематиката. Тя се интерпретира практически от всички социални, а и от някои други науки.
2. Опитите да се изхожда само от чисто психологическа или социологическа гледна точка са неубедителни, тъй като в такъв случай остават необхванати и необяснени причините за много личностни феномени.
3. Многоаспектността на явлението личност прави неприложим един дискриминационен подход.
4. Всяка личност има относително устойчива структура.
5. Елементите на всяка личност се намират в единство, интегритет.
6. Елементите на структурата на личността са социално детерминирани, в това число и от особеностите на професията, която упражнява.
7. Всяка личност е активно цяло с динамична структура.
8. Всяка личност притежава определена насоченост, образувана в реалния ѝ живот.
9. Целесъобразно е личността да не се разглежда само като съвкупност от социално придобити свойства, а като интегрално цяло с регулиращ характер на всички равнища на психичната организация.

Сред многото възможни подструктури на личността неизбежно трябва да се обособят психодинамична подструктура (темперамент, половоролеви стереотип) и съдържателна подструктура (доминантни потребности, мотиви,

установки, ценностни ориентации), както и някои от най-характерните и значими за изследването личностни черти, които по същество трудно могат да се вместят в тази схема и имат комплексен характер.

Преобладаването в основата на структурата на учителската личност на висшите потребности е извънредно благоприятно както за учителя сам по себе си, така и за хората около него (респективно учениците), за които е модел за подражание. Това означава по-висока биологическа ефективност, завършеност на личностното развитие, по-богата душевност, по-често преживяване на радост и щастие.

TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN MODERN TIMES

*Ilka Kareva, Todorka Antonova-Angelova,
3rd Primary School "Dimitar Blagoev", town of Shumen*

The pedagogical skills are function of an experienced educational situation that every teacher should get at some point. A teacher should possess certain qualities such as: integrity, justice, tolerance, intellectual independence. This report is revolving competence as a key factor of professionalism. It is considered that competence is the balance between the available studying resources of the individual and the requirements of the existing environment. Therefore, it can be concluded that psycho-pedagogical knowledge and special skills are only the necessary condition for creating professional competence. According to the report we it can be confirmed that in order to become a professional each of us should try to get additional qualification and to acquire system of personal qualities. It is a very difficult task to be a teacher without believing that you are summoned for what you do and it is your vocation and duty

Key words: *pedagogical skills, professional competence*

ТЕОРЕТИЧЕСКИ И ПРАКТИЧЕСКИ КОМПЕТЕНЦИИ НА ДЕТСКИЯ УЧИТЕЛ

гл. ас. д-р Катя Гетова,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

Основните акценти в доклада са насочени към теоретическите и практическите компетенции на детския учител, съобразно със съвременните концептуални постановки в предучилищното образование. Комуникативната, гностичната и конструктивната функция на детския учител изискват той да поддържа нивото на теоретичната си подготовка и да осъвременява методическите си компетенции, като ги реализира в практико-приложен план с децата в системата на предучилищното възпитание и образование.

Детската градина е начално звено в образователната система и осъществява фундаментална цел, която кореспондира с училищните степени. Професионалният труд на детския учител е широкообхванат. Водещ център е работата с децата, но в широки граници дейността на детския учител включва взаимодействия и с други социални групи, които имат пряко или косвено отношение към възпитателно-образователния процес в детската градина.

Резултатното и пълноценно функциониране на професията детски учител включва три структурни компонента, а именно: комуникативен, конструктивен и гностичен.

Комуникативната функция в структурата на професията детски учител се обосновава от взаимодействията с децата, с вътрешната и с външната среда. Професионалните взаимодействия се осъществяват не само с децата, но и в другите подсистеми – с колегите и ръководството на детското заведение, с другия персонал в детската градина, с родителите на децата. Общуването е активен и постоянен процес, който се реализира във всички форми на педагогическо взаимодействие с различните подсистеми. В този смисъл комуникативната функция на професията детски учител е най-значима и приоритетна.

Както е известно, *познавателната (гностичната) функция* на детския учител изисква мобилност при планиране на педагогическата дейност. Основна съставна част на гностичната функция е перманентното теоретично познание на детския учител. С други думи, теоретичните компетенции на детския учител предполагат познаване на педагогическите и психологическите теории за развитие на детето от предучилищна възраст и адекватно прило-

жение на съвременните педагогически технологии в практически план за реализиране на възпитателно-образователния процес. Внедряването на новите образователни технологии в практико-приложен план в условията на детската градина предполага, че детският учител притежава не само теоретични компетенции, но е носител на творчески, новаторски заряд. В гностичната функция се включва и самопознанието, т.е. детският учител трябва да притежава способност за професионален самоанализ, самопреценка и саморегулация.

Конструктивната функция на професията детски учител допълва комуникативната и гностичната функция и дава цялостна представа за неговата професиограма. Способността на детския учител да пренасочва, преобразува, предвижда, реструктурира и дозира съдържанието на възпитателно-образователния процес (какво, колко, в кой режимен момент) и съответната технология (средства, методи и похвати) доказва креативността му да прилага теоретичните си компетенции с практическа насоченост в реалните условия на съвременното педагогическо пространство.

Описаните функции на детския учител определят неговите теоретични и практически компетенции във възпитателно-образователния процес в условията на детската градина. Акцентите са свързани с ключови фактори, които имат основна роля за резултативната работа на детския учител, а именно: стимулиране развитието на детската личност. Както вече бе отбелязано, спецификата на работата на детския учител изисква *специализирана научна подготовка*, насочена към теоретичните му компетенции в педагогически и психологически аспект относно развитието на детето от предучилищна възраст. Ролята на детския педагог е да насърчава и разгръща индивидуалния потенциал на всяко дете, съобразно с неговите собствени възможности и темп на развитие. Специализираната научна подготовка предполага познаване на образователното съдържание на направленията, съобразно с критериалните изисквания на ДОО за предучилищно възпитание и подготовка, познаване на приложните и технологичните аспекти на програмите и програмните системи. Тук е мястото да спомена, че в системата на предучилищното възпитание и образование се предлагат шест одобрени от МОМН програмни системи. Често детският учител се затруднява в избора на определена програмна система, а това предполага и честа смяна на учебните помагала, които избира за работа с децата. Основен принцип при избора на програмна система и учебни помагала трябва да бъде не само теоретичното им познаване от страна на учителя, а най-вече доколко те са адекватно приложими, съобразно с индивидуалните възможности на децата от групата.

Педагогическата и методическата подготовка на детския учител не включва във висшето педагогическо заведение. Разбира се, там се структурира първоначалният облик на учителя, но за съжаление предимно в теоретичен аспект. Добрата педагогическа и методическа подготовка на бъдещия учител

често се разминава с реалните условия в детската градина. В този смисъл професията детски учител означава да я припознаеш като *призвание*. Означава също да си мотивиран да надграждаш теоретичните си компетенции и да ги проектираш и реализираш методически, съобразно с изискванията на съвременното. В сайта на ДИУУ към СУ „Св. Климент Охридски” преподавателите в катедра „Предучилищно и начално образование” предлагат разнообразна гама от тематични програми, освен квалификационните. Тематичните програми разглеждат интересни проблематики от развитието на съвременното дете и са предимно с практическа насоченост, т.е. разширяват се не само теоретичните компетенции на детския учител, но се стимулират и професионалните умения за практическо прилагане на познанията по конкретна тематика. Квалификационните програми имат за цел да разширят и надградят както педагогическата, така и методическата подготовка на детския учител, а именно: стимулиране на умения за идентифициране на образователните и възпитателните потребности, прилагане на разнообразни възпитателно-образователни стратегии, интерактивни методи, техники на преподаване и учене, диагностични процедури и оценяване на постиженията на децата като очаквани резултати от възпитателно-образователния процес.

Всичко казано дотук визира специализираната научна и методическа подготовка на детския учител. *Същинските функции* на професията детски учител се изразяват в способността му да планира възпитателно-образователната дейност, като прогнозира очакваните резултати; да подбира адекватни методи, похвати, средства и материали за реализация на тази дейност; да изготвя седмично и месечно разпределение на познавателния материал, съобразно с програмите и програмните системи; да планира и провежда диагностичната дейност, свързана с развитието на децата.

Диагностиката в областта на възрастовата и педагогическата психология се развива десетилетия наред. Въпросът за съвременното диагностициране не е само психологически и педагогически, но и социален. Установяването на постижения на детето от образователния процес в детската градина изисква учителят да има необходимите теоретични и приложни компетенции в областта на *диагностиката*. Съобразно с тези си компетенции детският учител може да диференцира и индивидуализира възпитателно-образователните взаимодействия с децата, да прогнозира и проектира корекционни педагогически форми на взаимодействие, които да стимулират развитието на децата. Следователно диагностиката означава да се различават, определят и обозначават свойствата, качествата и характеристиките на изследвания обект. Психометрията (психологическата диагностика) изследва особеностите на индивида, неговата психика и личност, а дидактометрията (педагогическата диагностика) изследва педагогическите явления, съдействащи за развитието на детето, и по-конкретно дава възможност да се анализират резултатите от образователно-възпитателната дейност. Разбира се, те са тясно взаимосвързани, което определя наложилия

се термин *психолого-педагогическа диагностика*. Диагностицирането е процес, който включва изучаването на миналото, настоящото и предвижда бъдещото развитие на детето. Това са взаимообулавящи се страни на процеса на развитие – *ретрогностика* и *прогностика*, осигуряващи възможност за предприемане на адекватни възпитателни и образователни въздействия, съобразно с всеки конкретен случай. Трябва да се отбележи, че в масовата практика на предучилищното образование се акцентира предимно на текущата диагностика, като в повечето случаи се пренебрегва прогностиката.

Установяването на равнището на постиженията и развитието на детето и степента на овладяност на знанията и уменията е съобразно утвърдените образователни изисквания. Детският учител изпитва определени затруднения при реализирането на диагностичните процедури. Тези затруднения произтичат най-вече от това, как учителят в обобщен вид да представи резултатите на изследваната група деца, как да представи тези резултати в табличен и графичен вид, за да онагледят и диференцират постиженията на децата относно тяхното развитие, да се проследи развитието на всяко дете спрямо останалите деца в групата на входящо, текущо и изходящо равнище. Една от причините за тези затруднения е, че всяка програмна система предлага на детския учител различни методики за измерване и оценяване на постиженията на децата, които, разбира се, не могат да бъдат уеднаквени в общоприета нормативна скала. Основно правило, което детският учител трябва да помни и спазва, е, че диагностиката е „моментна снимка“ от развитието на изследвания обект. Много често неуспехите на децата се обуславят от редица странични причини. Ако неуспехите на децата придобият определена повтораемост, то това вече е сигнал за набелязване и осъществяване на своевременна помощна-корекционна дейност. Често детският учител се изкушава да използва в практиката психометрични методики. Не подценявам теоретичните компетенции на детските учители, но трябва да отбележа, че доброто познаване на конкретна диагностична методика не означава правилното разчитане и тълкуване на резултатите от изследването.

Чрез провеждането на възпитателно-образователната работа детският учител демонстрира практическите си компетенции като оптимални условия за постигане на резултати в конкретната ситуация. Подборът и използването на подходящи образователни стратегии, методи и техники трябва да отговарят на различните образователни потребности на децата. Необходимо е да се стимулират прагматичните аспекти на знанията, които от своя страна обогатяват житейския и познавателния опит на децата.

Организационните функции на детския учител са свързани с организирането и провеждането на педагогическата дейност в съответствие с изискванията на нормативната документация. Теоретичните компетенции на учителя включват познаването и спазването на основни актове и документи, които го ориентират в неговите права и задължения. Взаимодействията и взаимоотно-

шенията със социалната среда и с професионалното обкръжение се обуславят от комуникативните умения на учителя.

На съвременния детски учител е присъщ стремежът за кариерно развитие. *Кариерното развитие* е процес на усъвършенстване на компетентностите при последователното заемане на учителски длъжности с цел повишаване на качеството и ефективността на възпитателно-образователния процес. Изменение и допълнение на нормативните актове диференцира пет учителски длъжности, а именно: младши учител, учител, старши учител, главен учител и учител-методик. Съобразно с функционалната характеристика на длъжностите в системата за кариерно развитие се предлагат квалификационни модулни програми за разширяване и надграждане на теоретичните и методическите компетенции на детския учител. В рамките на изтеклата учебна 2010/2011 година бе регистриран определен интерес от детските учители в страната към предлаганите модулни програми.

Изискванията и потребностите на съвременното предучилищно възпитание и образование налагат разработването на типова длъжностна характеристика на професията помощник-възпитател. Необходимо е същата да бъде реално внедрена и реализирана в масовата практика на предучилищното образование.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жекова, С. и колектив. Професиограма на детската учителка. София, СУ–ЦИУУРК, 1989.
2. Типова длъжностна характеристика за длъжност учител в детската градина, МОН, 1998.
3. Наредба № 10 от 04.12.2006, обн. ДВ, бр. 14 от 13.02.2007 за придобиване на квалификация по професия „Помощник-възпитател“.

THEORETICAL AND PRACTICAL COMPETENCES OF THE KINDERGARTEN TEACHER

*Senior assistant Katya Getova, PhD,
Sofia University “St Kliment Ohridski” – Department for Information and In-service Training*

The main emphases in the report are set to the theoretical and practical competences of the kindergarten teacher consistent to the contemporary conceptual principles in the pre-school education. The communicative, the gnostical and the constructive functions of the kindergarten teacher require that he/she keeps up the level of his/her theoretical training and brings up-to-date his/her methodological competences and realizes them in practice with children in pre-school education.

ЗА УСПЕШНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ НА УЧИТЕЛЯ С КАЧЕСТВЕНИ ПРОФЕСИОНАЛНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ

*Красимира Спасова,
ОУ „Даскал Димитри”, Кюстендил*

Квалификацията е важна предпоставка за усъвършенстването и кариерното развитие на учителите, което несъмнено ще им придаде увереност и компетентност, самочувствие и авторитет. Дали днешният учител притежава нужните умения и качества, с които да пренесе духа на традиционното образование през времето и да въведе съвременните, модерни взаимоотношения в класната стая, а и извън нея, зависи от неговата компетентност и успешна творческа реализация. Компетентността и иновациите в педагогическата дейност в най-голяма степен се обуславят от квалификацията на учителите. Независимо от несъвършенствата в нормативната база гражданското общество върви все по-уверено към изискванията на съвременния модел на професионална компетентност и педагогическа иновация, а тяхната роля ще нараства в условията на глобализацията на образованието.

Ключови думи: професионална квалификация, иновация, авторитет, глобализация на образованието

Водещи проблеми с несекваща актуалност в съвременното образование, вървящо по пътя на гражданското общество, са проблемите за професионалната компетентност и личностната реализация на учителя. И всички знаем, че ако искаме нещо да се промени в обучението, не трябва постоянно да бъдат пренебрегвани и занемарявани професионалният статус и нравственият потенциал на българския учител. Акцентът трябва да пада върху развитието на всичките му положителни страни, заложен в неговото велико име. Дали съвременният учител ще носи духа на традиционното образование през времето и ще постига идеалните взаимоотношения в класната стая, а и далеч извън нея, зависи от неговата компетентност и успешна творческа реализация. Учителят е носител на онази духовност, свързана с идентичността на обществото, изградена от единното цяло между културния и духовния манталитет, достатъчни за неговото признание в качеството на един от главните национални приоритети за страната. Осъзнавайки това, ще бъдат максимално запазени неговите позитивни аспекти към възраждането на духовните основи на личността в непрекъснато и многостепенно образование, разкриването и култивирането на

хуманните източници и общочовешките ценности, което по естествен начин моделира неговата професионална компетентност и личностна реализация. Това са новите изисквания към педагога, осъзнал своята гражданска и професионална отговорност за предаването на този опит на младите поколения, поели по пътя на познанието. Особено внимание се отделя на творческия растеж и личностната реализация на учителя, а именно, че благодарение на професионалната му компетентност става възможно разкриването на личността на детето, неговото самоизрастване, саморазвитие и самоусъвършенстване, разпознаването на надареното дете и неговото ранно насърчаване и развитие. Така българският учител ще допринесе за успешното развитие на гражданското общество и самосъзнание на национално ниво. Затова е изключително важно да се насочат усилията в правилна посока, защото на учителя е най-голямата отговорност и в неговите ръце е поставено бъдещето на страната – децата. Неговото съзнание трябва да е отворено за всичко това и чрез деликатен преход от традиционното да преведе детето в бъдещето с позитивно насърчаване, подем и себераздаване.

Прилагайки в процеса на обучение вече доказалите се пред изпитанията на времето традиции на народа, вярвам, българският учител ще активизира така необходимите днес механизми за възраждане и съхранение на нашата култура. Тази жизненоважна връзка с нашите корени назад във времето ще наложи авторитета му и ще приложи на практика теорията, „че всеки проблем ти носи подарък”, разбира се, ако всеки учител е в състояние да разпознае правилно ситуацията и е способен да я превърне в развиваща за него и за съвременното образование. По този начин учителят максимално гъвкаво ще балансира миналото с настоящето и ще планира правилно бъдещето. Това е правилният път за развитие на българския учител, но доколкото всеки един от тях успява да постигне онзи стимул за непрекъснато усъвършенстване и издигане в своята творческа реализация на динамично променящата се среда – „съвременният ученик в очите на бъдещия педагог”. Обикновено сега нещата стоят по противоположен начин, а именно – ученикът е в бъдещето, а учителят с неистови усилия успява винаги само да е съвременен и е ученик на учениците си. Затова губи увереност и авторитетът му е нестабилен, защото не е в състояние да изпреварва събитията и да живее с нагласата за непрекъснат стремеж към учене през целия живот. Убедена съм, че от решаването на този сложен казус зависи бъдещето не само на българския учител, но и на нашите деца.

Отговорността е огромна и вече не може да се отлага намирането на оптимално решение за повишаване на професионалната компетентност на учителя за справяне в настоящата ситуация, а именно чрез търсене и осъществяване на реална промяна в подготовката и образователно-квалификационната му характеристика. Отлагането на диалога и на решенията ще води до нови изненадващи проблеми и конфликти във веригата на взаимоотношенията

между всички участници в образователната система. Може би част от учителите изостават и все повече не отговарят на изискванията на времето и целите на новото общество, защото не могат да получат нужната компетентност по обективни причини, които допълнително обременяват и пречат възвръщането на тежестта на професионалния авторитет. Тази малка част учители не могат да работят над собствения си личностен и творчески растеж, не са динамични и не позволяват разкриването и разгръщането на техните способности. Свикнали с тази стереотипна реализация, промяната не ги вълнува, а ползите от нови възможности и перспективи не се виждат. Отговорното действие в тази ситуация е необходима предпоставка и условие за преодоляване на проблемите сега, когато общественото развитие е поставено на динамична основа, и трябва да бъде приоритет на всеки учител, който иска да преподава промяната и да има способности и компетентности за прилагането им. Затова Джон Дюи интегрира в трудовете си собствена философия на промяната, която освобождава ядро за размишляване по определени въпроси. А основният въпрос там гласи: „Как можем да преподаваме и възпитаваме за едно бъдеще, което не познаваме и чиито изисквания не можем да предвидим?“

Тази идея има многобройни допирни полета с професионалната компетентност на учителя и неговата успешна реализация, полета, които най-малкото съдържат потенциал за преодоляване и решаване на бъдещи проблеми. По своята същност това е привеждане на професионалната компетентност в съответствие с потребностите на образователната дейност в момента чрез повишаване на професионалната квалификация. Квалификацията позволява да се удовлетворяват устойчивите професионални интереси на учителите и да се постигне творческото им развитие. Тя е свързана с трансформиране на личностния профил, с придобиване на по-голяма независимост, увереност и отговорност и на по-систематизирани и гъвкави знания и умения, благодарение на което се повишават качеството и продуктивността на обучението. Квалификацията увеличава шансовете за пълноценна реализация на учителя, особено когато става дума за въвеждането на свръхмодерни информационни технологии в образователния процес. Компетентността и иновациите в педагогическата дейност и тяхната ефективност в най-голяма степен се обуславят от квалификацията на учителите. Тези две направления сега стоят на първо място в изискванията към облика на българския учител и ние трябва да съумеем да отговорим на предизвикателствата на времето. Независимо от несъвършенствата на нормативната база гражданското общество налага все по-уверено този модел за професионална компетентност и педагогическа иновация, а тяхната роля ще нараства в условията на глобализация на образованието.

Квалификацията е важна предпоставка за кариерното развитие на учителите, за тяхното усъвършенстване и обновление чрез иновативни методи на преподаване и обучение, което несъмнено ще ги направи уверени и

компетентни и със самочувствие и стабилен авторитет. Основните причини, поради които голяма част от учителите не се включват в придобиването и целенасоченото изграждане на професионални компетентности чрез квалификационна дейност, са следните: отсъствие на интерес и мотивация за иновационно обучение, недостиг на финансови средства от личния бюджет, липса на подкрепа и стимулиране от страна на училищните ръководства и на информация за провежданите квалификационни курсове за учители. Системата за квалификация не функционира реално на едно от своите равнища за реализация и това е последното от трите – *локалното*. Там, където учителят среща неоснователна съпротива на всяко желание за кариерно развитие от училищните ръководства. Липсата на добра и непрекъснато актуализираща се квалификация на учителите поражда неудовлетвореност и дискомфорт у тях. От своя страна обществото ни става все по-чувствително по отношение на качеството в обучението, което закономерно налага необходимостта от своевременно и ефективно развитие на квалификационната дейност на учителите. В последното, *локално равнище* са необходими бързи и надеждни механизми за целенасочено развитие на професионалната компетентност и личностно израстване на учителя. Малка част от учителите могат да си позволят да се квалифицират със собствени средства и свободно време (платен годишен отпуск). Все повече ресурси трябва да се отделят и инвестират както в модернизирани материална база, така и за участие на учителите в конференции и кръгли маси, практикуми, тренинги за личностен растеж и семинари за обмен на опит. Ако този системен квалификационен цикъл се внедри като задължителен за локалното равнище, ще доведе до усъвършенстване на педагогическите умения и качества на учителите и издигане на нивото на творческата им активност. Това несъмнено ще допринесе за трайното решаване на заложените в доклада проблеми, за реализирането на новия облик на бъдещия учител. Така ще погледнем в обновената класна стая и ще го видим в нова проекция на професионално компетентен, горд и успешно реализиран в своята велика дейност.

ON THE REALIZATION OF TEACHERS WITH QUALITY PROFESSIONAL COMPETENCES

*Krasimira Spasova,
Primary School "Dascal Dimiter", town of Kyustendil*

Qualification is important prerequisite for the improvement and career development of the teachers which inevitably will contribute for their confidence, competence, self-esteem and prestige. Whether the teacher today possess the necessary skills and qualities with which to convey the spirit of the traditional education through time and also to bring in the modern and up-to-date relations in the classrooms and outside or not depends on his/her competence and successful creative realization. Teachers' competence and innovations in the pedagogical activities in great extend depend on their qualifications. Regardless of the imperfections of the laws, the civic society is becoming more and more confident in fulfillment of the requirements of the modern model of professional competence and pedagogical innovation and the teachers' role will increase in view of the globalization of the education.

Key words: professional qualification, innovation, prestige, globalization of education

ПРОФИЛЪТ НА УЧИТЕЛЯ НОВАТОР В УЧИЛИЩЕТО ЕКИП

*Мариана Закова, Мариана Ачева,
137 СОУ „Ангел Кънчев“, София*

137 СОУ „Ангел Кънчев“ в София е *Училище екип с визия за бъдещето – модел за мегаинституционални връзки*. В основата на тази визия са връзките с партньори от всички сфери – представители на европейските институции, централната и местната власт, бизнеса и обществеността. То осъществява стратегия, при която училищното ръководство и родителското настоятелство съвместно с учителите новатори генерират иновационни идеи, стимулират и мотивират училищната общност за по-високи и устойчиви резултати в образователно-възпитателния процес. Иновациите са в посока интегриране на информационните технологии и прилагане на интерактивни техники. Умелото съчетаване на новите идеи с традиционните и обменът им по линията на националните и международните партньорства повишават качеството на педагогическите практики. Осъществява се обучение от нов тип, отчитащо промените в икономиката и обществото.

Съвременни предизвикателства пред образованието

Основният принцип, залегнал в образователната политика на ЕС, е за *европейското образователно пространство като форум за обмен на идеи и добри практики*. Лисабонската стратегия очерта новата роля на Европейския съюз през 21. век. Той трябва да се превърне в най-конкурентоспособната и динамична икономика на знанието в света, способна на устойчив икономически растеж, с повече и по-добри работни места и по-висока степен на социална интеграция. Европейското измерение в образованието произлиза от *принципа на тясно партньорство между страните членки*. Основните цели са: повишаване на качеството и ефективността на системите за образование и обучение в ЕС, осигуряване на достъп на всички граждани до образование и обучение и отваряне на образователната към другите световни системи.

Образователните системи се усъвършенстват в различните си елементи: обучение на преподавателите; основни умения; езиково обучение; предприемачество; професионално ориентиране и продължаващо обучение; използване на информационни и комуникационни технологии; ефективност на инвестициите. *Образователните институции се разглеждат като цяло – начално, средно, висше образование*. Взаимодействието им с всички сфери: държавни

институции, централна и местна власт, бизнес и общественост става стратегическа задача в образователната политика. Съвременното обучение изисква използването на интерактивни техники и прилагането на информационните технологии да са неизменна част от преподавателската практика на учителите във всички образователни степени. Ученето трябва да носи удовлетворение за всяко дете, да насърчава работата му и да утвърждава вярата в собствените възможности и постижения.

Кои и какви са *учителите новатори* в съвременното българско училище. Те са преподаватели от нов тип, отговорни и компетентни личности, с висока професионална подготовка и признато педагогическо майсторство. Образователните технологии, които осъществяват, са адекватни на промените в икономиката и обществото. Чрез иновациите те намират път за пълноценната си професионална реализация, а в постиженията на своите ученици откриват удовлетворение и творческо вдъхновение. Споделяйки своите добри идеи и практики по линията на националните и регионалните партньорства, те издигат престижа на училищната институция и повишават качеството на образованието. Трудът им е не само реален, но и обществено значим.

Актуален е *въпросът за новите училищни стратегии*, отнасящите се до мисията на българското училище и неговата визия за бъдещето. Директорите от нов тип също са новатори. Те знаят, че *утвърждаването на екипността* е труден, но реален и постижим процес. Изборът е по посока на проектно ориентирани дейности, където важен е трудът на всеки учител и всеки ученик, а родителите са партньори.

Училището екип с визия за бъдещето – модел за мегаинституционални връзки

137 СОУ „Ангел Кънчев” – София, е член на Асоциацията на Кеймбридж училищата в България, изпитен център за Кеймбридж сертификати по английски език и член на *Ingot academy* по информационни технологии, с номинация „Училище за пример в иновациите от България” (по предложение на Майкрософт – България за световния форум във Вашингтон). Училището има сключен договор с Нов български университет за директен прием трети семестър (при успех Много добър в профил Технологичен), като бизнес обучение по програмите на фондация „Джунниър Ачийвмънт” се изучава от 1. до 12. клас.

137 СОУ „Ангел Кънчев” е водещо софийско училище. Престижът му се утвърди през последните години благодарение на смелите новаторски идеи, подобряването на материалната база, повишаващата квалификация и усъвършенстване на учителите. Нашето училище е *училище екип с визия за бъдещето – модел за мегаинституционални връзки*. В основата на тази визия са връзките с партньори от всички сфери, представители на европейските институции, централната и местната власт, бизнеса и обществеността.

Център на дейностите са образователните и възпитателните потребности на учениците, като целта е чрез иновационни модели те да намерят съвременни решения на своите образователни очаквания, както и да получат адекватна подготовка за бъдещата си професионална реализация и личностното си развитие. Традиционна е ориентацията на училището към изучаване на чужди езици и бизнес обучение. Учениците в нашето училище се учат да поемат отговорност, да взимат решения, да правят адекватен избор за бъдещето си, да развиват естетическа, културна и гражданска чувствителност. Това се постига в *интерактивната образователна среда*, осигуряваща повишена активност на учениците, смяна на ролите на обучаващия и обучавания, специфична организация на времето и пространството и др.

Учителите новатори са медиатори, а не информатори. Обучени за *лидер-coach*, те осъществяват диалогово общуване, основано на взаимно разбиране, взаимодействие, съвместно решаване на значими за всички участници задачи. Всеки участник е със свой индивидуален принос, осъществява се обмен на знания, идеи, способности, дейности. И всичко това протича в *атмосфера на добронамереност, емоционален и интелектуален комфорт* за всички участници в учебния процес. Най-разпространените и най-използваните форми и методи на обучение в нашето училище са: тренинги, делови игри, метод на конкретните ситуации, групови дискусии, решаване на казуси, разработване на практически задачи и създаване на определен продукт и др.

Формирането на предприемачески дух започва от 1. клас с *бизнес обучение* по програмите на „Джуниър Ачийвмънт“ („Ние“, „Нашето семейство“, „Нашият град“ и „Нашата общност“). Учениците от началните класове с желание се включват и в ежегодните национални състезания „Малките в действие“ за представяне на оригинална бизнес идея. Осъществява се приемственост със следващите образователни степени, където обучението по предприемачество и бизнес продължава и се създават учебни компании (сертификат за най-добър рекламен клип от Международния форум на ученическите компании, проведен през април 2011 г. в Рига, Латвия), както и в *Мениджър за един ден*, инициатива на „Джуниър Ачийвмънт“. В тази инициатива изявени ученици са били избрани за кмет на София, заместник-министър на МОМН, началник на РИО – София-град, служители в Майкрософт и други водещи компании.

Особеното внимание към *иновационните практики още в начален етап* е свързано с разбирането, че *подготовката на човешките ресурси, адекватни на промените в обществото и икономиката, започва от ранна детска възраст*. Поощряването на самооценката *Няма друг като мен!* в началните класове в следващите образователни степени се развива по посока формиране на ключови компетентности, креативност при решаване на проблеми, проектно и изследователско учене и мислене, работа в екип, управление на кариерата. *Акцентът се поставя върху резултатите от обучението*: какво

ученикът знае, разбира и може да направи при завършване на учебния процес. Това са не само теоретични знания, практически опит и технически умения. В съвременното общество на полносни модели от съществено значение е *формирателното на социалните умения*. Водещата им роля се осъществява и подпомага от училищния психолог и педагогическия съветник, родителското настоятелство и цялата училищна общност.

Прекрачвайки училищния праг на 137 СОУ „Ангел Кънчев”, малките ученици попадат в надеждните ръце на своите първи учители. Те се ползват с авторитет, притежават способност за поемане на отговорност, имат дългогодишен опит и професионална компетентност. Не е случайно, че точно в начален етап започнаха да се внедряват *първите иновации – авторските електронни уроци с мултипойнт системата „Енвижън”*. Учителите новатори Румяна Неминска и Десислава Миленкова получиха професионално признание както на Европейския форум за иновации в Берлин, Германия (с номинация сред осемте най-добри проекти в категорията „Сътрудничество”), така и на Международния форум в Кейптаун, ЮАР. След успешната апробация и проведеното от тях обучение на учители и директори от цялата страна *„Енвижън” се превърна в „мрежов проект”,* включващ стотици български училища. Румяна Неминска завоюва номинация за Учител на годината (2010) и носител на Почетното отличие на МОМН „Неофит Рилски” (2010), а Десислава Миленкова стана Учител на месеца в Европа за представения от нея резултат по проекта *Internet – our first steps. Прилагането на ИТ* продължи със създаването на електронни приложения от учители и електронни продукти от ученици, интерактивни уроци, екипна дейност в учебния час и свободното време на малките ученици, работа в областта на проектно ориентираното и компютърно базираното обучение.

Една от най-атраktivните иновации в начален етап е *ученическият мюзикъл „Пътешествие в Африка”,* осъществен съвместно със Столичния център за работа с деца по проекта „Училище за свободното време”. Участниците в него, над 100 четвъртокласници от 137 СОУ „Ангел Кънчев”, представиха няколко спектакъла пред деца от детските градини в район Люлин, пред съученици и родители, както и в НДК на ежегодното образователно изложение на училищата в София. Същите класни ръководители осъществиха и проекта „Училищен плод“, финансиран от Държавен фонд Земеделие, и го популяризираха с *изложбени кътове с рисунки, детски творби и полезна информация.* Екип от учители новатори съвместно с бъдещите четвъртокласници и техните родители подготвя интерактивен спектакъл „Малкият принц” по откъси от едноименното произведение на Антоан дьо Сент-Екзюпери. Той е предназначен за децата от детските градини в район Люлин – бъдещи ученици в 137 СОУ „Ангел Кънчев”.

Друга иновация в начален етап е *Учебно-творческият център за целодневно обучение*. Той беше организиран съгласно изискванията на одобрен от МОМН проект по Националната програма „Училището – територия на учениците”, модул „Подкрепа на целодневното обучение на учениците от начален етап”. Проектът беше наречен „Алианс „Детски хоризонти”, защото заниманията по интереси в полуинтернатните групи се осъществяват в пет направления: наука, изкуства, образователни и занимателни игри и спорт, и откриват пред малките ученици разнообразни възможности за учебна и творческа изява. В оригиналната авторска програма са включени дейности за работа в екип както за учениците, така и за учителите и възпитателите им. Авторът и координатор на проекта Мариана Ачева е учител новатор, с номинация за Учител на годината (2011) и носител на Почетното отличие на МОМН „Неофит Рилски” (2011).

Интернет публикациите и видеоклиповете на главен учител за начален етап Поли Рангелова направиха проектите популярни чрез училищния сайт и страницата на училището във *Facebook*. Тя е създател и администратор на общността „Начално образование” чрез *BG log.net*. След национална среща на учители новатори, проведена в 137 СОУ „Ангел Кънчев”, водещи начални учители учредиха Сдружение „Начално образование”, чиято основна цел е да реализира и утвърждава българската образователна инициатива и традиция в контекста на съвременните общоевропейски ценности. Неговият председател Румяна Неминска заедно с амбициозния си екип организира ежегодни срещи семинари на учители в различни градове на България по въпросите на иновациите в обучението и познавателното развитие на учениците.

Интегрирането на информационните технологии в прогимназиален и гимназиален етап е едно от най-интересните предизвикателства пред учителите новатори. Такива технологии например са интерактивната бяла дъска и технологичната писалка, които се използват за разглеждане на различни приложения; специални таблети, свързани с учебните компютри, които помагат на учениците да пишат и боравят с тях по-бързо, отколкото с мишка и клавиатура; т.нар. мултипойнт системи – компютър, свързан с всички останали монитори и периферни устройства. Но не само в часовете по информационни технологии, а така също и по различните общообразователни предмети се провеждат мултимедийни уроци, където преподавателите работят в екип със своите колеги информатици. Виктория Каранлъкова разработи и представи интерактивни уроци по география и история и за цялостната си дейност като учител новатор беше номинирана за Учител на годината (2011) и носител на Почетното отличие на МОМН „Неофит Рилски” (2011).

Традиционната ориентация на училището към изучаване на чужди езици и наличието на добре подготвени учители по английски език от 1. до 12. клас, както и сътрудничеството с представителството на Кеймбридж в Бълга-

рия и *Ingot academy* са предпоставка за внедряването на иновативните идеи и в профилиращите предмети. Работата в това направление и въвеждането на компютърна графика по програмите на Майкрософт като профилиращ предмет към чуждоезиковия профил привличат вниманието на много ученици да предпочетат 137 СОУ „Ангел Кънчев”. Като член на *Ingot academy* по информационни технологии училището е с номинация „Училище за пример в иновациите от България” за Световния форум във Вашингтон. Екип от учители новатори, преподаватели по информационни технологии, изготвиха сайт на училището чрез програмата *Microsoft Office Live*. Той беше класиран в конкурса на Центъра за развитие на човешките ресурси „Моето училище в интернет – прозорец към света”. Заедно със 100 български училища беше включен в англоезичен каталог, който се разпространява в цяла Европа като своеобразна реклама на българското образование и в частност на нашето училище. *Сайтове на началните и прогимназиални класове* станаха „виртуални витрини на ученическите постижения”.

Иновационните форми при извънкласните дейности в прогимназиален и гимназиален етап имат за цел да формират естетическа, културна и гражданска чувствителност, национална духовност и идентификация. Най-значими сред тях са:

- *Академия Европа* (проект *Evroscola Strasburg* за посещение и запознаване на ученици от гимназиален етап с работата на Европейския парламент),
- *Академия България* (срещи семинари с представители на европейските институции, централната и местната власт, с дейци на изкуството и културата),
- *Училище за шампиони* (засилена общообразователна и езикова подготовка на нашите ученици за участие в международни и национални състезания и конкурси – резултати: *призови места* в олимпиадите по английски език, математика, история и география, както и в състезанията „Познавам ли моята България”, „Големият до мен”, „Колоездене”, „Европейско кенгуру”, „Диалози култур” и др.),
- *Полюсни модели* (срещи семинари с успели българи от страната и чужбина),
- *За книгите* (проект в обучението по литература),
- *Ден за самоуправление* (ученици осъществяват административна и преподавателска дейност) и др.

По програма *Учене през целия живот* – секторна програма *Коменски* – Министерството на образованието, младежта и науката и Центърът за развитие на човешките ресурси връчиха на 137 СОУ „Ангел Кънчев” *Сертификат за цялостно качествено изпълнение на проекта „Тревожим се за пропияно-*

то”, реализиран от 2006 до 2009 г. с партньори от Англия, Швеция, Италия, Полша и Румъния.

Училището има опит и в *e-Twinning*, част от програмата *Коменски* – учене през целия живот. В нея участниците обменят идеи, добри практики, инициират и участват като партньори в различни проекти, провеждат онлайн обучения, свързани с кариерното развитие. Ползването на *e-Twinning* платформата е една съвременна форма за реализиране на училищната програма за още по-висок организационен авторитет.

Учителите новатори в нашето училище имат национално и международно признание, но от значение са и дейностите за повишаване на квалификацията на всички останали учители. През учебната 2010/2011 година се проведе обучение по *Програмата за управление на конфликти, посредничество и съжителство в училище* (реализирана в партньорство с Университета в Гранада, Испания, и фондация „Европартньори 2007”), „*Лидер-Коуч 3-то поколение*” (проведено от проф. Росица Велева), „*Енвижън*” (проведено от Кирил Русев, Десислава Миленкова и Румяна Неминска). На тазгодишния *Team building* се споделиха интересни новаторски идеи, постигна се съгласуваност и мотивация за изпълнение на значими за училището проекти, което е стъпка напред при осъществяване на училищната стратегия за изграждане на училище екип.

Когато имаш ясна цел, намираш най-краткия път. Трудно е, но е постижимо!

THE PROFILE OF THE TEACHER INNOVATOR IN SCHOOL-TEAM

*Mariana Zakova, Mariana Acheva,
137 Comprehensive Secondary School “Angel Kanchev”, Sofia*

The 137 Secondary School “Angel Kanchev” Sofia is a *School-team* which has as a vision for the future a model for megainstitutional connections. In the bases of this vision are our connections with partners of different fields – representatives of European institutions, the national and local authorities, the business and the society. The school realizes strategy of cooperative action of the school management, parents’ board of trustees and the teachers innovators generate innovative ideas, stimulate and motivate the school community for higher and sustainable results in the educational process. The innovations are in the direction of integration of the information technologies and implementation of interactive methodology. The skillful combination of the new ideas with the traditional and the exchange of these ideas in national and international partnership increase the quality of the pedagogical practices. Education of new type takes place which reflects the changes in the economics and in the society.

ИЗКУСТВОТО НА АВАНГАРДА В ХУДОЖЕСТВЕНОТО ТВОРЧЕСТВО НА УЧЕНИЦИТЕ

доц. д-р Мариета Савчева,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

В доклада е изяснено понятието „художествен авангард“ и са представени основните характеристики на направленията в изкуството на XX век. Посочено е мястото на авангардните изкуства в художественото творчество на учениците. Очертани са целите и задачите на методическите варианти. Показани са ученически творби, свързани с определено авангардно направление, техника или художник.

Ключови думи: *изкуство, авангард, художествени познания и умения*

„Понятието „художествен авангард“ е относително... класици на авангарда са наречени тези майстори в живописата, скулптурата и графиката, които правят голямата революция в изкуството през първите десетилетия на XX век...” [1, с. 8]. Основните направления в изкуството на XX век, отличителните им характеристики и най-важни представители са отразени в табл. 1 [2, 221–250].

Таблица 1

Направление	Период	Държава	Представители	Характерни особености
Фовизъм	1905–1911/13 г.	Франция	Група на фовистите (1905 г.) Анри Матис Андре Дерен Раул Дюфи	Интензивен колорит; остри контрастни съчетания на цветовете; деформация на рисунъка и цвета
Експресионизъм	1905 г.	Германия Франция Австрия	Група „Ди Брюке“ (Мост) (1905 г.) Група „Синият кон-ник“ (1911 г.) Франция – Жорж Руо Австрия – Оскар Кокошка	Деформация в цвета и формите на видимия свят; ярки багри; стремеж към новаторство

Кубизъм	1906 – 20-те години на XX век	Франция	Пабло Пикасо Жорж Брак	Представяне на предметите от различни гледни точки; двуизмерни изображения; монохромни цветове; геометрични форми; колажи 1. Аналитичен кубизъм (рисуват се битови предмети) 2. Синтетичен кубизъм (предметност и колорит – едноцветни широки петна)
Футуризм	20 февруари 1909 г.	Италия	Група на футуристите (поети и художници) (1909 г.) Умберто Бочони Джакомо Бала и др. Луиджи Русоло Карло Кара Джино Северини	Обхваща литература, музика, архитектура и изобразително изкуство Динамични и агресивно въздействащи картини
Вортицизм	1911–1915 г.	Англия	Хенри Годие-Бжеска Джекъб Епстейн Уиндхам Луис Езра Паунд	Скулптурни произведения (надгробни паметници); композиции с религиозно съдържание; по-дълбоко пространствено виждане в живописа; бруталност на енергията; поетизиране или митологизиране на машината
Сюрреализъм	20-те –30-те години на XX век	Италия Испания Франция	Салвадор Дали Рене Магрит Макс Ернст Аугусто Джакомети Ив Танги Пабло Пикасо Хуан Миро Паул Клее	1. Фигуративен – натурно рисуване и естетическо напрежение между реални и деформирани предмети; нарушаване на причинно-следствени връзки 2. Фантастични пейзажи със или без фигури; колажи; деформация 3. Създаване на напълно нова действителност
Дадаизъм	1 февруари 1916 г.	Швейцария – Цюрих САЩ – Ню Йорк	Тристан Дзара Марсел и Жорж Янко Жан Кроти Аугусто Джакомети Ман Рей	Колажи, фотомонтажи, конструкции от битови предмети и отпадъци

Руски авангард	1907 г.	Русия – Москва, Санкт Петербург	Група „Сивата роза“ (1907 г.) Михаил Ларионов Наталия Гончарова Павел Кузнецов Група „Вале каро“ (1910–1914 г.) Наталия Гончарова Любов Попова Надежда Удалцова Казимир Малевич	1. Лъчизъм (районизъм) – абстрактни картини, подчинени на законите на светлината, с къси, остри, срещащи се под различен ъгъл линии и големи призматично-обемни петна или снопове от линии 2. Кубофутуризм 3. Супрематизъм – премахване на предметността и образността от видимия свят и засилване на асоциациите
Конструктивизъм и „Де стийл“ (неопластицизъм)	1917 г.	Русия – Москва Германия Холандия	Институт за художествена култура Кандински Малевич Любов Попова Надежда Удалцова Владимир Татлин Ел Лисицки Александър Родченко	Продуктивисти – художници, влизащи в сътрудничество с промишлеността с цел да естетизират производството Неопластицизъм – композиции, в които има две равнини (отвесна и водоравна) и основни цветове; неутралните са наречени „неоцветове“. Водещо място има архитектурата. Нарича се още „Де стийл“
Абстракционизъм	От второто десетилетие на XX век до наши дни	Франция	Василий Кандински Марк Тоби Джаксън Полък Вилем де Кьонинг Група „Синя четворка“ (1921 г.) Алексей Явленски Група „Кръг и квадрат“ (края на 20-те години) Група „Абстраксион-креасион“ (началото на 30-те години) Огюст Ербен (основател) Александър Калдър Хули Гонзалес	1. Абстрактни композиции (нефигуративно изкуство) – без сюжет и форми от реалността. Абстрактен експресионизъм 2. Геометрична абстракция 3. Негеометричен абстракционизъм
Парижка школа	20-те години на XX век	Франция – Париж	Марк Шагал Амедео Модилиани Жул Паскен	Авторите не принадлежат към определено течение, а имат свой творчески почерк

Ар Деко	1925 г. – до началото на Втората световна война	Франция	Емил Преториус Лин Уард Ги Брет	Демонстративен стил, който заимства от авангарда. Съдържа елементи на декоративност, заимствани от експресионизма, вортицизма и кубизма. Стои на границата между изящното изкуство и модата. Декоративното стои над конструктивното начало. Съдържа елементи от египетското и индийското изкуство
Примитивизъм		Африка Океания Австралия Америка Азия	Пол Гоген Жорж Брак Пабло Пикасо Художниците от група „Мост“ Самоуки художници	I област: Племенно изкуство – украса на битови предмети с магически орнаменти II област: Примитивното изкуство се развива наред с официалното и граничи с фолклора (из-во „втора употреба“, копиращо високите образци). Икони, мишени на стрелци, надписи по кръчми, седнали фигури на Христос по кръстопътищата в католическа Европа
Наивизъм	От края на XIX век до наши дни	Франция Германия Полша Чехия Словакия Унгария Австрия Швейцария България Канада Америка	Анри-Русо Митничаря Иван Генералич Веселин Парушев Ради Неделчев Самоуки художници	Авторите са наречени „неделни художници“ и не са професионалисти. Характерен е за индустриалните общества, но има школи и в някои села. Художниците се отличават с наблюдателност и стремеж към вярност в детайлите. Те рисуват за себе си с учудените погледи на деца. Отличават се със старателност, чувствителност и въображение
Соцреализъм	30-те години на XX век	СССР и всички социалистически страни	Александър Лактионов Кукриники В. Пузирков Юлиуш Краевски Иван Петров Борис Митов	Портрети на политически личности; поръчково и политическо изкуство; сцени, свързани с войната. Разрушени са много исторически и религиозни паметници. Репресии срещу художници

<p>Неореализъм</p>	<p>50-те години на XX век</p>	<p>Италия</p>	<p>Ренато Гутузо Алберто Суги Карло Леви Джузепе Цигайна Йежи Кравчик Бенон Либерски Дейвид Хокни Пьотр Белов</p>	<p>Същността му е в противопоставяне на догматизма и грубата административност на соцреализма. Отличава се с искрено и експресивно поднесена проблематика, лирично съчувствие и социално адресирано художествено послание. Неореалисти се наричат реалистите от средата на XX век. Темите са свързани с човешката фигура и лице, действията и чувствата като вечни теми в изкуството</p>
<p>Попарт (популярно изкуство)</p>	<p>Началото на 50-те години на XX век</p>	<p>Англия</p>	<p>Робърт Раушенбърг Джаспар Джоунс Анди Уорхол Сезар Джон Чембърлейн</p>	<p>Съчетание между елементи от старото изкуство и фотографии. Идентифициране на творбата с предметите от всекидневието. Портрети плакати на видни личности. Инсталации. Филми и комикси с иронично съдържание</p>
<p>Кинетично изкуство (движещи се форми)</p>	<p>20-те години на XX век до днес</p>	<p>Европа Франция Швейцария</p>	<p>Александър Калдър Жан Тингели Наум Габо Антоан Певзнер Ласло Мохоли-Наги</p>	<p>Мобилни и странни творби. Фонтани с метални неръждаеми съоръжения, които задвижват водата по странен начин. Кинетични конструкции. Включване на разноцветна светлина в пространството</p>
<p>Опарт (оптикъл-арт)</p>	<p>Средата на 60-те години на XX век</p>	<p>Западна Европа САЩ Канада Япония</p>	<p>Виктор Вазарели Франк Стела Ол Хелд Ричард Анушкевич Бриджит Райли Хулио Ле Парк Куми Сугаи Франсоа Морле Група №</p>	<p>Използват въздействието на крещящи, ярки, контрастни цветове. Композират линиите така, че да създават илюзия за движение и трептене. Използват похвати, свързани с оптичeskата измама</p>

Хепънинг (събитие, случка)	1959 г.	САЩ Ню Йорк	Алън Капроу (САЩ) Йозеф Бойс (Холандия) Ото Дреслер (Германия)	В основата му стои идеята за премахване на границите между изкуството и действителността. Отмяна на индивидуалното авторство. Не се създават творби на изкуството и не се определят творческите идеи. Най-важно е действието, което протича без сценарий, без разпределение на роли. Протича за неопределено време в неограничено пространство. Ярво политическо и хуманно изкуство. Регистрира се чрез фотодокументиране и видеозаснемане.
Флукус	60-те години на XX век	САЩ Германия	Йозеф Бойс Волф Фостел Алън Капроу Джордж Брехт Нам Джун Пайк	Думата се превежда от латински буквално като „струя“, но може да се преведе и като „изтичане“ или „протичане“. Прилича на хепънинг по това, че няма резултат от действията, но се различава по активната употреба на медии (посредници) – видео, музика, светлина, шумове, които подчертават изтичането на времето. Има сценарий как да протече събитието и разделя действието от публиката
Пърформънс (спектакъл, представяне, неофлукус)	Края на 60-те години на XX век	САЩ Европа	Жина Пан	Предварително се подготвя представянето само от художници. Те са и участници в спектакъла. Липсва връзка между участници и публика. Не се документира, за да се запази в паметта на публиката. Повтаря се многократно
Асамблажи	60-те –80-те години на XX век	САЩ Европа	Сезар Арман Петер Клазен	Механичен и алогичен сбор от различни предмети, материали, играчки, апарати (цели или на части) и всякакви отпадъци. Предпочита се действието на непланираната случайност

Паке-тажи	От 60-те години на XX век	САЩ Европа Австралия	Христо Явашев – Христо Джордж Сигал	Опаковане на природни или архитектурни обекти с различни материали
Инсталации	Втората половина на XX век	САЩ Европа	Сигал	Творбите имат траен характер. Изградени са от готови или подготвени предмети, понякога разпръснати произволно, понякога следвайки строго определен ред, с цел най-често да подчертаят елементите на абсурдното
Концептуализъм	Средата на 60-те години на XX век	САЩ Ню Йорк	Джоузеф Кошут Тери Аткинсън Кристиан Корлоу Он Кавара Майкъл Болдуин Бернар Вене Симон Меркадо Роман Опалка Робърт Хорвиц	Идеята е да се създадат творби, чиято материалност е сведена до минимум и маркира само замисъла на автора. Противопоставя се на попарта и на опарта. От него произлизат лендарт, инвайърмънт, ленгуиджарт, минимъларт и др.
Минимъларт (минимално изкуство)	1960 г. първа вълна 1966 г. втора вълна	САЩ	Доналд Джъд Лари Бел Морис Луис Кенет Ноланд Франк Стела Роналд Бладен Тони Смит Карл Андре Ив Клайн	Явява се реакция срещу необуздания индустриален гигантизъм на урбанизираното американско общество. Разпространява се в живописата чрез нетрадиционни техники, в скулптурата – подреждане на различни предмети и обеми
Постмодернизъм	1970 г. в архитектурата 1980 г. в изобразително изкуство	Италия Германия САЩ	Чарлз Мур Анзелм Кийфер Йорг Имендорф Георг Базелиц Маркус Люперц	Сградите са административни и в тях липсва функционалност. Към функционалните елементи се прибавят „чисти архитектурни форми“ без предназначение. Живопис – смело разхвърляни по платната бои; подчертана е силата на традиционните средства в живописата – динамиката на багрите, съчетана с допълнително въздействие на фактурата. Отказ от рисунката, въвеждане на сюжетност, чисти бои, нанасяни направо от тубата, детски рисунък. Рисуват върху нетрайни плоскости с нетрайни средства (неоимпресионизъм).

Инвайърмънт (худ. действа в околната среда), лендарт (теренно изкуство) и екологично изкуство	Втората половина на XX век	САЩ Европа	Йозеф Бойс Ото Дреслер Кристо Майк Мец Дади Вирц	Изкуство, подчинено на борбата със замърсяването на атмосферата. Естетическа намеса в дивата природа. Включват се текстове и знаци, мотиви от по-старото изкуство, съвременна техника и най-нови материали
---	----------------------------	---------------	--	--

Художественият авангард намира отражение в творбите на учениците. Привлечени от „изкуство между традицията и провокацията”, те насочват творческите си търсения към създаване на оригинални и интересни произведения [4]. **Забележителни са интерпретациите на различните стилове в авангардното изкуство.**

Като пример може да се посочи опитът на учителите по изобразително изкуство Сабина Хубавенкова, София, и Теодора Савова, гр. Елин Пелин. Те предлагат методически варианти за прилагане на авангардни техники и стилове на работа в изящните и декоративните дейности на учениците от гимназиалния етап на СОУ.

Цели: 1) Да запознаят учениците с основните характеристики на някои направления в авангардните изкуства (импресионизъм, постимпресионизъм, поантилизъм, кубизъм, абстракционизъм). 2) Да се формират умения за възприемане на авангардни художествени произведения. 3) Да се приложат на практика познанията. 4) Да се усъвършенстват практическите умения на учениците за използване на различни техники и материали. 5) Да се обогати тяхната художествена култура.

Задачи. За познания: 1) Запознаване с основните понятия и технокотехнологични особености на авангардните изкуства. 2) Представяне на водещи художници авангардисти в световното и българското изкуство и техни произведения. 3) Изясняване на философията на отделните авангардни направления. *За умения:* 1) Провеждане на практически упражнения за усвояване на някои авангардни похвати и техники. *Естетико-възпитателни:* 1) Разглеждане на произведения на изобразителното изкуство в оригинал (посещение на галерия) и репродукции.

Методи: Разказ, интерактивна лекция, обсъждане, беседа, онагледяване, практическо упражнение, експериментиране с различни материали и техники, конферанс.

Използвана е урочна форма с традиционна структура – уводна, основна и заключителна част [3].

Рисунки:

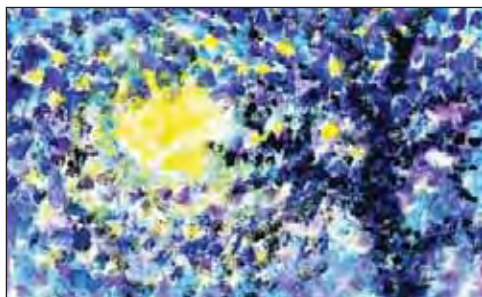
1. *Абстракционизъм – абстрактна нефигурална композиция по мотиви на Кандински*

2. *Кубизъм – колаж по мотиви на Пикасо*

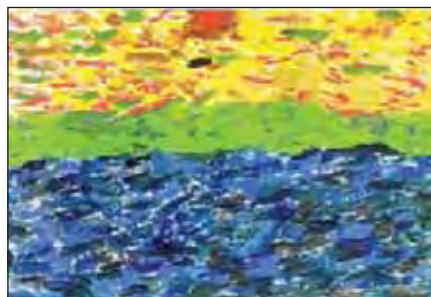
3. *Точкова живопис (поантилизъм) „Лунна светлина” по музика на Дебюси*

4. *Импресия по мотиви от произведение на Ван Гог*

5. *Импресия по мотиви от творба на Клод Моне*

1.

3.

2.

4.

5.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Димитров, Д.* Изкуството на XX век – съдбата на авангарда. София, 2001.
2. *Димитров, Д.* История на изкуството. София, 1991.
3. *Занков, О.* Развитие и диагностика на изобразителните способности на децата от предучилищна и начална училищна възраст. Велико Търново, 2005.
4. *Стефанов, Св.* Изкуство между традицията и провокацията. София, 2001.

THE AVANT-GARDE ART IN THE FINE ART WORKS OF THE STUDENTS

*Associate Prof. Marieta Savcheva, PhD,
Sofia University "St Kliment Ohridski" – Department for Information and In-service Training*

In the report the meaning of the term "art avant-garde" is clarified and some of the main characteristics of the trends in the art in the 20th century are presented. The place of avant-garde arts in the fine art works of the students is shown. The aims and the tasks of the methodical options are outlined. There are students' works as illustrations of different avant-garde trends, techniques and painters.

Key words: art, avant-garde, art skills and knowledge

ДИАГНОСТИЧНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ДЕТСКИЯ УЧИТЕЛ (ЕЛЕКТРОННИ ВАРИАНТИ, ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОБРАБОТКА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ДАННИТЕ)

доц. д-р Мартин Тимчев, гл. ас. Владимир Петров,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

В доклада се интерпретират проблеми, свързани с провеждането на диагностични процедури от детския учител в пряката му работа с децата. Разглежда се спецификата на диагностичните процедури в някои от образователните направления, заложи в Държавните образователни изисквания за предучилищно възпитание и подготовка. Авторите представят възможности за използване на електронни таблици за обработка на данните, както и на специализирани тестове (с посочени примери от образователното направление „Физическа култура“) на електронни носители. Представя се и мултимедиен диагностичен тест по образователно направление „Математика“. Докладчиците, преподаватели по предмети от различни образователни направления, споделят съвместен опит и реализирани диагностични продукти, свързани с работата в предучилищното образование.

Съвременните образователни технологии в предучилищното пространство изискват от детския учител както теоретични, така и практически компетенции. Основните компетенции са обособени в отделни групи [14] и „са свързани с разбирането за ролята на учителя в контекста на образователната система“. С други думи, професионалната характеристика на детския учител налага планиране и извършване на диагностични процедури. Разбира се, за това са необходими определени компетентности в тази насока, а именно същността на диагностиката като процес, нейното приложение и обективна интерпретация на получените резултати. Набелязват се прогностичните насоки за работа с децата, съобразно с техните възрастови, полоролеви и индивидуални характеристики на развитието. Измерването и оценяването се извършват на базата на утвърдените Държавни образователни изисквания за предучилищно образование и подготовка [9].

В контекста на предучилищното възпитание и подготовка диагностиката на постиженията и развитието на децата е насочена към:

- измерване на равнището на развитие на детето и степен на овладяност на образователното съдържание по различните образователни направления на базата на утвърдените държавни образователни изисквания;
- използване на диагностичен инструментариум за установяване на готовността на детето за училище;
- даване на информация на родителите за индивидуалното развитие на детето;
- оценяване на постиженията на децата;
- оценяване на резултатността на възпитателно-образователния процес;
- осъществяване на помощно-корекционна дейност [14].

Трябва да се отбележи, че диагностичната дейност на детския учител в ежедневната практика се проектира предимно в дидактометричен план, с емпирична насоченост.

Разработените за практиката на предучилищното възпитание и подготовка „стандарт“ – Държавни образователни изисквания (ДОИ), 2000, 2005 [9], се отнасят до учебното съдържание по девет образователни направления. Съобразно с изискванията на ДОИ са разработени програмни системи от авторски колективи към различни издателства („Анубис”, „Булвест 2000”, „Даниела Убенова”, „Просвета”, „Слово”, „Изкуства” и др.). Учебните помагала (за децата) и методическите ръководства (за учителя) са подчинени на единни критериални изисквания за учебно съдържание, но са различни, съобразно с разработените технологични параметри.

Има различия при методическите книги за учителя – както като съдържание на някои от използваните диагностични процедури, така и като предложени диагностични технологии. Също така трябва да се отбележи, че в някои от методическите системи се предлагат диагностични процедури по всички заложи в ДОИ образователни направления („Просвета”), в други диагностични процедури са разработени за част от образователните направления („Анубис”), при трети в някои от образователните направления те са планирани, без да са изведени технологично („Изкуства”).

В структурно отношение диагностичните упражнения и задачи при някои от програмните системи са представени в отделни обособени книжни тела („Ръка за ръка”, „Моливко” и др.). При други програмни системи същите са заложи в учебните помагала, съобразно с образователните направления („Анубис”, „Изкуства”, „Даниела Убенова” и др.). При някои от възрастовите групи част от диагностичните задачи са маркирани само като планиране в книга за учителя за съответната възрастова група („Изкуства” и др.). Неразбираемо защо, *не се възприема единен подход да се разработят учебни помагала*

за диагностична дейност за всички възрастови групи и по всички образователни направления.

Различните издателства в съдържателен план по отделните образователни направления издават различни диагностични пособия (или включени диагностични игри) за различните възрастови групи, съответно в пособията за децата или в книгите за учителя.

Трябва да се отбележи, че някои от авторските екипи („Просвета”, „Анубис” и др.) са разработили достъпни статистически процедури. Чрез тях учителят може да обобщи получената информация за цялата група деца, а също така да диференцира резултатите в определени категории. Не се предлагат единни диагностични помагала.

Диагностичната дейност на детския учител не е част от експериментални процедури. От друга страна, същата е вградена в образователно-възпитателния процес, осъществяван чрез работата по образователните направления.

Диагностичните средства се прилагат:

- текущо, чрез диагностични педагогически ситуации или чрез отделни диагностични задачи, включени в педагогическите ситуации по отделните образователни направления;
- чрез педагогическа ситуация или серия от ситуации за измерване на входно и изходно равнище, осъществявани според планирания учебен график;
- в специално организирани форми – за деца с отклонения във висшите психични функции, надарени деца и др.

Диагностичните средства за текущо оценяване се прилагат, съобразно с конкретната методология на съответната учебна дисциплина (учебно направление).

Диагностичните процедури на принципа вход – изход се прилагат както за сравняване и оценяване на резултати от възпитателно-образователния процес, така и на определени страни в развитието (социално, интелектуално, двигателно, речево и пр.).

Извън децата в норма, в практиката на предучилищното образование е факт, че съществуват деца с нарушения на висшите психични функции – деца със специални образователни потребности (СОП), надарени деца.

Интерес за образователната практика представляват данните, изнесени в специализираната литература:

- На петдесет български деца едно е аутист.
- Десет процента от световното население са носители на дислексия.
- В практиката на предучилищното образование се регистрират значителен брой деца със СОП – с интелектуални, слухови, двигателни, зрителни и пр. нарушения.

- Хиперактивни и хипоактивни деца.
- Интересен е фактът, че около 10% от децата и учениците в света са регистрирани като надарени.

Детският учител трябва да има достатъчни компетентности за разпознаването на различните деца и да окаже социална подкрепа, като ги насочи включително и за провеждане на диагностични процедури от съответните специалисти.

В подготвителна група/клас се поставя акцент върху диагностицирането на готовността на детето за училище. Училищната готовност може да се изследва в психологически, в педагогически или в психолого-педагогически аспект. В тази насока на детските педагози се предлагат стандартизирани тестове (Бижков, 2008, 1996; Батоева, 1999; Захариева и Гетова, 1999; Витанова, Гетова, Ангелова, 2006). В масовата практика на предучилищното образование и подготовка се използват и нестандартизирани тестове, разработени от различните авторски колективи на утвърдените от МОМН програмни системи.

Съществените различия в тези два вида тестове са, че в психометричните методики училищната готовност се диагностицира като личностен феномен на детето в интелектуално-познавателен, социален, емоционално-волеви и физически аспект. При дидактометричните методики се оценяват постиженията на детето по конкретни образователни направления, съобразно с критериалните изисквания – знания, умения и отношение на детето към познавателните обекти.

Ще отбележим, че съществуващите диагностични методики за феномена „училищна готовност” са предимно чужди адаптирани версии за български условия. Факт е, че няма диагностични български методики. В практиката на предучилищното образование липсва единна методика за диагностика на училищната готовност.

От друга страна, предлаганите диагностични процедури в разработените програмни системи са насочени към оценяване на постиженията на децата, съобразно със спецификата на конкретното образователно направление. Авторите предлагат различни тестови задачи както в съдържателен, така и във функционален план. Оттук произтичат различия в начините на оценяване на постиженията на децата, което затруднява детските учители. Предложените тестови задачи са насочени предимно в познавателен аспект, като се пренебрегват образователни направления като „Физическа култура”, „Музика”, „Изобразително изкуство”.

В работата по образователното направление „Физическа култура” детският учител трябва да притежава определени методически и диагностични компетенции. В „Типова длъжностна характеристика за длъжност учител в детска градина” [9] са изведени две групи компетенции:

- компетенции, свързани със специалнонаучна подготовка и познаване на предметната област (образователните направления);
- компетенции, свързани с педагогическа и методическа подготовка.

Първата група компетенции най-общо са свързани с познаване на образователното съдържание и педагогическите технологии.

Педагогическата подготовка на детския учител изисква той да може да идентифицира както образователните, така и възпитателните потребности на децата. Методическата подготовка дава възможност на учителя да реализира педагогическите си компетенции, като планира и прилага адекватни форми и средства за диагностика и оценяване на постиженията на децата като резултати от образователно-възпитателния процес, а също така и интерпретирането им, за набелязване на индивидуални корекционни дейности с децата.

Както отбелязахме, диагностичните процедури в различните образователни направления, разработени в ДООИ, имат определена специфика. Спецификата по образователно направление „Физическа култура” изисква диагностичните процедури да бъдат подчинени на критериите пол и възраст. Например при изследване на двигателната активност в съдържателен план при двата пола се регистрират различия като обем и интензивност при организирана двигателна дейност и в използваните средства при неорганизирана (свободна) двигателна дейност. При задачи с познавателна насоченост при обобщаване на резултатите не е задължително отговорите да се обработват диференцирано по пол.

Прави впечатление, че липсва единна класификация на прилаганите тестове. Има разминаване на ключови понятия в терминологичния апарат.

Ограничен брой от диагностичните процедури са стандартизирани. При някои от стандартизираните процедури се използват база данни от преди 15–20 и повече години [15].

Липсва цялостна система за оценка на двигателното развитие, здравословното състояние и постиженията на децата по физическа култура. Предложените диагностични процедури на авторите на програмните системи по направление „Физическа култура” са еднотипни в съдържателен аспект, съобразно с подбора на критерии и показатели. Пренебрегва се и не се изследва в достатъчна степен мотивацията на децата за участие в двигателни дейности, за двигателни постижения и пр. При разработването на тестови батерии в последните години не се включват тестове, свързани с изследване на двигателното развитие на децата.

Факт е, че съвременното предлага тестове в електронен вариант, а също така и възможности за електронна обработка на получените данни. В тази връзка в квалификационната дейност с учителите в ДИУУ са включени форми на обучение за използване на разработени авторски тестове на електронен носител и за създаване на мултимедийни продукти в образователния процес.

Диагностиката на децата от предучилищна възраст изисква много усилия и компетентности от детския учител. Времето, предвидено за диагностика и обработка на резултатите, не винаги достига. Това в някои случаи води до формалното им изпълнение. В този смисъл информационните технологии могат да облекчат работата на учителя, като го избавят от рутинните действия. За целта трябва да бъдат разработени съответните компютърни продукти. При някои диагностични процедури компютърът може да помогне както при измерването на резултатите, така и при тяхната обработка. При други, като например при физическата култура, измерването трябва да стане по класическия начин, докато с подходящ компютърен продукт само се обработват резултатите.

За *измерване* на диагностични показатели могат да се използват специално разработени за целта компютърни тестове и игри. Тяхното съдържание трябва да отговаря на целите на измерването. Примери за такива продукти са дадени в приложението.

За *обработка* на резултатите е възможно да се използват електронни таблици. Предимството на този подход е сравнително лесното им разработване и адаптиране към различните диагностични процедури, което дава възможност да се направят изводи за приложимостта и ползата от информационните технологии при диагностиката. Няколко подобни продукта са описани по-долу.

Примери за електронни таблици за обработка на резултати от диагностични тестове

1. Обработка на резултатите при диагностика на физически качества

С таблицата могат да се обработят резултатите от пет теста за диагностика на физически качества. Нормативите за всяко измерване са дадени с по три стойности – минимална, средна и максимална, поотделно за момчета и момичета и за възрасти от 3 до 6 години през половин година. Тъй като дори и в една група от детската градина разликата във възрастта на децата може да достигне 12 месеца, за учителя е много трудоемко да определи с кои нормативи да сравнява резултатите за всяко дете от групата. При използване на електронната таблица учителят въвежда еднократно списъка на децата с техните дати на раждане. При всяко измерване се въвежда датата, на която е проведено. По заложените в таблицата формули тя изчислява възрастта на всяко дете към момента на провеждане на измерването, като резултатите се сравняват със съответния норматив.

Правят се по две измервания по всяка дисциплина. Таблицата показва абсолютните и относителните разлики в постиженията на децата, подобрението или влошаването им както за всяка дисциплина, така и обобщено.

2. Електронна таблица за регистриране и проследяване на заболяемостта

Таблицата служи за статистическа обработка на броя и видовете заболявания на децата в продължение на една учебна година. За всяко дете се въвеждат броят на отсъствията по месеци и видът на заболяването. Таблицата изчислява и представя в графичен вид необходимата обобщена информация.

3. Обобщен отчет за входящо и изходящо ниво

Таблицата е базирана на системата за диагностика на издателство „Булвест 2000“. Еднократно се въвежда списъкът на децата в групата. Въвеждат се и резултатите от тестовете на децата по деветте образователни направления. Въведените стойности се сравняват с нормативите и се генерира готов за отпечатване протокол за сравнение на входящо и изходящо ниво за групата както по направления, така и обобщено. Има възможност и за отпечатване на индивидуални протоколи за всяко дете.

Тестови задачи и игри упражнения, направление „Физическа култура“

4. Показаните (вж. Приложение) тестови задачи могат да се използват като:

- развиващи игри упражнения;
- диагностичен инструментариум.

5. Резултатите от двата айтема на задача № 6 дават информация за диагностициране на степента на разбиране при изпълняване на основните движения.

6. Чрез задача № 7 може да се получи информация за степента на развитие на фината моторика – зрително-моторна координация. Може да се използва и като игрово упражнение, и като диагностична процедура на принципа вход – изход.

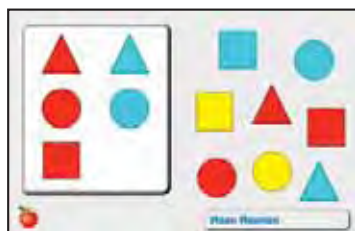
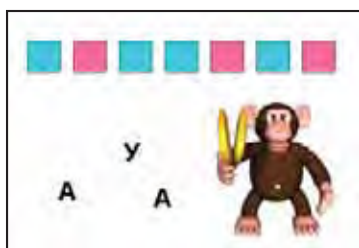
7. Игрова задача № 8 може да се приложи като:

- тепинг-тест за отчитане на честотата на единичните движения (изпълнена самостоятелно);
- тест за съревнователна мотивация, като се сравняват постиженията на две деца (кой ще направи по-голям брой точки в кръга).

На по-нататъшен етап следва да се направи цялостно задание за компютърен продукт, базирано на резултатите от предварителните проучвания. Този продукт трябва да може да извършва както измерване – при процедурите, за които това е възможно, така и цялостна обработка на резултатите и представянето им във вид, който по най-удобен начин ще позволи на учителя да си направи изводи за качеството на своята работа и за пътищата към по-нататъшното си професионално усъвършенстване.

ПРИЛОЖЕНИЕ

1. Мултимедийни диагностични тестове

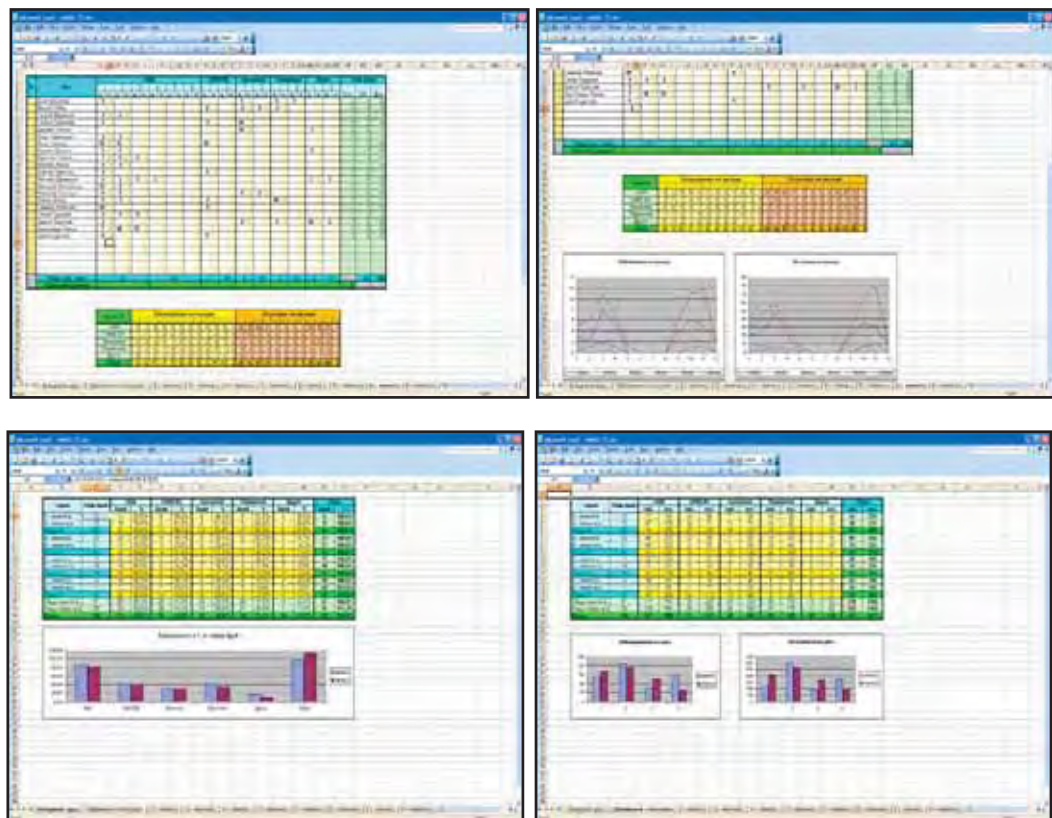

2. Електронни таблици за диагностика на физически качества

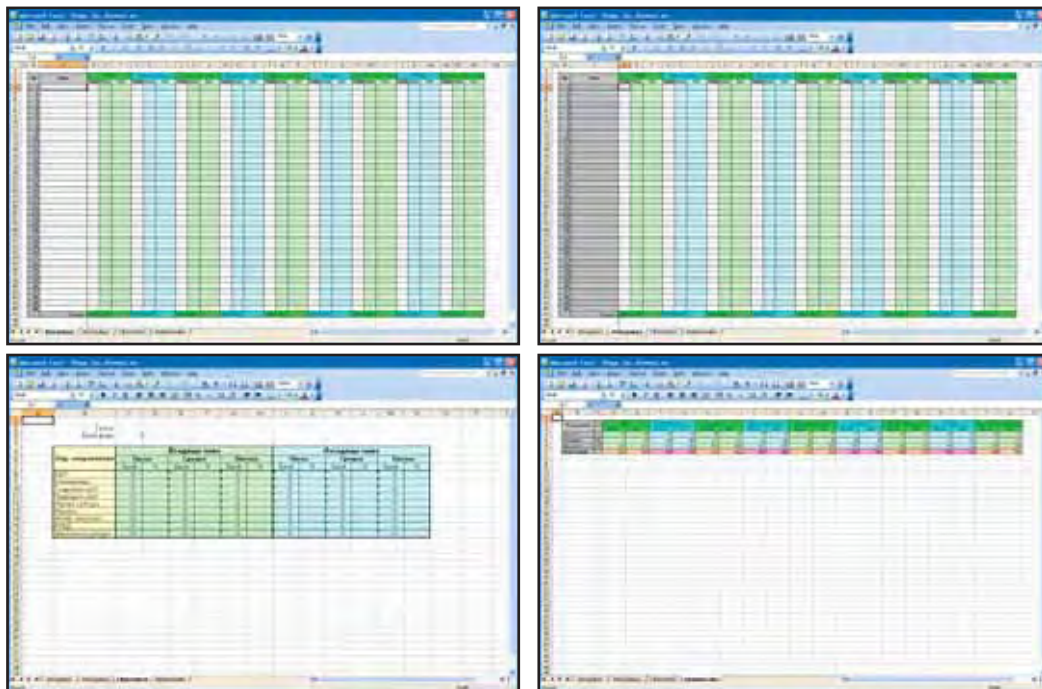

The image shows two side-by-side screenshots of an Excel spreadsheet. The spreadsheet is a large table with many columns and rows. The columns are color-coded: orange, yellow, light green, dark green, and purple. The rows are also color-coded, with some rows having a light blue background. The table appears to be a detailed record or schedule.

3. Електронна таблица за регистриране и проследяване на заболяемостта

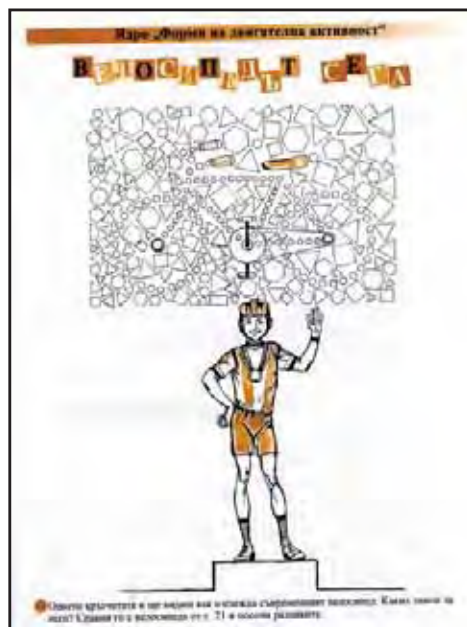
4. Обобщен отчет за входящо и изходящо ниво

5. Игри упражнения с познавателна информация

3. група

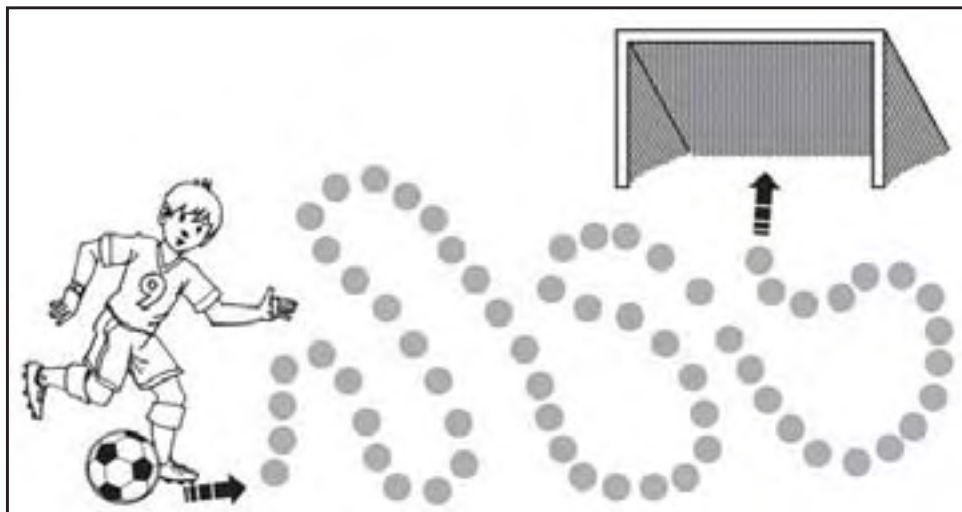

Подготвителна група/клас

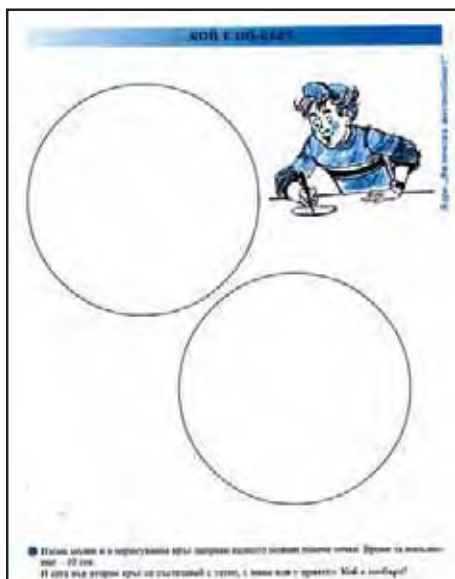
6. Задачи за оценка на постиженията, ядро „Двигателна дейност“
(3–4-годишни деца)

7. Диагностика на психомоторни показатели

8. Изследване на съревнователна мотивация

9. Удостоверение

ЛИТЕРАТУРА

1. *Банова, В.* Психомоторно развитие и психомоторни практики. София, 2003.
2. *Батоева, Д.* Комплексна методика за училищна зрелост на 6–7-годишни деца. София, Фондация „Програма стъпка по стъпка“, 2008.
3. *Бижков, Г.* Диагностика на готовността на 6–7-годишни деца за училище – ключови компетентности. – В: Водим бъдещето за ръка. Ловеч, 2008.
4. *Бижков, Г. и колектив.* Диагностика на децата за училище. София, СУ „Св. Климент Охридски“, 1996.
5. *Витанова, Н., К. Гетова, Л. Малинова.* Тестове за измерване на психосоциалната готовност на детето от подготвителна група/клас и 1. клас. София, 2006.
6. *Гетова, К.* Готовност на децата за училище. – i-списание, ДИУУ, 2006, № 3 <<http://www.diuu.bg/ispisanie>>
7. *Захариева, Р., К. Гетова.* Тестове за диагностика на психичното развитие на детето. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1999.
8. *Здравкова, С. и колектив.* Книга за учителя Приказни пътечки 2 гр. Диагностика. София, Булвест 2000, 2010.
9. Наредба № 4 от 18 септември 2000 г. за предучилищно възпитание и подготовка, обн. ДВ, бр. 80, 2000, изм. и доп. ДВ, бр. 70, 2005.
10. *Тимчев, М.* Приятели с физическата култура. – В: Приятели с учителите, Подготвителна група/клас. София, 2009.
11. *Тимчев, М.* Приятели с физическата култура. – В: Приятели с учителите, III група. София, 2009.
12. *Тимчев, М.* Хайде да играем. София, Анубис, 2003.
13. *Тимчев, М.* Време за игра. София, Анубис, 2002.
14. Типова длъжностна характеристика за длъжност учител в детската градина (1998), МОН, Шифър 2341/3321
15. Физическо развитие, физическа дееспособност и нервно-психична реактивност на населението на България (под ред. на П. Слънчев). София, БСФС–НСА, 1992.www.vlad5.com

DIAGNOSTIC COMPONENTS OF THE PRIMARY TEACHER (ELECTRONIC VERSIONS, PROCESSING AND INTERPRETATION)

*Associate Prof. Martin Timchev, senior assistant Vladimir Petrov,
Sofia University “St. Kliment Ohridski” – Department of Information and In-service Teacher
Training*

In the report the issues of diagnostic procedures carried out by the primary teacher in his/her work with children are discussed. Attention is paid to the diagnostic procedures in some educational directions set in the State Educational Requirements for Pre-school Education and Preparation. The authors provide means for use of electronic tables for data processing and also special tests on electronic media (with examples from the subject “Physical culture”). A multimedia diagnostic test in the subject Mathematics is presented. The speakers are lecturers in different subjects but they share their co-experience and realized diagnostic products in pre-school education.

ПРЕДВАРИТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ВЪНШНОТО ОЦЕНЯВАНЕ ПО ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА В 4. КЛАС ЗА 2011 Г.

*гл. ас. д-р Милен Замфиров,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ФНПП*

Докладът представлява анализ на резултатите от външното оценяване на постиженията на учениците по Човекът и природата в 4. клас, проведено през м. май 2011 година, с представителна извадка (12 000 ученици). Броят на участвалите във външното оценяване по Човекът и природата четвъртокласници е 61 718 (3389 паралелки на 1887 училища в 262 общини от всички 28 региона). Докладът включва анализ на психометричните характеристики на теста по Човекът и природата; общ анализ на постиженията на учениците; анализ на различията в постиженията на учениците според различни техни характеристики.

Ключови думи: външно оценяване, статистически анализ

Общата оценка по Човекът и природата се състои от сумирането на точките в тест с 20 избираеми отговора (3 алтернативи).

Резултатите от външното оценяване на 4. клас са по своята същност базови. Получените разлики по региони, общини, пол и най-често говорим език в семейството имат констативен характер.

Среден резултат по Човекът и природата за страната – критерий за подреждане на регионите на този етап.

Среден резултат по Човекът и природата за региона – критерий за подреждане на общините.

Среден резултат по Човекът и природата за групата, говореща най-често на определен език в семейството – ориентир за търсенето на добри практики при преподаването на Човекът и природата в многоезична среда.

Постижения на групите, говорещи на определен език в семейството, се определят спрямо собствената им група. За да попадне дадено училище или паралелка в групата на потенциалните носители на добри практики, то трябва да има:

1) 5 и повече деца за всяка от групите, говорещи български, турски и ромски в паралелка.

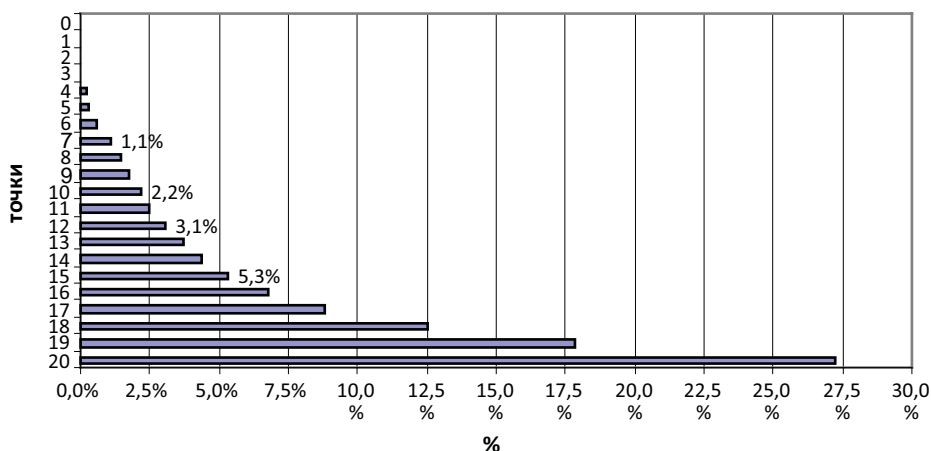
2) Резултатите „над средното“ за една от групите да бъдат съпроводени със „средни“ и/или „над средните резултати“ при останалите групи.

Психометрични показатели на теста

Резултатите показват много добра надеждност на теста за практически цели – Алфа = 0,84. Тя позволява да се извършват сравнения на резултатите по групи (пол, възраст, региони и т.н.).

Стандартната грешка на измерването показва с колко точки трябва да се различават два резултата от теста, за да бъдат статистически значимо различни. В нашия случай това са 1,44 точки, или 7,20%.

**Процентно разпределение на точките в теста
Човекът и природата 4 клас 2011**

На нито един въпрос не са отговорили 32-ма ученици, или 0,05%.

Очакваният брой верни отговори при използване на стратегията на налучкване е 7 (6,67). Същия и по нисък резултат показват 2,43% от учениците (1497).

Декомпозиране на теста на субтестове

Надеждността на субтестове позволява предпазливи изводи за цялата извадка по субтеста „Човекът и неговото здраве” и „Вещества”, много предпазливи изводи за субтеста „Природни явления” и недостатъчна надеждност за самостоятелно разглеждане на субтеста „Наблюдение”. При 3 въпроса в тази субскала това е в рамките на очакваното.

Средната трудност по отделните субтестове варира от 82 до 86%. Това сигнализира за тенденция към значима разлика между субтестове „Вещества” и „Природни явления” (86,06% – 81,62%). Учениците показват малко по-ниски резултати по проблематиката, застъпена в субтеста „Природни явления”, отколкото при „Вещества”.

Психометрични показатели на въпросите от теста

Психометричните данни на отделните въпроси са посочени в следващата таблица.

Таблица 1. Базови психометрични показатели на айтемите (въпросите) на теста

Въпрос	Ключ	Неотгов. %	Трудност	$D = \alpha_{bis}$	α_{19}	А	Б	В
Задача_01	б	0	86	0,33	0,83	-0,22	*	-0,23
Задача_02	в	0	92	0,39	0,83	-0,25	-0,27	*
Задача_03	в	0	87	0,41	0,83	-0,27	-0,29	*
Задача_04	б	0	81	0,43	0,83	-0,21	*	-0,32
Задача_05	в	0	81	0,33	0,83	-0,28	-0,20	*
Задача_06	а	0	88	0,38	0,83	*	-0,28	-0,23
Задача_07	в	1	87	0,47	0,83	-0,30	-0,31	*
Задача_08	в	0	88	0,46	0,83	-0,28	-0,34	*
Задача_09	а	0	91	0,40	0,83	*	-0,26	-0,28
Задача_10	а	1	72	0,43	0,83	*	-0,25	-0,29
Задача_11	б	0	84	0,29	0,84	-0,14	*	-0,30
Задача_12	а	0	74	0,42	0,83	*	-0,24	-0,32
Задача_13	а	0	86	0,51	0,83	*	-0,32	-0,35
Задача_14	а	0	78	0,44	0,83	*	-0,24	-0,33
Задача_15	в	0	85	0,40	0,83	-0,25	-0,27	*
Задача_16	а	1	77	0,49	0,83	*	-0,29	-0,35
Задача_17	а	0	90	0,48	0,83	*	-0,31	-0,32
Задача_18	б	0	81	0,44	0,83	-0,27	*	-0,29
Задача_19	в	1	84	0,45	0,83	-0,30	-0,29	*
Задача_20	а	0	92	0,38	0,83	*	-0,25	-0,26

Отчитайки тези два модела, можем коректно да предскажем:

- ✓ 78% от резултатите в групата „под средното“;
- ✓ 76% от средните резултати;
- ✓ 100% от резултатите в групата „над средното“.

Сравняване на резултатите на регионите със средното за страната

Резултатите по региони спрямо средното за страната бяха групирани до 3 групи: „средно“, „под средно“ и „над средно“. Групата „под средното“ е с най-нисък брой точки и обхваща 33,3% от учениците с най-ниски резултати. Тя е отбелязана с тъмносив цвят в таблицата. Групата „над средното“ е с най-висок брой точки. Тя също обхваща 33,3% от учениците (но тези в горната трета на разпределението). Групата над средното е отбелязана със светлосив цвят в таблицата.

Таблица 2. Подреждане на регионите според средния резултат за страната

Регион	Точки	Класиране
София-град	17,43	Над средното
Габрово	17,08	
Смолян	17,06	
Благоевград	17,01	
Перник	16,88	
Кюстендил	16,55	
Ловеч	16,55	
Пловдив	16,55	
Враца	16,15	Среден резултат
Русе	16,14	
Варна	16,13	
София-област	16,07	
Видин	15,92	
Пазарджик	15,85	
Ямбол	15,83	
Стара Загора	15,48	
Велико Търново	15,46	Под средното
Шумен	15,43	
Хасково	15,34	
Сливен	15,19	
Бургас	15,12	
Плевен	15,08	
Монтана	15,07	
Кърджали	15,05	
Добрич	15,03	
Силистра	15,01	
Търговище	14,68	
Разград	14,19	

За сравняване на резултатите на даден регион, община или училище със средните резултати за страната се използва следната скала.

До 15,46 точки – постижения под средното за страната;

15,48–16,15 точки – средни постижения;

16,55–20 точки – постижения над средното за страната.

В следващата таблица е дадена скала за превръщане на точките в 3-степенна оценка за училищата, които не си поставят за цел да се сравняват със средните резултати за страната, а само с училищата от собствения си регион.

Таблица 3. Нормиране на резултатите отделно за всеки регион

	Резултат спрямо региона		
	Под средно	Средно	Над средно
Благоевград	0–17	17,01–19	19,01–20
Бургас	0–16	16,01–19	19,01–20
Варна	0–17	17,01–19	19,01–20
Велико Търново	0–16	16,01–19	19,01–20
Видин	0–17	17,01–19	19,01–20
Враца	0–17	17,01–19	19,01–20
Габрово	0–18	18,01–19	19,01–20
Добрич	0–15	15,01–19	19,01–20
Кърджали	0–16	16,01–19	19,01–20
Кюстендил	0–17	17,01–19	19,01–20
Ловеч	0–17	17,01–19	19,01–20
Монтана	0–16	16,01–19	19,01–20
Пазарджик	0–15	15,01–19	19,01–20
Перник	0–17	17,01–19	19,01–20
Плевен	0–16	16,01–19	19,01–20
Пловдив	0–16	16,01–19	19,01–20
Разград	0–14	14,01–18	18,01–20
Русе	0–17	17,01–19	19,01–20
Силистра	0–15	15,01–19	19,01–20
Сливен	0–15	15,01–19	19,01–20
Смолян	0–17	17,01–19	19,01–20
София-град	0–18	18,01–19	19,01–20
София-област	0–16	16,01–19	19,01–20
Стара Загора	0–16	16,01–19	19,01–20
Търговище	0–15	15,01–18	18,01–20
Хасково	0–16	16,01–19	19,01–20
Шумен	0–15	15,01–19	19,01–20
Ямбол	0–16	16,01–19	19,01–20

Най-ниският (толерантният) праг за минаване в зоната на „средните постижения” е в регион Разград –14,01 точки.

Най-високият (строгийт) праг за минаване в зоната на „средните постижения” е в региони Габрово и София-град – 18,01 точки.

Прагът за преминаване в зоната „постигания над средните” има само две стойности – 18,01 и 19,01 точки:

За региони Разград и Търговище прагът е равен на 18,01 точки.

За останалите 26 региона прагът е равен на 19,01 точки.

Влияние на пола

Таблица 4. Психометрични характеристики на теста за групата на момчетата и на момичетата

Група	Брой лица	Мин. тестов резултат	Среден тестов резултат	Средна трудност	Коефициент Alpha	Стандартна грешка на измерването
Общо	61 718	0	16,85	84,23	0,84	1,44
Момчета	31 533	0	16,73	83,63	0,84	1,46
Момичета	30 185	0	16,97	84,85	0,84	1,41

Разликата в средните резултатите между момчетата и момичетата е малка от 0,5 точки. Тя е в рамките на стандартната грешка на измерването. Проверката за влиянието на пола по региони не показва статистически значими разлики.

Влияние на най-често говоримия език в семейството

Таблица 5. Психометрични характеристики на теста според най-често говоримия език в семейството

Група	Брой лица	Мин. тестов резултат	Среден тестов резултат	Средна трудност	Коефициент Alpha	Стандартна грешка на измерването
Общо	61 718	0	16,85	84,23	0,84	1,44
Български	48 857	0	17,65	88,27	0,8	1,29
Турски	7265	0	14,31	71,53	0,8	1,82
Ромски	5390	0	12,97	64,85	0,76	1,95
Друг	206	0	15,97	79,85	0,71	1,66

От таблицата се вижда, че тестът е лесен за групата, говореща български език – средната трудност е над 88%.

Изводи

От процентното разпределение на верните отговори можем да направим следните изводи:

- Средният тестов бал е висок – 16,85 т., което показва, че учениците, покрили този бал, се справят успешно с 84,23% от проверяваното учебно съдържание.
- Медианата е 18,0 точки, т.е. 50% от учениците имат повече от 18 точки (90% от проверяваното учебно съдържание).

- Модата (балът с най-висока честота – 16 801 ученици, 2,23%) е твърде висока – 20 т., и съвпада с максималния възможен резултат.

Резултатите показват също:

- ✓ Всички въпроси са с достатъчно добра дискриминативна сила.
- ✓ Четири от въпросите имат брой верни отговори 90 и повече процента. Това са № 2 и 20 (92%), № 9 (91%), № 17 (90%).
- ✓ Четирите въпроса с най-малък брой верни отговори са № 10 (72%), 4, 5 и 18 (81%) .
- ✓ *Определени бяха 7 въпроса (№ 4, 5, 10, 12, 14, 16 и 18), с които може да се предскаже вярно резултатът от целия тест с 83,4% точност. Те представляват ядрото на моделите (цялостни или частични), които учениците са използвали за успешното справяне с теста.*
- ✓ *Открихме 2 модела (начина), които учениците използват за получаване на високи резултати.*
 - Първият модел обхваща 99,3% от резултатите и 4 от въпросите. Той предполага верни отговори на въпроси № 10, 14, 4, 18 (по ред на важност). Допълнително (с по-ниска степен на важност) моделът предполага верен отговор на задачи № 5, 12 и 16.
 - Вторият модел обхваща 0,7% от резултатите (4239 ученици). Той предполага верен отговор на въпрос № 11, неверен отговор на въпрос № 16 и верен отговор на въпроси № 5 и 12. Допълнително (с по-ниска степен на важност) моделът предполага верен отговор на въпрос № 10 и неверен отговор на въпроси № 4, 14 и 18. Този модел може да наречем „модел с пропуски”.

Заклучение

Ръководейки се от евристичното правило, прието във възрастовата психология, че типичното за дадена група е това, което могат или извършват 50% от нейните членове, може да направим заключението:

- Тестът не е прекалено труден за нито една от групите (среден брой верни отговори под 20%).
- Тестът не е затруднил групата, говореща български език. Тя владее средно 84,23% от проверявания материал.
- Групата, говореща турски език, владее средно 71,53% от проверявания материал.
- Групата, говореща ромски език, владее средно 64,85% от проверявания материал.

- *Отчитайки стандартната грешка на измерването, можем да направим извода, че се наблюдава статистически значима разлика между групата, говореща български, и тази, говореща ромски език (4,68 точки).*

ЛИТЕРАТУРА

1. *Замфиров, М.* Статистически анализ на степента на усвояемост на учебен материал в културнообразователната област Природни науки и екология 5.–8. клас от ученици със слухови нарушения в специализирани училища в България и Унгария. – Специална педагогика, 2006, № 4.
2. *Замфиров, М., Св. Съева, П. Гецов.* Аprobация на нови жестове за деца с увреден слух по предмета Човекът и природата за 6. клас. Втора есенна научна конференция на Факултет по начална и предучилищна педагогика „Обучение и възпитание в началните училища, детските градини и специалните училищни заведения”, 20–25 септември 2004 г., Китен.
3. *Замфиров, М., Св. Съева.* Оценка на взаимовръзката между променливи при аprobация на нови жестове за деца с увреден слух по Човекът и природата в 6. клас. Пети международен симпозиум „Екология – устойчиво развитие”, 21–22 октомври 2004 г., Враца.

PRELIMINARY RESULTS FROM MAN AND NATURE SCHOOL SUBJECT EXTERNAL EVALUATION IN FOURTH GRADE FOR THE YEAR 2011

*Milen Zamfirov, Head assistant professor, PhD,
Sofia University “St. Kliment Ohridski” – Faculty of Pre-school and Primary School
Education*

This article presents analysis on external evaluation of students' achievements in Man and nature school subject in fourth grade. The evaluation is conducted in May 2011 with a representative number of participants (12 000 students). The number of all participants in fourth grade in Man and nature in the external evaluation is 61 718 in 3 389 classes at 1 887 schools in 262 municipalities in all 28 regions of Bulgaria. The article includes: analysis of psychometrical characteristics of the test for the subject Man and nature; general analysis of students' achievements; analysis of the differences in students' achievements which correspond to a number of characteristics.

Key words: *external evaluation, statistical analysis*

МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – ЕЛЕМЕНТИ НА СЪВРЕМЕННАТА ПАРАДИГМА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА УЧИТЕЛЯ НОВАТОР

*Мирела Кузманова,
ОУ „Неофит Рилски“, Велинград*

В доклада се предлагат коментар на *философията* и практически проекции на *актуалността* на въпроса за модернизацията на образованието. Модернизацията е разгледана не само като технически и технологични постановки, а в жив, действен, динамичен план. Представя се индивидуалното творческо дирене на учителя – иноватор, професионалист, в контекста на лично и професионално избраната действена образователна парадигма. Парадигма, конструирана върху интегративността и интерактивността в техните съвременни технологични и ИКТ параметри.

Философия и актуалност

В контекста на обществени промени се разкриват възможности за осъвременяване, демократизиране и синхронизиране на образователните системи с актуалните световни образователни процеси. Очертават се конкретни основания за промяна на утвърдени стереотипи, търсят се иновационни философски, педагогически, психологически и социологически постановки за ясно очертаване на целите и позициониране на отношението личност – образователен процес.

Изключително внимание се отделя на формирането на морална, творческа и автономна личност, способна да се реализира пълноценно – самостоятелно и в сътрудничество.

През последните години се появиха тенденции, свързани с организацията и съдържанието на образователния процес, насочени към демократизация и хуманизация на образователната практика. Началният етап на основната образователна степен като функционираща система се изгражда на основата на природосъобразността, т.е. целите, съдържанието и методиката на обучение съответстват на потребностите на учениците в тази възраст, свързани с познанието, общуването, разнообразната продуктивна дейност на учителя и ученика – от репродуктивна и инструктивна дейност към творческо-изследователска. Акцентира се върху активната роля на ученика. Осигуряват се възможности за свободна изява и формиране на рефлексивно поведение.

Ученикът не е съд, който трябва да напълним, а факел, който трябва да разпалим! (Сократ)

Личностно ориентираният образователен процес се базира на задълбочени знания за особеностите в развитието на децата и съответстващите за възрастта потребности от сигурност и любов; добра мотивация за работа и зачитане на многообразието и индивидуалните специфики; проникновено познаване и афиширане на най-силните страни на личността и стимулиране на нестандартните, творческите изяви; непрекъснати добре дозирани поощрения за всяко постижение; навременна корекционна дейност; осигуряване на правото на избор.

Съвременното образование въвежда учителя в нови роли – медиатор, регулиращ и стимулиращ в процеса на познанието, за които той трябва да бъде не само информиран, но и постоянно обучаващ се. В модерното образование учителят изпълнява посреднически функции – улеснява процеса на усвояване на информацията и формиране на умения и компетентности; той не преподава, а подпомага и насочва към усвояване на похвати и техники за самостоятелна умствена и практическа дейност. Подготовката на уроците от тази позиция е свързана с много старателно преосмисляне на всеки отделен детайл, гъвкаво ориентиране в съвместната работа с учениците и поставяне на индивидуални задачи.

Успешното имплицитно ориентиране на учителя в „новите роли“ спомага за индивидуалната експресивност на учениците; засилва личната отговорност за постигане на резултати. Той е катализатор за активна позиция на малкия ученик и променя същността на ученето и организацията на познавателния процес в неговата цялост.

Образователна парадигма на учителя новатор

Активното учене – учене в действие; учене във и чрез опита; учене, базирано на решаване на проблеми; учене чрез взаимодействие и сътрудничество, е основният градивен елемент на съвременната образователна парадигма. За успешното ѝ прилагане се разчупват стереотипите в класната стая: въвеждат се информационните технологии – мултимедийни уроци, интерактивна дъска, мултипойнт технологии; електронните мисловни карти; електронните тестове; мисловните шапки на Едуард де Боно.

Ако ти дадат една риба, те хранят за един ден, ако ти покажат как се лови риба, ще имаш храна за цял живот

Учителят, който обяснява на ученика едно явление, обогатява неговата информираност. Този, който учи как да си служи с книгите и други възможности, за да получи необходимата информация, дава на ученика стратегия.

Ако кажете на ученика кой образец да използва от учебника, за да реши задачата, ще му помогнете да разреши настоящия проблем. Ако го накарате да разбере защо точно този образец, а не друг, вие ще развиете у него усета и уменията за разрешаването на какъвто и да е проблем от този тип. За реализирането на този тип учене могат да послужат следните насоки.

Учене:

- Акцентиране преди всичко върху възможностите за овладяване на общи способности за умствена дейност и творческа изява, а не върху механичното запомняне и репродуктивността;
- Създаване на условия за интегриране (вместване) на новите знания във вече съществуващата структура на знания;
- Осъществяване на учене във и чрез опита;
- Гъвкаво изграждане на вътрешна структура на класа като социална и функционираща цялост.

Преподаване:

- Добре формулирани конкретни цели на базата на ДООИ;
- Планиране на уроците, съобразно не само с нормативните документи, но и с конкретната съвкупност, типичните възможности и затруднения, способности, както и прогностичните постижения.

Педагогическо взаимоотношение и управление на класа:

- Уважение към индивидуалните различия на учениците – стил на учене и възприемане, темп на работа, темперамент, потребности и интереси;
- Разширяване на възможностите за социално взаимодействие и работа в сътрудничество;
- Създаване на интерактивна среда, която позволява свобода на избора и изява на всеки отделен ученик;
- Афиширано признание на разнообразия и уникален принос в общата работа на всеки отделен ученик.

Мултимедийните уроци в съвременната педагогическа практика са фрагмент от цялостната работа в часа. Конструирането на методика за интегриране на технологиите в начален етап води до изводите, че използването на PowerPoint модели трябва да намери своето точно място и да отговаря на мярката – къде, колко, защо. PowerPoint презентациите са атрактивни за учениците и способстват за лесното запомняне и разбиране на материала тогава, когато са дидактически целенасочени и методически интегрирани.

Софтуерен продукт, който активно навлиза в учебните часове, е програмният продукт *Mouse Mischief*. С *Mouse Mischief* учителят може да добавя въпроси с избор между множество отговори, същевременно голям брой ученици да отговарят едновременно на въпросите, да се записват отговорите на всеки един от тях поотделно, като са свързани само с мишка с компютъра на учителя. Този продукт предоставя възможност вниманието на учениците да бъде ангажирано, да се забавляват и да учат по нов начин – с интерактивни средства. Учениците в класната стая могат да отговарят на всеки въпрос, маркирайки отговора с индивидуалната си мишка. След като са избрали отговорите, учителят може да покаже верния.

Електронните тестове, изготвени с *Hot Potatoes*, *CourseLab* и *MyTest*, се използват за преговор и упражнение. Те са забавни и атрактивни. Завършват с индивидуална оценка за всеки, който работи по тях, и учениците остават с усещането за обективно оценяване. Изключително стимулиращи за учене и запомняне.

Използваните електронни тестове, изготвени с посочените по-горе програми, позволяват на учениците не само да покажат своите знания и те да бъдат оценени, а и да получат знания по въпроси, които ги вълнуват, като в тестовете могат да се вмъкнат връзки към интернет или други файлове с определено съдържание. Учениците могат да попълват кръстословици, да дават единични, множествени или свободни отговори, да съпоставят, да сравняват. Различните дейности в тестовете и тяхната интерактивност насърчават учениците към познавателна активност, развиват интереса им към ученето, провокират ги. Те не са сухи, а разнообразни и обективни. Прилагането на тестове дава възможност за осъществяване на диференциран подход при формирането на понятията и свойствата. Чрез подходящ инструментариум могат да се установят някои способности, специфични за формирането на научни понятия: за съотнасяне на новите знания към вече придобитите, за извършване на обобщения, за самостоятелно проверяване на знанията. Един урок е напълно завършен, ако съдържа и елемент, чрез който да бъде проверена степента на усвоеност на материала. Такива елементи за самопроверка са тестовете. Правилното поставяне на тестовите въпроси, структурирането на различните варианти за отговор, както и начинът на поднасяне на теста са изключително важни елементи за качеството на електронния урок. При работата с тестовете у учениците се възпитават нови качества – концентрация на мисълта, бързина на реакциите и др. Естествено е да се съчетават различни методи на диагностика и контрол, за да се получат по-разнообразни впечатления за цялостната подготовка на ученика и оценката да бъде по-обективна.

Разбира се, оценяването може да бъде и само дума, която да насърчи, да поощри. Поощрението не бива да се превръща в безсмислен комплимент, а в подкрепа на усилието и конкретното постижение. Постиженията на уче-

ниците, колкото и малки да са те, винаги трябва да бъдат забелязвани, за да стимулират и откриват нови възможности за по-нататъшно усъвършенстване.

Електронните продукти имат вече свое определено място в образователния процес. Съвременният учител разполага с множество възможности да създава свои продукти и да ги споделя във виртуалното пространство. Изработените от мен, а също и готови продукти използвам в часовете, представяйки ги на интерактивната дъска. Усещането да „влачат“ предмети, думички, да конструират изречения, да редактират и да се докосват до възможностите на интерактивната дъска е изключителен стимул за учениците. Използваните програми и продукти за разработване на този тип уроци са само средство за различно, по-атрактивно представяне на учебното съдържание, за създаване на интерактивна среда и мотивация за учене. В този смисъл важен критерий при изготвянето на електронен урок е очакваният резултат. Стремя се той да е подчинен на актуалното направление в образованието – развиване и приложение на умения за активно учене.

Интегриране и интерактивност

Интегрирането на знанията предполага детайлно открояване и систематизиране на информационните цялости. Междупредметните връзки осигуряват цялостност на системите от представи и понятия. Интеграцията е система на работа, която насочва към конкретен резултат:

- ✓ Повишава равнището на дълбочина и точност на усвояваните представи и понятия;
- ✓ Променя проекциите на интелектуалната дейност чрез извеждането на основни идеи и проблеми;
- ✓ Обогаत्या емоционално учениците чрез включването им в съпреживяване и дейност;
- ✓ Извежда познавателния интерес извън рамките на конкретното занимание;
- ✓ Стимулира творческата дейност на учениците, като им предоставя различни възможности за самостоятелна и добре осмислена изява.

В основата на интеграцията лежи добре ориентираното актуализиране на опита на ученика и привеждане в готовност на цялостната система от сетива, конкретни възприятия и познавателни структури.

Играта – активни интеракции

Играта в началния етап на обучение заема специално място. Използвам играта в часовете си целенасочено – играйки, малкият ученик пресъздава, преживява, стимулира познавателната активност, подпомага социализацията. Ученето чрез игра е най-ползотворното учене. Тя може да присъства в мулти-

медийните уроци, на интерактивната дъска, сътворена от учителя, стимулираща и мотивираща.

В развитието на мисленето на учениците включвам и *шестте мислещи шапки на Де Боно*. Шестте цветни шапки принадлежат на обширна група подходи, които заедно са използвани, за да развият критическо и т.нар. нестандартно мислене. Идеята на метода се състои в разграничаване на различните типове мислене. Това довежда до съсредоточаване върху един тип, след това върху друг и т.н. Например „Бялата шапка” представя фактите и информацията за ситуацията и проблема. Това е обективно знание, повече описание, отколкото обяснение. „Червената шапка” представя емоционалните усещания за проблема или ситуацията. Това е субективно преживяване, чувства и интуиция. Тук интуицията се използва като подтик да се вземе решение. „Зелената шапка” произвежда нови идеи, предложения и решения. „Жълтата шапка” събира положителните аспекти на решението, предимства или бъдещи ползи. Тя представя положителната мотивация на избраното решение. „Черната шапка” събира всички негативни аспекти за правилното разрешение или решение. Този, който я носи, описва заплахи, неудобства или лоши последици. „Синята шапка” представлява контрол върху целия процес. Тя предлага последващите стъпки по време на срещата и след това. Тази шапка позволява участниците да променят процеса и да фокусират метода в правилната посока.

Има много начини да се практикува този метод. Важното е да се спазва делението на шапките. Ученикът не може да критикува, когато не е с черната шапка, или да „хваля” идеята си, когато не е с жълта шапка. Необходимо е винаги да има един лидер, който последователно прекарва дадена идея или решение през филтрите на шестте начина на мислене. Всеки взима участие и групата дава необходимия резултат.

За по-лесно учене и запомняне в часовете си използвам *мисловните карти*. Изработвам ги с *програмата FreeMind*. Мисловната карта може да се изработи и от самите ученици на лист или постер. Тя представлява диаграма, използвана за представянето на думи, идеи, задачи или друго, свързани с централна ключова дума или идея. Изобретател (или може би откривател) на мисловните карти като начин за представяне на информацията е Тони Бюзан. Неговото изобретение се основава на откритието, че човешкият ум съхранява и обработва информацията по нелинеен начин. Различен от начина, по който обработват информацията компютрите. Различен от начина, по който е представена информацията в книгите. Човешкият ум съхранява и класифицира информацията на гроздове, създавайки връзки между понятията и идеите. Мисловната карта е графичен израз на основни дейности, извършвани от нашия ум – анализ, интегриране, синтез. Най-общо казано, тя е графичен начин за водене на бележки. Записките, оформени като мисловна карта, са по-лесни за възприемане и запомняне. По-бързо откриваме взаимовръзките между тях. Това прави мисловните карти ценен инструмент при ученето.

Предимството на електронния вариант на мисловни карти е, че в тях могат да се вмъкнат видео, тестове, мултимедийни презентации, текстове, необходими за пълноценното представяне на замисъла в урока.

Позитивно оценяване

Позитивното оценяване в началното училище е ориентирано към:

- ✓ афиширане на силните страни на всяко отделно дете и поставяне в центъра на взаимодействието;
- ✓ определяне на философията на преподаването за пълноценно личностно развитие;
- ✓ маркиране на социалното, емоционалното, когнитивното и физическото развитие.

Позитивната оценки от вида: *Ти още не си постигнал крайния резултат, но дотук си се справил добре, непременно ще успееш; Миналата седмица ти беше решил вярно само няколко примера, но сега вече се справяш много добре; Можеш да се гордееш с постижението си,* са пряко свързани с душевния стабилитет и емоционалния комфорт на ученика. Тяхното отчитане и своеобразно оценяване тласкат развитието на малкия ученик напред. Затова усещането за успех, както и всяка намеса на учителя, за да го провокира, не бива да изостават във времето. В противен случай ученикът се дистанцира от всичко случващо се около него.

Прилагането на иновационни и интерактивни методи на обучение би трябвало да е с индивидуална и конкретна насоченост, защото винаги се осъществява в определен контекст на връзки и отношения и е подвластно на индивидуалността на учителя – неговото педагогическо майсторство, личния му маниер на работа и собствен поглед към реалността.

Обобщение

Училището е място за деца, където детето не само се готви за живот; училището е самият живот, в който детето идва със своите болки, радости, пориви. В него малкият ученик се стреми да изживее мига на настоящето, без да се интересува от неразбираемото за него бъдеще, към което понякога натрапчиво го тикаме.

За да успява, детето трябва да бъде разпалвано. Само пламъкът на осъзнатите познавателни потребности ще го направи активно. Те трябва да се осъзнаят и усетят от самото дете. На малкия ученик е необходимо да се осигуряват условия за емоционално наситена комуникация с връстниците.

Играта е най-добрият посредник в процеса на овладяване на учебната дейност. Детето непрекъснато се нуждае от успех, чрез който укрепва своите социални и познавателни позиции в класа, извън училището, в реалния живот.

Училището е и институция, и екип, и медиатор в образователния процес. Съвременното училище е динамично, мобилно; то е пътешествие на духа и тялото; пътешествие в Родината, за да я обичаш; пътешествие в Европа, защото от нея е проходила съвременната човешка цивилизация – за началото на голямото околосветско пътешествие за срещи на традиции, култури и образование.

MODERNIZATION OF EDUCATION – ELEMENTS OF CONTEMPORARY PARADIGM THROUGH THE EYES OF THE TEACHER INNOVATOR

*Mirela Kuzmanova,
Primary school "Neofit Rilski", town of Velingrad*

The report provides discussion on the philosophy and practical views on the issue of modernization of education. Modernization itself is commented not only as technical and technological performance but also in terms of real, active and dynamic plan. The individual creative quest of the teacher - innovator, professional in the context of personal and professionally selected educational paradigm line of actions is presented. Paradigm constructed on the bases of integrity and interactivity in their advanced technology and ICT-parameters.

ЗА ДИГИТАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ ПО ФИЗИКА В НЕГОВАТА ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

гл. ас. д-р Нели Димитрова,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

В доклада се прави опит да се зададат параметрите на съвременната дигитална компетентност на учителя в средното училище и се описва обучение на учители по физика и информационни технологии (ИТ) чрез Web 2.0 технологията при провеждане на апробация по международен проект, финансиран от програмата за учене през целия живот на Европейската комисия: *European Resource Centre for Web 2.0 Education* <<http://www.web20erc.eu/>>. Описан е и добър педагогически опит на двама учители по физика.

Ключови думи: *дигитална компетентност, Web 2.0 технология, продължаващо образование на учителите, обучение по физика и астрономия в средното училище*

Съвременното образование не би могло вече да се реализира без използване на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) поради ред причини, една от които е необходимостта от овладяване на дигитална компетентност, като една от ключовите компетентности, обявени в Европейската референтна рамка. Тази компетентност е дефинирана като необходима за изпълнението на служебни задължения, за свободното време и за комуникацията. Тя включва свободното и критично използване на ИКТ за извличане, оценяване, съхраняване, създаване, представяне и обмен на информация, както и комуникация и участие в мрежи за съвместна дейност [3].

Изисквания към дигиталната компетентност на учителя в средното училище

Какво е състоянието на тази компетентност у учителя по физика? Базовата подготовка в университетите, особено за завършилите своето образование преди повече от 10 години, не предполага овладяност на тази компетентност, която реално търпи и непрекъснато развитие. Как учителят да използва ИКТ в процеса на обучение се свежда до следните знания и умения: да откриват (да знаят) кои са инструментите на ИКТ и техните общи функции; да могат да използват ИКТ в обучението по предмета; да разбират как и кога да използ-

ват ИКТ за постигане на определена цел; да умеят да създават и поддържат ИКТ [1]. Различието при овладяване на дигитална компетентност от учителя и от ученика се състои в това, че учителят е необходимо да съчетава тази компетентност с дидактическата компетентност за използване на ИКТ, което включва: способност за преценка защо, къде, как да прилага ИКТ за постигане на определената цел; умения за управление на образователния процес с използване на избраните ИКТ; умения за анализ на информация от електронното образователно пространство, на което би следвало да учи и учениците; умения за оценяване на електронни продукти, създадени от учениците. През последните няколко години дигиталната компетентност на учителя включва и едно ново измерение – способност да планира, организира, управлява и оценява учебно-познавателната дейност на учениците в електронна образователна среда (Web 2.0 технология). Специфичното за тази среда е силна обвързаност на множество интернет потребители, които са активни участници в различни процеси и взаимодействия: целенасочено създават и допринасят за стойността на конкретния продукт/ресурс; отвореност и свобода на конструирането и използването на различни ресурси; наситеност на преживяванията при работа [2].

Провеждане на обучение на учители чрез Web 2.0 технология

Обучението бе проведено с 13 учители по физика и информационни технологии по международен проект, финансиран от програмата за учене през целия живот на Европейската комисия: *European Resource Centre for Web 2.0 Education* <<http://www.web20erc.eu/>>. В екипа от българска страна бяха включени преподаватели от Департамента за информация и усъвършенстване на учители към Софийския университет – проф. д-р Р. Кушева, доц. д-р Р. Пенкова, гл. ас. Н. Цветкова, гл. ас. Б. Стоименова, гл. ас. д-р Н. Димитрова и ас. М. Легурска. Обучението премина през следните етапи:

- осмисляне и практическо приложение на методологията на Web 2.0 технологията в общ образователен контекст;
- практическо приложение на отделни Web 2.0 инструменти в обучението по физика, при което учителите бяха в ролята на обучаеми;
- конструиране и прилагане на курсове в собствената педагогическа практика.

Сценариите на курсовете, които учителите създадоха и апробираха, обхващаха различни възрастови групи от прогимназиален и гимназиален етап на средното образование. Специфичното при по-малките ученици бе, че тяхното обучение се провеждаше изключително в часовете по физика и информационни технологии, докато обучението на гимназистите се реализира основно като извънкласна дейност.

Представяне на апробирани курсове на учители по физика за използване на Web 2.0 технологията

Всички курсове със свободен достъп могат да бъдат разгледани след регистрация в: <http://platform.web20erc.eu/login/index.php>

Един от курсовете с високо качество е на Силвия Боянова, учител по физика в Професионална гимназия „Академик С. П. Каралъов” – Дупница. Тема на курса: „108 минути, които промениха света”, 10. клас. Темата е обвързана с учебното съдържание за 10. клас, задължителна подготовка.

Очаквани резултати от обучението

Учениците трябва:

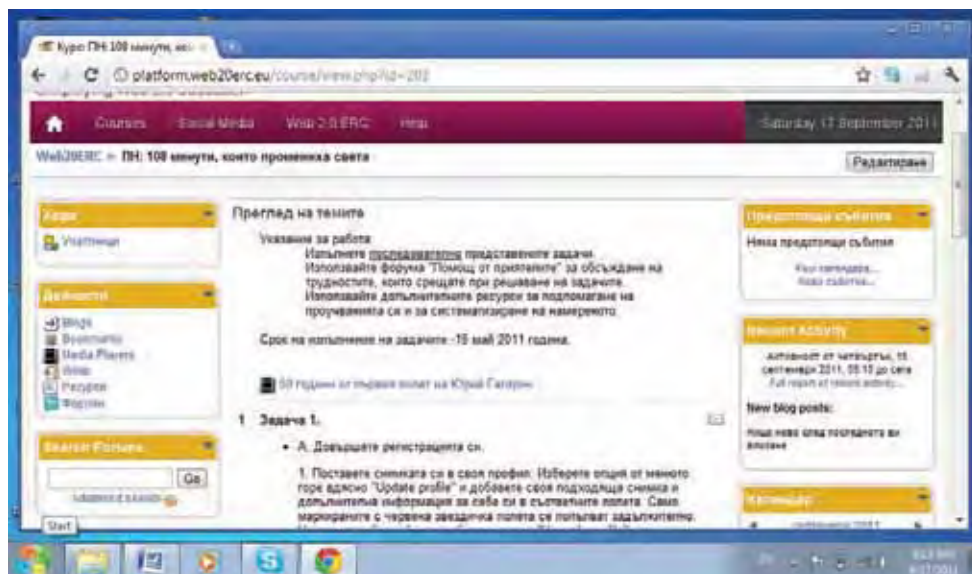
- да дефинират закона за всеобщото привличане, гравитация и реактивна сила. Целта се постига чрез изследване и систематизиране на информацията от интернет. Крайният резултат е споделяне на тази информация в блог;
- да проучват и подреждат полезни сайтове с научно съдържание по темата. За тази цел се използва инструментът социални отметки;
- да създават научен текст по определен от учителя план. Използваният инструмент е wiki;
- да обсъждат откритата информация и да подпомагат взаимно дейността си. За тази цел се използва инструментът форум.

Описание на курса

Курсът включва три задачи, свързани с понятията от физиката, като гравитация, първа, втора и трета космическа скорост. Чрез използване на Web 2.0 инструментите и исторически подход създаденият курс разширява знанията и уменията на учениците по механика, както и развива умения да наблюдават филми, изследват, систематизират, обобщават, оценяват информацията, споделят, дискутират. Обучението се проведе в продължение на 4 седмици през април и май 2011 г. в часовете по физика и като извънкласна работа.

Обучението се проведе поетапно, като учениците изпълняваха поред от 1. до 3. задача, а учителят обсъждаше направеното от тях и ги стимулираше за учебно-познавателна дейност чрез различни въпроси, които се задаваха във форумите, както и подпомагаше дейността им при възникнали трудности. Учениците работиха индивидуално. Впечатление прави липсата на умения за дискутиране между самите ученици. Форма на дискусията се осъществи единствено между конкретен ученик и учителя. Всяка задача бе насочена към използване на конкретен инструмент. За първа задача, след като се насочват с определени въпроси и видеофилм, учениците правят подходящи за темата социални отметки. Наученото от първа задача и от откритите адреси споделят в блог – 2. задача. Обобщават и систематизират информацията в 3. задача,

като създават свързан научен текст по темата. Същественото в този курс е, че учителят е предоставил достатъчно помощна информация за същността на използваните инструменти.

Друг апробиран курс е на Нели Шипочка, учител по физика в 120 ОУ – София. Темата на курса е „Вселената и още нещо”, 7. клас, и е обвързана със задължителното учебно съдържание.

Очаквани резултати от обучението

Учениците трябва:

- да разпознават различните видове небесни обекти; разбират ролята на гравитацията при движението на небесните тела и за образуването на различни структури във Вселената; имат представа за структурата и развитието на Вселената. Използваният инструмент е блог;
- да проучват и подреждат полезни сайтове с научно съдържание по темата. За тази цел се използва инструментът социални отметки;
- да създават научен текст по определен от учителя план. Използваният инструмент е wiki.

При този курс дейността на учениците е самостоятелна и специфичното е, че комуникация се осъществява само между учител и ученик в предложените блогове. Структурата на курса е изградена по подобен начин, както на представения по-горе, но без възможност за дискутиране във форум, което се обяснява с това, че учениците работят основно в часовете по задължителна подготовка и обсъждат проблемите в пряка комуникация.

The screenshot shows a Moodle course interface. At the top, there's a navigation bar with 'Home', 'Social Media', 'Web 2.0 ERC', and 'Help'. The main content area is titled 'Добре дошли!' (Welcome!) and contains a message: 'Можете да започнете работа по задачите по-долу, след като изпълните анкетата в долния десен ъгъл на страницата с курсовете.' Below this, there are instructions for work: 'Указания за работа: Използвайте предоставените предимствени задачи. Използвайте форум за обсъждане на трудностите, които срещате при решаване на задачите. Използвайте допълнителните ресурси за подпомагане на проучаването си, относно строежа и еволюцията на Вселената, и за систематизиране на намеренията.' A deadline is set: 'Срок на изпълнение на задачите - 15 май 2011 г.'

There are three tasks listed:

- 1 задача: Запознайте се с предложените по-долу материали.
 - Вселената
 - Споделете на 10
- 2 задача: Потърсете информация в Интернет относно строежа на Вселената и предоставете на вниманието на съществуващите си материалите от курс материалите във форумите.
 - За Вселената
- 3 задача: Представете предложенията си за текст по темата и ги измислете поддълго в блоговете, като отговорите на следните въпроси.
 - Какви видове небесни тела има във Вселената?
 - Каква пространствено-времетрайна структура образуват различните небесни тела?
 - Поддадете структурите по големина, като започнете от най-малката?

On the right, there are widgets for 'Upcoming Events' (none), 'Recent Activity' (last activity on Oct 23, 2011), and a 'Calendar' for October 2011. The left sidebar has various navigation options like 'Profile', 'Activities', 'Quick Connect', 'Administration', and 'My courses'.

Заклучение

Трудностите, които учителите срещнаха при своето обучение за използване на Web 2.0 технологията, бяха свързани с конструирането на курсовете, и то по отношение на техническия аспект – как да зададат определените параметри на инструментите, които ползват. В методически аспект темите, които бяха подбрани, провокираха интереса на учениците, част от които работеха активно и с голямо желание, планираната дейност бе реализирана изцяло в електронната образователна среда, но с особеността, че само част от класа се включи в този модел на обучение. Прави впечатление висока дигитална компетентност на учениците в гимназиалния етап, но и известната неувереност за комуникация в електронна образователна среда.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелова-Ганчева, Д. Информационните и комуникационните технологии в географското образование – теория, политики. София, Д-р Иван Богоров, 2007.
2. Кисимов, В., Д. Велев. Методи за проектиране на бизнес информационни системи на базата на Web 2.0 и cloud computing, 2009 <www.unwe.acad.bg/research/br17/5.pdf>
3. Ключови компетентности. Европейска референтна рамка. Комуникационна стратегия за присъединяване на Република България към Европейския съюз. С., 2007.

ABOUT THE PHYSICS TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE IN ITS PEDAGOGICAL PRACTICE

*Senior assistant Neli Dimitrova, PhD,
Sofia University "St Kliment Ohridski" – Department for Information and In-service Training*

This article tries to set parameters for the modern digital competence of teachers in secondary schools and describes the training of teachers of physics and information technology (IT) via Web 2.0 technology to conduct the approbation of an international project funded by the Lifelong life of the European Commission: *European Resource Centre for Web 2.0 Education* <<http://www.web20erc.eu/>>. Described is a good teaching experience and two masters in physics.

Key words: digital competence, Web 2.0 technology, continuing education for teachers, training in physics and astronomy at secondary school

УСПЕШЕН МОДЕЛ ЗА ЕФЕКТИВЕН МЕНИДЖМЪНТ НА КЛАСА

Нина Кънева,
ОУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Габрово

Динамично развиващото се общество отправя много предизвикателства към съвременния учител. От него се изисква да бъде добър мениджър на класа и да притежава висока професионална компетентност. Прилагането на новаторски технологии в образователния процес води до качествени постижения и признание.

Ключови думи: мениджмънт, иновации, информационни технологии, електронни образователни продукти, *Microsoft Mouse Mischief*

Мениджмънтът на класа е сравнително ново научно направление в педагогиката, но активно се изследва и описва от голям брой специалисти в областта. Изучава се като учебна дисциплина в някои университети и това предполага по-младото поколение педагози да познават добре спецификата и техниките за ефективно управление на класа, защото това е предпоставка за успех. Според С. Николаева мениджмънтът на класа, от една страна, е средство за дисциплиниране или поведенческо регулиране, но от друга, която е по-важна, е инструмент за мотивиране, стимулиране и развитие [3].

Множество автори и изследователи в тази сфера дават определения на понятието *classroom management*. Някои от тях са по-детайлни, а други – по-общи. Широко популярно е становището на Ив. Иванов, който казва, че в него се „включват всички организационни и процедурни мерки за контрол на процесите в ученическия клас“. Най-точно и достъпно е тълкуванието на *Harry and Rosemary Wong*, според което мениджмънтът на класа е „всичко, което учителят прави, за да организира учениците, мястото, времето и материалите така, че образованието да е ефективно“. Разбира се, това е една много малка част от теоретичното представяне на термина, но като цяло всички автори се обединяват около мисълта, че практическите дейности, подходи и техники, които учителят използва с цел ефективно управление на пространството, хората и процесите в учебната среда, изискват задълбочено познаване на структурните и системните измерения на подхода, вариативността на приложение

спрямо различните деца и ситуации, както и възможността за промяна и развитие във времето на това направление от педагогиката.

Съществено важно е да се отбележи, че реалните действия на преподавателите в училище водят до установяване на ред, ангажиране на вниманието и активното мислене на учениците, възбуждане на познавателен интерес, изграждане на взаимно доверие и отговорност за поведението. Класната стая е средата, в която подрастващите не само общуват помежду си или с учителя, а и могат да изследват и експериментират, да обменят идеи и да предлагат решения. В това се състои и майсторството на днешните педагози. Докато в традиционната методология основната роля за обучението и възпитанието е присъдена на един човек, то с навлизането на новаторските технологии се търси откривателство, сътрудничество и голяма доза креативност. Провокирането на младите хора да търсят, да действат, да мислят, да предлагат, да организират сами пространството около себе си, да изискват, да се изявяват, да съпреживяват и най-вече да се чувстват значими и полезни неминуемо води до високи резултати и ефективен учебно-възпитателен процес. Необходимо е настроението в класната стая да бъде положително, правилата и целите да бъдат ясни, взаимоотношенията да бъдат коректни и пълноценни.

Учениците са преди всичко личности, независимо от тяхната възраст, пол и социално положение, и затова те винаги усещат добрия учител, който е: професионалист, общителен, чувствителен, способен да изслушва, с изявена силна воля и упоритост, със свое излъчване и индивидуално присъствие, с искрено чувство за хумор и нестандартно мислене, отворен за новостите и готов да поема рискове, и преди всичко човек, който обича децата и винаги е пример за подражание. В начална училищна възраст децата са с неподправена психика и много лесно се привързват към своите учители. Ето защо в този период от развитието им авторитетът и уменията на учителя се възприемат интуитивно и наличието на гореописаните качества се забелязва още в първите контакти на участващите в учебния процес. Подрастващите не са наясно със същността на термина *мениджър на класа*, но винаги го разпознават. Те имат потребност да им се обръща внимание и да бъдат разбирани, към тях да се подхожда индивидуално и да бъдат смятани за уникални, да им се дава право на избор и, разбира се, да бъдат стимулирани и мотивирани за повишаване на знанията и уменията си.

Мениджърските способности на учителите предполагат ясно оформен стил на управление, който по-скоро е комплексен. Това е така, защото самите ученици притежават различни стилове на учене, възприемане и комуникация. Споделям становището, че „стилът на учене е композиция от познавателни, афективни и психологически характеристики, които са сравнително стабилни индикатори за това, как учащият се възприема, взаимодейства със и отговаря на учебната обкръжаваща среда” [1, с. 129]. Съществуват различни класифи-

кации на това понятие, които би следвало ние педагозите да познаваме добре. Според темперамента се оформят: екстраверти, интраверти, сетивни-интуитивни, мисловни-чувстващи и разсъдливи-възприемчиви. Интересна подредба дава Kolb, който ги разделя на: дивергенти (Защо уча?), конвергенти (Как уча?), асимилатори (Какво уча?) и акомодатори (Какво ще стане ако...?). Според други модели обучаемите се разграничават на: иновативни, аналитични, здравомислещи и динамични.

В специализираната литература присъстват голям брой статии в тази насока и задълбоченото им проучване спомага за адекватен подбор на учебните средства. Комплексният мениджмънт е удачна форма, чрез която се избягват конфликтите и проблемните точки в един разнороден ученически клас. Стилът на управление, който учителят възприема и прилага, е доста силен инструмент и затова той трябва да отговаря на конкретните потребности, но и да се развива и усъвършенства. От широкоизвестните: авторитарен, авторитетен, либерален и безразличен стил (CHANDRA); минавайки през: диктатор, свободен дух и балансиран (HERSMAN) и всички останали, е ясно, че за предпочитане е да се избере демократичен подход, но задължително в съчетание със силно изразен професионален авторитет [1, с. 64]. Важно е учениците да са убедени, че учителят ще им даде най-доброто като степен на подготовка, но в същото време ще откликва на техните интереси и потребности и ще дава свобода на индивидуалността им. Взаимоотношенията учител – ученик и така нужното доверие в тях се градят с много търпение, познание и себеотдаване.

Стилът на всеки преподавател зависи от неговия опит, от особеностите на класа, от специфичните му схващания относно ефективността на определени методи, от темперамента му и неговата интелигентност, от уменията му да бъде толерантен, но в същото време и възискателен и от много други личностни качества. Но най-важното според мен, като учител с дългогодишен стаж, е чрез различни прийоми да се опознаят учениците. Едва тогава приложението на определени техники ще бъде адекватно и ще доведе до търсения резултат. Всяка една общност се формира от разнороден типаж хора и за да може успешно да се менижира тяхното развитие, потенциал, емоции и поведение, е необходимо да се заложи на индивидуалността им. Съчетавайки различията в учебния клас чрез инклузивния (включващ) мениджмънт, учителят едновременно дава възможност на учениците да покажат своите умения, дарби, потребности, дори и грешки, но в същото време изисква от тях да приемат останалите такива, каквито са. След като децата се адаптират към учебната среда и започнат да спазват определените правила, те трябва да се научат да общуват, да се сближават с другите, да си помагат и да изграждат подкрепяща се група, в която всеки изпълнява отговорностите си в името на обща цел.

Ръководейки дейностите в класа, учителят може да получи желания ефект, ако е запознат в детайли с всички структурни елементи, подходи и

функции на отделните разновидности на мениджмънта. Класът е малка организационна структура в образователната институция и затова тя се управлява по подобие на самото училище. Учителят менижира различни аспекти от цялостния процес на обучение и възпитание, като например: развитие и саморазвитие на учениците; класът като работна или физическа среда; класът като поведенческа среда, индивидуалност и принадлежност (работа в екип); среда за професионална реализация, развитие и израстване на учителите; комуникационна среда и др. Отчитайки разновидностите на формите за управление на класа, в доклада са предложени и описани множество варианти за постигане на ефективно организиране и ръководене на дейностите в една училищна паралелка.

В начален етап на обучение едно от най-важните направления на ефективния мениджмънт е управлението на работната и физическата среда. Към тази категория влизат: времето, пространството, ресурсите, технологиите и документацията. Тъй като подрастващите идват от детската градина, тяхното пространствено виждане е доста по-различно от това, което им се предлага в училище. За по-лесната им адаптация предпочитам да обособя в класната стая отделни кътове, в които малките ученици могат да се занимават с приятни за тях дейности. Например: читателски кът с любими книжки, донесени от самите тях; кът на малкия творец с място за рисуване и красиво подредена изложба; кът за споделяне и др.

Спорния въпрос за подредбата на чиновете разрешавам, като често ги разместявам, в зависимост от идеите и дейностите, които извършваме. Понякога са в групи по 2, 3 или 4 за екипна работа; в други случаи са във формата на буквата П или като дъга; когато споделяме, обсъждаме или играем в час на класа, се разполагаме в кръг. Децата обичат промените и често сами ги предлагат. Гъвкавото организиране на класната стая дава възможност да се осъществяват различни форми на обучение.

Като сполучлив вариант намирам и промяната на средата, т.е. извън училище. Провеждане на часовете в библиотеката, в музея, на открито, по време на екскурзия в друго населено място и т.н. е метод, който води до много по-голяма успеваемост и трайно възприемане на знанията. В тази насока срещам силна подкрепа от родителите, с чиято помощ реализираме часовете.

Местоположението на работните места в класната стая има значение за това, учениците да се чувстват еднакво важни за учителя, а той от своя страна да има достъп във всеки един момент до тях и да получава обратна връзка. Свободното придвижване в пространството и различният начин на общуване премахват бариерите и създават доверие и сигурност. Разбира се, смяната на местата е задължителна както от физическа гледна точка (светлина, ъгъл, отдалеченост, особености на писането – леворъки), така и относно общуването. Ситуирането на обектите в стаята е добре да бъде обсъдено със самите уче-

ници и да бъдат проучени техните предпочитания. Основни изисквания са: функционалност, естетика, ергономичност и хигиена.

Пространството по стените е необходимо да бъде използвано максимално, но да не задушават или разсейват. По мое мнение там се поставят табла с учебна насоченост (на преден план), табло с актуални съобщения, кът за награди и постижения, за снимки и рисунки, както и за лично творчество. Съществено важно тук е материалите да се подменят периодично и да бъдат в естетичен вид.

Добрата хигиена в класната стая и наличието на красиви, поддържани с помощта на децата цветя, допълват уютта на помещението. Отговорностите на дежурните ученици не бива да се пренебрегват, защото това е част от спазването на правилата. Комфортът на учителите и на учениците се създава от самите тях, ако всеки приеме присърце своята роля. Личният пример в това отношение е на първо място, а не наизданията и наказанията. Ето защо имам предпочитание към разговорите с провинилите се деца, а не към порицанието.

В нашата класна стая се използват разнообразни технически средства, тъй като работим по съвременни технологии. Лаптопът, проекторът, тонколониите, касетофонът, компютърните мишки и др. са нещо ежедневно за малките ученици. Те са добре приучени как да ги опазват и как да си служат с тях. Не са редки случаите, в които им гласувам доверие и те се забавляват сами в междучасието. Класът е от т.нар. компютърни класове и общуването с техника е не само обичайно, но и търсено. Два пъти в седмицата децата работят в компютърния кабинет. От настоящата учебна година с образователна цел ще бъде въведена и интерактивна бяла дъска.

По отношение на времето, тъй като в българското училище то е строго регламентирано, понякога съчетавам два часа в едно цяло. Тук имам предвид часовете по изобразително изкуство или домашен бит и техника в комбинация с час на класа. Подобни симбиози практикувам, когато обучаемите извършват дейности по учебен проект. Разбира се, учениците имат правото да излязат във времето на общоприетото междучасие, но това не се случва масово, тъй като, увлечени от разнородните и добре прецизирани за възрастта практически задачи, те не нарушават процеса до приключване на заданието. Такъв тип обучение е силно развиващо както от гледна точка на познанието и надграждането на знания, така и във връзка с формирането на ценни личностни качества като умения за работа в екип, самокритичност и др.

Новаторската насока в документалния мениджмънт е създаването на *портфолио на класа*. То съдържа информация за развитието на всеки ученик, самостоятелни работи и най-вече грамоти и награди на децата, отразяващи най-ярко техните интереси и постижения. В края на учебната година всеки обучаем получава в красива папка своите рисунки, контролни, сертификати, дипломи и характеристика, а копия от грамотите се съхраняват в общо порт-

фолио. За изминалата учебна година в него се съдържат 67 документа. Гордост за всеки учител е, когато децата са упорити и амбициозни, когато се чувстват достатъчно подготвени, за да участват в различни конкурси, състезания и изложби, а високите резултати са добър показател за ефективен мениджмънт. Архивът на класа подпомага работата на преподавателя, защото е източник на богата информация за подрастващите и е добър коректив относно избора на подходящи средства и методи за обучение и възпитание.

Изграждането на класа като единна цялост е процес, който изисква учениците да осъзнаят, че са част от общност, в която всеки е уникален и значим, но и равнопоставен. *Символите* са способ за принадлежност както към образователната институция, така и към съответната паралелка. ОУ „Св. Св. Кирил и Методий” – Габрово, има своя униформа, която учениците с желание носят на празници, открити уроци и официални събития. Освен тази обектна символика конкретният ученически клас има лого, чрез което се демонстрира различността му от останалите подобни структури, както и уеб сайт, в който е публикувана и песента на класа, избрана от самите деца. Това е идеен символ, който звучи на всеки наш празник, и предпочитанието за него бе продиктувано от думите, с които посрещнах първокласниците на първия учебен ден, от името на сайта и от вечно усмихнатите им очи. Управлението чрез символи зарежда учениците със самочувствие и положителни емоции.

Фиг. 1. Лого

Най-стойностното измерение от мениджмънта на класа, в което учителят разкрива в пълна степен професионализма си, е развитието на учениците чрез учебната среда. Подборът и приложението на адекватни с времето *иновативни образователни технологии*, от една страна, кореспондират с комплексния характер на менижирането, а от друга – внасят активни методи за обучение, които определено имат много по-висока ефективност. Като конкретен пример в тази насока мога да посоча използването на компютъра, който е не само инструмент, нито само средство, а интелектуално предизвикателство, защото точно с това си качество е най-привлекателен за учениците. Ролята на ИТ в училището е свързана с комуникациите, управлението и процеса на преподаване и учене. Чрез интернет мрежата се постига лесен и бърз достъп до разнообразна информация; проверка, оценка и самооценка на знанията; възможност за сътрудничество в различни образователни инициативи и проекти с други страни. Е-обучението предполага променена среда, собствен темп на развитие, използване на игрови подходи за мотивация и интерес към дейностите, форми за експериментиране и творчество.

Класът, с който работя в момента, експериментира технологията „Един компютър – много мишки” или *Microsoft Mouse Mischief*. Те се обучават и по програмата „Интердисциплинарно проектно ориентирано обучение чрез използване на информационни технологии в началното училище”, чиито автори са доц. д-р Румяна Папанчева и д-р Красимира Димитрова. Тези форми са част от инициативата „Партньори в познанието“ на Майкрософт България.

Технологията *Microsoft Mouse Mischief* е приложение към PowerPoint и е създадено с образователна цел. Децата използват USB мишки и изпълняват различни учебни задачи от местата си. Могат да се редуват в използването на компютърната мишка, като неработещият ученик реализира същата дейност на работен лист. Успешно се прилага и за екипни дейности. Чудесно кореспондира с различни стилове на учене.

Предимства на технологията:

- ✓ Разнообразие от форми и методи за обучение;
- ✓ Активно участие на всички ученици в учебния процес;
- ✓ Непосредствено усвояване на учебния материал чрез практически дейности;
- ✓ Възможност за изпълнение на по-голям обем от задачи;
- ✓ Бърза обратна информация относно усвояването на определени знания и умения.

Оценяване и обобщаване на резултати:

- ✓ Тестово изпитване: вярно или грешно е дадено твърдение; избор на верен или неверен отговор; разнообразие в разположението, цветовете и графичното оформление на тестовите варианти;
- ✓ Практически графични задачи: чрез ограждане; чрез свързване; чрез маркиране; чрез писане; чрез рисуване.

Приложение в учебния процес:

- ✓ В различни типове уроци – за нови знания, за затвърдяване или обобщение;
- ✓ В началото или в края на урочната единица (тренажори), както и чрез смяна на дейностите – през целия час;
- ✓ Варианти за приложение – екипна работа, еднотипни задачи или работни листи;
- ✓ Може да се използва за: усвояване или надграждане на знанията и уменията; проверка и оценка; работа по учебен проект.
- ✓ Стимулира се креативното мислене.

Авторски учебни ресурси, разработени и използвани в часовете:

Фиг. 2

Фиг. 3

Фиг. 4

Фиг. 5

Фиг. 6

Фиг. 7

Фиг. 8

Фиг. 9

Фиг. 10

Фиг. 11

Фиг. 12

Фиг. 13

Описаната образователна платформа е напълно активен метод за обучение поради факта, че диапазонът от дейности, които учениците извършват, е много разностранен и те се реализират от самите деца. Тук ролята на учителя е да подбере правилно въпросите, задачите, игрите и провокациите спрямо конкретната тематика и да създаде необходимата мотивация за участие. Технологиията задържа вниманието на хиперактивните подрастващи, на тези, които са с обучителни трудности, и на децата със СОП. Разпространението ѝ в нашата страна през изминалата учебна година намери доста широк кръг от привърженици, а специализираните тренинги продължават.

Друга технология с висока ефективност е *учебният проект*. Тя има значение не само за познавателното развитие на учениците, но и за управлението на класа като поведенческа и комуникационна среда. Основният проект, по който работихме с класа, е озаглавен „Игрите на баба и дядо“. С него участвахме в общ национален проект „Електронна книга на учителя“, с който България се представи на Европейския форум „Учители новатори“ в Москва в края на март 2011 г. Основните цели са: да се запознаят учениците с голямото разнообразие от игри – дидактични, подвижни, забавни и др.; да разширят знанията си за живота на техните баби и дядовци с цел сближаване на поколенията; да бъдат привлечени като активни участници в учебния процес семействата на първокласниците; да се поддържат традициите и да се формират ценни качества на личността като толерантност, решителност, бързина, честност, съобрази-

телност, ловкост, досетливост, воля за победа, спортменство и взаимопомощ; да се разширява кръгзорът и да се развива креативното мислене на подрастващите. Въз основа на усвоеното да бъдат стимулирани да сменят мястото за игра и да създават нови приятелства. За целта се използват темите от раздела „Моето детство” в учебника по Роден край за 1. клас и много допълнителни знания и умения. Част от тези знания и умения учениците показват в открит урок. Чрез екипна работа и работа по проект първокласниците представят пред родителите и гостите иновативни модели за съвременно обучение.

Относно идеята за работа по този проект ме провокира посоченият раздел „Моето детство”. В последните години се коментира усилено проблемът, че много голяма част от подрастващите прекарват времето си пред компютъра или телевизора и не създават контакти с връстниците си, не играят сред природата, не уважават възрастните си роднини, защото не ги разбират поради отдалечеността на времето между поколенията. Отправих покана за разговор с децата по темата към техни баби и дядовци и те не ми отказаха. Получи се интересен час, а последвалото проучване даде много добри резултати и мотивира всички за пълноценна работа.

Планирани дейности:

1. Да издирят и запишат с помощта на дядо и баба игрите от тяхното детство.
2. Да разучат игрите.
3. Да нарисуват рисунка на играта, която най-много им е харесала.
4. Да изпълнят определена задача на компютъра, която съдържа три елемента:
 - да запишат собственото си име в указаното цветно поле;
 - да изберат и маркират чрез цифра коя от картинките на слайда отговаря на определена игра;
 - да нарисуват чрез програма *Paint* любимата си играчка.
5. Открит урок пред родителите.

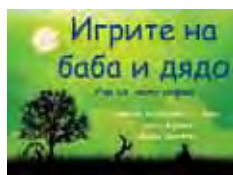
В проекта са интегрирани следните дейности: работа с програмите *Paint* и *Microsoft Mouse Mischief*. Работим в класната стая и в компютърния кабинет, където учениците реализират задачите си в екипи. Част от учениците са на компютрите, а другите работят практическа задача – рисуване.

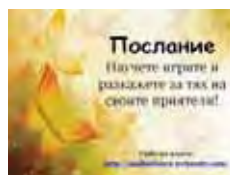
Фиг. 14

Фиг. 15

Фиг. 16

Фиг. 17

Работата по учебни проекти чрез интегриране на информационни технологии е надграждаща и развиваща креативното мислене на учениците дейност. По този начин подрастващите се обучават нестандартно, но в същото време пълноценно. Използва се изцяло индивидуалността на всяко дете, свързана с интересите и потребностите му. Дава се възможност на учениците за изява в различни направления: издирвателска, творческа, техническа, лидерска, подкрепяща, слушателска и др. Така учащите се, работейки в екип, се чувстват пълноценни, значими и удовлетворени. Процесът е насочен изцяло върху личността на децата, като основното правило, което се съблюдава, е толерантността между тях.

Използването на информационни технологии и интернет в урочната единица е ежедневие за учениците от моите класове. Те са активни в часовете и усвояват без затруднения знанията, заложили в учебната програма. Идват с желание на училище, търсят познанието и развиват своя креативен талант.

Всяко едно от направленията, свързани с ефективния мениджмънт на класа, спомага за професионалната реализация и развитие на учителя. Това е средата, в която той твори, експериментира идеите си и гради своята кариера. Не случайно се твърди, че за да бъде успяваща една образователна институция, тя трябва да е учеща и саморазвиваща се. Важно е ръководството да подкрепя и стимулира иновативно мислещите учители, които прилагат в професионалната си работа новаторски технологии, да съдейства за тяхната квалификация и да им дава възможности за изява. От своя страна те би трябвало да споделят опита си с по-широк кръг заинтересовани учители. По този начин се предоставя възможност на колебаещите се да станат по-уверени и убедени, че използването на ИТ в учебния процес води до повишаване на качеството на обучение и изграждане на положителна мотивация за учене, а на незнаещите – да бъдат запознати и подпомогнати с учебни ресурси. С тази цел публикувах в личния си уеб сайт голям брой авторски презентации, филми, предложения за работа по проекти, разпределения и учебни програми по ЗИП и БДП за начален етап на обучение и много други материали. Предоставила съм възможност за обратна връзка и форум. Отразила съм професионалните си интереси, награди и постижения в работно портфолио.

Адресът е: <http://saitnina.webnode.com//>

Много полезно за учениците и техните преподаватели е наличието в уеб сайта на класа на Виртуална класна стая: <http://malkislanca.webnode.com/>

Ефективният мениджмънт на училищен клас изисква да се познават тънкостите и множеството техники за позитивно общуване. Не е достатъчно да си наясно с учебната програма, да спазваш нормативните изисквания и да имаш дълъг стаж. Това в никакъв случай не те прави добър и успяващ учител. Важно е да се докоснеш до сърцето на всяко дете и да спечелиш неговото доверие. В днешното съвремие има ученици с различен потенциал,

заложби, дефицити или темперамент. За да накараш един подрастващ да ти вярва и да те следва, не бива да забравяш, че той е личност, а твоята задача е да му помогнеш да се развива в правилната посока. Самокритичността и самоусъвършенстването, професионалното любопитство и споделянето на опит са възможности за нас, учителите, да постигаме успехи и да се гордеем с професията си.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Иванов, И.* Мениджмънт на ученическия клас. Шумен, ШУ „Еп. Константин Преславски“, 2005.
2. *Николаева, С.* Мениджмънт на ученическия клас и иновационните търсения в образованието: технологични решения за устойчиво развитие. – Педагогика, XVIII, 2008, № 6, 3–12.
3. *Николаева, С.* Мениджмънт на класа. София, Анубис, 2011.
4. *Папанчева, Р., К. Димитрова.* Използване на екипната работа при интегриране на технологиите в началното училище. Доклад на Петата есенна научна конференция, София, 2007 г.
5. *Папанчева, Р., К. Димитрова.* Модел за интердисциплинарно проектно ориентирано обучение в началното училище. – В: Доклади на 5-ата национална работна среща „ИКТ в началното училище“, 2008, Слънчев бряг.
6. *Тодорина, Д.* Мениджмънт на класа. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2005.

SUCCESSFUL MODEL FOR EFFECTIVE MANAGEMENT IN CLASS

*Nina Kaneva,
Primary School “St. Cyril and st. Methodius”, town of Gabrovo*

Rapidly developing society sends many challenges to the teacher today. He/she is supposed to be good class manager and to possess high professional competence. The application of innovative technologies in education leads to excellence and recognition.

Key words: management, innovations, information technologies, electronic educational products, Microsoft Mouse Mischief

КОМУНИКАТИВНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА БЪДЕЩИТЕ НАЧАЛНИ УЧИТЕЛИ В РЕАЛИЗАЦИЯТА НА СЪВРЕМЕНЕН МУЗИКАЛНОВЪЗПИТАТЕЛЕН ПРОЦЕС – ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ

*доц. д-р Пенка Марчева,
ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – Педагогически колеж, Плевен*

Промените, които настъпват в съвременното общество, неминуемо оказват своето влияние върху образованието. Съвременният учител се изправя пред предизвикателства, за които не винаги е готов. И може би за него и във всяко време – не само сега, не само преди, но и в бъдеще – най-вече е в сила сентенцията „Човек се учи, докато е жив“. Докладът е опит да се очертаят новите компетентности, необходими на бъдещите начални учители за успешно реализиране на съвременен музикално възпитателен процес. Задачите, които си поставяме, са: 1) да се направи теоретично проучване на научно-педагогическата литература по проблема; 2) да се установи какви са възможностите на университетското образование за подготовка на бъдещите начални учители по отношение на музикалното възпитание и обучение на малкия ученик.

Ключови думи: комуникативна компетентност, музикално възпитателен процес

Нашето столетие издига в култ информацията. От тук следва, че основната цел на образованието трябва да бъдат развитието на умения за работа с постоянно променяща се информация и усвояването на методи на учене и ключови компетентности. Тук не става въпрос за репродуктивни знания, не става въпрос и изобщо за никакви умения. Акцентът е върху „знанията как...“ и „умението да...“.

В доклада се представя проучване на спецификата на комуникативната компетентност, необходима на бъдещите начални учители за реализация на съвременен музикалнообразователен процес.

Изборът на темата е свързан с наблюдаваната практика във все повече училища часове по музика да се дават на началния учител. За съжаление констатацията, че с тях колегите попълват хорариума си, е налице и дори и да не ни се иска да е така, реалността е такава.

Практиката ми и като начален учител, и като университетски преподавател показва, че има колеги начални учители, които се отнасят с необходимата сериозност към тази задача, която не е нова за тях, но има и друга част от колегите, за които тези часове са за попълване на пропуските по т.нар. сериозни предмети. От тук следва въпросът пред какви предизвикателства се изправя началният учител в условията на реален музикално-възпитателен процес, какви са неговите компетентности, за да се осъществи пълноценната му реализация, какви са възможностите на университетското образование за работа в тази насока.

Обект на проучването е комуникативната компетентност на бъдещите начални учители, която е основополагаща за тяхната реализация в условията на музикално-възпитателен процес.

Задачите, които си поставяме, са:

1. Да се направи теоретично проучване на научно-педагогическата литература по проблема;
2. Да се установи какви са възможностите на университетското образование за подготовка на бъдещите начални учители по отношение на музикалното възпитание и обучение на малкия ученик.

Теоретично проучване на проблематиката

Въпросът за компетентността на учителя по музика занимава педагозите няколко десетилетия. Функционален анализ на професията музикален педагог (учител по музика) прави Н. Кузьмина. Той се базира на модел от четири основни функции, които се превръщат в основа за характеризирание на музикално-педагогическите способности на учителя.

Комуникативната функция е свързана с процеса на общуване между музикален педагог (учител по музика), деца (ученици) и музикално изкуство.

Гносеологичната (познавателната) функция се изразява в знанията, професионалната ерудиция, мотивацията за постоянно обогатяване на педагогическия спектър от информация и умения за реализация на музикално-възпитателния процес и преодоляване на рутината.

Конструктивно-творческата функция е свързана с конструиране и реализиране на музикално-възпитателния процес. Тя се проявява в умението на учителя да реструктурира учебното съдържание, да влага собствените си разбирания за него, да създава собствени похвати за работа, да прилага творчески различни педагогически прийоми и т.н.

Организиращата функция на труда на музикалния педагог (учителя по музика) се проявява в реализация на технологията на учебния процес, която обединява педагогически действия и похвати за работа, насочени към:

- установяване на педагогически целесъобразни взаимоотношения с децата;
- организация на средства за педагогически взаимодействия – средства, форми, методи;
- регулиране на процеса на взаимодействие на основата на обратна връзка [5].

Интересно и изключително задълбочено в този аспект е и проучването на Г. Стоянова. Към тези четири функции тя прибавя още една – *художественотворческа функция* в труда на учителя (музикалния педагог), която е обусловена от спецификата на музикалното изкуство и общуването с него, отразено във взаимодействието учител – деца.

В последните години в педагогическата литература се наложи компетентностният подход при очертаване на параметрите на учителската професия. Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот дефинира компетентността като „доказана способност за използване на знания, умения и личностни/социални дадености в работни или учебни ситуации, в професионално и личностно развитие” [6].

От гледна точка на промените в съвременното общество, в социалните очаквания към съвременното училище, в социалните и педагогическите подходи към личността Я. Рашева-Мерджанова определя компетентностите на съвременния учител в две насоки.

1. Комплексни:

- експертно-консултантска;
- медиаторно-модераторна;
- социо-интеркултурна;
- аксиологическо-възпитаваща.

2. Традиционни:

- информационна;
- комуникационна;
- организационна;
- контролна;
- диагностична.

Тук разглеждам една от традиционните компетентности – комуникативната. Тя се определя като ключова и до голяма степен обезпечава ефективността на педагогическата дейност.

Според Н. Морева: „Под комуникативна компетентност се разбира... способността да се установяват и да се поддържат необходимите контакти между хората. Тя е сърцевината на педагогическото майсторство. В състава на комуни-

кативната компетентност се включва съвкупността от комуникативни знания, умения, нагласи, стила на поведение и толерантност на личността” [7, с. 16].

Я. Рашева-Мерджанова подчертава: „Компоненти на комуникацията са комуникиращите субекти заедно с комуникационната ситуация (жизнения свят), които и спрямо които се подхожда от три симулантни позиции: познавателна, нормативно-интегрираща и субективно-интегрираща... към комуникационния процес се предявяват изисквания за: истинност (да изразиш и да се изразиш адекватно), правилност (според съгласувани норми, така че да те разберат), достоверност (искреност – да ти повярват) на комуникационния материал... Резултатите и ефектите на комуникацията се отчитат в трите аспекта на трите равнища – личностно, социално-нормативно, общокултурно” [8, 34–35].

Особен интерес за нас представлява и тезата на В. Илиев. Според него взаимодействието е проява на комуникативна компетентност. От психологическа гледна точка тази компетентност като че ли е „Свещеният Граал” за голямата съвкупност от проблеми на общуването” и като научно доказателство за това той посочва възгледа на С. Кови: „Комуникацията е най-важното умение в живота. Ние прекарваме по-голяма част от съзнателния си живот общувайки. Но обърнете внимание на това: прекарвали сте години, учейки се как да четете, как да пишете и как да говорите. Но какво да кажем за умението да се слуша? Какво обучение или образование сте получили, за да можете истински и дълбоко да разбирате друг човек, да взимате предвид чуждата гледна точка?” [4, 7–16]. Авторът подчертава, че комуникативната компетентност има когнитивна, афективна и поведенческа страна. Тя е обемът от разбирането ви за ситуациите на общуване и взаимодействие с другите хора. От когнитивна гледна точка трябва да наблюдавате, анализирате и разбирате общуването. Необходимо е също така ясно виждане за комуникативния контекст като съставна част на взаимодействието при контакт. Поведенската компетентност са уменията за вербално и невербално поведение в ситуации на общуване. Афективната компетентност е емоционалното отношение и нагласи към актовете на общуване, т.е. желаем ли да осъществим взаимодействието и какви чувства поражда то у нас. Очевидно афектите като оценъчна и регулативна страна пронизват общуването. В известен смисъл те са цветовете и енергията за него. Комуникативната интелигентност е първоизточникът на компетентността. Тя съдържа основните способности за взаимодействие и разбиране на другите, за самооценка и вникване във вътрешния свят на събеседника [4].

Няколко са ключовите моменти в тези възгледи, които са от съществено значение за настоящото проучване:

1. Определянето на взаимодействието като проява на комуникативна компетентност;

2. Подчертаването на нейните три страни – когнитивна, поведенска и афективна;
3. Посочването на комуникативната интелигентност като първоизточник на компетентността.

Казаното дотук ни дава възможност да разгледаме същността на комуникативната компетентност, присъща на учителя по музика, респективно на началния учител, поставен в условията на активен музикално-възпитателен процес. Смятаме, че от съществено значение е въпросът за взаимодействието. Музикално-педагогическото взаимодействие притежава своя специфичност, носена от конкретни черти:

1. По същество то е художествено общуване, което го превръща в особена форма на взаимодействие, пречупена през призмата на изкуството и конкретно – музиката. Информацията, която носи, е абстрактна и притежава емоционална същност. Тя е достъпна за огромни човешки маси и е определена като универсален език, в този смисъл нейното влияние върху личността и особено върху тази на детето е от съществено значение, което превръща ролята на учителя в отговорна и значима в процеса на овладяване на този език.
2. Психологизация – изразява се в това, че методологията на музикалното възпитание е изградена върху основата на съвременната концепция за психичното развитие на личността. Подчертано е разграничаването между общото и индивидуалното в музикалното развитие на всяко дете. По този начин се осигурява ефективност на педагогическото взаимодействие, подплатена с адекватен избор на вариант на общуване в условията на музикална дейност, видове методи и похвати за възпитание, свързани с възможностите на децата, и др.
3. Хуманизация – в центъра на музикално-педагогическото взаимодействие е поставено детето с неговите интереси, потребности и възможности.
4. Многостранност – тъй като музикално-педагогическото взаимодействие се осъществява в няколко аспекта. (На тях ще се спрем допълнително в доклада.)

Кое е важното за същността на музикално-педагогическото взаимодействие? По какво то се различава от педагогическото взаимодействие, което се осъществява например в часовете по родна реч и математика? И от тук пред какви предизвикателства се изправя бъдещият учител по музика или бъдещият начален учител, на когото могат да бъдат поверени и часове по музика?

На преден план в музикално-педагогическото взаимодействие се очертава не толкова придобиване на музикални знания, а преди всичко развитие

на детския потенциал по отношение на емоционалните и интелектуалните му възможности. Именно в условията на конкретна музикална дейност – изпълнителска, възприемателна, творческа, малкият ученик натрупва представи за конкретни музикални явления, на основата на които се изграждат и понятията за тях.

Според А. Атанасова възможностите за реално формиране на тези специфични черти на музикално-педагогическо взаимодействие се постигат чрез:

- приобщаване на детето към стойностното и ценното в българската и световната музикална култура. Овладяването на „родния музикален език”, общуването и разкриването на художествените ценности на музикалния фолклор водят детето към опознаване на музикалния език и музикалното изкуство на други народи, уникалните произведения на великите майстори в световната музикална култура;
- изграждане на система от естетически критерии за ориентиране в многообразието на съвременната музикална среда;
- прилагане на адекватни форми на организация, методи и похвати, с помощта на които ще се утвърдят хуманността, музикалността и неподправеността на музикално-възпитателния процес [1, с. 52].

В условията на музикално-възпитателна дейност не можем да говорим само за едно взаимодействие, защото този процес протича на няколко нива. Според Г. Стоянова професията музикален педагог (учител по музика) е система от взаимодействия, които имат собствена структура. Тя включва следните подсистеми:

- музикален педагог – деца;
- музикален педагог – музика (творби за слушане, пеене, свирене, игра и танци, образци за импровизация и творчество);
- музикален педагог – вътрешна среда;
- музикален педагог – външна среда (музикално обкръжение, средства за масова комуникация);
- музикален педагог – институции [10, 262–263].

Смятаме, че от съществено значение в тази структура са следните нива на педагогическо взаимодействие, които са ключови в процеса на разглеждане на комуникативната компетентност на бъдещите учители по музика:

- дете – учител;
- дете – музикална творба;
- учител – музикална творба;
- взаимодействие между децата, породено от музикалната дейност.

Във всяко едно от тези нива бъдещият учител по музика е изправен пред различни компетенции. Според Г. Стоянова в подсистемата „учител по

музика (музикален педагог) – музика” професионалната дейност на учителя обединява няколко роли:

- *музикант изпълнител*, в която той се реализира като певец, инструменталист, акомпаниатор;
- *диригент* е професионална роля, свързана както с урочната, така и с извънурочната дейност. Чрез нея учителят работи върху изграждането на изпълнителските умения на учениците както в клас, така и в различни вокални и инструментални групи, хорове, ансамбли;
- *музиковед фолклорист* – това е професионална роля, в която влизат учители (музикални педагози), които издирват, записват и селектират автентични фолклорни образци;
- *музиковед теоретик* – роля, свързана с дейността слушане на музика. Тя се изразява в умението на учителя (музикалния педагог) да поднесе сложни теоретични знания по достъпен и увлекателен начин;
- *музикален педагог диагностик* – във време, когато диагностиката е една от основните педагогически дейности, тази роля предоставя възможности за определяне на равнището на дадено музикално-педагогическо явление, за търсене и установяване на закономерности, зависимости между умения, процеси, способности и т.н.;
- *музикален творец* – роля, в която учителят по музика включва умението си да варира мелодии, ритми, да избира образци за творческо подражание, да измисля модели за музикално-слухови задачи, да съчинява мелодия по римуван текст, да я аранжира и т.н.;
- *хореограф и танцьор* е роля, свързана с дейността „ритмика” и възможностите ѝ за развитие на двигателната култура на децата чрез музика;
- *актьор и аниматор* – роля, свързана с артистичните умения на учителя, чрез които той обогатява общуването на учениците с музикалното изкуство;
- *учител по солфеж* – роля, чрез която учителят запознава учениците с нотната писменост и работи върху развитието на музикалния слух на основата на целта и задачите на музикалното възпитание в общо-образователното училище [по 10].

Не са малко ролите и отговорностите, които се поставят пред бъдещия учител по музика и по отношение на останалите взаимодействия, които бяха очертани като съществени за неговата комуникативна компетентност. В отношението музикален педагог – деца учителят влиза в определени професионални роли, които оформят по-скоро неговите педагогически компетентности на „информатор, събеседник, съветник, помощник, приятел, експерт, координатор” [3].

От всичко казано дотук логично следват въпросите: **Какви са възможностите за обучение на студентите – бъдещи учители, които ще трябва да влязат във всички тези роли? По какъв начин ще се изгражда тяхната комуникативна компетентност, която в условията на музикално възпитателен процес е многопланова и изисква сериозна подготовка?** Готови ли са студентите от специалност „Начална училищна педагогика” за часовете по музика, в които може да им се наложи да влязат?

Казваме наложи, защото не е изолиран случай, в който нормативът се попълва точно с тези часове. Практиката ни показва, че във 2. клас без тях нормативът остава непълен. Не са малко и случаите, в които, за да се пестят средства в условията на делегирани бюджети, директорите на по-малки училища, вместо да назначават колега на щат, предпочитат да плащат лекторски и разпределят часовете между начални учители, неспециалисти.

Може да се каже, че в най-общ план подготовката на студентите бъдещи учители протича в два аспекта – научен и методически.

Съвременната научна подготовка на бъдещите учители по музика се определя в няколко насоки:

- познаване на научните възгледи за същността на музикалните способности, музикално-познавателните процеси, музикалните дейности;
- познаване на теоретичните основи на спецификата на музикалното изкуство;
- познаване на педагогическите проучвания, изследвания и възгледи за същността, закономерностите и методите на музикално възпитателния процес;
- познаване на музикалната литература, което се изразява във включване на творби с художествени достойнства, отговарящи на емоционалната отзивчивост на децата, с цел изграждане на музикално-естетически критерии.

Ясно е, че чисто репродуктивното познаване на очертаните музикално-педагогически насоки не е достатъчно. Необходими са и конкретни показатели, по които трябва да се реализира теоретичното познание на бъдещите млади колеги. Какви са те? Според нас това са:

1. Точност и адекватност (в научен и практически аспект) на знанията за развитие на музикалните способности, музикално-познавателните процеси, емпатията и креативитета на малкия ученик;
2. Задълбоченост на познание на основните музикални дейности, които формират посочените музикално-психични структури;

3. Адекватност (в научен и практически аспект) на музикалнотеоретичната подготовка, свързана със същността на музикалното изкуство.

Смятаме, че тези три показателя трябва да са в основата на теоретичното музикално-педагогическо познание на бъдещите учители, на които ще бъде поверена ролята да отворят вратите към богатството на музикалното изкуство за малкия ученик. Точност, адекватност и задълбоченост според нас са ключовите черти на съвременното музикално-педагогическо обучение. Еволюцията във възгледите за музикалните способности и музикално-психичните процеси, педагогическите възможности за тяхното развитие, спецификата на музикалното изкуство като възможност за общуване са теоретичният фундамент, върху който според нас е поставена методическата подготовка на бъдещите учители.

Тя е вторият аспект в обучението на студентите начални учители. Адекватност и възможности за развитие на умения са необходимите според нас качествени характеристики, които трябва да притежава методическата подготовка на бъдещите колеги.

Адекватност (в количествено и качествено отношение) на методическата подготовка, свързана с познаване и използване на основни методи и форми на работа за осъществяване на задачите на музикално-педагогическото взаимодействие, проучване на методически разработки, направени от университетски преподаватели и други учители, са основата за изграждане на умения, които са необходими на съвременните бъдещи учители, за да влязат в часовете по музика.

Тези умения могат да се обединят в няколко групи:

- за достъпно и интересно формиране на музикални знания, осъществяване на практически наблюдения и натрупване на музикално-слухови представи, поставени върху основата на практическа музикална дейност;
- за познаване и владееене на музикалния език, за адекватност на личното общуване с музикалното изкуство, което е необходима предпоставка за осъществяване на пълноценна музикална комуникация в час;
- за владееене и използване на активни и интерактивни методи и форми на музикално-възпитателна дейност;
- за планиране, конструиране и организиране на учебно-възпитателната работа по музика, основаваща се педагогическата комуникация с учениците, техните възможности, а защо не и интереси;
- за адекватно оценяване на постиженията на учениците.

Практико-приложни аспекти на проблема

Доколко и в каква степен университетското образование съдейства за изграждане на тези умения?

Наблюденията ни в тази насока констатират няколко проблема. Те (наблюденията) са направени в условията на първия етап от учебно-практическото обучение на бъдещите начални учители – хоспетиране. Включени са 28 студенти от II курс на специалността „Начална училищна педагогика” в Педагогически колеж – Плевен, към ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”. Един от елементите на портфолиото, което те трябва да изготвят, за да се проследи формирането и развитието на музикално-педагогическите им умения, е SWOT анализ на наблюдаван урок по време на хоспетиране. SWOT е абревиатура на английски език, съставена от Strengths (силни страни), Weaknesses (слаби страни), Opportunities (възможности) и Threats (заплахи). Идеята ни бе студентите да направят SWOT анализ на един от наблюдаваните и протоколирани уроци. Предоставена им бе SWOT матрица, която изглежда по следния начин.

Графично представяне на SWOT анализ на:

Урок – вид:

Клас:

Тема:

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБОСТИ
<i>Примерни критерии:</i>	<i>Примерни критерии:</i>
БЛАГОПРИЯТНИ ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ (РИСКОВЕ)
<i>Примерни критерии:</i>	<i>Примерни критерии:</i>

От студентите се очакваше да напишат за съществуващите възможности, предоставени от съответното учебно съдържание, да напишат какво те биха направили на мястото на учителя, какви методи и похвати на работа биха включили към всяка от дейностите и т.н. Особено важно за нас бе да им дадем възможност да изразят страховете си. Опитавме се да ги мотивираме да пишат смело, да изразят това, което мислят. Предварително насочихме вниманието им да не смесват положителните качества на урока с възможностите,

както и отрицателните страни със страховете, а да потърсят собствена гледна точка. Беше подчертано, че възможностите и страховете са от тяхна гледна точка, че е добре да търсят различни възможности във всичко и да изразяват страховете си свободно, за да се научат да ги преодоляват.

Проблемите, които се очертаха, могат да бъдат определени в няколко насоки.

Проблем 1. Недостатъчни познания за същността на музикалното изкуство и неговия език.

Това е сериозен проблем при развитието на комуникативната компетентност по отношение на почти всички взаимодействия: дете – учител, дете – музикална творба, учител – музикална творба. Студентите влизат в часовете по дисциплината „Теория на музиката и солфеж” без никаква основа. Знанията и уменията им, свързани със спецификата на музикалното изкуство, са почти никакви. Дисциплината е избираема, а хорариумът от лекции и упражнения е крайно недостатъчен. Повече от половината студенти се притесняват, че учениците ще им зададат въпрос, свързан със спецификата на музикалното изкуство, на който няма да могат да отговорят.

Проблем 2. Недостатъчна практическа подготовка.

В държавните образователни изисквания за квалификация учител са посочени минималният хорариум на задължителните дисциплини за придобиване на педагогическа правоспособност и хорариумът за практическа подготовка. Те са общоизвестни, затова няма да се спираме на тях. На основата на представените SWOT анализи може да се констатира, че около 50% от студентите смятат, че няма да успеят да представят достатъчно интересно и интригуващо съдържанието, че уменията им за реализация на музикално-педагогическо взаимодействие не са на необходимото ниво. Не са малко притесненията им и по отношение на две от ключовите роли – „учител изпълнител” и „учител по солфеж”, в които трябва да влезе началният учител в условията на музикално-възпитателната практика в начална възраст. Владението на музикален инструмент и пеенето по ноти са дейности, които особено затрудняват бъдещите колеги.

Възможности за преодоляване на констатираните проблеми:

1. Промяна на статута на дисциплината „Теория на музиката и солфеж” в учебния план на дисциплината, с което ще се промени и нейният хорариум.
2. Търсене на възможности за увеличаване на часовете за практика чрез т.нар. виртуални практики.

Заклучение

Засегнатата в доклада тема за комуникативната компетентност на началния учител в условията на музикално възпитателна дейност, както и подготовката на студентите по отношение на нея, е дискуссионна. Тя попада в обсега на внимание както на самите студенти и техните преподаватели, така и на колегите начални учители, учители по музика и директори на училища. Идеята ни е да се проучи нейната специфика и да се потърсят модели за нейното развитие, които да са адекватни на съвременните изисквания. Възможностите са да се очертаят проблемите и да се потърсят пътища за тяхното решение.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Атанасова, А.* Музикално възпитание в детската градина. Благоевград, 1995.
2. Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР) <http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/eqf/broch_bg.pdf>
3. *Жекова, С.* Учителят и неговата професия. София, 1991.
4. *Илиев, В.* Общуването – същност, динамика, развитие. София, Леге Артис, 2003.
5. *Кузьмина, Н. В.* Способности, одаренност, талант учителя. Ленинград, Знание, 1985.
6. *Лечева, Г.* Ключовите компетенции на студентите – бъдещи учители, в контекста на Процеса Болоня <<http://conf.ru.acad.bg/bg/docs/cp09/6.2/6.2-16-n.pdf>>
7. *Морева, Н.* Комуникативната компетентност на бъдещия преподавател като съставна част на педагогическото му майсторство. – Предучилищно възпитание, 2002, № 10.
8. *Рашева-Мерджанова, Я.* Комуникация и компетентност – еволюционна гледна точка. – В: Комуникативната компетентност в съвременния научен дискурс. София, Булвест 2000, 2005.
9. *Рашева-Мерджанова, Я.* Трансформиране на ключовите компетентности на съвременния учител в контекста на социалното взаимодействие. – В: Диалогът между поколенията и обществените структури чрез училищната институция. София, 2010.
10. *Стоянова, Г.* Масовото музикално образование като система и ролята на учителя по музика. Дисертация за получаване на научна степен „доктор на педагогическите науки“. София, 1996.

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE PRIMARY TEACHERS IN THE REALIZATION OF MODERN MUSICAL-EDUCATIONAL PROCESS – PROBLEMS AND OPPORTUNITIES

*Assistant Prof. Penka Marcheva, PhD,
Veliko Turnovo University “St. Cyril and st. Methodius” – Pedagogical college,
town of Pleven*

The changes in the modern society inevitably influence education. The modern teacher faces challenges for which he/she is not always prepared to meet. And probably for him/her not only now or in the past but also in the future is valid the maxim: “Man is learning lifelong”. The report is an attempt to outline the new competences, necessary for the future primary teachers for the successful realization of the modern education process in music. The tasks that we set are: 1) to review the scientific and pedagogical publications on the problem; 2) to find out the opportunities of the university education for the training of future primary teachers in respect to musical education and education of small pupils.

Key words: communicative competence, education in music

ЗА ТОЛЕРАНТНОСТТА КАТО КОМПЕТЕНТНОСТИ И НАГЛАСИ

Румяна Неминска,
137 СОУ „Ангел Кънчев“, София

*Толерантността е път... Път към себе си, път към другите. Съвременните образователни стратегии за развиваща се толерантност предполагат нови нагласи и компетентности в образователния процес. Представените резултати от проучване на устойчивото развитие на програма „Образование за междурелигиозна толерантност“ в начален етап и мненията на учители имплицитно изразяват професионални нагласи и компетентности за развиваща се толерантност. Ефективността и ефикасността са въведени като елементи на устойчивото развитие. Ефективността като индикатор за рационалност, защото става дума за знание, предназначено за учители в контекста на тяхното продължаващо и неформално образование; за верифициране на знания и модерирание в образователната програма. Ефикасността, съотносима с технологията, като технологично-практически елемент за *полезност, иновационност и приложимост. И защо не започнем пътя от нас?!**

Ключови думи: *толерантност, компетентност, нагласи*

Толерантността в образованието за устойчиво развитие

Толерантността е път... Път към себе си, път към другите. Развиващата се толерантност – онази, която се изгражда у детето, у ученика, у учителя като медиатор в образователния процес, у гражданина, е *нагласа, умение за промяна* чрез взаимодействие с другостта... Свързана на първо място с *признаване* на съществуването на различията; на тяхната важност, като те не се преувеличават, нито се пренебрегват, а се регулират – съвместени, така че да са *поносими за всички*.

Изграждането на това умение е елемент на една от осемте ключови компетентности – граждански компетентности и умения за междуличностно общуване. В редица международни документи¹ се поставя акцент върху основната роля на образованието за насърчаване на промените в поведението на всички граждани и за придобиване на ключови компетентности, необходими за постигането на устойчиво развитие. Важна роля на образованието за устойчиво развитие е предоставянето на възможност за придобиване на знания, умения и нагласи, необходими за осъществяване на съзнателен избор. По своята същ-

ност образованието за устойчиво развитие въздейства върху възприемането на съвременния интеркултурен свят и поведението в него; издига ценности, принципи и практики, които помагат за ефективно реагиране и усещане за значимост. В този смисъл образованието за толерантност е логично приобщено към подобен вид образование и в рамките на устойчивото развитие засяга образованието на всички нива.

Ефективност – елемент на устойчивото развитие в образователна практика за толерантност

По един твърде специфичен начин към тематиката се имплицират резултатите от устойчивото развитие на образователна програма „Образование за междурелигиозна толерантност 1.–4. клас”². Понятието „устойчивост” пряко кореспондира с понятийната мрежа на европейските образователни стратегии – като критерии за качество и приложимост. При първоначалното научно и емпирично конструиране Програмата³ е насочена към конкретизиране и редуциране на теми, цели, критерии и тяхната верификация спрямо учебно съдържание и възрастови особености на учениците. Следващият етап от нейното развитие се коментира като „устойчиво развитие” с индикатори: ефективност и ефикасност⁴, и е насочен към компетентностите и нагласите на учителите за нейното приложение.

Ефективността се разглежда като „степен на икономичност”, рационалност на действията и усилията на учителя спрямо образователната програма. И в този смисъл ефективността е релевантна на продукта. Посоченият теоретичен факт има особен акцент, защото става дума за знание, предназначено за учители в контекста на тяхното продължаващо и неформално образование. *Ефективността* чрез субектното ѝ определяне е инструментализирана на няколко нива за успеваемост – *нормативни възможности, нагласи, умения*. *Нормативно уредените възможности* към този момент се явяват европейските стандарти и проекти, реализиращи се по програмите „Развитие на човешките ресурси”. Като реален верификат настоящата програма е фундамент в няколко европейски проекта, в които се реализира идейната и методологическата ѝ насоченост. В случая важното е да се отбележи устойчивото развитие на програмата като ефективен инструмент за развиване на умения за живот заедно, измерен с европейски критерии за качество. *Нагласи*: За устойчивото развитие на програмата е необходимо реализирането ѝ да се случва в нейното принципно конструиране и верифициране – лонгитюдно. Като образователен субектен ресурс следва да я реализират учители в класните стаи. Ето защо в рамките на проучване за „устойчивото развитие” с приобщения елемент: ефективност, се направи анкетно запитване към по-широк кръг учители. Целта е да се проучат уменията и нагласите на учителите за реализиране на моделираната програма „Образование за междурелигиозна

толерантност (1.–4. клас)”. Анкетирани са 330 учители от цялата страна, като не са разделяни по възраст, пол, конфесионалност или липса на такава, или специалност на преподаването; подкрепя се убеждението, че „съвкупният образ на учителя е образът на непрекъснато учещ се, подобряващ практиката, обновяващ я и с тенденция към реални нововъведения”; очакванията са към ценностната саморефлексия на българския учител като потенциален ресурс. Изследването няма за цел да е представителна извадка, но би могло да бъде препратка към определени дългосрочни инициативи или корективи по посока на образованието за междурелигиозна толерантност. Въпросите са условно разделени в два аспекта – социокултурни модели на поведение в ролята на родител и гражданин; професионални модели – частно-дидактически и методически основания за всеки анкетирани учител. Освен динамичността може да се проследи и разделителната посока на въпросите за очертаване на нагласи (отношение) към умения (практическото измерение).

Таблица 1

Общо анкетирани	Въпрос	Не	Да	Без отговор
330	1. Одобрявате ли като гражданин провеждането на програма „Образование за междурелигиозна толерантност” в училище?	13	299	18
330	2. Одобрявате ли като родител провеждането на програма „Образование за междурелигиозна толерантност” в училище?	14	310	6
330	3. Одобрявате ли като учител провеждането на програма „Образование за междурелигиозна толерантност” във Вашия клас; във Вашето училище?	14	312	4
330	4. Смятате ли, че в общественото пространство има достатъчно много модели на образователни програми за толерантност?	294	30	6
330	5. Вярно ли е за Вас твърдението: „В толерантността водещ фактор е социалната поносимост”?	53	271	6
330	6. Вярно ли е за Вас твърдението: „Знанието за религията е превенция на дискриминативни практики”?	51	246	33
330	7. Бихте ли се включили в квалификации, свързани с темата за образование в междурелигиозна толерантност?	31	259	40
330	8. Бихте ли реализирали във Вашия клас цялостно програмата?	51	269	10
330	9. Имате ли ученик/ученици, носител/и на различно семейно вероизповедание?	80	250	0

330	10. Смятате ли, че има специалисти богослови, които да преподават в училище по програма „Образование за междурелигиозна толерантност“?	227	97	6
330	11. Смятате ли, че няма подготвени учители в преподаването по тази програма?	69	257	4
330	12. Като родител бихте ли се включили в образователни дейности, свързани с повишаване на Вашите знания – срещи, наблюдения, открити дебати?	71	243	16
330	13. Налага ли се да общувате по различен повод с представители, носители на различна от Вашата конфесионална принадлежност или липса на такава?	60	219 + 49 (няколко пъти в месеца)	2
330	14. Ако се наложи да заминете в чужбина и Вашето дете се окаже в смесен клас откъм религиозна принадлежност на родителите?	52 – доп. ч.	266 – об. ч.	12

Първите три въпроса пряко насочват към различните роли на индивида в обществото – гражданин, родител и професионална роля, в частност – учител. Между 91 и 94% отговарят положително на въпросите от 1. до 3. вкл. „Одобрявате ли като (*гражданин, родител, учител – к.м.*) провеждането на програма „Образование за междурелигиозна толерантност“ в училище?“

В по-голямата си част, 77% „не смятат“, че има достатъчно много модели на образователни програми за толерантност (въпрос 4). Сам по себе си този процент е важен в две посоки: толерантността (и междурелигиозната) е модел от гражданското образование, а известно е вече, че то е застъпено в много помагала и образователни семинари. Явно този процент учители не откриват за себе си онази част, свързана с познанието за религията, като методология на модела за толерантност.

Към друг важен аспект на коментара насочва и високият процент отговори положително на твърдението във въпрос 5: „В толерантността водещ фактор е социалната поносимост“. В границите на допитването понятието се свързва с фактора „социум, битие, битийно знание“. В този смисъл високият процент – 82%, проектира поведение от типа „щом в ежедневието не ми пречи...“. Едно такова виждане въпросително препраща към конкретно заявените роли на *гражданин, родител и учител* за развитие на програмата; препраща към *нивото на умения* за живот заедно, развити в самите нас като възрастни, апропо – педагози... Определен процент – 16%, надхвърля битийното ниво на толерантността, но това не е достатъчен процент за твърдение от рода „да, в професионалната колегия има развити нагласи за реализиране на образователен междурелигиозен диалог“, дори и за една такава непредставителна извадка на българското учителство... Досега в анкетата се очертава явна, неосъзна-

та в по-голямата си част *потребност* от познания, насочени към учителя, за подобна предстояща образователна дейност.

Неположителен коментар води след себе си и обобщението на резултатите за въпрос 6 – 25% (15% с отрицателни отговори и 10% с непосочен отговор) не подкрепят знанието за религиите като пропедевтика за дискриминативни практики.

Въпреки негативните изводи, които следват от предишното изложение, се очертава и положителното отношение към развиваща квалификация (въпрос 7) и усвояване на познания за работа по този образователен модел от 81% от анкетираните; 19% не изявяват желание, като 3% от тях не са отговорили на въпроса.

Като подкрепящ резултат е и отговорът на въпрос 8: голяма част – 76%, от анкетираните посочват желание да работят конкретно в клас по образователния модел.

В отговорите на учителите (въпрос 9) се очертава и съвременният модел на българското училище – мултикултурно и мултирелигиозно: 78% определят, че в класовете има ученици с различно семейно вероизповедание, и само 22% работят в хомогенни паралелки, като това не изключва хомогенни паралелки с ученици от ромски произход.

В следващите резултати се трактуват въпроси, чиято последователност цели проследяване на информираността и нагласите на учителите за реализиране и въвеждане на образователната програма, както и търсене на ресурс за взаимопомощ между различни специалисти по аспектите на проблема. Повече от половината анкетирани при отговор на въпрос 10 „не смятат”, че богословите специалисти биха могли да преподават по програмата „Образование за междурелигиозна толерантност” – 70%, което в последващите им коментари има и своето обосноваване. Без конкретно мнение са 2% от учителите и 28% заемат позиция, че богословите биха могли да преподават знания за междурелигиозна толерантност по настоящата програма. Последното мнение е конструктивен път за взаимно решение на един дискутиран в пространството въпрос.

Мнение, че няма подготвени учители за работа в тази образователна област (въпрос 11), изразяват 78%, което преpraща: 1) към нормативната уреденост на подобни съпътстващи образователни програми; 2) към квалификационната рамка.

В края на анкетата са застъпени социалните позиции родител и гражданин като част от цялостния динамичен модел за образование и възпитание. В ролята си на родител (въпрос 12) в образователни дейности биха се включили 74%. В негативна позиция остават 21% и в пасивна, без мнение, са 5% от анкетираните. Въпреки ниските проценти в границите на провежданото проучване в професионалната общност се очертава проблем с близо 20-процентна

група, която демонстрира negliжиране на редица въпроси. Тук става въпрос не за отстояване на положително или отрицателно мнение, а очертаване на позиция на неангажираност, дори и като родители...

В ролята си на гражданин (въпрос 13) 82% очертават честата си комуникация с различни конфесии, като 15% от тях определят честотата на общуването „няколко пъти в месеца” – втора препратка за тенденция към доказано вече наличие на мултикултурно и мултирелигиозно общество в нашата страна, респективно и в училищната среда.

Концептуално обобщителен спрямо останалите в анкетата се явява въпрос 14, чрез който самият учител в ролята на гражданин и родител е поставен в ситуативен мултирелигиозен модел на отговорно общуване. Факт е, че 80% от анкетираните отговарят, че биха пожелали детето им „в общи часове да изучава знания както за своята, така и на съучениците си религия”; 16% предпочитат детето им в отделен час да изучава семейната религия; а 4% не изразяват мнение по въпроса. Тук трябва да се отбележи, че 10% от анкетираните определят *паралелен модел* на обучение – като избират и общи, и допълнителни часове за самостоятелно изучаване.

Педагогически анализ на нагласите за толерантност

Въвеждането на анкетираните учители в активни социокултурни роли моделира в границите на проучването една по-многообразна културна и образователна среда, каквато фактически е реалната. Така се увеличава възможността резултатите да бъдат релевантни на търсеното ниво за образователна ефективност. Наред с някои сравнителни стойности би било полезно и отбелязване на писменото мнение на учители, така че да „оживее” очертаваният двупрофилен модел. Въпреки че е непредставителна, извадката в границите на проучването очертава някои важни насоки за „устойчивото развитие” на образователния модел.

Като общо визиране на резултатите: тенденцията е над 90% да подкрепят конструирания модели и методология на преподаване, но в конкретизирането на умения и нагласи процентите намаляват до 20–30%.

Социокултурните модели за поведение и отношение рефлексира още в първите три въпроса. Първоначалните отговори водят до заявка за висока оценка на представената програма – одобрение от 91–94% от социалните роли на гражданин, родител и учител. Високата степен на одобряемост може да се коментира с факта, че в социокултурен и педагогически аспект идеите са съотнесими с потребности, породени вътре в училищните стаи: *неофициално работим по този проблем*, а в програмата темите са структурирани и урочните единици са организирани в определена рамка. Като водещ коментар в този профил се очертава твърдение: *Религиозното образование липсва на*

подрастващото поколение и плодовете на тази липса тепърва ще се усещат. Все пак трябва да се започне от някъде и мисля, че това е правилният път. Религиозната принадлежност е личен избор, но познанията за всички общочовешки ценности са важни и ако се поднесат по правилния начин, нашите деца само ще спечелят от това... Една добре разработена и преподавана от отлично обучени и подготвени учители учебна програма, която би възпитала и ученици, и родители в толерантността, която за съжаление липсва в съвременното ни общество.

Социокултурният профил преpraща и към общуване с многообразието в ситуация на поликонфесионалност (въпрос 14). В този смисъл се очертава един съвременен модел за нагласи и отношение към многообразието. Висок процент анкетираните заемат позиция, че ще споделят, съвместят своето и „другото“ културно и лично конфесионално пространство.

Професионалният модел, чрез който стремежът е да се очертае обобщено-индивидуален образ на учителя, е изведен във въпроси 4–9. Очертаните граници на този образ бележат известни неочаквани за проучването параметри. От запитаните учители 77% твърдят, че няма подобни модели за образование за толерантност, и с това алармират в определените граници за коментирани и преди образователен дефицит: В училищата няма литература, която да запознае желаещите учители и родители с различните изповедания. От своя страна въпрос 5 извежда ориентиrowъчно ниво за различаемост на толерантността като отношение и образователно направление. Голям процент – 82%, определят в нея „социалната поносимост“ като водещо понятие, т.е. все още не е превъзможнат модел на отношение, вменияван от предишни поколения.

Въпреки тези очертания трябва да се отбележи, че двата профила: социален и професионален, се доближават конкретно в проучването на знанието за религията като форма за антидискриминация – 74% определят тази роля като значима и същият този процент родители биха се обучавали в подобни квалификации.

Много е лесно на думи да сме толерантни, а делата ни да показват друго. Нужно ни е възпитание на всички – не само на децата, а и на родителите, на учителите. Обществото ни страда и сме отговорни за това състояние. Успех! С уважение: Йорданка Първанова

Същият висок процент – 76%, учители биха желали да реализират образователната програма в собствените си класове (въпрос 8).

Това, което предлагате, е доста интересно, особено ако към програмата се включи и съставяне на сборник и презентации по някои от темите. Смятам, че ако учителите са подготвени за една интересна извънкласна работа, с успех биха провели агитационна дейност сред родителите, които да запишат отрочетата си в групите. С пожелание за успешна 2011 година, Ваша колежка от Свиленград

Професионалният профил очертава един много важен въпрос – този за квалификацията за образованието за междурелигиозна толерантност. Дискусивен се оказва проблемът от гледна точка на: 69% смятат, че богословите не могат да провеждат този вид образование (въпрос 10); от друга страна, 78% очертават и липса на учителски кадри и квалификации в този аспект (въпрос 11).

Не могат да останат извън очертаната статистика мнения като:

Да споделя впечатление. В нашето училище (за втора година) е допуснат от ръководството външен лектор от Център за работа с деца за часове по СИП „Религия”. Тези занятия се провеждат трудно, защото се посещават от сборни групи, между смените, в свободните за деня класни стаи, проявява се слаб интерес от страна на родителите и децата.

Общуването с многообразието във всеки от двата профила е израз на личен и професионален дизайн. Ето защо извън статистическите модели би ми се искало да завърша с думи на един от анкетираните учители.

С първокласници палестинец, афганистанец и сириец работя сега. Досега – с вьетнамци, холандци, руснаци, роми и африканче. Нащрек съм с палестинеца и афганеца (той се самоопределя така, а и като „талибан”), което е непривично за мен, но интуицията едва ли ме подвежда... Букет от религии, нали?

Ефективността на програмата би могла да се очертае и в един бъдещ план чрез широкото ѝ въвеждане в професионално портфолио на учителя – все още като потребност, но и заявка за предстоящи обучения.

Приветствам идеята... да обхване и децата, и възрастните в един качествен межкултурен диалог, опознаване и живот, защото трябва да се научим да живеем заедно. Радвам се, че най-после ставам свидетел на нещо навременно и толкова необходимо в българското образование и цялостен възпитателен процес. Псевдореформите, на които сме подложени в последните години, симулират някаква дейност, но реално не правят училището територия и пространство на българските деца. Мисля, че програмата „Образование за междурелигиозна толерантност” е правилният подход към решаване на проблемите в родното училище и общество и е най-разумната инвестиция в общото ни бъдеще.

Проведеното проучване дава възможности за широки научни, образователни и нормативни дискусии, но в границите на доклада то е компресирано и е с цел установяване на възможности, умения и нагласи у учителите за реализиране на програмата.

Вместо заключение, обобщено може да се твърди, че се очертават положителни нагласи към програмата, но недотам заявени умения за нейното реализиране. Като ремарк би могло да се цитират думи акценти, които ясно задават „горещи точки”: в училищата няма литература; недостатъчна подготовка; все пак трябва да се започне от някъде и мисля, че това е правил-

ният път; толерантността, която за съжаление липсва; нащрек съм. Очертават се и налични стереотипи към разбирането на толерантността само като социално явление и недотам разбиране за неговата образователна същност. В този смисъл образователната ефективност очертава необходимостта от образователен процес за преодоляване на стереотипи от социокултурен план, имплицирани в професионалния модел на учителя.

А защо да не започнем пътя от нас, от малките ученици и да ги поведем за ръка по пътя към себе си... По моралния път на осъзнаване и пресътворяване на различията в света...

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Заключение на Европейския съвет от 15–16 юни 2001 г. (SN 200/01). Док. 10917/06 и док. 16818/09, съответно. <www.unesco.org/eu/esd>. <www.esd-world-conference-2009.org>
- ² Неминска, Р. „Образование за междурелигиозна толерантност (1.-4. клас) – изд. Буквите, 2008.
- ³ Пос. изт.
- ⁴ Ефикасността като индикатор за качество и устойчивост е разглеждана в статия „Интеркомуникативен модел „Път към толерантността“, в частта му ИДИ „Играта на цветовете“ - Второ място в Националната конференция „Училището – желана територия за ученика“, 2010 г.

ON TOLERANCE SUCH AS COMPETENCE AND ATTITUDES

*Rumyana Neminska,
137 Comprehensive Secondary School “Angel Kanchev”, Sofia*

Tolerance is a way... road to oneself to, way to others. Modern educational strategies for developing tolerance suggest new attitudes and competencies in the educational process. The results of a study on sustainable development of the program „Education for interreligious tolerance“ in the beginning of primary education and the opinions of teachers, implicitly express professional attitudes and competencies for developing tolerance. Effectiveness and efficiency are introduced as elements of sustainable development. Effectiveness as an indicator of rationality, because it is knowledge intended for the teachers in the context of their ongoing and informal education; for verification of knowledge and for moderation in the curriculum. Efficiency, relating to technology as technological and practical element for *usefulness, applicability and innovation.* *And why not start the road from us?!*

Key words: *tolerance, competence, attitudes*

ПРОБЛЕМИ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ

доц. д-р Славка Ненова,
СУ „Св. Климент Охридски“ – ДИУУ

Цеца Георгиева,
ОДЗ № 2 „Звънче“, София

Докладът разглежда актуални проблеми на българското образование, както и възможни решения за тяхното преодоляване. Разискват се различни виждания за прогностичната функция на образованието и затрудненията при изпълнението на делегираните бюджети в условията на финансова криза. Представят се насоки за по-нататъшно развитие на образователната система.

Ключови думи: прогностична функция на образованието, децентрализация, стимулиране на труда на учителя, единни разходни стандарти

Един от важните проблеми на съвременното българско общество е свързан с образованието. **Училището е сърцевината на образователната система. Нещо повече, училищата изграждат „социума на бъдещето“.** В този смисъл те са с ключова роля за формиране на знанията и уменията на гражданите на бъдещето.

Докладът е написан с безпокойство за състоянието и бъдещето на образователната система на България, но и с надежда и вяра за решаване на крещящите ѝ проблеми.

За съжаление периодът на „демократичен“ преход в България все още не е отминал. Още повече че в момента сме в глобална морална и социално-икономическа криза. Българското образование понася щетите от хаотичния преход на обществото към демокрация и търси пътища за излизане от кризата. Поставят се много въпроси, търсят се решения, но в крайна сметка положителната промяна в образованието е съвсем незабележима.

В настоящия доклад ще се опитаме да посочим част от многобройните проблеми на българското образование и да представим виждането си за тяхното разрешаване. За съжаление все още към този етап липсва цялостна система за тяхното преодоляване.

Проблемът за прогностичната функция на образованието

От важно значение за цялостното развитие на обществото са проблемите за връзката настояща – бъдеще и мястото на детето/ученика в образователната

система. Решаването им на практика е ориентирано повече към актуалните проблеми на системата и много по-рядко – към прогнозата за бъдещето. Като че ли на практика връзката настояще – бъдеще не е достатъчно ефективна. Надяваме се в новата нормативна уредба на проблема за прогностичната функция на образованието да бъде отделено подобаващо място. Още повече че акцентът в развитието на обединена Европа се поставя върху икономика на знанието. В този смисъл важна е тезата за мястото на детето/ученика в центъра на образователната система като носител на нови знания и умения в бъдеща глобална Европа. Сама по себе си тя (тезата) е много актуална, но нейното осмисляне и практическото ѝ приложение в образователната система е различно. Вариантите са два: първият – ученикът/детето да бъде поставен(о) в центъра на образователния процес, и вторият – ученикът/детето чрез своята мотивация, интереси, потребности да желае да бъде в центъра на образователния процес. Като че ли на практика се случва първият вариант. Разминаването идва от различното виждане за ролята на обучаваните като носители на определени ценности и като субекти в образователните процеси. В този смисъл все по-актуална е дилемата на Ерих Фром за човешкия избор „да бъдеш или да имаш”: да си активен, да реализираш способностите, компетенциите и човешката си същност, или да имаш, като механично приемаш и консумираш човешкия опит.

Различните гледните точки, реализирани на практика, и незачитането на другостта още повече задълбочават образователните проблеми. И отново се връщаме към ролята на учителя за приобщаването на детето/ученика към процесите на обучения и по-нататък... към заплащането на педагогическия труд. А щом стане въпрос за работни заплати, дискусиата зацикля. Оказва се, че *на практика трудно можем да определим посоката на правилния отговор*. Подчертаваме, че решаването на проблемите на българското образование не се изчерпва с неговото финансиране, колкото и важно да е то, а се предопределя и от много други фактори (морални, технически, материални, методически), оказващи влияние върху неговата ефективност. В този смисъл смятаме, че въвеждането на системата на делегираните бюджети в българското образование въпреки нейните положителни характеристики не е панацея за решаване на проблемите на образователната система. За съжаление на практика решенията в различните проблемни области в повечето случаи се вземат на парче, откъслечно едно от друго, без да са взаимно свързани и обусловени. В такива случаи всяка една система, в т.ч. и образователната, започва да се лута в хаотични решения, затваря се в себе си, изолира се и не е адаптивна към глобалните промени и изисквания. Желания за излизане от кризата естествено има, но очевиден е *недостигът на адекватни отговори за решаване на проблемите*.

Проблемът за финансовата децентрализация

Смята се, че три са основните дейности, свързани с финансовата децентрализация: разходването на публични средства, привличането и разходването на финансов ресурс от други източници, както и управлението на човешкия фактор (подбор и назначаване на персонала, определяне на размера на работни заплати, диференцирано заплащане, трудова дисциплина и т.н.). *Важността на посочените дейности се обвързва с факта, че ресурсите, с които разполага образователната система, не нарастват с темпа, с който се увеличават образователните потребности на населението.* Още повече че в условията на финансова криза практиката установи, че системата на делегирани бюджети не е ефективна. Недостатъчни са средствата за училища и детски градини, а много често липсват такива за неотложни ремонти (ВиК, електроинсталация, фасада и пр.), което крие сериозни опасности за здравето и живота на децата и учениците. Процедурата за аварийни ремонти е бавна, допълнителното материално стимулиране на персонала е символично или пък липсва. Неусвоените средства в детските градини, както и реализираните от тях икономии много често остават в бюджета на общината поради проблеми с изпълнението му. Сформирането на подготвителни класове в училищата оказва отрицателно въздействие върху приходната част на бюджета на детските градини. На въпроса, как да функционира делегираният бюджет в условия на криза, конкретните отговори са разнопосочни, липсват и ефективни решения. Директори от практиката смятат, че за да се нормализират всички процеси в детската градина, то единният разходен стандарт, съобразно с норматива за брой деца, е нужно да се увеличи приблизително три пъти, за да се покрият всички разходи. Формирането на бюджета на база единен разходен стандарт и брой деца по стандарт обрича на провал всички намерения и ентузиазъм на директорите на детски градини и училища за подобрения и нововъведения в образователния процес. Делегираният бюджет, за да изпълнява ефективно своите функции, е необходимо да гарантира нормално функциониране на училището/детската градина и да създава възможности за устойчиво развитие на организацията. Много често е налице несъответствие между обективните потребности и предоставените средства. Този факт създава предпоставки за неефективен мениджмънт, за проява на непрекъснат стрес у персонала на организацията, до демотивация и не на последно място – до влошаване на качеството на образователната услуга. В контекста на изложението смятаме, че подлежи на коментар и дискусия определеният съгласно държавния норматив брой деца в група, без оглед на материалните условия. Още повече че европейският стандарт регламентира 4–5 кв.м полезна площ на дете, т.е. – колкото повече площ, толкова повече деца, респ. повече средства, по-добра материална и финансова обезпеченост.

Останалите сфери от организационните дейности на училищата и детските градини засега не са в обхвата на децентрализацията. Предмет на тяхната автономия могат да бъдат предлагането и утвърждаването от училищата и детските градини на различни видове образователни услуги, изготвянето и утвърждаването на учебни планове и учебни програми, оценяването и т.н. Въпросът е доколко, т.е. в каква степен е целесъобразно да се въведе децентрализацията по организиране на образователния и възпитателния процес на местно равнище. *Отново отговорите се движат в границите между двата екстремума – да и не.* В подкрепа на децентрализацията е виждането, че централизацията мултиплицира мениджърска некомпетентност.

Резултати от функционирането на системата на образование в условията на социално-икономическа криза

Международните изследвания показват като тенденция снижаване на качеството на образованието в България през последните години. Една от причините за това са забавените темпове на реформиране на образованието.

Неадекватна спрямо изискванията на бизнеса е професионалната квалификация при завършване на средно професионално образование. Има значително разминаване между образователната квалификация по някои професии и нуждите на икономиката. Налице е недостиг на работна сила за упражняване на занаяти.

Налице е слаба мотивация за учене, както и висок дял на отпадналите и необхванатите от образователната система деца. Намаляването на техния дял е един от приоритетите на Стратегия 2020 и на образователните политики на България.

Отговори и решения

В отговор на финансовата криза и на ситуациите, възникнали от нейното действие, очакванията на обществото се изразяват в проява на адекватно финансово поведение от разпоредителите с бюджетни кредити. Като че все още в разпределението на финансовите ресурси на национално и организационно ниво се наблюдава порочната практика за запазване на съществуващото статукво. На ниво детски градини и училища не са редки случаите, в които се регистрира ниска ефективност на вложените финансови ресурси. Все още се наблюдават случаи от управленската практика на директора, в които усилията са за запазване на предишния финансов ред в училищата и детските градини, породени от последващо възникване на сериозни организационни конфликти. Всичко това води до намаляване на ефективността на образователния процес. Още повече че наличните междинни звена при получаването на трансфера от висшестоящото бюджетно звено забавят получаването на паричните средства

от третостепенния разпоредител с бюджетни кредити и затрудняват образователния процес.

Създадената финансово-икономическа ситуация изисква нов подход за стимулиране на квалификацията на учителите. На практика съществуващото статукво не се е променило. Заплащането на най-ниските квалификационни равнища е ниско. Разликата между тях в получаваните парични средства е минимална. Още повече че в брутната работна заплата относителният дял на допълнителното трудово възнаграждение за професионален опит спрямо другите допълнителни възнаграждения е най-голям. Това намалява интереса на учителите и възможностите за инвестиране в подобряване на качеството на педагогическата дейност.

Новите информационни технологии и глобализацията се свят изискват нови методи на обучение. В стремежа да постигнем европейски образователен модел е недопустимо да прилагаме обучителни методи от началото и средата на 20. век. Съществуват Държавни образователни изисквания, но липсва цялостна система за начините на тяхното постигане в обучителните процеси. Към момента в педагогическата практика всеки учител сам, по своя преценка и съобразно със своите възможности и конкретната образователна среда, избира традиционни или интерактивни методите на обучение.

Насоки за реформи

- ✓ Определяне на обхвата от ценности, които да се възпитават в детската градина и училището след провеждане на широка обществена дискусия. Разпределяне на отговорности при възпитанието на децата/учениците.
- ✓ Активно участие на родители и родителски общности, настоятелства в обсъждане на проблемите на българското образование.
- ✓ По-нататъшна децентрализация в образованието.
- ✓ Повишаване на качеството на образованието, съобразно със Стратегията „Европа 2020”. Осигуряване на *интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж* като приоритет на Програмата „Европа 2020” в българските ѝ измерения
- ✓ Утвърждаване на публично-частното партньорство в областта на образованието.
- ✓ Разширяване на обхвата на източниците за допълнителни финансови ресурси в детската градина/училището. Опростяване на процедурите по кандидатстване за проекти по програми.
- ✓ Реализиране на ефективен мониторинг – наблюдаване дейността на образователните институции, измерване и оценки.

За съжаление все още липсва цялостен подход, чрез който да се постигнат изискуемите от обществото ефикасност и ефективност в образователния процес. Може би оптимизмът на Фром и обективното осмисляне на проблемите са онази основа, която ще ни подпомогне да съставим верните отговори и... техните решения.

PROBLEMS OF THE EDUCATIONAL SYSTEM IN BULGARIA AND POSSIBLE SOLUTIONS

*Assistant Prof. Slavka Nenova, PhD,
Sofia University "St Kliment Ohridski" – Department for Information and In-service Training
Tsetsa Georgieva,
Unified Children Complex No 2, Sofia*

In the report are introduced the problems of the present day of education in Bulgaria and also the possible solutions to overcome these problems. Different views on the prognostic function of the education and the difficulties of the realization of delegated budgets under the conditions of financial crisis are examined. Directions for future development of the education system are also presented.

Key words: prognostic function, decentralization, stimulation of the teacher's work, unified standards for expenditures

УЧИТЕЛСКАТА КОМПЕТЕНТНОСТ И ДЕТСКИТЕ ПОТРЕБНОСТИ – ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ

доц. д-р Соня Георгиева
РУ „Ангел Кънчев“ – ФПНО

В доклада се излага разбирането за взаимната връзка между част от социалните умения – комуникативните, и учителската компетентност. В контекста на актуалните обществени потребности и в частност на разбирането ми за различни от сегашните цели на училището за деца от средното детство са представени варианти на работа за развиване на компоненти на комуникативните умения.

Ключови думи: *компетентност, комуникативност*

От едно и също цвете змията прави отрова, а пчелата – мед
(Арменска поговорка)

Между трите плана на битието или трите страни на човешкото същество – ум (духовен план), душа (психичен план) и тяло (физически план) трябва да има баланс.

Днес в училищата и в семействата все още битува мнението за това, че при наличие на дисбаланс става въпрос за неразположение, което изисква лекарска намеса. Това е безспорно вярно, но дали е достатъчно? Ако се замислим по-детайлно върху английската дума „лекуване“ (*healing*) и нейния произход от гр. *holos* (цялостност), тя насочва към цялостно (холистично лечение) подобряване на здравето. Но да възстановиш целостта и единството, да премахнеш границите на полярността и разделението, да реализираш единство и хармония между физическото тяло, ума и душата е задача твърде широкоспектърна. За реализацията ѝ безспорно е необходима намесата и на други фактори, които по принцип влияят върху личността. Един от най-мощните в тази посока е училището.

Едва ли е случаен фактът, че още в древността духовните учители са се насочили към езотеричната наука с цел себепознание. В този ред на мисли е обяснимо възникването на научни области като психология, биология и много други.

Сега е време, когато съвременното училище би трябвало да се обнови, като създаде нови възпитателно-образователни технологии, при които децата

чрез и с помощта на своите учители ще насочат разбирането и претенциите си към себе си и ще подобряват качествените характеристики на собствената си личност. Така, отправяйки поглед към вътрешния си свят, ученикът би могъл да постигне подреденост и хармония в цялостния си живот. Докато учени в различни области достигат до колосални открития (**трансплантации на органи**, проучвания на космическото пространство и още редица други), **българското училище** повтаря остарели и ненужни догми (децата трябва да слушат; възрастните никога не грешат и т.п.) и **създава нови митове (за днешните хиперактивни деца, които не могат да бъдат възпитавани и обучавани; за незагрижените им родители и т.п.)**. Игнорират се ред възможности за иновации, всеизвестни истини като мисълта на Едгар Кейси: *Моли се така, сякаш всичко зависи от Бог, но работи така, сякаш всичко зависи от теб*, се пренебрегват в полза на най-разпространената днес учителска философия, че заплащането е причина за лошо свършената работа, която Агни Йога анатемосва: *Най-вредна е мисълта, че сте отдали всичко без награда*.

Мисля, че ако перифразираме думите на Джордж Карлин „имаме медицина, но нямаме здраве”, в „имаме училища, но нямаме възпитание и образование”, за жалост ще сме точни.

Всичко това не ни дава право да причиняваме на децата си безсмислено престояване в училище, което не е нито личностно конструктивно ориентирано, нито житейски прагматично. Ние трябва да спрем да се оправдаваме с държавата и е време да помогнем на децата да поемат живота си в собствените си ръце, но това е възможно само ако направим същото с нашия живот.

Време е да преодолеем собствените си ограничения, да се освободим от табута и митове. Време е да повярваме, че потиснатите нерешени въпроси от емоционално естество преминават в подсъзнателния пласт на ума и стават силен и активен енергиен източник на ред защитни, компенсаторни механизми, психични проблеми, физически симптоми, които рефлектират върху ученето. Следователно, за да подобрим взаимодействието с децата и ефекта от него, ние трябва да имаме предвид тези факти и да подходим, съобразно с тях.

Откъде можем да започнем? От проучване на социалните компетенции и дефицити, планиране на работа за подобряването им и самообразование от страна на учителите за извършване на ефективна работа. Това би ускорило превръщането на детския организъм в саморегулираща се и самобалансираща се енергийно-информационна система.

Учителската професия има специфична особеност, която хората, не обичащи и не разбиращи децата, не могат да разберат. Тя е най-вече в това, че учителят е учител постоянно – той винаги черпи информация и опит, с който става по-креативен и вещ. Ако е компетентен, докато наблюдава нови гледки, чете нови книги или събира предмети и идеи, той помага първо косвено и след това пряко на децата за обогатяване на техния обучителен опит. Какво включва компетентността?

В Българския тълковен речник понятието е дефинирано по следния начин: 1. Узаконено право или власт да се произнасям по някои въпроси; 2. *Вещина*, осведоменост по даден въпрос.

В психологията определението за компетентност има три компонента. Първият се отнася до притежаването на подходящите способности и умения, вторият – до правната квалификация, и третият – до това, дали познанията на даден човек му дават право да се числи към определена професия. Компетентността може да включва минимална, средна, оптимална и свръхквалификация.

Според психолозите би следвало компетентността да се разглежда в контекста на перспективата за изпълнение на дейност на професионално ниво („услуга“). **Като се спира на този въпрос, Джерълд Кучър посочва, че компетентността може да варира като функция на дадена професионална услуга, предполагайки, че вероятно би могла да се разглежда като състояние, а не като черта.** Артър Уайнс и Джон Мени посочват, че в установяването на евентуалната компетентност съществуват различни важни етапи.

Първо, университетското образование и учебна практика трябва да осигуряват базисното познание. Макар и познанието само по себе си да е важен компонент, то не гарантира компетентност. Един успореден етап е опитът, натрупан под супервизия, където други оценяват постигането от страна на обучавания на подходящите умения и способности. Те споделят мнението, че трябва да се прави разлика между входно ниво на компетентност и продължаваща компетентност.

Според Европейската квалификационна рамка компетентността включва: *познавателна* компетентност (употребата на теория, идеи и неформално знание, придобито чрез опита), *функционална* компетентност (умения или ноу-хау-нещата, които даден човек трябва да умее, извършвайки дадена професионална, образователна или социална дейност), *персонална* компетентност (знанието за това, как трябва да се държим в дадена ситуация) и *нравствена* компетентност (включваща наличието на определени лични и професионални ценности). Ключовите компетентности, дефинирани в проект на ОЕСД, са следните.

Една от класическите дефиниции за компетентността е „стандартизиран изисквания, на които трябва да отговаря един човек, за да изпълнява по подходящ начин определена работа”. Приемам, че *компетентността е степента, в която човек е адекватно квалифициран и притежава способността да изпълнява определени задачи така, че да е в състояние да постига добри резултати в работата.*

Освен постоянна сериозност и професионална отговорност в процеса на изявяването на компетентността има наслада и творчество. Учителят като художник, който взема елементите – линия, цвят, форма и графика, и ги пречупва през своите възприятия, за да създаде картина. Децата са различни и затова той трябва да бъде креативен и всеотдаен, в работата в продължение на много дни с групи деца и индивидуално с всяко дете да подкрепя и да помага според нуждите и възможностите. Творчеството трябва да започне от съставянето на програмите, с които да се поощряват всички области на детското развитие – физическо, умствено, емоционално, социално и творческо. Всички те са важни за хармоничното изграждане на детската личност или по друг начин казано – пропуските в коя да е от тях водят до пропуски в друга. Добрата програма за децата не може да се разработи случайно, тя трябва да е мислена така, че да е основа за добри ежедневни планове – гъвкави и динамични. По-бързо или по-бавно, по-самостоятелно или с повече подкрепа, всички деца трябва да се развиват във всяка една от изброените насоки, за да могат, да знаят, да искат, да чувстват, да разбират. Учителят трябва да очаква различия и да има алтернативи за тях, но целите спрямо децата да се запазят. Той би следвало да изгражда едно споразумяващо се общество, в което всяко дете е оценено.

Като смятам, че съвременното училище за децата от средното детство трябва да има коренно различни приоритети и цели от сегашните, в контекста на гореизложеното и реалните детски потребности намирам за основополагащо социално умение комуникирането. Със съгласието на родителите проведохме наблюдения в различни организационни форми на урочна работа върху комуникативните умения на деца между 6, 7 и 10, 11 години. Учениците са статистически значима извадка – 367 деца (289 посещавали детска градина) от различни региони на Русенска, Разградска и Силистренска област. В изследването са включени и 102-ма учители като експерти. Учениците бяха изследвани и със стандартизирана методика за комуникативни умения. Целта бе да се установи дали могат да се договарят, да проявяват търпимост, да дават и делят, тъй като предвид дефинирането на термина *communication*^{1, 2}, това са съществени показатели за част от комуникативните умения.

Съобразно с резултатите, можем да направим следните изводи.

Липсват умения:

- ✓ за даване и поделяне;
- ✓ за договаряне и разпределяне;
- ✓ за изчакване и търпимост.

Какво би могло да се направи, за да се преодолеят част от тези дефицити: да се включат децата в интерактивни дейности, наситени с делови игри, дискусии и моделирани ситуации. Ето част от програмата, която бе приложена.

Първи модул: включва игри за себепознание чрез разкриване на собствени чувства на базата на избори, свързани с цветове, ухания, партньори, истории, дейности.

Втори модул: включва игри за работа в екип чрез разбиране на другия, приемане и даване на подкрепа, показване на съпричастност.

Трети модул: включва моделирани ситуации, при които приоритетни са проявите на търпимост и уменията да се изчаква.

Тук ще представим някои от тях.

МОДУЛ 1

Игра за себепознание

Цел: Децата да осмислят значимите характеристики на собственото си Аз.

Материали: Разнообразен реквизит, както и материали и инструменти за самостоятелно изработване на такъв по желание на децата – за проектиране и строеж на обекти (детски строителни материали – пластмасови и метални); за битов домакински труд; за работа с природни материали и други дейности, наподобяващи реалния живот на възрастните.

Инструкция³: Огледайте оформените кътове и помислете с кого искате да работите и къде. Разпределете се. Договорете се с в групата кой как ще допринесе за общата работа. Ако има две или повече групи деца, които искат да работят на едно и също място, дискутирайте дали и как да се обедините, или една от групите да се пренасочи за работа в друг предпочитан кът. Когато дейността приключи, седнете и обсъдете работата по следния план:

1. Какъв е резултатът – какъвто замислихте или не, ако не, дали е лош или по-добър и защо?
2. Кой с какво допринесе или попречи за изпълнението на общата задача?
3. Ако сега отново трябва да изпълните същата задача, какво бихте променили (избор на партньор, организация, последователност на дейности, взаимоотношения)?
4. Всеки да сподели в групата как се чувстваше, докато работи и след като работата е приключила, и да се опита да определи причината за това.

След приключване на дейностите представител от група споделя пред всички деца общото мнение. Следват мнения и препоръки от групата.

Организация: Децата са насядали в кръг в стая, където са оформени разнообразни кътове – за рисуване, апликиране и моделиране; за слушане на музика, гледане на филми, драматизиране.

Игра за приобщаване

Цел: Да се развива способност за идентификация и на нейна основа да се стигне до приобщаване.

Материали: Приказни герои, представени чрез съответното литературно произведение, листи за писане, химикал, музикални произведения от различен жанр, предмети от различен вид.

Инструкция: Допишете изреченията: 1. Най-много ми допада (герой от приказка), защото Харесва ми музика, защото ме кара да се чувствам (настроение). Аз съм (предмет от предоставените и тези, които са традиционно в класната стая).

Организация: Децата са насядали в полукръг в класната стая. Пред всяко от тях има работен плот с индивидуални материали за работа. Водещият е в средата и има възможност да борави с технически средства за представяне на произведенията, предвидени в работата.

МОДУЛ 2

Игра за работа в екип

Цел: Да провокира децата за съвместна работа в група. С процесуалната си същност играта създава предпоставки участниците да се почувстват приети и зачитани като част от екипа. Съществено допринася за откриване на спектър от ефективни начини за общуване в динамична среда.

Материали: Линия, кривки, лепило, тиксо, вестници, разноцветна хартия формат А4, пастели, цветни моливи, картон – различен по цвят, големина и дебелина, ножици, конци и ластик.

*Инструкция*⁴: Обяснява се, че трябва съвместно да се изгради мост. Всяка от групите ще направи половината от него. Няма верни и грешни решения. За качеството на работата ще се съди по това, дали мостът е устойчив при сглобяването, като това трябва да стане без лепило, тиксо или конци, и дали той може да издържи предмет, тежащ 20 грама⁵.

Организация: Децата са разпределени в три групи. Едната от тях е от трима души. Те са определени за жури. Останалите са в две групи, състоящи се от по равен брой членове, като двама от тях са доброволци – наблюдател и контактуващ с другата група. Наблюдателят събира данни относно взаимодействията в групата. Контактующите от двете групи могат да разговарят, но не повече от три пъти. Работното помещение е разделено на две от декоративна стена, така че доброволецът контактуващ с групата да може да преминава

от едната част на помещението в другата. На участниците от двете групи са раздадени идентични материали. Наблюдателят има за задача да гледа как се изпълнява работата и да следи за взаимоотношенията в групата. Представя мнението си пред журито в края на дейността.

В края на играта мостът се изпробва⁶, а работата в групите се оценява, съобразно с взаимоотношенията, които са наблюдавани, и качеството на изпълнението, като се прилагат и естетически критерии.

Игра за разбиране на инструкцията и емпатия

Цел: Поставени при равни условия, децата да разберат, че не всеки от тях има адекватно разбиране на определена инструкция, и на тази база да се осмисли необходимостта от толерантност между хората.

Материали: Листи А4 за всички участници в играта.

Инструкция: Децата са помолени да направят кръг с големината на монета от 5 стотинки в горния десен ъгъл; след това да сложат един до друг два знака + по средата на листа в неговия горен край; после да сложат един до друг долу на листа, точно под тези знаци, знаците за по-малко и по-голямо, така че да са с върховете един към друг; накрая по средата на листа в десния край да напишат буквата, с която започва тяхното име.

Организация: Децата са разположени в кръг, така че да не могат да виждат как изпълняват инструкциите седналите до тях.

Работата завършва със споделяне, като преди това всички са окуражени, че са работили внимателно. Децата описват трудностите и чувствата си и се самооценяват. В края на флипчарт се окачва изображението, което би следвало да се получи. Децата сравняват и се дискутира относно различията на хората и приемането на другия.

МОДУЛ 3

Игра за работа по проект – модел на ситуация

Цел: Децата да се научат да изпълняват части от общ проект.

Материали: Листи, оформени като кадри на филм, материали за рисуване (моливи, флумастери, пастели, водни бои), за апликиране (хартия, плат, лепило, тиксо, природни материали) и за моделиране (моделин, пластилин, самостоятелно изработен материал от брашно, вода и сол).

Инструкция: Малките ученици се мотивират да подготвят общ рисуван филм, с който да разкажат на бъдещите първокласници за живота в училище. Те измислят какво впечатление искат да формират у тях и съобразно с това какво ще включват кадрите поотделно и като цялостна логическа свързаност – реда в училище, разнообразните видове занимания, празници, състезания и други. Прави се общ сценарий, в който учителят се включва като модератор.

Организация: Разпределят се групите (според броя деца – средно между три и пет) и работата за всяка от тях. Определят се време и общи правила – брой кадри, които ще изработи всяка от групите, цветово оформление, съобразно със съдържателните особености, и други.

Работата е самостоятелна за всяка от групите и протича в регламентираното време. Предварително са определени три деца за жури. На всяко от тях са раздадени два вида критерии, по които ще оценяват – за резултата и за комуникацията в групата⁷. Те не участват пряко, но следят по време на работата за взаимодействията в групите и качеството на резултата.

Игра за очаквания

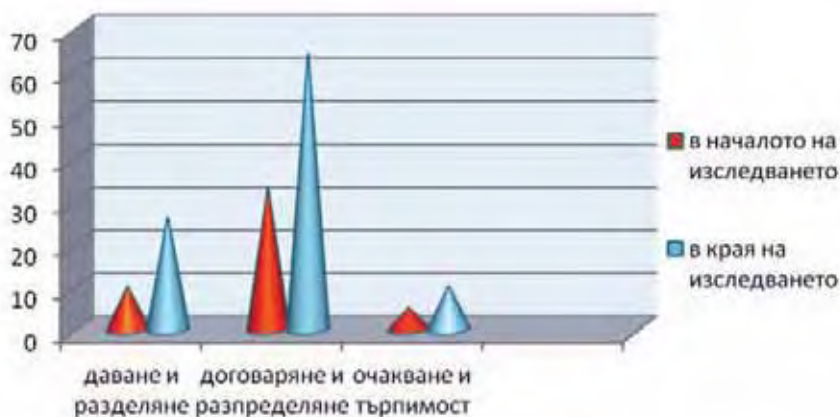
Цел: Да се уточнят очакванията на всеки от участниците и да се съпоставят с целите на групата като цяло.

Материали: По средата на три отделни големи листа водещият предварително записва три думи – „спечели”, „даде”, „избегна”. Те са разделени вертикално на две, като в дясната страна е оставено една трета от мястото, а в лявата две трети. Закача ги на достъпни за четене от децата места. Това са материалите за обща работа. За индивидуалната на всеки участник се дават по три самозалепващи се листа, на които може да се пише.

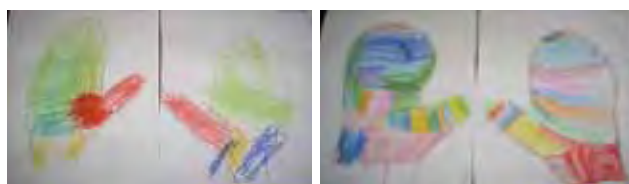
Инструкция: Спомнете си какво се случи по време на съвместната ни работа и всеки да запише на самозалепващите листи какво е спечелил, дал или избегнал. Залепете ги на големия лист на групата вляво.

Организация: След като листите са залепени, всеки се запознава с обявените от съиграчите си мнения. Преминава се към анализ и селектиране, за да се стигне до синтезирана групова визия относно „спечеленото”, „даденото” и „избегнатото”. Следва дискусия за личностния смисъл от цялостната работа. Преминава се към работа с цялата група под формата на мозъчна атака, за да се изведат общите параметри на групата относно заданието – „спечеленото”, „даденото” и „избегнатото”. Изводите се записват в дясната страна на листа. Срещу всеки от тях участниците предлагат кой с кого би работил най-добре и как. Записват се иновационните идеи.

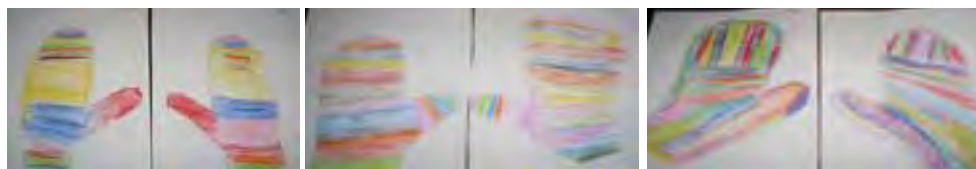
Представената идея за работа с деца бе реализирана успешно, тъй като методиката, с която диагностицирахме първоначалните комуникативни умения, бе приложена в края и резултатите са удовлетворяващи. Процесът на работа и получените резултати потвърдиха водещата хипотеза, че ако с децата от средното детство се работи професионално, т.е. като се отговаря на социалните им потребности по един привлекателен за тях начин, в който, участвайки, те се съпреживяват като приети от групата сътворци, комуникативните им умения бележат значителен ръст. Диаграмата представя промените в наблюдаваните компоненти на комуникативните умения в началото и края на изследването.

Още по-показателни в това отношение са работите на децата – резултат от приложената методика, в края на изследването.

Работи преди провежданото модулно обучение

Работи след провежданото модулно обучение

В заключение, можем да твърдим, че:

1. В различни части на класната стая има място и възможности децата да работят в екип.
2. Без да подменя основните цели на възпитателната работа, учителят може да подпомага комуникативните социални умения, които играят значима роля в индивидуалния детски живот.
3. Учителската компетентност трябва постоянно да се обогатява, следвайки детските потребности.
4. Във висшите училища е наложително да се формират групи от иновационно настроени специалисти за подпомагане на практическите дейности в училище.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Според Д. Александрова **терминът е от латински и се разчленява на няколко значения: съобщаване; акт на приемане на нещо; пренос на идеи, мисли, значения; двукратен обмен – взаимност, реципрочност; разговор – обмен на мнения между приятели и колеги.**
- ² Според Буров става въпрос за: 1. Общуване, връзка. Езикът е средство за комуникация; 2. Пътища, средства за съобщения (лат.).
- ³ Извършва се, след като децата са изиграли загривачи упражнения, с които са се настроили за работа емоционално положително.
- ⁴ Прави се общо за двете групи.
- ⁵ Предметът е определен предварително – гума.
- ⁶ Определя се предварително сводът на моста – около 15–20 сантиметра.
- ⁷ Критериите за комуникацията в екипа са: договарят ли се участниците за задължението си, спазват ли се уговорките и правилата, уточнени във и за групата, изчакват ли се, проявяват ли търпимост, когато някой се обърка или сгреша.

TEACHER'S COMPETENCE AND CHILDREN'S NEEDS – PROBLEMS AND OPPORTUNITIES

*Associate Prof. Sonya Georgieva, PhD,
Ruse University "Angel Kanchev" – Faculty of Natural Sciences and Education*

The report explores the correlation between the communicative aspect of the social skills and the competence of the teachers. Taking into consideration the contemporary social needs and my expectations towards the educational goals of elementary school children, which significantly differ from the ones adopted at present, this paper introduces alternatives for development of communicative skills.

Key words: competence, communication

ИНТЕГРИРАНЕ НА ОНЛАЙН ПРОЕКТНАТА ДЕЙНОСТ В СЪЩЕСТВУВАЩИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЕН МЕНИДЖМЪНТ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ

доц. д-р Теодора Вълва,
ВТУ „Св. Кирил и Методий“ – Педагогически колеж, Плевен

Честите смени в учебната програма и в насоките на преподаване, които обикновено не са придружени с възможности за тренинг, принуждават учителите непрекъснато сами да развиват професионалните си умения, без допълнителна финансова подкрепа. *eTwinning* представлява платформа за реализиране на уеб базирани проекти, която помага на учителите бързо да се адаптират към променящите се условия, да се преквалифицират и дообучават. Онлайн порталът дава възможност за самостоятелност, за избор на ресурси според нуждите, позволява педагозите сами да определят насоката на необходимата квалификация.

Ключови думи: *квалификация, учене през целия живот, самообразование, европейски електронен портал eTwinning*

Всяко училище се стреми да изгражда свой неповторим облик, като реализира собствен модел на образователна политика, така че да се превърне в институция, която предоставя качествено обучение и възпитание. Такава осъзната необходимост от непрекъснато подобрене на образователните услуги представлява отговор на задълбочаващата се конкуренция между училищата вследствие на социално-икономическите промени в нашето общество през последните години. Тези промени дават пряко и косвено отражение върху българското образование като цяло и стимулират желанието на училищните колективи да си осигурят висок рейтинг сред местната общност с цел привличане на повече ученици, от една страна, и участие в проектна партньорска дейност в страната и извън нея, от друга страна. Важно е да се отбележи, че едно училище не би могло да се превърне в предпочитана и ефективна професионална образователна общност за кратък период от време. Това е процес, който отнема няколко години. В действителност, в духа на ученето през целия живот, концепциите за стратегии на учебните институции се основа-

ват върху принципите и насоките на ЗНП, ППЗНП, приоритетите на МОМН, Конвенцията за правата на детето, Закона за закрила на детето, Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание 2006–2015 г. и спецификата на самата образователна институция. Едно от направленията в тези стратегии е свързано с непрекъснато повишаване на квалификацията на педагогическите кадри, като по този начин се гарантира качествено обучение и се реализира устойчиво развитие на институцията.

Без съмнение самообразованието чрез сътрудничество между членове на учителска общност, в която всички споделят отговорността да овладяват ключови компетентности, формулирани в Европейската референтна рамка за ключовите умения, е пример за добре структурирана квалификационна образователна политика. Нейна цел е заличаване на еднаквостта и създаване на учители, които са двигатели на новата икономика на познанието. Един от начините за реализиране на такава стратегическа цел е създаване на професионално обучена педагогическа общност в рамките на една образователна институция и сред колегията като цяло. Тук е важно да се подчертае, че съществуват разнообразни начини за обучение на учителите, тъй като всяко училище е изправено пред свои уникални насоки и притежава собствена специфика, която очертава рамките на стратегията за подобряване на качеството на знанията, уменията и нагласите за учене през целия живот.

В настоящия доклад се представят няколко теоретични и практическо-професионални възможности за квалификация на учителите, които могат да бъдат практикувани, ако училищата работят съвместно в онлайн портала *eTwinning* и в тясно съответствие с принципите за учене и устойчиво развитие в социална общност.

Някои глобални и национални трудности, които се проектират върху българското образование

Световната криза през последните три години, която се развива на фона на продължаващата двайсет и две години криза на „прехода“ в България, не се случва изолирано извън стените на училищата, а прехвърля и зад тях реални социално-икономически проблеми. Масовите безредици и прояви на вандализъм в някои западноевропейски градове, в които участват 10–12-годишни деца, организирали протестите си в социалните мрежи Фейсбук и Туитър, недвусмислено показват пропуските, които семейството, училището и други обществени институции в европейски мащаб допускат във възпитанието на младите хора.

От гледна точка на проблемите в България, отчетливото деление на богати и непривилегирвани в голяма степен е равносилно на това между бели и представители на малцинства. Противоположно на мнозинството от бедни и социално отхвърлени, децата от богати семейства получават различно по

качество и като цяло – по-добро образование. Насилието на деца над деца, на ученици над учители и обратно, липсата на добра атмосфера и дисциплина в класните стаи, подмяната на моралните ценности като отговорност, честност, доброта с цели като спортни обувки, мобилни телефони, скъпа техника, огромната пропаст между поколението на родители и деца по отношение на позиции и гледни точки, на позиции и социални роли, липсата на единна политика на институциите, отговорни за обема, параметрите на учебното съдържание, изпадането на училището в дъното на рейтинговата скала като непривлекателно и несъвременно място за получаване на знания – това са само част от сериозните изпитания пред нашето училище. Те се превръщат в неотложни въпроси в дневния ред на обществото, от което отдавна се очакват солидни вложения в квалификацията и професионалното обучение на педагогическия състав. Ситуацията извън стените на училището недвусмислено подсказва, че инвестициите са наложителни, за да осигурят придобиване на професионални и квалификационни компетентности, с помощта на които учителите адекватно да се справят със социално-икономическите и духовните предизвикателства през второто десетилетие на 21. век.

Предизвикателствата пред българския учител през второто десетилетие на 21. век

Българските учители са изправени пред изпитанието да решават потенциално сериозни проблеми. Ето защо личностно-професионалният профил на педагога се актуализира, съобразно с нуждите на външната и вътрешната педагогическа среда, по начин, по който процесите, за които той пряко е отговорен, се проектират изпреварващо върху обществения живот. От учителя се очаква да създаде по-благоприятни условия, които да стимулират активно, действено учене, и да мотивира интереса на учениците към самостоятелно извършване на познавателни, комуникативни и практически дейности. От училищната институция се изисква да подготвя личности с високи интелектуални способности, със знания и умения за живота, с компетентности за самообучение и самообразование, с култура на търпимост и толерантност към различните, с ярко изразено гражданско съзнание и поведение, с развити способности за ефективна обществена реализация. Актуалността на въпроса за квалификацията на колегията се налага и от желанието, и от неотложността да се обнови моделът на обучение и учене с такъв набор от практики, че да е адекватен на динамичните промени в съвременния свят. Други важни задачи, която стоят пред учителите, са да въоръжават учениците с полезен познавателен опит (знания за живота), да ги обучават според Държавните образователни изисквания и стандартите на Европейския съюз, да ги възпитават в дух на демократични ценности.

Трудно бихме могли да си представим, че на тези сериозни предизвикателства учителят би могъл компетентно да отговори без непрекъснатата научна, практическа и професионална квалификация за усъвършенстване на техниките на преподаване, за развиване на уменията за критично отношение към отделни сегменти от учебното съдържание, оценка и съгласуваност на теоретичните знания с професионалната практика и опитност. По този начин биха могли да се заличат границите между оригиналността и стандарта. Без съмнение професионалната компетентност се проявява в качеството си на важен фактор за превръщане на училището в притегателен център, в който основна образователна ценност е високото качество на овладените знания, умения и нагласи.

Съвместното учене – експериментален подход

Ако се позволим на тезата, че светът е така социално конструиран и знанията, произвеждани от хората, им помагат да преосмислят равнището на теоретичната си подготовка и връзката им с практиката с помощта на понятийните инструменти, които притежават [5], то на съвременните култура, наука и образование може да се гледа като на ключови ресурси, чрез които се развиват знания и умения за трансформиране на придобития опит. Анализът на обучението, отчитащ развитието на психологическите науки и новите дидактични подходи в национален и световен мащаб, както и отражението им върху прогреса и преподавателските технологии в съвременното училище, все по-често налага нова парадигма, която е свързана с използване на рефлексивни практики [5]. От гледна точка на тази образователна практика ученето се разглежда като продължаващ процес в резултат от взаимодействие между индивида и света. В процеса на изграждане на практически знания и умения хуманистичният образователен модел осигурява перспективи за учене чрез различни техники и създава нагласа за рефлексивно усвояване на знания за света, а не просто за тяхното репродуциране. Квалификацията на учителите с фокус върху логическото знание, като синтез на полезното и методически целесъобразното, освен че създава нова картина за професионалната им дейност, едновременно с това обновява стила на научно мислене, изменя научната онтология. Вследствие на процеса се задават нови критерии за съществуване на мисловните процеси и разбирането за света се основава върху анализ на чуждия опит и осмисляне на преживяното (рефлексия). Развитието на рефлексивен педагогически опит у учителите представлява изграждане на сложна система от познания, умения, отношения, чувства, емоции, автоконтрол, саморазвитие, самооценка, което води до овладяване на модели за анализ и самооценка на учебните ситуации. В такъв смисъл педагозите се превръщат в активни самостоятелни субекти в епицентъра на личностно ориентираната квалификация, а споделените ресурси и опит осигуряват необходимите условия за насърчаване на самостоятелно

учене. Тази техника се основава върху междуличностната комуникация, върху способността за оперативно усвояване на професионални компетентности и върху разбирането за нелинейните ефекти от практикуването на самостоятелно учене и споделянето на опит (сближаване на апробирани и работещи практики в резултат на рефлексия).

Самостоятелно учене чрез сътрудничество в портала eTwinning

Конструктивизмът като дидактически подход представлява рефлексивна практика и професионална стратегия за развитие. Един от начините за интеграция на тези две концептуални рамки в контекста на професионалното развитие за учителите е европейската платформа *eTwinning*, чрез която могат да се споделят собствени педагогически ресурси и да се представят добри, работещи практики.

Рефлексивният опит представлява мост, който свързва практиката с теоретичните идеи, а те от своя страна подтикват към преобразуване на опита с цел постигане на по-дълбоки нива на разбиране и тълкуване. В описваната парадигма, избрана за концептуална рамка на това изложение, идеи като вътрешна мотивация и саморегулиращото се обучение са тясно свързани [6]. Те са насочени към обучаване и преподаване върху основата на логиката, която насърчава развитие на нагласи на самоопределение, водене на преговори и вземане на решения във връзка с процеса на обучение. Такава практика развива чувство за отговорност, спомага за все по-голяма автономия на потребителите като социални същества и според Х. Холек това представлява „способността да поемат отговорността за своето собствено учене” [3].

Следването на етапите, присъщи на всеки отделен учебен процес, според вижданията на В. Кохонен [6], показва, че „преднамерената/съзнателна рефлексия от учебния опит и споделяне на преживяното с другите участници в съвместните групи прави възможно да се увеличи собственото усещане от обучението”. Едновременно с това повишава информираността на обучаващите се в групи, а сътрудничеството осигурява повече пространство за самостоятелно „автономно” обучение.

С други думи, ако учителите споделят опит и рефлексии в съвместна среда, дискусиите и сравненията относно фазите на ученето би следвало да им помогнат ясно да разберат процесите, на които те са подложени, както и стратегиите за учене, които работят най-добре за тях. В същия ред на мисли консултативните педагогически групи в европейския портал за електронно сътрудничество *eTwinning*¹ използват съвместни процедури за управление на методи и подходи, които оптимизират технологиите на преподаване чрез използване на апробирани практики. Ситуациите на съвместно споделяне и обучение в платформата отговарят на стратегическите цели за самообразо-

вание и самообучение, като предоставят възможност за автономност на участниците в тях и повишават увереността в професионалните компетентности.

eTwinning – модерното училищно партньорство в онлайн социалната общност за учители

Порталът за електронно сътрудничество *eTwinning* съществува от 2005 година и е част от програма „Коменски”. Той предоставя възможности за сътрудничество между учители и ученици от различни европейски страни и за реализация на партньорски проекти в глобалната мрежа. Обединява 134 000 учители от Европа в 5300 активни проекта. Работната платформа е достъпна на 24 езика. Структурирана е и се модерира от Централното звено за координация в Брюксел, за да отговори на предизвикателствата пред образованието на 21. век. След създаването си обаче се превръща в ефикасна мрежа за професионално развитие на учителите в Европа. Порталът напълно интегрира инструменти на Web2.0², които са популярни в интернет и социалните мрежи, и предлага нови начини за партниране, съвместна дейност, обучение и квалификация на потребителите си. Интерфейсът и вградените инструменти са съобразени с изискванията за развитие на ключови компетентности от Европейската референтна рамка за ключовите умения, като в основата на дейностите са дигиталните компетентности.

eTwinning е предпочитана форма на училищно партньорство. Представя лесна и бърза алтернатива на съществуващата парадигма за „преподаване и възприемане”. Помага да се представя сухата терминология откъм практически ползвателна и занимателна страна на науката, чрез което осигурява възможности за атрактивно учене. Без бюрокрация, с гарантирана свобода за избор на методи и с неограничен достъп до значима банка за идеи и работещи техники, порталът е атрактивен за ученици и учители, като неговите инструменти са „новите” медии.

Програмата *eTwinning* е насочена към първата фаза на образованието – предучилищна, основна, средна степен. Потребители са учители, които преподават във възрастта 3–19 години, както и ученици. Порталът предоставя различни възможности за повишаване на качеството на преподаването, като засилва европейските измерения в училищния живот. Подпомага чуждоезиковото обучение и активизира използването на информационните и комуникационните технологии.

Често *eTwinning* е наричан „Училището на бъдещето” или „Моделът на бъдещето”, като мотото му е: „Да построим общността на училищата в Европа”. Представя платформа за реализиране на уеб базирани проекти. Инструментите на десктопа са: Профил на потребителя, Търсачка на и-туинъри (регистрирани потребители на платформата), Учителски стаи. *TwinSpace* е на-

именование на виртуалната защитена класна стая, където може да се работи с клас/ове от други страни. В нея може:

- ✓ да се изпращат имейли;
- ✓ да се дискутира във форум или чат;
- ✓ да се води дневник на проекта;
- ✓ да се разменят работни листове и презентации;
- ✓ да се публикуват снимки, филми, колажи;
- ✓ да се публикуват резултати от проектна работа.

Освен това *TwinSpace* е място за поместване на резултати от проектната работа или просто място, в което се съхранява цялата документация. Като форма на модерна комуникация за работното пространство са валидни следните характеристики:

- ✓ Представява платформа, която „говори” езика на младите хора от началото на 21. век;
- ✓ Отговаря на представите на подрастващите за модерна комуникация, тъй като поощрява работата в глобалната мрежа;
- ✓ Представява социална мрежа на хиляди учители от Европа;
- ✓ Подпомага учениците, които перманентно се движат в социалните мрежи (Facebook, Twitter, Netlog).

В основните направления *TwinSpace* притежава следните инструменти:

1. Планиране: календар, табло за съобщения.
2. Общуване: чат, форум, пощенска кутия, вътрешна поща.
3. Съвместна работа и организация: папки, файлов архив, фотогалерия, уеб страници, видео, блог.
4. Уеб съдържание без код за споделяне.
5. Уеб съдържание с код за споделяне: линкове, покана за посетители, учители и ученици.
6. Конферентна връзка (видео инструменти): Adobe connect, Eluminate, Flashmeeting.

Съществуват много други инструменти, достъпни извън портала и безплатно в мрежата.

Автономност на учителите в eTwinning – умения и стратегии за самостоятелно учене

Термините „автономност на обучаемия” и „самостоятелно учене” са актуални термини в обучението през последните десетилетия, особено по отношение на усвояването на нови знания и умения с фокус върху развитие на компетентности за учене през целия живот. В съдържателно отношение те трансформират стари практики за преподаване и представляват самостоятелен достъп

до научаване, основано на сътрудничество и рефлексия. Ако се върнем към първоначалното значение на думата „програма”, от древногръцкото *currere* (направление), то съдържанието на образованието би следвало да „води” обучавания. Ако разгледаме думата в качеството ѝ на метафора спрямо съдържанието на образованието в светлината на постмодернизма, то тогава целта на образованието е да осигури посока или път на познанието, а не да напълни мозъчните клетки с конкретни знания и умения. Следователно съдържанието на образованието би следвало да се разглежда като процес, а не като обект.

Чрез програмата *eTwinning* представата за учителя се променя, като от обучител той става обучаем. Развитието на автоуменията за самообразование в онлайн среда се основава върху няколко основни педагогически практики, които се нуждаят от обосновка. Това са: автономност на обучаемия, самостоятелно обучение, център за самостоятелна подготовка, материали.

Анализът на понятието „автономност на обучаемия”³ има три измерения: психологическо (с фокус към когнитивната и хуманистичната психология), методическо и икономическо. Според когнитивната психология обучението е по-ефективно, ако обучаваният интегрира знанието в собствени рамки. От гледна точка на хуманистичната психология в процеса на учене освен развитие на ефективни автотехники, на преподавателски умения, знания и нагласи е важно стимулиране на себеуважение у обучавания. В този ред на мисли, работата в портала повишава равнището на трайно усвоените по нестандартен начин знания, като дава възможност много различни групи от учители да се учат един от друг в резултат на наставничество и заедно с това акцентът върху личното „притежание” на знанието да се запази.

Методическата обосновка предлага фокусът да се измести от преподаване на знания към развиване на умения (комуникативни, практически, професионални). Ефективното използване на ресурсите и методическите материали в Групите *eTwinning*⁴ и по време на Онлайн образователните събития⁵ предполага обмяна на продуктивни техники, а не просто декодиране на съдържанието. Едновременно с това позволява допълнително взаимодействие на практиките в извънучебни ситуации, където се усвоява алгоритъмът на стратегиите за самостоятелно учене. Това е начин да се разчупят стереотипите на академизма в учителската квалификация и отдалечеността от реално случващото се в класната стая. Общуването се извършва в среда, близка до педагогическото ежедневие, интереси и комуникация. Повишава се равнището на трайно усвоени по нестандартен начин знания, като акцентът е върху различната гледна точка за лица, събития и факти. Осигурява се пространство, в което всеки участник получава възможност за личностна изява, оценка, увереност и удовлетворение от работата си. „Мрежовият потенциал на Web 2.0 инструментите измества фокуса от процеса на обучение и преподаване към учителя като човек и към неговите или нейните лични и професионални нужди. Въ-

преки че учителите могат да имат различни индивидуални нужди, техните характерни условия на труд могат да доведат до някои общи предизвикателства, за чието преодоляване могат да допринесат инструментите за общуване в мрежа. Сред тези предизвикателства, от една страна, са липсата на съдействие и сътрудничество сред колегите в едно училище, което е придружено и от липсата на професионална обратна връзка и общо, екипно обучение” [12]. Икономическите причини, които обуславят актуалността на метода и неговото практикуване в портала, се откриват в необходимостта учителите бързо да се адаптират към променящите се условия, да се преквалифицират, дообучават и т.н. и това прави актуално самостоятелното учене. От друга страна, честите смени в учебната програма и насоките на преподаване, които обикновено не са придружени с възможности за тренинг, принуждават учителите непрекъснато сами да адаптират и да развиват преподавателските си умения без допълнителен финансов ресурс. Модераторите на групите и учителските стаи в портала само помагат на учителите да управляват собственото си обучение и да се концентрират върху събиране и създаване на материали, организиране и колективно изграждане на ресурси, т.е. те са в ролята на модератори на пространството и продуктите. Проектната дейност дава възможност да се извършва обучение извън класната стая. При него онлайн се практикуват различни начини на комуникация в рамките на интеркултурното общуване и срещи между колеги от цяла Европа с различни интереси и желания за реализация, като това не изисква финансиране.

Отнесено към процеса на квалификация на учителите, самостоятелното учене би следвало да създава предпоставки за:

- ✓ самостоятелност на обучавания;
- ✓ избор на ресурси и инструменти според нуждите;
- ✓ премахване на необходимостта институцията да организира платена квалификация;
- ✓ самостоятелно определяне на направлението за необходима квалификация.

Досега терминът е използван във връзка с разработения модел за самостоятелно изучаване на чужд език и е въведен от Х. Холек през 1979 г. Според него то означава „способността да поемеш контрол над обучението си” [3]. Терминът се разглежда като лична човешка черта, като политическа мярка или като образователен подход. Самостоятелната насоченост се отнася до обучение извън контекста на случващото се в класната стая, където обучаваните поемат цялата отговорност за всички аспекти на обучението си. Подобни са изследванията на Л. Дикинсън, който стеснява параметрите на понятието и разграничава автономията на обучавания от самостоятелното учене. Един от ключовите аспекти, когато се обмисля определението за самостоятелното учене, е дали то да се оценява като средство за постигане на определена цел,

или като цел, която сама по себе си кара хората да учат самостоятелно. Тези два варианта не се изключват взаимно и могат да бъдат част от работата на учителите, които желаят да споделят онова, което са научили и продължават да учат в професията си.

Степени на участие в съвместно обучение, извършвано в онлайн портала: Учители в мрежа

Четири стълба на ефективната образователна общност са споделени мисия, визия, ценности и цели. Безспорен факт е, че общности, които действат в среда, основана на взаимно доверие и ефективно общуване, които имат ясни цели и реалистични намерения, биха могли да постигнат наистина продуктивни резултати [7; 8; 12]. Много автори смятат, че преди да се продължи с каквото и да е вид дискусия относно подходящи стратегии за професионална квалификация на учителите, членовете на училищните общности би следвало да определят мястото си в съществуващите институционални равнища на готовност за съвместно учене. За целта се използват инструменти като анкети и изследвания, както и насърчаване използването на SMART (значителни) цели. Те биват: стратегически и конкретни, измерими, постижими, ориентирани към резултатите и ограничени във времето. Представяват жизненоважна стратегия за отчитане на напредъка и следва да бъдат изследвани [1].

Въпреки че за членовете на общността е важно да участват в разработването на общи мисия, визия, ценности и цели, също толкова важно е учителите да бъдат ангажирани в непрекъснато наблюдение и споделяне на ежедневните резултати от реализирането на стълбовете, тъй като те са основни в процеса за създаване на професионалната учебна общност [2]. Такава рефлексия би следвало да стане част от взаимодействието между членовете на общността.

eTwinning има обективни възможности да насърчава и подпомага творческата съвместна работа между европейските училища във виртуална и защитена образователна среда. Развитието на уменията за съвместно и самостоятелно учене на учители и ученици от различни страни и как дейността в портала влияе на темпа на това развитие се установяват чрез анкети. Методологията включва запознаване с официалните документи, с характеристиките на онлайн работната среда и анализ на анкетите на учители, участващи в проекта „*eTwinning*: Предимства и недостатъци”. Зададените въпроси засягат интегрирането на онлайн дейността по време на различните етапи от учебния процес. Анкетата включва: анализ на нуждите; определяне на целите; честотност на обучението; избор на материали; избор на техники за работа; нива и критерии за отчитане на приемливи резултати; учебни програми и процес; оценка на резултатите от обучението.

Целта на анкетите е да се идентифицират съвместни процедури за управление на работата и усилията от учители и студенти в рамките на он-

лайн проекти. Наблюдават се характеристики, свързани със самостоятелното учене (съобразителност, инициативност и упоритост), които са от решаващо значение за правилното дефиниране и обмен на информация относно педагогически проблеми от гледна точка на различните потребители: учители/ученици. Едновременно с това се открояват силни и слаби страни на дейността в портала, свързани с обучението и самообучението в среда на сътрудничество. В този ред на мисли е важно да се подчертае, че в професионалната общност фокусът се измества от индивида към групата [9]. Изолацията на учителите се минимализира, тъй като те споделят колективни знания, методи и успехи, а това стимулира развитието на една успешна образователна общност [10]. Времето за сътрудничество се оптимизира, защото то е „вградено” в часовете на редовната учебна програма, а това е напълно реалистично предвид възможностите на портала.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ *e* – електронно; *twinn* – близък; *eTwinning* – електронно партньорство.
- ² Терминът „Web 2.0” описва променящите се тенденции в употребата на технологията Световна уеб мрежа и уеб дизайн и цели да насърчи творчеството, комуникацията, безопасно споделяне на информация, сътрудничеството и функционалността на мрежата. Концепцията на Уеб 2.0 води до развитие и еволюция на нови общества на уеб културата и услугите като социалните сайтове и такива за споделяне на видео клипове, уикитата, блоговете и фолксономите <http://bg.wikipedia.org/wiki/Web_2.0>
- ³ Автономия идва от *autos* – себе, и *nomos* – закон. Политическите проекции са свързани с право на една област или страна да има свои закони и да се управлява от свои правителствени органи; самоуправление. Философският смисъл е: самоуправление на волята, без да се влияе от съществуващите извън нея норми, според идеалистическата етика на Кант. В преносен смисъл означава независимост, самостоятелност, самоуправление.
- ⁴ Групи *eTwinning* – групи, в които учителите могат да споделят и да си сътрудничат в дейности, не непременно свързани с училищни проекти.
- ⁵ Обучителни лаборатории – едноседмични онлайн семинари на различни теми, фокусирани върху дейности, свързани с професионалната квалификация на учителите.

ЛИТЕРАТУРА

1. Conzemius, A. & O’Neill, J. (2001). Building shared responsibility for student learning. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
2. Harris, A., Day, C. & Hadfield, M. (2003). Teachers’ perspectives on effective school leadership. *Teachers and Teaching*, 9(1), 67-77.
3. Holec, H. *Autonomy and foreign language learning*. Council of Europe. Oxford: Pergamon Press, 1979:3.
4. Kerckhove, D de. http://resources.eun.org/etwinning/25/EN_eTwinning_brochure.pdf
5. Kincheloe, J.L. *Constructivismo critico*. Mangualde: Edições Pelago, 2006.

6. Kohonen, V. Experiential language learning: second language learning as cooperative learner education. In Ninan, D. (ed.). Collaborative language learning and teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, pp 14-39.
7. Riley, K. & Stoll, L. (2004). Inside-out and outside-in: Why schools need to think about communities in new ways. *Education Review*, 18(1), 34-41.
8. Roberts, S. M. & Pruitt, E. Z. (2003). Schools as professional learning communities: Collaborative activities and strategies for professional development. Thousand Oaks, CA: Corwin.
9. Sackney, L. & Mitchell, C. (2001). Building capacity for a learning community. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 19. Retrieved July 9, 2005, from http://www.umanitoba.ca/publications/cjeap/articles/mitchelland_sackney.html
10. Schmoker, M. (2004). Learning communities at the crossroads: Toward the best schools we've ever had. *Phi Delta Kappan*, 86(1), 84-88.
11. Scimeca, S. eTwinning 2.0 - Setting the scene. http://resources.eun.org/etwinning/25/EN_eTwinning_brochure.
12. Sullivan, S. & Glanz, J. (2005). Building effective learning communities: Strategies for leadership, learning & collaboration. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

INTEGRATING THE ONLINE PROJECT ACTIVITY IN THE EXISTING INSTITUTIONAL MANAGEMENT WITH THE AID OF INCREASING TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE

*Associate Prof. Teodora Valova, PhD,
Veliko Turnovo University "St. Cyril and st. Methodius" – Pedagogical college, town of Pleven*

Frequent changes in the curricula and in the teaching guidelines, which are usually not accompanied by opportunities for training, force the teachers to develop their teaching skills constantly by themselves and also with no additional financial support. *eTwinning* is a platform for implementing Web-based projects and helps teachers quickly adapt to changing conditions, to retrain and learn. This online portal allows: autonomy, choice of resources and also according to the needs, gives the possibility that educators determine their own direction of the necessary qualification.

Key words: qualification, life long learning, self-education, European electronic portal e-Twinning

ТЕХНОЛОГИЧЕН МОДЕЛ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА РЕФЛЕКСИВЕН ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО ПО БИОЛОГИЯ (ЗИП 11. КЛАС)

гл. ас. д-р Теодора Коларова, д-р Иса Хаджиали,
ПУ „Паисий Хилендарски“ – Биологичен факултет

В доклада се аргументира необходимостта от прилагане на образователни технологии за по-пълно реализиране на принципните постановки на рефлексивния подход. Ролята на конструирания технологичен модел е проверена чрез педагогически експеримент. Резултатите от него доказват, че приложеният рефлексивно-образователен модел влияе положително върху умението на ученика да осъществява рефлексия върху собствените си личностни качества и учебна дейност в училищния курс на обучение по биология – ЗИП 11. клас. Резултатите от експеримента са обработени с програмния продукт SPSS 13.

Ключови думи: *личностна рефлексия, равнища на рефлексия, рефлексивен подход, технологичен модел*

Технологизирането на високоабстрактните теоретични постановки за рефлексията е от изключително важно значение за рефлексивната проблематика. Като отправна точка при изграждането на технологично-приложни модели в системата на обучението по биология стои *законът на Страхов*, според който абстрактно теоретичните, само словесно формулирани постулати, са обречени на забравя, колкото и ценни да са те, ако не се приведат (технологизират) в работещ модел, лесно приложим в практическата дейност [2].

В. Василев [3] предлага няколко пътя, чрез които високоабстрактните теоретични идеи за рефлексията да се технологизират в реално работещ модел за приложение при естествените условия на училищното обучение: класифициране, схематизиране, операционализиране, инструментализиране и опредметяване; комуникация и диалогизация и синтезиращо описание. В тази насока много ценно мнение изказва и проф. Петър Петров: *ценността на една или друга теория се определя не само от нейната пригодност за обяснение на нейните факти и явления, а главно от това, доколко тя може да се рационализира и технологизира в продукт, който да обслужва човешките потребности* [9].

Възприемаме схващането, че отделните дидактически компоненти могат да се интегрират в технологично единство върху основата на определен

подход на обучение. Според нас ролята на такъв фундамент за технологично моделиране на експериментално обучение би могъл да изпълнява *рефлексивният подход*. Водещата идея на този подход е тезата, че учещият притежава потенциални възможности за самоактуализация, самопознание и саморазвитие – идея, която го приобщава към личностно ориентираните или хуманистичните подходи в образованието [4]. Във фокуса на подхода е активната проява на рефлексията, която има доказано позитивно въздействие върху интелектуалното, личностното и професионалното израстване на учещи от различни възрастови групи [1; 5; 6]. С целевата си ориентация към постигане на по-висока познавателна активност на личността на ученика, ориентация към човешкия фактор, съзнателност и самостоятелност, както и с формиращия си потенциал в интелектуалното и личностното развитие, рефлексивният подход удовлетворява нашите изисквания.

Основните принципни постановки на рефлексивния подход в процеса на училищното обучение по биология могат да се систематизират в следните насоки: 1. Развитие на метапознанието в обучението по биология; 2. Диалогичност на учебно-възпитателния процес по биология; 3. Аксиологична насоченост на биологичното образование; 4. Развитие на рефлексивната компетентност на учителя по биология.

Дизайн на изследването

Предметът на изследването обхваща разработване и апробиране на образователна технология, адаптирана към експериментираното учебно съдържание, за реализиране на принципните постановки на рефлексивния подход.

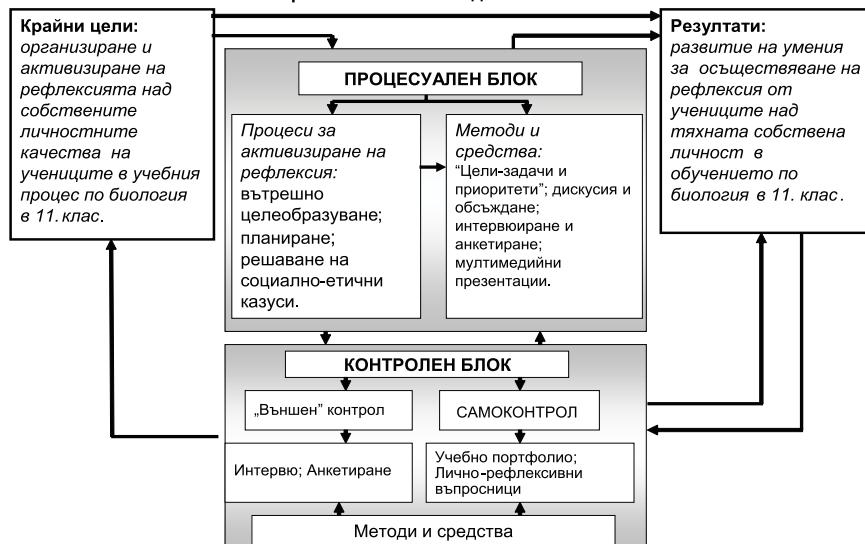
Целта на експерименталното изследване е да се установи ефектът на въздействие на конструирания технологичен модел върху уменията на учениците да осъществяват рефлексия над собствената учебна дейност и личностни качества.

Хипотезата на изследването формулираме като допускане, че приложението на образователно-технологични модели на обучение, основани на рефлексивния подход в училищния курс на обучението по биология (ЗИП 11. клас), ще окаже положителен ефект върху развитието на рефлексивните способности на учениците.

Описателна характеристика на технологичния модел

В структурно отношение представеният технологичен вариант е съставен от процесуален и контролен блок [4; 7; 10].

Фигура 1. Вариант на рефлексивна педагогическа технология за изучаване на тема “Нарушения в контрола на клетъчното делене” в 11-ти клас.

Доминиращи в *процесуалния блок* (фиг. 1) са процесите, изискващи: вътрешно целеобразуване (приемане, преформулиране и степенуване по важност от учещия на външно зададени цели); планиране (избор от ученика на адекватни способи за реализиране на целите; съставяне на програма за дейност) и тълкуване на морално-етични казуси/дилеми, възникващи във връзка с наследствените болести при човека или нарушения в контрола на клетъчния цикъл. Първите два процеса се осъществяват най-често посредством методите „Цели – задачи – приоритети” в стил Е. Боно и дискусия. Обикновено в началото на часа всеки ученик формулира собствени цели и задачи, очертава по-важните етапи на предстоящата си дейност, като ги съпоставя с тези, формулирани от неговите съученици. След приключване на дискусията индивидуално се попълва анкета, съдържаща въпроси, които изискват от ученика избор на цели, предложени от учителя, изграждане на собствена йерархия на целите според тяхната значимост за учещия и формулиране на собствени цели. Без да коментираме в детайли спецификата на социално-етичните казуси, ще отбележим, че те се използват като основа за моделиране на оценъчни ситуации, които насърчават учещите към проява на ценностно отношение и аргументиране на собствени съждения. Казусите се решават чрез дискусия, при условията на групова работа, позволяваща по-пълно да се разгърне диалог на различни, но еднакво ценни позиции между субектите. В края на часа учителят интервюира отделни ученици за основанията при избора на най-значими цели или за факторите, въздействали върху взимането на решение по обсъжданите дилеми.

Процесите в *контролния блок* включват външен контрол и самоконтрол. Външният контрол се извършва от учителя чрез подготвени за целта анкети и кратки интервюта. Акцент в тях са рефлексивните въпроси, които насочват учещия към целенасочен самоанализ, самонаблюдение и самооценка. За разлика от процесуалния блок, където те са стимул за ученика да рефлексира някои от собствените си личностни особености, тук отговорите на тези въпроси информират учителя за постигнатото рефлексивно равнище в хода на ученето. Самоконтролът се осъществява чрез създаване на портфолио от всеки ученик и решаване на личностно рефлексивни въпросници, които моделират прояви на личностна рефлексия и едновременно с това диагностицират актуалното ѝ равнище. Въпросите изискват самоанализ и самооценка на различни страни от учебната дейност в обучението по биология – личностен смисъл, предметно съдържание, процедури по осъществяване, съответствие между цели и резултати, начини за усъвършенстване на личностни качества. Отговорите на въпросите предполагат разгръщане на анализите и преценките от действията към личностните особености и от тях обратно към действията.

На основата на направения литературен обзор ние възприемаме схващането, че рефлексията върху дейността и качествата на личността на ученика може да се актуализира на четири равнища: (P_0); (P_1); (P_2); (P_3), които според нас биха могли да служат като показатели за измерване на равнището на личностна рефлексия в процеса на училищното обучение по биология [2; 13; 14]. По-подробно описание на рефлексивните нива може да се види в предходни наши публикации [11; 12].

Като се имат предвид основните страни, характеризиращи учебната дейност в обучението (целева, съдържателна, процесуална и контролно-оценъчна), приемаме, че *рефлексията върху тази дейност може количествено да се измерва по следните критерии и показатели*: 1. *Планиране на собствената дейност* (П) от ученика, в което включваме „изграждане на йерархия от цели според тяхната значимост” и „самостоятелно формулиране на цели”; 2. *Извършване на дейността* (И), което обхваща показателите: „успехи в хода на дейността и начини за постигането им” и „срещнати затруднения по време на дейността и начини за преодоляването им”; 3. *Самоконтрол и саморегулация на дейността* (СС), където включваме „видове реализирани цели и способности за постигането им”, „видове нереализирани цели и причини, възпрепятстващи постигането им”, „перспективи за самоусъвършенстване”. Избраните параметри служат като основен ориентир за съставянето на личностно рефлексивните въпросници, които освен формираща изпълняват и диагностична функция в изследването.

Диагностиката на резултатите от организираното експериментално обучение е осъществена с помощта на три вида диагностични процедури: 1. Решаване на задачи, изискващи вътрешно целеобразуване от ученика; 2. Решаване

на въпросници, изискващи от учащия самоанализ и самооценка на процесуално-резултативната и личностно обусловената страна от учебната дейност; 3. Решаване на социално-етични казуси, свързани с тематиката на изучаваното учебно съдържание.

Педагогическият експеримент е проведен през учебната 2010/2011 година. В представителната извадка са включени 170 ученици от 11. клас, обучавани в различни училища от страната: НПП „Димитър Талев” и ПМГ „Яне Сандански” – гр. Гоце Делчев, СОУ „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Брезница, СОУ „Св. Климент Охридски” – Пловдив. При изравняването на групите е съблюдувано сходството между средния срочен успех на учениците и годишния хорариум часове по биология – ЗИП 11. клас.

За целите на експеримента обучението бе организирано в *два варианта – експериментален („рефлексивен”) и традиционен (контролен).*

Първият вариант е свързан с прилагане на конструирания технологичен модел и на целия набор от средства за по-пълно реализиране на принципните постановки на рефлексивния подход в реалната училищна практика по биология в 11. клас (ЕГ – 90 ученици).

Вторият вариант следва традиционен установените методики, даващи приоритет на обяснителния и/или евристичния подход, при който рефлексията може да се проявява спонтанно, но не е предмет на целенасочено формиране и развитие (КГ – 80 ученици).

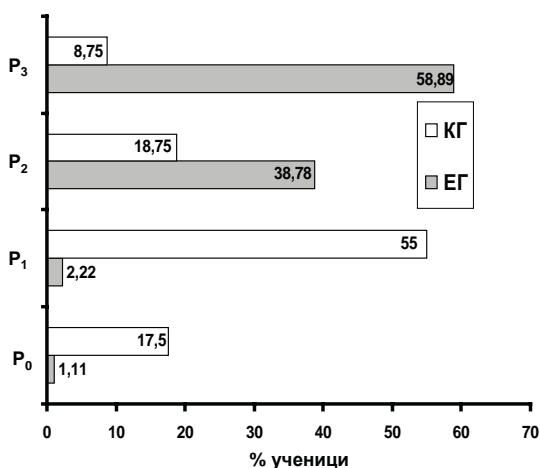
Таблица 1. Характеристика на вариантите на обучение, разработени за целите на изследването

<i>Теоретични основи за организация и реализация на обучението</i>	<i>Традиционен (контролен) вариант на обучение</i>	<i>Рефлексивен (експериментален) вариант на обучение</i>
<i>Водещ подход</i>	Евристичен/ Обяснително-иллюстративен	Рефлексивен
<i>Водещ метод</i>	Евристична беседа; лекция; анкетиране и интервюиране; тестиране	Обсъждане – вътрегрупово и междугрупово обсъждане; анкетиране и интервюиране; тестиране; решаване на социално-етични казуси
<i>Доминиращи средства</i>	Учебни задачи за резултат; познавателни тестове с рефлексивен завършек; личностно рефлексивни въпросници	Учебни задачи за рефлексия; познавателни тестове с рефлексивен завършек; личностно рефлексивни въпросници; учебно портфолио; интелектуални карти; мултимедийни презентации и компютърни анимации
<i>Форма на организация на учебната дейност</i>	Фронтална работа	Групова работа

Резултати и дискусия

► Анализът на резултатите от приложените личностно рефлексивни въпросници показва, че учениците от експерименталната група са предимно на средно и високо равнище на личностна рефлексия когато планират дейността си. При степенуването на целите най-ценни според 38,78% са креативни и методологични (организационни) цели, които предвиждат напр. *изготвяне на презентация по проблеми, свързани с клетъчно-инженерните биотехнологии, усвояване на процедури и техники за водене на дискусия по проблеми, отнасящи се до генната терапия, молекулна диагностика на ракови заболявания при човека* и др. (P_2). 58,89% поставят акцент върху *развитието на умения за работа с биологичен текст*, които ще подпомогнат *по-задълбоченото разбиране на учебния материал и придобиването на по-голяма увереност в собствените знания и умения при изучаване на биотехнологично учебно съдържание* в обучението (P_3) (фиг. 2). За един значителен процент от учениците в експерименталната група приоритет в собствените формулировки на цели имат очакванията *да станат по-организирани, да могат по-ефективно да планират собствената си дейност* (P_2), *да усвоят практически полезни биологични знания, необходими както за по-нататъшното обучение по биология, така и по други учебни предмети, а също за бъдещата професионална реализация* (P_3). Освен посочените се срещат и примери на бъдещи цели, предвиждащи *по-пълна реализация на собствените сили и възможности*, което приемаме за индикатор на високо развита рефлексия над собствената дейност в аспекта на планираните от учениците действия.

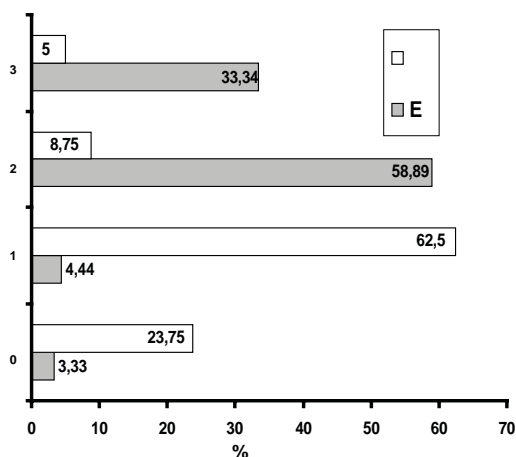
Фиг. 2. Равнища на рефлексия по критерия *планиране на дейността*, измерени в експерименталната и контролната група ученици

Анализът на резултатите от анкетирането установява, че водещо в традиционното обучение е първото равнище на личностна рефлексия, следвано от второ и нулево равнище, а на последно място са рефлексивните прояви с висок интензитет. За 55% от учениците, обучавани главно чрез обяснителни или евристични подходи, познавателните цели са водещи (P_1), а целите, предвиждащи самореализация или саморазвитие (P_3), са констатирани само при 8,75% (фиг. 2). Наблюдава се тенденция към завишаване на процента ученици, които са на предрефлексивно или нулево равнище (P_0). 17,5% от учениците в контролната група, които са на това равнище, поставят най-високо в своята йерархия предметни цели (част от тях напр. предвиждат повишаване на оценката по биология).

► Отчетените стойности по следващия критерий показват, че водещо в експерименталната група е средното рефлексивно равнище (фиг. 3). 58,89% илюстрират с конкретни примери свои автентични постижения, като при това ясно и разгърнато описват начините за постигането на свои лични успехи (*този начин на обучение – чрез обсъждане на учебните проблеми по групи, и изграждането на портфолио ме научи по-успешно да решавам учебните задачи; подтикна ме да преосмисля моето отношение към учебния предмет биология; научи ме да се отнасям по-съзнателно и по-отговорно към моето учене и др.*) (P_2).

Фиг. 3. Равнища на рефлексия по критерия *извършване на дейността*, измерени в експерименталната и контролната група ученици

Сходна тенденция се установява в отговорите на 33,34% от учещите, когато те анализират своите неуспехи или трудности в учебния процес по биология (*ако изучавахме и предходните раздели чрез решаване на този вид задачи, вероятно щях да се справя много по-успешно с теста по биология*

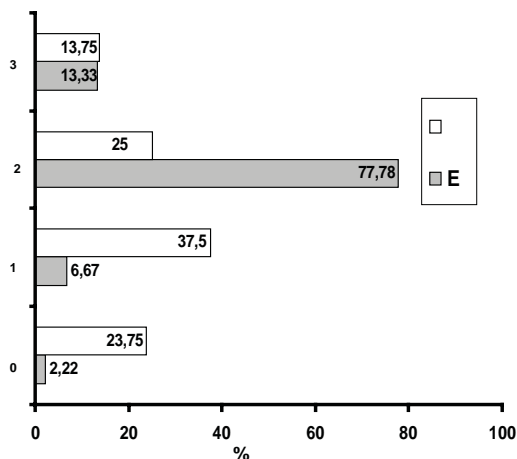
и да се чувствам по-уверен); размишляват и търсят причините за своите затруднения в *недостига на опит*, в по-слабо развитите умения за формулиране на хипотези, за обобщаване, за аргументиране на съждения и др. качества на своето мислене, а също и в липсата на достатъчно самостоятелност (P_3).

Отчетените стойности по критерия *начини за извършване на дейността* (фиг. 3) са основание да се твърди, че в контролната група преобладава ниското равнище на рефлексия (P_1). Повечето ученици (62,50%) представят твърде общо начините за постигане на своите автентични успехи, без да ги съотнасят с личностните си качества (напр. *реших теста с много учене*). Доминират абстрактните описания на способите за преодоляване на възникнали трудности (*като следя внимателно това, което говори учителят в час*), а върху причините за личните неуспехи преобладават афективно-пристрастни разсъждения (*учебното съдържание е написано на висок стил и не мога да го разбера*). Другите три нива на личностна рефлексия имат следното процентно разпределение в изследваната група. Второ място заемат предрефлексивните прояви, с типичните за тях констативни преценки на извършените от учениците действия (23,75%), трето поред е средното равнище на рефлексия и най-малко са регистрираните случаи (5,00%) с високо развита личностна рефлексия, за която един от главните белези е ясното и разгърнато описание на способите за постигане на определени резултати или за преодоляване на трудностите по време на ученето.

► Отговорите на личностно рефлексивните въпроси, изискващи самоконтрол и саморегулация, установяват, че водещо в експерименталната група е средното и високото равнище на рефлексия (фиг. 4). Те представят ясно и аргументирано (77,78%) как са реализирали избраните от тях главно креативни, методологични или личностни цели – *чрез обсъждане на учебните проблеми между и вътре в групите*, с помощта на *организирана дискусия по въпроси на генното инженерство*, *чрез изготвяне на реферат за регулация на митозата* и др.; с конкретни примери и сравнително разгърнато описват възможните фактори, попречили на процеса целереализиране, сред които се изтъкват *липсата на развити умения за учене*, *необходими за по-пълно осмисляне на учебното съдържание*, *дефицитът на умения за работа с текст* или *ограниченията на собствения опит за разбиране на абстрактния материал* (P_2).

13,33% от учениците набелязват по-конкретни стъпки за самоусъвършенстване (P_3) (*за да развия по-пълно способност за съставяне на хипотези и прогнози*, *трябва по-често да се упражнявам в решаването на задачи като тези в предишните тестове по биология*; *за да развия в по-висока степен качеството толерантност трябва да обогатя своите познания за раковите заболявания при човека*), като чрез анализа на своите действия те анализират

Фиг. 4. Равнища на рефлексия по критерия *самоконтрол и саморегулация на дейността*, измерени в експерименталната и контролната група ученици

своите собствени личностни черти и обратно (*не се справих с теста по биология, затова би трябвало да стана по-отговорен към себе си и към собственото си учене, за да постигна по-високи резултати в обучението; не проявих достатъчно съзнателност по време на моето учене по биология и би следвало да стана по-съзнателен, по-целеустремен, тъй като съзнателността повишава качеството на обучението, а днес се ценят хора с добро образование*).

Измерените стойности по критерия *самоконтрол и саморегулация* (фиг. 4) показват, че водещо в контролната група е ниското равнище на личностна рефлексия (P_1). Най-висок е процентът ученици (37,50%), които привеждат само примери за постигнати/непостигнати цели, без да обосновават задълбочено способите за целереализиране. Преобладават кратките, но твърде общи описания на начините за осъществяване на целите (напр. *учене с разбиране на биологичните понятия и закономерности*), а причините, възпрепятствали целереализирането, най-често са в стила „обосновка-оправдание“ (*не успях да реализирам целите, защото учебният материал е много сложен*). Прави впечатление сравнително високият процент (23,75%) ученици в контролната група, които само констатират постигнатите/непостигнатите цели, без да привеждат разсъждения върху въпроса как са ги реализирали (P_0). Средни и високи по интензивност прояви на рефлексия се срещат при твърде ограничен процент от учениците в същата група (P_2 – 25,00%; P_3 – 13,75%), които само-оценяват и анализират своята дейност двупосочно (от извършените действия към личностните качества, криещи се зад тях, или обратно).

Статистическата обработка и анализът на резултатите от анкетирането са фокусирани към решаване на следния въпрос: *Съществува ли разлика между разпределенията на случайните променливи X и Y, които характери-*

зират с числови стойности умението за личностна рефлексия в експерименталната и контролната група ученици?

Във връзка с целта на статистическия анализ е необходимо резултатите от експерименталното обучение, т.е. от апробираната методическа технология, да бъдат представени с подходящи *статистически параметри*. Те трябва да представят с числови стойности *случайните променливи (величини) X и Y*, характеризиращи умението за личностна рефлексия (**ЛР**) в изследваните групи ученици (експериментална и контролна), и честотата, с която тези стойности се срещат, т.е. разпределението на случайните променливи. Статистическият анализ е извършен с помощта на програмния продукт SPSS 13 [8].

Сравняването на средноаритметичните стойности (\bar{C}), изчислени за подобрите параметри (Тест t за проверка на разликите между средните; Тест на Mann-Whitney), характеризиращи умението за личностна рефлексия, са представени в таблица 2.

Таблица 2. Обобщено представяне на резултатите от статистическото изследване на резултатите от анкетирането

Статистически величини	Личностна рефлексия (ЛР)		
	Планиране на дейността (П) П-ЕГ П-КГ	Извършване на дейността (И) И-ЕГ И-КГ	Самоконтрол и саморегулация на дейността (СС) СС-ЕГ СС-КГ
Тест t за проверка на разликите между средните $H_0: \mu_1^2 = \mu_2^2$ $H_1: \mu_1^2 \neq \mu_2^2$	t = 15,797 df- 79 p = 0,000 p < 0,05 H_0 .се отхвърля	t = 19,147 df- 79 p = 0,000 p < 0,05 H_0 .се отхвърля	t = 6,340 df- 79 p = 0,334 p < 0,05 H_0 .се отхвърля
Тест на Mann-Whitney $H_0: /u/ < u_\alpha$ $H_1: /u/ \geq u_\alpha$	Mann-Whitney (U)= 839,500 Wilcoxon (W)= 4079,500 Z = (9,026) p = 0,000 p < 0,05 H_0 .се отхвърля	Mann-Whitney (U)= 962,500 Wilcoxon (W)= 4202,500 Z = (8,644) p = 0,000 p < 0,05 H_0 .се отхвърля	Mann-Whitney (U)= 1953,000 Wilcoxon (W)= 5193,000 Z = (5,618) p = 0,000 p < 0,05 H_0 .се отхвърля

* ЕГ – експериментална група; КГ – контролна група

Емпиричните стойности на статистическите величини в приложените тестове (Тест t за проверка на разликите между средните; Тест на Mann-Whitney) илюстрират, че средните стойности (\bar{C}) на всеки от критериите, характеризиращи личностната рефлексия, са значително по-високи в експерименталната група, отколкото в контролната: *планиране на дейността* ($H_1: \mu_1^2 \neq \mu_2^2$, t = 15,797, p = 0,000, p < 0,05; $H_1: /u/ \geq u_\alpha$, Z = 9,026, p = 0,000, p < 0,05); *извършване на дейността* ($H_1: \mu_1^2 \neq \mu_2^2$, t = 19,147, p = 0,000, p < 0,05; $H_1: /u/ \geq$

u_{α} , $Z = 8,644$, $p = 0,000$, $p < 0,05$); *самоконтрол и саморегулация* ($H_1: \mu_1^2 \neq \mu_2^2$, $t = 6,340$, $p = 0,000$, $p < 0,05$; $H_1: |u| \geq u_{\alpha}$, $Z = 5,618$, $p = 0,000$, $p < 0,05$).

Изводи

Получените стойности на статистическите величини в приложените тестове (вж. табл. 2) показват, че средните стойности (\bar{C}) на всеки от показателите, характеризиращи личностната рефлексия, са значително по-високи в експерименталната, отколкото в контролната група ученици ($p = 0,000$, $p < 0,05$, при равнище на значимост $\alpha = 0,05$).

Статистическата значимост на разликата между средните параметри е основание да се приеме, че тя не е резултат от въздействието на случайни фактори. Следователно може да се твърди, че организираното обучение според принципите на рефлексивния подход активизира личностната рефлексия на учениците и стимулира движението ѝ към по-високи равнища при изучаване на биотехнологично учебно съдържание в 11. клас.

Традиционните подходи не оказват значимо влияние върху формирането и развитието на умения за личностна рефлексия, когато учениците планират дейността си, когато извършват дейността си, както и в ситуации, изискващи самоконтрол и саморегулация. Възможно е изказаното твърдение да бъде подкрепено и от други подобни изследвания, при изучаване на друг тип учебно съдържание или в друга възрастова група.

* *Благодарност*: Представянето на настоящото изследване е възможно благодарение на финансовата подкрепа от Фонд НИ към МОМН по научноизследователски проект № ДОО2-345.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Белозерцева, Т. В.* Педагогическая технология формирования рефлексии школьников в процессе обучения. Автореф. дисс. канд. пед. наук. Челябинск, 2000.
2. *Василев, В.* Рефлексията в познанието, самопознанието и практиката. Пловдив, Маркос, 2006.
3. *Василев, В.* Рефлексивни технологии и технологии за формиране на рефлексия. – В: Юбилейна научна конференция „20 години Педагогически факултет”. Ч. I: Стратегии и технологии в образованието. Пловдив, ПУИ, 2004.
4. *Василев, В., Й. Димова, Т. Коларова-Кънчева.* Рефлексия и обучение. Ч. I. Пловдив, Маркос, 2005.
5. *Димова, Й.* Рефлексия над химическо знание в началния етап на обучението по химия. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор”. София – Пловдив, 2000.
6. *Коларова-Кънчева, Т.* Интелектуалната рефлексия в обучението по биология 9. клас. Автореферат. СНС по педагогика при ВАК. София, 2003.

7. Коларова, Т., И. Хаджиали, В. Василев. Иновационни педагогически технологии за формиране и развитие на рефлексия в гимназиалния етап на биологичното образование. – Педагогика, 2010, № 5, 85–102.
8. Манов, А. Статистика със SPSS. София, Тракия-М, 2001.
9. Петров, П. Някои тенденции в развитието на педагогическата технология. – Стратегии на образователната и научната политика, 1994, № 3.
10. Хаджиали, И. Инвариант на рефлексивна образователна технология в обучението по биология и здравно образование (9.–10. клас). – i-Продължаващо образование, 2009, № 16 <www.diuu.bg/ispisanie/broi16/16kt/16kt0.htm>
11. Хаджиали, И., Т. Коларова. Учебното портфолио като средство за развитие и диагностика на рефлексия в гимназиалния етап на обучението по биология и здравно образование. – В: Сборник доклади от Трета научно-практическа конференция по биология. Варна, 2007, 190–201.
12. Хаджиали, И., Т. Коларова, В. Василев. Изследване на рефлексията над учебната дейност при 15–16-годишни ученици в гимназиалния етап на биологичното образование. – В: III Международна научна конференция на младите учени. Пловдив, 2009.
13. El-Dib, M. Levels of reflection in action research. An overview and assessment tool. Teaching and Teacher Education, Vol. 23, 2007.
14. Mezirow, J. On critical reflection. Adult Education Quarterly, 48 (3), 1998, 185–189.

TECHNOLOGICAL MODEL FOR IMPLEMENTING OF REFLEXIVE APPROACH TO THE TEACHING OF BIOLOGY (11TH GRADE, OBLIGATORY EDUCATION)

*Senior assistant Teodora Kolarova, PhD, Isa Hadjiali, PhD,
Plovdiv University “Paisij Hilendarski”, Faculty of Biology*

In the report are presented arguments in favour of the necessity for the implementation of educational technologies for the realization of the reflective approach principles. The role of the designed technological model is tested with the help of pedagogical experiment. The results from it show that the applied reflexive-educational model influences positively student’s ability to accomplish reflection on his personal qualities and on the educational process in the subject biology – 11th grade, obligatory education. The results of the experiment are processed with the help of the software product SPSS 13.

Key words: personality reflection, levels of reflection, reflexive approach, technological model

НЯКОИ ИДЕИ ЗА РАЗЧУПВАНЕ НА ТРАДИЦИОНАЛИЗМА В ОБУЧЕНИЕТО ПО МАТЕМАТИКА (СИП 6. КЛАС)

*Цветанка Василева,
ПМГ „Акад. Иван Ценов“, Враца*

Докладът представя методическа разработка на темата „Комбинаторика, или как да броим възможности“. Темата е разгледана с ученици от 6. клас, профил математика, в рамките на три учебни часа за СИП. В разработката са описани някои иновационни методи и техники, използвани в часовете: „мозъчна атака“, за актуализиране и проверка на стари знания; компютърна презентация, за онагледяване на преподавания материал; работа в екип; „ученици обучават ученици“, с участие на дванайсетокласници в ролята на консултанти на екипите; попълване на табло „инфо-знай“ и на таблица от вида „знаех, знам, искам да науча“. Представеният вариант на обучение по темата е опит на автора да „разчупи“ традиционния начин на преподаване на математика (с дъска и тебешир/маркер) и да превърне учениците в активни участници в учебния процес.

В профилираните математически паралелки на математическите и природо-математическите гимназии се обучават ученици, които в по-голямата си част са достатъчно добре мотивирани да участват активно и отговорно в учебния процес. Те се стремят към висока степен на усвояемост на преподавания материал, търсят нови знания и източници на такива. „Съвременните ученици са по-разкрепостени, по-информирани, но и по-взискателни, дори не винаги да го демонстрират пряко. Те се нуждаят от алтернативно образование и обучение, в съответствие с развитието на света, в който живеят и за който се подготвят“ [1, с. 16].

В този смисъл, ако преподаването се извършва само съгласно традиционния педагогически подход, в който учителят организира изцяло учебния процес, определя правилата за взаимоотношения, използва еднообразни и познати на учениците методи и техники на обучение, демотивацията на учениците е неизбежна. Без да отричам традиционализма в обучението, който през годините е доказал своите предимства и недостатъци, смятам, че съвременният учител трябва да владее и алтернативни решения за превръщане на учебно-възпитателния процес „от еднопосочно действие (от учителя към ученика) към пълноценно взаимодействие, в основата на което стои сътрудничеството, партньорството, договарянето“ [1, с. 10]. Едно необходимо условие за такава

промяна е обогатяването на учителската практика с нови методи и техники за индивидуална и групова работа, съобразени с личностните качества и способности на всеки ученик.

Методите, които използвам най-често в преподавателската си работа, са традиционните: анализ, сравнение, обобщение. Чрез дискутиране на едно или друго решение на конкретна задача, отбелязване на основните етапи в различните решения и сравняването им от гледна точка на рационалност, оригиналност и т.н. се постигат високи резултати и се ангажират повече ученици за участие в учебния час. Да, вече има компютри и интернет и те са приложими в обучението по всички учебни предмети. Използвам ги и аз в часовете по математика, но най-вече за търсене на допълнителна информация, за оптимизиране на обучението, за пестене на време, което все не достига. Безспорни са възможностите на графичните редактори за онагледяване на геометрични задачи (GeoGebra например). С тяхна помощ може да се направи перфектен чертеж, даже да се анимират обектите. Така учениците сами успяват да открият зависимостите, необходими за решението на задачата.

За да поддържам постоянен интерес към преподавания материал и да провокирам активността на учениците, търся и се опитвам да прилагам нови методи и техники за обучение. Един такъв метод, който използвам от няколко години, е екипната работа. С интерес и самокритичност следя резултатите от нея. Оказва се, че в някои класове тя е харесвана и предпочитана от учениците и води до високи резултати от учебния труд, а в други класове не е толкова успешна. Какви са причините? Как да се подберат темите, при които екипната работа ще бъде подходяща за използване? Как да се оцени работата на отделния ученик при работата му в екипа? Това са все въпроси, на които продължавам да търся отговор.

При участието ми в квалификационна форма с лектори от ДИУУ се запознах и с нови интерактивни методи и техники, споделен бе опит от приложението им. И като учител иноватор, или поне се опитвам да бъда такъв, реших да експериментирам. Дълго обмислях в коя тема използването им ще бъде максимално полезно и се спрях на темата „Комбинаторика”, предвидена за изучаване в групата за СИП в 6. клас. Ето аргументите за избора:

- Темата не е обвързана със задължителния учебен материал за 6. клас и това позволява по-голяма свобода при определяне на нивото на строга теоретичност и сложност на материала и при подбора на задачите;
- Учениците, 19 на брой, сами са избрали да се включат в групата за СИП. Това са добре мотивирани за учебен труд ученици, с изградени навици за самоподготовка. Около 60% от тях са редовни участници в математически състезания;

- По-голяма част от учениците имат вече начални познания по темата. Задачи за групиране на предмети и броене на възможности са решавани при подготовката им за състезания още в 4. и 5. клас. Но нивото на тези знания е различно, тъй като класът е формиран в началото на 5. клас от ученици, обучавани в различни начални училища в града и региона;
- Темата позволява самостоятелна работа на учениците: след обсъждане и анализиране на конкретна задача те могат сами (или работейки в екип) да направят изводи и обобщения за сходни ситуации, в които се изисква подреждане на по-голям брой елементи; да оформят своя хипотеза и да проверят верността ѝ в аналогични задачи.

Методическа разработка на урока

1. Тема на урока: *Комбинаторика или Как да броим възможности*
2. Цел на урока: Въвеждане на понятията „пермутация”, „комбинация” и „вариация”. Изграждане на умения за разпознаването им в конкретни задачи. Преброяване на пермутации на „n” елемента.
3. Време на провеждане: март 2011 г., времетраене – 2 учебни часа.
4. *Използвани интерактивни методи и техники:*
 - Мозъчна атака (brainstorming);
 - Компютърна презентация (PowerPoint);
 - Работа в екип;
 - „Ученици обучават ученици“ – ученици от 12. клас в ролята на консултанти на екипите;
 - Табло „инфо-знай“;
 - Попълване на таблица „знаех, знам, искам да науча“.
5. Работни групи (екипи):
 - Групата е от 5 души. Тя е нехомогенна, като участниците в нея се различават по равнище на способности, пол, симпатии;
 - Начин на формиране на групите – случаен.
 - Членовете на групата решават една и съща задача;
 - Всяка група избира свой „говорител“, който представя пред класа направените решения.
6. Подготовка за урока

А) Дейности на учителя:

 - Прецизен подбор на задачи по темата, подходящи за прилагане на новите знания, съобразени с възрастовата характеристика на учениците и осигуряващи реализиране на поставената цел;

- Подготовка на посочените в т. 4 материали на хартиен или магнитен носител.

Б) Материали за ученика: бели листа за самостоятелна работа; тетрадки.

7. Ход на урока:

7.1. Актуализиране на стари знания и въвеждане в темата

Както вече споменах, голяма част от учениците са решавали задачи за преброяване на възможности за подреждане на различни предмети. Те знаят и правилата за събиране и умножение в комбинаториката. До каква степен са усвоили тези знания и разбират ли значението на понятията „комбинирам” и „комбинаторика” се проверява чрез мозъчна атака. Тя се състои в решаване на 2 задачи и в отговор на 2 въпроса. Време за работа – от 3 до 5 минути.

Въпроси и задачи:

Коя друга дума бихте използвали вместо думата „комбинирам”?

На рождения си ден заведох 15 мои приятели в сладкарница, в която предлагат 3 вида паста и 4 вида безалкохолни напитки. Възможно ли е всички мои гости да са консумирали различно меню (паста и безалкохолно)? (да / не)

За класни стаи на V^a, V^б и V^в клас са определени стаи 101, 102 и 103. По колко различни начина може да се направи разпределението на трите класа в трите стаи? Отговор:

Какво си представяте, когато чуете да се говори за комбинаторика?

(Опишете с 2–3 думи или с бърза рисунка)

Таблица 1. Коментар на задачите

№	Цел на задачата/въпроса	Дейност на ученика
1.	Проверява до каква степен ученикът осмисля съдържанието на понятието „комбинирам“	Открива синоними на думата „комбинирам“
2.	Проверява знанията и уменията за прилагане на правилото за умножение в комбинаториката	Решава задачата и посочва един от отговорите: „да“ или „не“. Не прави аргументация
3.	Проверява знанията и уменията за преброяване на подреждания	Решава задачата и посочва отговор (число). Отново не прави аргументация
4.	Проверява уменията на учениците да се изразяват чрез различни техники: рисунка, текст	Мисли самостоятелно. Проявява творчество и оригиналност

7.2. Формулиране на темата на урока:

- Обсъждане на отговорите на въпроси 1 и 4 от мозъчната атака. Осигуряване на възможност поне 5 ученици да обяснят своя избор; коментар и въпроси от останалите ученици;
- Аргументиране на необходимостта от знания по темата (чрез конкретни примери);
- Комбинаторика и вероятности – клон на математиката. Възникване, място и роля.

Източник: Уикипедия

7.3. Правила за събиране и умножение в комбинаториката – обсъждане на решенията на задачи 2 и 3 от мозъчната атака:

- Ученик (по желание) обяснява решението и получения от него резултат;
- Останалите ученици задават въпроси, допълват, коментират.

7.4. Работа в екип:

Първи етап – решаване на задача.

- Условие на задачата: *За контролно по математика учителят подготвил 5 задачи от раздел „Рационални числа”, 3 задачи от тема „Многостени” и 6 задачи от темата „Окръжност и кръг”.*
- а) Ако всеки вариант съдържа по една задача от всяка тема, колко различни изпитни варианта може да подготви учителят?
- б) Колко ще бъдат различните варианти, ако те съдържат 2 задачи от темата „Рационални числа”, а третата задача е от тема „Многостени” ИЛИ от тема „Окръжност и кръг”?
- Цел на задачата:
 - Затвърдяване на знанията и уменията за прилагане на правилото за умножение в комбинаториката при решаване на подточка а) на задачата;
 - Прилагане на нови знания – комбинирано използване на правилата за умножение и събиране в комбинаториката при решението на подточка б) на задачата.
- Аргументирано представяне на решението от „говорител“ на един от екипите.
- Коментар на предложеното решение от останалите екипи.

7.5. Въвеждане на понятието „пермутация“

- Общ белег: в подреждането участват всички предмети, с които разполагаме;

- Начини за преброяване:
 - чрез прилагане на формулата $P_n = n!$;
 - чрез „модел“ на подреждането и преброяване на възможностите за избор на елемент за всяко от местата в модела. Умножаване на така намерените възможности.

7.6. Решаване на някои по-сложни задачи за преброяване на пермутации, в условието на които са поставени допълнителни изисквания към подреждането на елементите.

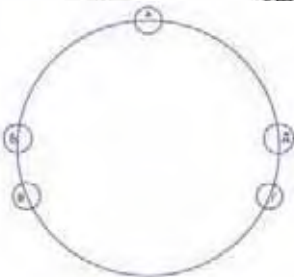

Задача 1

По колко възможни начина могат да се подредят в

редица 5 деца, ако две от тях (братче и сестриче)

трябва непременно да са едно до друго?

Задача 2

По колко различни начина могат да бъдат подредени 5 кабинки с различен цвят върху Виенско колело?

(на чертежа различните кабинки са обозначени с различни букви)

- Решенията на двете задачи са подробно онагледени в компютърната презентация. Пак там са дадени и основните пунктове (етапи) от решаването им.
- Преподавателят коментира решенията, а учениците ги записват в тетрадките си.

7.7. Работа в екип:

Втори етап – решаване на задача.

- Условие на задачата: *По колко различни начина 4 сборника по математика, 3 атласа по география и 2 речника по английски език могат да се подредят на рафт в библиотека така, че книгите по един и същи предмет да са една до друга? (Предполага се, че всички книги са различни.)*
- Цели: Проверяване на степента на разбиране на решенията на разгледаните вече задачи и уменията да прилагат същите идеи при решаване на подобни задачи.

- Докладване от „говорителя“ на един от екипите.
 - Въпроси и коментар от останалите екипи
- 7.8. Въвеждане на понятията „комбинация“ и „вариация“
- Общ белег: участват само част от елементите;
 - Различават се по това, дали е от значение мястото на елементите в подреждането, или подрежданията се различават само по елементите в тях;
 - Едновременно с изпълнение на етапи 7.5. и 7.8. ученик от 12. клас попълва *таблото „инфо-знай“* с цветни картончета, на които са написани наименованията на съединенията и техните характерни белези. По този начин по естествен път се открояват приликите и разликите между съединенията и се улеснява тяхното възприемане и запомняне.
- 7.9. Изпълнение на задачи за откриване на вида на съединението
- Условия на задачите: *Имат ли значение местата на елементите в подреждането?*
 - а) С цифрите 2, 5, 7, 9 са образувани всички обикновени дроби с различен числител и знаменател;
 - б) От клас с 26 ученици се избира екип от 5 ученици, който да подготви презентация на тема „Комбинаторика“.
 - Цели: Проверяват се уменията на учениците в конкретни примери да разпознават вида на съединението и да аргументират избора си;
 - Учителят информира учениците, че преброяването на комбинации и вариации е тема на следващи занятия.
- 7.10. Задача за „щастливите“ билети
- Условие на задачата: *Автобусните билети в един град се състоят от 6 цифри. Билет се нарича „щастлив“, ако първите му три цифри са нечетни, а последните три – четни, като цифрите 5 и 6 не са една до друга. Намерете броя на „щастливите“ билети в този град.*
 - Ученик от 12. клас (след предварителна подготовка) обяснява и записва решението на дъската;
 - В етапи от решението, в които се прилагат знания от новия урок, той предлага на учениците сами да извършат преброяването и да коментират начина, по който са стигнали до отговора. Това прави

учениците от 6. клас активни участници в решаването на задачата, а не пасивни наблюдатели.

7.11. Задаване на домашна работа

- Всеки екип получава лист с условията на 8 задачи;
- За следващото занятие (след една седмица) всеки екип трябва да реши най-малко четири от тях;
- Решенията на задачите да са подготвени във вид, подходящ за презентиране пред останалите ученици. Възможности за избор:
 - устно описание на решението, с отбелязване на опорните точки на дъската;
 - чрез компютърна презентация;
 - чрез табло, което може да съдържа схеми, рисунки, таблици и др.

7.12. Финал на урока

Всеки ученик получава следната таблица:

Знаех	Знам	Искам да науча

Учениците попълват празния ред в табличката и при излизането си от учебната зала предават листчетата.

Изводи и обобщения

1. Учебна среда

Описаният урок се проведе не в класната стая, а в зала, оборудвана с компютър, мултимедия, интерактивна дъска. Смятам за подходящо и нетрадиционното подреждане на масите. Те бяха обособени като работни места за всеки екип и обозначени с различни цветове. Получавайки при влизането си картонче с номер и цвят, ученикът много лесно откриваше своето работно място. Всичко това събуди любопитството им още в началото и повиши интереса към предстоящата работа.

2. Участието на учениците от 12. клас може да се разглежда като полезно в две посоки:

- За зрелостниците – два месеца преди предстоящите ДЗИ те имаха възможност още веднъж да си припомнят основни моменти от комбинаториката. А като наставници на екипите те развиваха своите

комуникативни качества, умения за бързо адаптиране и успешно справяне в новата си роля – ролята на обучаващ, консултант, помощник.

- За шестокласниците – присъствието на по-големите ученици ги стимулираше да участват активно, както и да търсят помощ при необходимост. Знанията и уменията по темата, които демонстрираха дванайсетокласниците, ги убедиха в значимостта на изучавания материал. Имаше прояви на гордост и заслужено самочувствие: „И аз вече мога! Но ще науча повече.”

3. Важно е учителят внимателно да обобщи резултатите от проведената мозъчна атака и по подходящ начин на следващото занятие да ги обяви пред класа, като направи коментар на по-интересните отговори в нея.

Ето резултатите на групата:

Задача 1: Като синоними на думата „комбинирам” са посочени: „подреждам” – 10 ученици, „группирам” – 4 ученици, „редувам”, „съединявам”, „съчетавам”.

Задача 2 и задача 3:

№ на задачата	Верен отговор	Посочили верния отговор	Процент успели ученици	Извод на преподавателя
2	„не”	12 ученици	63%	Задачата е постигнала целта си (вж. таблица 1). В голямата си част учениците умеят да прилагат правилото за умножение в комбинаториката
3	„6”	7 ученици	36,8%	Много от учениците са посочили отговор „9” (8 ученици). Има и други посочени отговори: „3”, „4”, „1”. Извод: по-голямата част от учениците разсъждават грешно и не умеят да броят пермутации

Задача 4: Отговор с думи: „подреждане на предмети”, „подреждане на книги”, „тото”, „математика”, „редуване на математически действия” (Защо ли?!).

Отговор с рисунка: подреждания на книги, деца с различни тоалети, знамена с различно подредени цветове. Едно дете беше нарисувало намръщено човече. Извод: учениците не са запознати със значението и смисъла на Комбинаториката като дял на математиката. Те по-скоро я свързват с условията на задачи, които вече са решавали.

4. Учителят трябва внимателно да проучи попълнените в края на часа таблички „знаех, знам, искам да науча“. Те са индикатор за това, доколко работата в учебния час е разширила знанията на учениците. А последната колонка от таблицата е базата, на основата на която той трябва да планира бъдещата си работа.

5. Изпълнение на зададената домашна работа.

Целта на следващото занятие бе упражнение и затвърдяване на знанията. Тази цел бе реализирана чрез проверка на домашната работа в рамките на 3 учебни часа.

Всеки екип представи две от решените 4 задачи. Основната форма, която бяха избрали за представяне на решението, бе компютърна презентация. Един от екипите беше изработил табло, на което много атрактивно бяха нарисувани всички възможни подреждания, а те не бяха малко.

Недостатък при задаването на домашната работа е липсата на точни критерии за оценка на представените решения, както и на участието на отделния ученик в изработването му. Такива критерии бяха формулирани устно, непосредствено преди представянцията, което е недостатъчно и некоректно. Учениците трябва да са запознати с тях още при задаването на домашната работа.

6. Темата „Комбинаторика“ е много обширна и интересна за учениците на тази възраст. Тя дава възможност за развиване на логическо и абстрактно мислене, а и упражнява смятането на учениците. Ето защо е препоръчително за нея да се отдели повече учебно време. Полезно е да се даде възможност на екипите сами, под прякото ръководство на преподавателя, да съставят задачи и да ги задават на останалите екипи. Това ще ангажира учениците за повече самостоятелна работа и за работа в интернет среда.

Заключение

При дефиниране на понятието *Добра педагогическа практика* се казва: „Относно характеристиката *добра* (има се предвид добра практика в педагогическата сфера): свързва се с успешност, резултатност, продуктивност, качество, ефикасност, ефективност на постиженията на учителя по отношение на образователните стандарти” [2, с. 5]. Макар и изискващ много повече време за подготовка, смятам, че проведенният урок до голяма степен покрива изброените условия. Показател за това е резултатът, показан от учениците на тестовата проверка, извършена след упражнението. Анализ на тези резултатите е направен в Приложение 1, а изводът е, че използването на новите методи и техники е спомогнало за максимално постигане на формулираните цели на урока,

провокирало е интерес у учениците и ги е превърнало в активни участници в обучението. Наред с усвояването на новите знания учениците имаха възможност да формират личностни качества като самостоятелно мислене, търпение, толерантност. Работата в екип, осъществена в учебния час и при подготовката на зададената домашна работа, подобри комуникативните им умения, уменията им да си сътрудничат, организационните умения и креативността им.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Горова, В. и колектив.* Интерактивността в учебния процес. С., Агенция Европрес, 2007.
2. *Стефанова, М.* Описание на добра педагогическа практика (Материали от квалификационен курс).

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

КОМБИНАТОРИКА ИЛИ КАК ДА БРОИМ ВЪЗМОЖНОСТИ

Тест

Спецификация на задачите

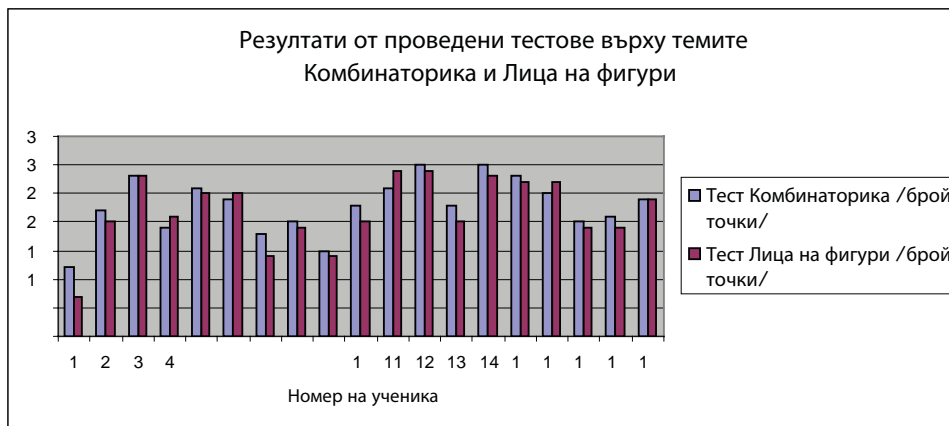
Номер на задачата	Вид на задачата	Когнитивно ниво	Очаквана трудност	Брой точки
1	С избираем отговор	Знание	Лесна	2
2	С избираем отговор	Знание и разбиране	Оптимална	3
3	С избираем отговор	Приложение	Оптимална	4
4	Със свободен отговор	Знание и приложение	Оптимална	4
5	Със свободен отговор	Анализ и синтез, приложение	Много трудна	7
6	С аргументация на решението	Приложение	Трудна	0–10

Максимален брой точки: 30

Скала за оценяване:

Слаб	Среден	Добър	Много добър	Отличен
от 0 до 5	от 6 до 12	от 13 до 19	от 20 до 26	от 27 до 30

SOME IDEAS ON BREAKING TRADITIONALISM IN EDUCATION IN MATHEMATICS (ELECTIVE CLASSES 6TH GRADE)

*Tsvetanka Vasileva,
High School in Natural Sciences and Mathematics*

The report is a methodological research on the subject of “Combinatorics or How to count the possibilities”. The problem has been discussed with sixth grade students, who study Mathematics intensively, during three of their elective classes. Some innovative methods and techniques of teaching, implemented in class are presented, such as: “brainstorming” sessions that up-grade and test gained knowledge and introduce problem or concept; illustrating the lesson by a computer presentation; teamwork; “students teach students” – twelfth grade students help the sixth grade students by consulting each team; creating a board “knew, know, want-to-know”. This is the author’s attempt to reshape the traditional Mathematics teaching (on the chalkboard or the whiteboard) and to actively engage students in the process.

ПОДГОТОВКАТА НА УЧИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ ЗА РАБОТА В МУЛТИКУЛТУРНА СРЕДА – МИНАЛО, НАСТОЯЩЕ И НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

доц. д-р Янка Тоцева,
СНЦ „Етнотолеранс“

В доклада се разглежда опитът на българските университети в областта на подготовката на бъдещите учители за работа в мултикултурна класна стая и на квалификационните дейности с практикуващи учители. Представена е историята на подготовката на учители и помощник-учители в рамките на образователни проекти. Проследени са магистърските и бакалавърските програми с акцент върху спецификата на гражданското и интеркултурното образование. Специално внимание е отделено на подготовката на начални учители и помощник-учители за решаване на проблеми на адаптацията на децата от малцинствените етнически групи. Направен е опит да се идентифицират новите предизвикателства към подготовката на бъдещите учители по отношение на управлението на етнокултурното разнообразие в училище.

Ключови думи: *мултикултурна класна стая, разнообразие, подготовка, квалификация*

Подготовка в рамките на проекти, изпълнявани съвместно с университети

Подготовка на бъдещи учители и квалификация на практикуващи учители за реализиране на интеркултурно образование

Първият опит в областта на подготовката на учители за усвояване на умения за работа в областта на *междукултурното образование*¹ е направен през 1993 г. по инициатива на Румен Вълчев, а през следващите три години той реализира още три шестдневни семинара съвместно с Централния институт за усъвършенстване на учители към СУ „Св. Климент Охридски“², в които учители от различни етноси чрез използване на възможностите на социално-психологическия тренинг се учат на самопознание, взаимно опознаване, решаване на конфликти и създаване на партньорства.

По проект на Философска фондация „Минерва“ през учебната 1995/1996 година преподаватели в Софийския университет, работещи в магистърската програма „Интеркултурен диалог“, провеждат *три семинара с учители* във Варна, Хасково и София и в продължение на две седмици е реализиран екс-

перимент за работа по интеркултурно образование в етнически хетерогенен клас ученици в Кюстендил. Работата по проекта е обобщена на международния семинар „Перспективите за интеркултурното образование в България”³.

Първият опит за среща с различието при подготовката на учители в Шуменския университет се осъществява през 1995 г. по *Темпус проект 095-3295 BULGAMIN*. В две последователни учебни години се реализира *спецсеминар за практикуващи учители и студенти от педагогическите специалности* на тема „Интеркултурни взаимодействия”, в който като лектори се включват преподаватели от университети от Франция, Холандия, Италия и България.

Програмата включва следните теми: Проучване на националните особености като мост за изследване на отношенията между българи и французи; Културни нагласи на учениците; Особенности на педагогическия подход при работа с деца от различни етноси; Етнокултурни особености на някои елементи на невербалното поведение; Литература и национална идентичност; Транскултурни аспекти в разбирането на другия; Педагогическата власт – етнически измерения; Регионален етнонационализъм в Западна Европа; Политическа култура – участие – социална интеграция на Балканите.

Отново в Шуменския университет през есента на 1998 г. по *проект „Интеркултурни комуникации и гражданско общество”* се провежда *курс за специализирана подготовка на учители, работещи с деца от малцинствата*, последван от експериментална работа в сферата на интеркултурната комуникация и специализация на най-добре представилите се учители в Института IREF в Барселона през м. май 1999 година.

Учебният план на *специализацията „Интеркултурна комуникация в училище”*, проведена в рамките на проекта, включва следните лекционни курсове: Основни проблеми на интеркултурното образование; Етнокултурни различия и публичност; Социологически анализ на културното различие; Херменевтични аспекти на интеркултурната комуникация; Дискурсната етика и интеркултурната комуникация; Социално-психически механизми на интеркултурната комуникация; Субект, творчество и разбиране в интеркултурната комуникация; Обучението по български език и интеркултурната комуникация; Методологически проблеми на изследванията в областта на интеркултурното образование; Дидактически проблеми на интеркултурното образование; Психотерапевтични аспекти на интеркултурната комуникация; Административно-правни проблеми на интеркултурната комуникация и двудневен психотренинг по интеркултурна комуникация.

Тази теоретична и практическа подготовка с ярко изразен междудисциплинарен подход, съчетаващ елементи от философията, етиката, културологията, психологията, методологията, педагогиката, правните науки, цели да даде познания и опит на учителите, които да им позволят да апробират

стратегии, методи и техники за интеркултурна комуникация в пряката си работа в училище.

В Департамента за информация и повишаване на квалификацията на учителите във Варна, който функционира в рамките на Шуменския университет, през 2005 г. по *проект на Министерството на труда и социалната политика* са обучени 13 начални учители от област Варна за *ограмотители на възрастни неграмотни роми*, включени в програмата „От помощи към заетост”.

По *проект „Интеркултурна комуникация и дискурси на толерантността”* в периода 2002–2004 г. във Факултета по хуманитарни науки на Шуменския университет са разработени учебни програми и създадени благоприятни предпоставки за въвеждане на учебен модул „*Интеркултурна комуникация и дискурси на толерантността*” в учебните планове на бакалавърски и магистърски програми по английска, немска, руска и турска филология, по журналистика и теология.

От 2004 до 2006 г. този университет активно работи по *проект „EMIL – Европейска модулна програма за интеркултурно обучение на начални учители”*. „Проектът е предназначен за преподаватели, занимаващи се с обучение и квалификация на учители, най-вече за началната училищна степен, както и за практикуващи учители в тази степен. Сред основните цели на проекта са: ...да се включи дългосрочно интеркултурната компетентност като основна компетентност на бъдещите учители в началната училищна степен (както и в учебните планове); ... да се създаде у бъдещите и практикуващите начални учители умение и усет за общуване с други култури, с малцинства, което да допринесе за възпитание в демократичност и толерантност; ... да се внесат в обучението и квалификацията на учители европейски измерения и се създаде нов профил на учителя...”⁴

През 2003 г. в ЮЗУ „Неофит Рилски” е създаден *Център за межкултурни социални и образователни взаимодействия*. Като част от неговата работа могат да се разглеждат подготовката на учебен план и стартирането през учебната 2006/2007 година на *магистърска програма „Межкултурно образование”*. 35 практикуващи учители от 10 области с етнически хетерогенно население се обучават, като финансирането е реализирано по *проект PHARE BG 2003/004-973.01.03 „Educational and Medical Integration Vulnerable Minority Groups with a special focus on Roma” – Component 02: Education.*”

Учебният план включва следните дисциплини: Философия на межкултурното образование; Межкултурно образование; Интерактивни методи и техники за обучение в межкултурна среда; Педагогическо общуване в межкултурна среда; Межкултурни комуникации; Обучение в билингвална среда; Ромска култура и идентичност; Методология и методи за межкултурни изследвания; Мултимедийна среда и межкултурно образование;

Социално-педагогически профил на ромското семейство; Психологически аспекти на межкултурните взаимодействия; Социализация на деца от различни етноси и религии; Малцинствени езици и образователни политики; Организация на средата за межкултурно педагогическо взаимодействие; Приложни изследвания в межкултурна среда; Взаимодействие училище – семейство от различни етноси; Межкултурно взаимодействие и религии; Превенция на насилието в семейството и училището; Структури на всекидневието в ромските общности; Социална работа и етнокултурни общности.

През следващата учебна година пак там в рамките на *проект EuropeAid/122908/D/SER/BG „Improvement of the situation and inclusion of the disadvantaged ethnic minorities with a special focus on roma’ project”* 30 учители са включени в *магистърска програма по межкултурно образование*, а 56 учители в рамките на три двудневни семинара са обучени като обучители по темите: Включване на семейството; Образование без предразсъдъци; Мениджмънт на мултикултурна среда в класната стая.

Натрупаният от двата проекта опит дава основания на университетските специалисти да предложат и приемат през учебната 2008/2009 година нов учебен план на магистърска програма „Интеркултурно образование”. В този план са включени две групи дисциплини. Задължителни: Философия на интеркултурното образование; Интеркултурно образование; Интерактивни методи и техники за обучение в мултиетническа среда; Методология и методи за интеркултурни изследвания; Ромска култура и идентичност; Социализация на деца от различни етноси и религии; Взаимодействие училище – семейство от различни етноси; Превенция на насилието в семейството и училището. Избираеми: Интеркултурни изследвания; Законодателни основи на интеркултурното образование; Педагогическо общуване в интеркултурна среда; Интеркултурни комуникации; Социално-педагогически профил на ромското семейство; Социална работа с етнокултурни общности; Обучението в условията на мултикултурност; Превенция на детския труд; Езиково обучение в мултиетническа среда; Организация на средата за интеркултурно педагогическо взаимодействие; Здравно образование; Образование без предразсъдъци; Гражданско образование; Приложни изследвания в мултиетническа среда; Интегрирано обучение на деца със СОП; Игрова култура на учителя. От тях се избират седем – четири през първия и три през втория семестър.

В изискванията към подготовката на специалиста е посочено, че се цели да се подготви нов тип учители, които да работят в условията на постмодерността, задаваща и новите парадигми във философията на образованието в мултикултурност, т.е. образованието да се основава на множество различни ценности⁵. Авторите на учебния план посочват, че подготовката на магистър по интеркултурно образование осигурява овладяването освен на педагогически и на интеркултурни компетентности, които ще позволят учителят да е по-ефективен в култури,

различни от неговата собствена; да придобие знания за интеркултурността; да се запознае с модели за оценка на потребностите на учениците и проблемите на различията; да усвои широк набор от преподавателски стратегии за работа с ученици и родители от малцинствата, от познания за етнокултурната специфика и културната идентичност на учениците и възможности и умения за анализ и адаптация на различни програми и учебни документи при работата в интеркултурна среда⁶.

Прави впечатление, че между първия и втория учебен план е преосмислена терминологията и межкултурно е заменено с коректното според нас интеркултурно, където това е необходимо. Концепцията за подготовката на специалиста е прецизирана и доста успешно аргументирана.

Подготовка на помощник-учители за улесняване на училищната адаптация на ученици роми

За работа в подготвителен и първи клас се привличат помощник-учители (представители на малцинствата), подготвени в по-краткосрочни или по-дългосрочни квалификационни курсове, организирани от неправителствени организации или като част от проекти. Пример за дългосрочна подготовка е *обучението на 50 роми за помощник на учителя*, реализирано в ЮЗУ „Неофит Рилски” съвместно с Фондация „Програма Стъпка по стъпка” и финансирано по програма ФАР, през учебната 2001/2002 година⁷. За краткосрочна подготовка – *едномесечният курс за подготовка на 10 помощник-учители роми*, проведен през март 2004 г. в Департамента за информация и повишаване на квалификацията на учителите във Варна по заявка на Министерството на труда и социалната политика и община Варна.

Подготовка на учители и помощник-учители за работа с ученици роми

По друг голям проект по програма ФАР – 2001 BG 0104.01 „Интеграция на ромското население”, изпълняван от консорциум КЕЪР съвместно с ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий” и Балканска фондация за межкултурно образование и разбирателство „Дайвърсити”, който се реализира в периода 1 декември 2003 – 1 ноември 2004 г., *се обучават 300 детски и начални учители и 100 ромски младежи и девойки за помощник на учителя за прилагане на интеграционна межкултурна програма в 100 класа от предучилищния и началния курс (1.–4. клас)*⁸. „Една от амбициите на проекта е да институционализира професията на помощника на учителя, което е гаранция за устойчивостта на постигнатите резултати.”⁹ За съжаление тази амбиция не се реализира и на практика статутът на помощник-учителя и/или помощника на учителя остава твърде спорен¹⁰.

Подготовка на учители в бакалавърски и магистърски програми в българските университети

Учители по турски език започват да се подготвят в бакалавърските специалности „Турска филология”, „Руски и турски език” и „Приложна лингвистика” още в началото на 90-те години на миналия век.

От учебната 1997/1998 година в Шуменския университет се предлага като задължително избираема дисциплина в рамките на единните държавни изисквания за получаване на учителска правоспособност курс „*Интеркултурно образование*”, а от 2000/2001 година е въведен и курс „*Гражданско образование*”, в който като съществена част е включено интеркултурното образование.

Във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий” през 2003 г. е подготвен и приет учебен план на *специалността* „Начална училищна педагогика с ромски език” и осъществен прием на над 40 студенти от ромски произход, а през следващите няколко учебни години са приемани по около 30.

Във Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски” в учебния план за следдипломна квалификация за придобиване на учителска правоспособност са включени *дисциплините* „Гражданско образование” (от 2004 г.) и „Интеркултурно възпитание” (от 2005 г.).

През есента на 1999 г. в Шуменския университет са приети първите студенти в *магистърската програма по педагогика* „Гражданско и интеркултурно образование”. Интерес към програмата проявяват бакалаври, завършили специалностите „Предучилищна и начална училищна педагогика”, „Начална училищна педагогика с чужд език”, „Българска филология”, „Турска филология”, „История”, „География” и др.

Основните цели на програмата са да се подготвят специалисти по гражданско и интеркултурно образование в училище, за системата на социалните дейности и неправителствените организации и специално за работа с деца от малцинствата и студентите чрез участието си в тази програма да получат профилирана подготовка в областта на интеркултурната педагогика, гражданското и интеркултурното образование. Първият учебен план включва дисциплините: Политология; Културология; Социална психология; Философски основи на гражданското и интеркултурното образование; Етически и правни аспекти на гражданското и интеркултурното образование; Теоретически основи на гражданското образование; Теоретически основи на интеркултурното образование; Образование и културни различия; Дидактически технологии в интеркултурното и гражданското образование; Педагогическо общуване; Реторически техники в гражданското и интеркултурното образование; Тренинг-техники по гражданско и интеркултурно образование; Икономически аспекти на гражданското и интеркултурното образование; Аспекти на гражданското и

интеркултурното образование в обучението по история и география; Аспекти на гражданското и интеркултурното образование в обучението по български език и литература; Изследователски методологии в гражданското и интеркултурното образование.

От учебната 2007/2008 година учебният план е оптимизиран и включва следните задължителни дисциплини: Въвеждане в програмата; Компютърни умения; Използване на библиотеки и документи; Културология; Философски основи на гражданското и интеркултурното образование; Етически и правни аспекти на гражданското и интеркултурното образование; Теоретически основи на гражданското образование; Теоретически основи на интеркултурното образование; Образование и културни различия; Дидактически технологии в интеркултурното и гражданско образование; Реторически техники в гражданското и интеркултурното образование; Тренинг-техники по гражданско и интеркултурно образование; Изследователски методологии в гражданското и интеркултурното образование. Студентите избират две от предложените: Културна идентичност, етноцентризъм; Интеркултурна компетентност; Вербална и невербална междукултурна комуникация; Толерантност и разрешаване на междукултурни конфликти; Преодоляване на стереотипи и предразсъдъци; Правата на детето в училище, и една факултативна от следните: Работа по проекти в областта на гражданското и интеркултурното образование; Особености на културата на ромския етнос в България; Билингвизъм и адаптация към българското училище; Стандарти за гражданско образование в училище.

От учебната 2009/2010 година е направена нова оптимизация в учебния план, при която са отпаднали дисциплините: Въвеждане в програмата; Компютърни умения и Използване на библиотеки и документи, а факултативите са трансформирани в избираеми.

Това е първата магистърска програма по интеркултурно образование в системата на висшето педагогическо образование в България, която успешно са завършили над 60 учители.

От учебната 2003/2004 година в продължение на няколко учебни години в Шуменския университет се обучават студенти в *магистърската програма „Предучилищна и начална училищна педагогика”*, в която има *избираем модул „Гражданско и интеркултурно образование”*, включващ дисциплините: Теоретични основи на гражданското образование; Етнопсихология; Краезнанието в детската градина и началното училище; Гражданско образование в предучилищна и начална училищна възраст; Философски основи на интеркултурната комуникация; Тренинг-техники по интеркултурно образование; Дидактически технологии за реализиране на интеркултурно и гражданско образование.

През учебната 2005/2006 година във Факултета по начална и предучилищна педагогика на СУ „Св. Климент Охридски” стартира *магистърска програма „Интеркултурно образование в детската градина и началното училище”*. Тя цели изграждане на специфична педагогическа компетентност у детските и началните учители, ориентирана към образованието на деца с различна културна и етническа принадлежност. Освен образователни параметри магистърската програма съдържа и социалнопсихологически компоненти, свързани с адекватната адаптация на децата от различни малцинствени групи към образователните институции при запазване на социо-културната им идентичност. Учебният план включва: Интеркултурно образование – философия, модели, практика; Интеркултурно взаимодействие в обучението по български език в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие в обучението по художествена информация и литература за деца в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие в обучението по математика в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие при запознаване със социалния свят в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие в обучението по конструктивно-технически и битови дейности в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие в обучението по изобразително изкуство в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие в обучението по музика в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие при овладяване на игрова култура в детската градина и началното училище; Интеркултурно взаимодействие при овладяване на физическа култура в детската градина и началното училище; Методология на научното изследване.

От учебната 2009/2010 година по учебния план на *магистърската програма „Интеркултурно образование”*, разработена в рамките на проект, в ЮЗУ се обучават на общи основания магистри в редовна и задочна форма.

Наред с подготовката на студенти в специализирани по посока на интеркултурното образование магистърски програми в *учебните планове за бакалаври – бъдещи учители*, са предвидени различни избираеми дисциплини в същата посока. В Шуменския университет в плана за бъдещите начални учители е включено „Гражданско образование в началното училище”; за учителите по български език и история – „Модели на женскостта в европейската култура”; за учителите по английски и немски език – „Интеркултурна комуникация” и „Дискурси на толерантността”, а в плана на специалност „Турска филология” е заложена „Културната картина на света и манталитета на националната култура” като избираема, а „Етнология и етнокултура”, „Етнопсихолингвистика”, „Етнолингвистика” и „Етнопсихология” като задължителни, за учителите по руски – избираема „Лингвокултурология”.

В наше изследване¹¹, проведено през 2007 година в четири големи български университета, подготвящи учители, относно готовността да се преподават теми, свързани със социо-културното разнообразие, преподавателите посочват, че техните курсове включват съдържание, свързано със социо-културното разнообразие както в задължителни, така и в избираеми курсове в бакалавърски и най-вече в магистърски програми. Повечето от преподавателите посочват, че включват социо-културното разнообразие в специални курсове, които са избираеми или факултативни при бакалаврите, но по-често като избираеми в магистърски програми. Изводът е, че подготовката навсякъде е избираема, с изключение на няколко специализирани магистърски програми. Потенциалът на университетите е добър, но за съжаление по ред обективни и най-вече субективни причини на практика подготовка на бъдещите учители за работа в мултикултурна среда не се реализира в задоволителна степен. Причина за това е не само споменатата от преподавателите липса на интерес от страна на студентите, а и ред организационни пречки, ограничаващи достъпа до тези избираеми дисциплини.

Предизвикателства пред подготовката и квалификацията на учителите за работа в мултикултурна среда

Трудностите при работа в мултикултурна среда са свързани, от една страна, с липсата на базисна подготовка и последваща квалификация и специализация на учителите, които не могат да се справят с дидактическите трудности на учениците при овладяване на учебния материал, когато те не владеят добре български език, както и с честите отсъствия от учебни занятия, липсата на мотивация за преодоляване на пропуските в знанията и дефицита на социални умения.

Въпреки множеството възможности за допълнително обучение най-вече по линията на образователни проекти ефектът от тях по отношение на повишаването на педагогическата компетентност за работа в мултикултурна среда е почти незабележим. Темата за интеркултурното образование стана много модерна през последните години и интересът към нея роди претенцията на най-различни категории специалисти да са експерти по проблема и да си присвояват правото да обучават учители.

Прегледът на мониторинговите доклади¹² на приключили проекти, финансирани по конкурси на Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, показва, че като обучители са работили неизвестни за академичните педагогически среди лица, които са провеждали най-често дву- или тридневни обучения и предимно тренинги.

От друга страна, няма официални политики, които да насърчават образователните иновации в управлението на мултикултурната среда.

На следващо място идва липсата на специфична подготовка на бъдещите учители в технологии и методи за работа с деца с различен социо-културен произход, както и в областта на етнопсихологията и теориите за културната диференциация.

Предизвикателства пред подготовката и квалификацията на учителите:

В учебните планове на педагогическите специалности да се включи задължителна дисциплина, свързана с образователната интеграция и интеркултурното образование, подготвяща бъдещите учители за работа в мултикултурна образователна среда, за да може интеркултурната компетентност да се приеме като част от базовите умения на учителя.

- ✓ Да се създадат университетски центрове за интеркултурен диалог.
- ✓ Да се създаде база данни с преподаватели, които имат доказани компетентности да обучават учители за работа в мултикултурна среда.
- ✓ Да се разработят критерии и стандарти за провеждане на квалификационните дейности с учители за работа в мултикултурна среда.
- ✓ Да се разработят бази данни с препоръчителни литературни източници, дидактически материали и добри практики.
- ✓ Да се създаде професионална мрежа на учителите, които работят иновативно в мултикултурни училища.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Употребата на термините и понятията е съобразена с използваните в публикациите на авторите и не винаги е в синхрон с нашите разбирания и методология.
- ² Виж по подр.: Вълчев, Р. СУ „Св. Климент Охридски” – Централен институт за усъвършенстване на учители – катедра на ЮНЕСКО „Гражданско образование”. – Отворено образование, 1994, № 1; Вълчев, Р. Център „Отворено образование” към фондация „Отворено общество”. – Отворено образование, 1994, № 1.
- ³ Виж по подр.: Интеркултурното образование. Наръчник. (Под ред. на Ал. Андонов и Пл. Маркиев) София, 1996.
- ⁴ <http://www.emil.ikk.lmu.de/bulgar/projektinhalte.htm>
- ⁵ Длъжностна характеристика на магистър по интеркултурно образование, ЮЗУ, 2008.
- ⁶ Пак там.
- ⁷ Виж по подр.: Обучение на роми за помощник на учителя. Технологичен модел. (Съст. Д. Димитров) Благоевград, 2003.
- ⁸ Виж по подр. Кръстева, А. Философия на проекта „Интеграция на ромското население”. – В: Десегрегация или културна интеграция. Велико Търново, 2005, 218–226.
- ⁹ Интеграция на ромското население <<http://web.search.bg/export.php?id=14c61b+0>>
- ¹⁰ Виж по подр.: Тоцева, Я., Д. Димитров. Помощник-учителят – педагог или социален работник в мултикултурното училище. – В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник. София, 2009, 195–210.

¹¹ Виж по подр.: Тоцева, Я. Университетската подготовката на учителите за преподаване на социокulturно разнообразие. – Стратегии на образователната и научна политика, 2008, № 1.

¹² Оценка на ефекта от проекти по приключилите конкурсни процедури 33.1-2007, 33.2-2008, 33.3-2008, 33.4-2008 са публикувани на <http://coiduem.mon.bg/page.php?c=30>

THE TRAINING OF TEACHERS IN BULGARIA TO WORK IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT – PAST, PRESENT AND NEW CHALLENGES

*Associate Prof. Yanka Totseva,
NGO "Ethnotolerance"*

The work presents the experience of Bulgarian universities in preparing future teachers to work in a multicultural classroom and in qualification activities for practitioners. In the report the history of pre-service and in-service training of teachers and assistant teachers in educational projects is introduced. Masters and undergraduate programs at universities with their specific focus on civic and intercultural education are investigated. Special attention is paid to the preparation of primary teachers and assistant teachers for the problems of adaptation of children from minority ethnic groups. An attempt is made to identify the new challenges in training future teachers to work on the management of ethno-cultural diversity in school.

Key words: multicultural classroom, diversity, pre-service training, in-service training

CONTENTS

■ PLENARY REPORT

ACCENTS FOR TEACHER'S PROFESSIONALISM	16
<i>Associate Prof. Daniela Angelova-Gancheva, PhD</i>	

I panel

THE TEACHER – FROM CALLING TO ACKNOWLEDGEMENT

PLAYING FOLK INSTRUMENTS – FACTOR FOR FORMATION OF INTEREST IN MUSIC.....	22
<i>Angel Dobrev</i>	

RESEARCH ON STUDENTS' OPINION OF MUSIC LESSONS	32
<i>Anelia Iotova, PhD</i>	

THE TEACHER OF MUSIC – PROFESSION, SKILLS AND VOCATION	39
<i>Prof. Galina Stoyanova, PhD</i>	

MOTIVATION OF YOUNG TEACHERS OF IT AND INFORMATICS	50
<i>Daniela Dimitrova</i>	

THE PROFESSION 'TEACHER' – SOCIAL PRESTIGE OR HARD TO BE CARRIED RESPONSIBILITY	55
<i>Iliyana Debochichka</i>	

CAREER COACHING AT SCHOOL – EFFECTIVE WAY FOR FINDING OUT AND MOTIVATING GOOD SPECIALISTS	65
<i>Iliyana Kalinova</i>	

RECOGNITION OF TEACHER'S WORK – MYTH OR REALITY	70
<i>Ilka Valchanova</i>	

SUPPORTIVE AND ADDITIONAL WORK WITH GIFTED PUPILS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES	80
<i>Ilka Kareva, eng. Tonka Georgieva</i>	

CREATIVE CAPABILITIES IN FINE ARTS	86
<i>Associate Prof. Mariana Garmidolova, PhD</i>	

THE ROAD FROM THE CLASSROOM TO THE STAGE.....	95
<i>Marieta Zhekova</i>	

TEACHER’S VOCATION – THREE EVANGELIC EXAMPLES.....	103
---	------------

Polina Spirova, PhD

FUTURE CHALLENGES TO MODERN TEACHER THE PRESTIGE OF THE TEACHER TODAY – AUTONOMOUS POWER AND “POWER” OF CHARISMA	111
---	------------

Associate Prof. Rayna Zaharieva

THE TEACHER – OUTSIDE THE FORMAT ‘SCHOOL INSTITUTION’ ASSOCIATION “PRIMARY EDUCATION” – IDEAS AND REALIZATION.....	118
---	------------

Rumiana Neminska, Tsveta Gergova

GOOD CAN ACHIEVE EVERYTHING – INTERPRETATION ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ROLE FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATION	125
--	------------

Tanya Ganeva, Vladimira Samarzhieva

THE PUBLIC IMAGE OF THE BULGARIAN TEACHERS (ASPECTS OF HIS/HER MEDIA PERCEPTION)	136
---	------------

Tsvetelina Draganova

II panel

THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TEACHER – REALIZATION AND PROJECTIONS

EDUCATION IN THE PROCESS OF TEACHING BIOLOGY AND HEALTH SCIENCES OR HOW ‘TODAY’S FUTURE’ CAN BECOME A HAPPY PRESENT	143
--	------------

Aneta Koycheva

THE EFFICIENT PHILOSOPHY TEACHER – THE FORCE THAT TRIGGERS THE STUDENTS` CREATIVE THINKING	154
---	------------

Antoaneta Chobanska

SOME RADICAL POINTS OF THE TEACHERS OF PHYSICS TRAINING	161
--	------------

Senior assistant Vesela Dimova, PhD

CIVIC SCIENTIFIC LITERACY AS A COMPONENT OF ECOLOGICAL CULTURE.....	168
--	------------

Associate Prof. Daniela Dimova

INNOVATIVE MODEL – STUDIO “ICON PAINTING”	180
--	------------

Dimitra Bobanats

THE PORTFOLIO – MEANS FOR IMPROVEMENT TEACHER’S PROFESSIONAL COMPETENCE	188
--	------------

Dina Kirilova, Emil Terzijski

PROFESSIONAL COMPETENCES OF THE KINDERGARTEN TEACHER IN THE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS	196
<i>Senior assistant Evgenia Topolska, PhD</i>	
SOCIAL FUNCTIONS OF THE TEACHERS IN PHYSICAL EDUCATION	200
<i>Ivana Matina, Emilia Boneva</i>	
THE IMPACT OF MODERN COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON STUDENTS LET US TRY TO REDUCE AGGRESSION.....	206
<i>Ivelina Hristova, Antoaneta Hineva, eng. Desislava Yordanova</i>	
TEACHER’S PROFESSIONAL COMPETENCE IN MODERN TIMES	215
<i>Ilka Kareva, Todorka Antonova-Angelova</i>	
THEORETICAL AND PRACTICAL COMPETENCES OF THE KINDERGARTEN TEACHER.....	220
<i>Senior assistant Katya Getova, PhD</i>	
ON THE REALIZATION OF TEACHERS WITH QUALITY PROFESSIONAL COMPETENCES....	225
<i>Krasimira Spasova</i>	
THE PROFILE OF THE TEACHER INNOVATOR IN SCHOOL–TEAM	232
<i>Mariana Zakova, Mariana Acheva</i>	
THE AVANT-GARDE ART IN THE FINE ART WORKS OF THE STUDENTS.....	242
<i>Associate Prof. Marieta Savcheva, PhD</i>	
DIAGNOSTIC COMPONENTS OF THE PRIMARY TEACHER (ELECTRONIC VERSIONS, PROCESSING AND INTERPRETATION)	255
<i>Associate Prof. Martin Timchev, PhD, senior assistant Vladimir Petrov</i>	
PRELIMINARY RESULTS FROM MAN AND NATURE SCHOOL SUBJECT EXTERNAL EVALUATION IN FOURTH GRADE FOR THE YEAR 2011	263
<i>Senior assistant Milen Zamfirov, PhD</i>	
MODERNIZATION OF EDUCATION – ELEMENTS OF CONTEMPORARY PARADIGM THROUGH THE EYES OF THE TEACHER INNOVATOR	271
<i>Mirela Kuzmanova</i>	
ABOUT THE PHYSICS TEACHER’S DIGITAL COMPETENCE IN ITS PEDAGOGICAL PRACTICE	277
<i>Senior assistant Neli Dimitrova, PhD</i>	
SUCCESSFUL MODEL FOR EFFECTIVE MANAGEMENT IN CLASS	288
<i>Nina Kaneva</i>	

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE PRIMARY TEACHERS IN THE REALIZATION OF MODERN MUSICAL-EDUCATIONAL PROCESS – PROBLEMS AND OPPORTUNITIES	300
<i>Assistant Prof. Penka Marcheua, PhD</i>	
ON TOLERANCE SUCH AS COMPETENCE AND ATTITUDES	310
<i>Rumyana Neminska</i>	
PROBLEMS OF THE EDUCATIONAL SYSTEM IN BULGARIA AND POSSIBLE SOLUTIONS.....	316
<i>Assistant Prof. Slavka Nenova, PhD, Tsetsa Georgieva</i>	
TEACHER’S COMPETENCE AND CHILDREN’S NEEDS – PROBLEMS AND OPPORTUNITIES.....	326
<i>Associate Prof. Sonya Georgieva, PhD</i>	
INTEGRATING THE ONLINE PROJECT ACTIVITY IN THE EXISTING INSTITUTIONAL MANAGEMENT WITH THE AID OF INCREASING TEACHER’S PROFESSIONAL COMPETENCE	338
<i>Associate Prof. Teodora Valova, PhD</i>	
TECHNOLOGICAL MODEL FOR IMPLEMENTING OF REFLEXIVE APPROACH TO THE TEACHING OF BIOLOGY (11TH GRADE, OBLIGATORY EDUCATION).....	350
<i>Senior assistant Teodora Kolarova, PhD, Isa Hadjiali, PhD</i>	
SOME IDEAS ON BREAKING TRADITIONALISM IN EDUCATION IN MATHEMATICS (ELECTIVE CLASSES 6TH GRADE)	362
<i>Tsvetanka Vasileva</i>	
THE TRAINING OF TEACHERS IN BULGARIA TO WORK IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT – PAST, PRESENT AND NEW CHALLENGES.....	373
<i>Associate Prof. Yanka Totseva, PhD</i>	